સમયને ઓળખો

ભાગ ૧ લો

શેઠ પૂંજાભાઈ હીરાચંદ સ્મારક ગ્રંથ ૧

લેખક -

મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજી

દ્વિતીયાવૃત્તિ ૧૦૦૦

વીર સં ૨૪૬૦ ધર્મ સં ૧૨ વિ સં ૧૯૯૦

કિં. ૦-૧૨-૦

પ્રકાશક
દીપચંદ બાંઠિયા,
મં. શ્રી શ્રીવિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા,
છોટા સરાફા ઉજ્જૈન

卐

મુદ્રક
અંબાલાલ વિઠ્ઠલભાઇ ઠક્કર,
શ્રી લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિ. પ્રેસ
વડોદરા તા. ૫-૪-૧૯૩૪

સ્વ. શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય

શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ

પ્રકાશકનું નિવેદન

જૈન-સમાજ-શરીરમાં એક એવો જ વ્યાધિ પ્રવેશ કરી ગયો છે કે જેની અસર સમાજ-શરીરના પ્રત્યેક અંગોપાંગમાં થવા પામી છે એ કોઈથી અજાણ્યું નથી. સમાજ-શરીરનું એક પણ અંગ નિરોગી છે, પુષ્ટ છે, એમ કોઈ કહેવાની હિમ્મત કરી શકે તેમ નથી. આવી અવસ્થામાં શાસન પ્રેમિયોનું-સમાજ હિતૈષીઓનું એ કર્તવ્ય છે કે, એ રોગને દૂર કરવા માટે યોગ્ય જણાતા દરેક પ્રયત્નો કરી છૂટવા.

મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજીને જ્યારથી એમ જણાયું કે 'જ્યાં સુધી સમાજ શરીરમાં પેઠેલો આ વ્યાધિ દૂર ન થાય, ત્યાં સુધી સમાજની કે ધર્મની કદાપિ ઉન્નતિ થશે નહિ, કારણ કે આ રોગનું પરિણામ એ આવશે કે સમાજ શરીર દિનપ્રતિદિન ક્ષીણ-ક્ષીણ થતાં થતાં કોઈ મરણપથારીએ સૂવાનો એ સમય આવશે.' આ વિચારને અવલંબી તેમણે, બીજી પ્રવૃત્તિયોની સાથે, સામાજિક લેખો લખવાની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી અને 'ધર્મધ્વજ'ના પ્રત્યેક અંકમાં ઓછામાં ઓછો એક લેખ આપીને, સમાજ શરીરના જુદા જુદા અંગોનું બારીકાઇથી નિરીક્ષણ કરી તેમાં પેઠેલો રોગ બતાવી આપવા સાથે તેના નિવારણના ઉપાયો પણ બતાવ્યા. ખાસ તેમણે પોતાના પ્રત્યેક લેખમાં ભય કે શરમ રાખ્યા સિવાય જુદા જુદા વિષય ઉપર નગ્નસત્ય રજુ કર્યું છે.

આ લેખોના સંબંધમાં અમારે કાંઈ વધારે કહેવા જેવું નથી જ નહિ, કારણ કે વાચકવર્ગને આ વાતની જરૂર હોતી નથી. તેઓ ભિન્ન ભિન્ન વિષયના હોવા છતાં તે બધામાં સમયને આલેખવાની

જ હાસલ કે અને આટના જ માટે આ સંગ્રહનું નામ **સમયને ઓળખો** રાખવામાં આવ્યું છે

આ લેખોના સંગ્રહનો પ્રથમ ભાગ નવભારત પત્રિકા ઉપર પ્રગટ થયો હતો આજે તેની **બીજી આવૃત્તિ** કાઢતાં અમને ખુબ હર્ષ થાય છે

આ સાથે આપેલી આ ગ્રંથમાળાની યોજના મુજબ અમદાવાદ શામળાની પોળના રહેનારા શેઠ નેમચંદ કચરાભાઇ, કે જેમણે મુનિરાજ **શ્રીવિદ્યાવિજયજીના** ઉપદેશથી અને શ્રીયુત જેસીંગભાઇ કાલીદાસ તથા શ્રી **અવાખીદાસ લાલચંદની** પ્રેરણાથી બે હજાર રૂપિયા આ સંસ્થાને અર્પણ કરી પોતાના સદ્ગત શેઠ **પૂંજાભાઈ હીરાચંદ** (કે જેમનો પવિત્ર મહાત્મા ગાંધીજી અને પંડિત બેચરદાસજીના શબ્દોમાં આ સાથે જોડી આપેલ છે) ના સ્મારકમાં ગ્રંથો બહાર પાડવાની જે ઉદારતા બતાવી છે તેને માટે અમે તેમનો અને ઉપદેશ આપનાર મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજીનો અને તે કાર્યમાં પ્રેરનાર ગૃહસ્થોનો આભાર માનીએ છીએ

અમારી યોજના પ્રમાણે તેમણે અર્પણ કરેલી રકમમાંથી સૌથી પહેલો આ ગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવે છે આ રીતે તે રકમ તેમજ ગ્રંથોની ઉપજની રકમમાંથી બીજા ખાસ ગ્રંથો બહાર પાડીશું આ સદ્ગૃહસ્થનું અનુકરણ બીજા શ્રીમંતો કરે અને સાહિત્યપ્રચારના કાર્યમાં ભાગ લેતા થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ

તા. ૧-૪-૩૪
રાગ મહાલ
ઉજ્જૈન

દીપચંદ બાંઠિયા
મંત્રી-શ્રીવિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા

મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજી.

ચિરંજીવ શેઠ પુંજાભાઈ

દહેગામ પાસે આવેલા હરખજીના મુવાડામાં તેમના પિતા વેપાર અર્થે રહેતા. તેમનો મુખ્ય ધંધો ધીરધારનો હતો. કૌટુંબિક સંબંધ અમદાવાદ સાથે પણ હતો; તેથી તેમનું એક ઘર ત્યાં શામળાની પોળમાં પણ હતું.

નાની ઉંમરમાં પિતા ગુજરી ગએલા, તેથી તેમનું પાલન માતા લેરીબાઈએ અને તેમના કાકાએ કર્યું. ગામઠી નિશાળે બેસીને આંક લેખાં, ત્રણ વર્ગ તેઓ શીખેલા. તેમને એક મોટા ભાઈ પણ હતા. કેટલાક કુટુંબીઓ અમદાવાદ રહેતા હતા. તેથી યોગ્ય ઉંમર થતાં બન્ને ભાઈઓ અમદાવાદ આવી રહ્યા. મોટા ભાઈ મીલના સૂતરનો વેપાર કરતા અને પુંજાભાઈએ ઝવેરાતની દુકાનમાં રૂ. ૫ પગારથી નોકરી શરૂ કરી અને પોતાની સાહસિકતા તથા પ્રામાણિકતાને લીધે ભાગીદાર થઈ પાછળથી તેઓ સ્વતંત્ર દુકાનદાર પણ થઈ શક્યા હતા. તેમના ત્રણ લગ્ન થએલાં. છેવટનું ૩૬–૩૭ વર્ષની વયે [illegible] થએલું. છેલ્લાં પત્ની સમરથબાઈથી તેમને એક પુત્ર થયો, તેનું નામ કચરાભાઈ હતું. પણ એ બાળક ચીરંજીવ ન થઈ શક્યો. લગભગ એ અરસામાં શ્રીમદ્ રાજચન્દ્રનો તેમને સહવાસ થયો અને એ સહવાસ બેએક વરસ ઠીક ઠીક રહ્યો. એને પરિણામે એમની દૃષ્ટિ સમાજસેવાનાં તથા ધર્મસ્વરૂપ કામો તરફ વળી. તેથી તેમણે કરેલાં [illegible]ની યોજના,[1] [illegible]વિકાઉદ્યોગ-શાળા, શ્રીરાયચંદ્રસાહિત્યમંદિર, મજુરશાળા અને જિનાગમપ્રકાશન

[1] ગુજરાતના નરરત્ન વિદ્વાન સાક્ષર શ્રી [illegible]ભાઈ [illegible] ના [illegible] આ યોજના ખુલ્લી મૂકી.

ચિરંજીવી પુંજાભાઈ

જ્યારે મેં પુંજાભાઈને 'ચિરંજીવી' વિશેષણથી લખવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે કોઈ ભાઈએ આશ્ચર્યપૂર્વક મને સવાલ કર્યો—" પુંજાભાઈ તો તમારાથી બે વર્ષે મોટા છે એને તમે ચિ૦ કેમ કહી શકો ? " મેં કંઈક આવો જવાબ લખ્યો હતો ' પુંજાભાઈ વયે તો મોટા છે પણ મારી ઉપર તે એક નિર્દોષ બાળક જેટલો વિશ્વાસ મૂકે છે ને મારી ભક્તિ પણ તેવા જ ભાવથી કરે છે.' આ મારું લખવું અક્ષરશઃ બરાબર હતું. એ વિશ્વાસ અને એ ભક્તિને સારુ મારી યોગ્યતા વિષે મને શંકા છે પણ પુંજાભાઈના વિશ્વાસ વિષે અને તેની ભક્તિ વિષે મને લેશ પણ શંકા નથી. ગમે તે પ્રકારનું સંકટ આવે ત્યારે પુંજાભાઈને સારુ મારો અભિપ્રાય વેદવાક્યરૂપે કામ કરતો. પુંજાભાઈ બુદ્ધિહીન ન હતા પણ બુદ્ધિપૂર્વક તેણે મારી ઉપર વિશ્વાસ મૂકવાનો નિશ્ચય કરેલો.

એ પુંજાભાઈ જે અર્થમાં મેં એને ચિ૦ કરી સંબોધ્યા એ અર્થમાં આજે ભલે ન હોય પણ તેથી બહુ વધારે વિસ્તૃત અર્થમાં ચિરંજીવી છે.

તેને હું ચિરંજીવી કહી સંબોધતો ખરો પણ મારે તેને કંઈ શીખવવાનું ન હતું. હું તો પુંજાભાઈના ગુણનો પુજારી હતો. પુંજાભાઈની નમ્રતા, પુંજાભાઈની ધર્મપરાયણતા, પુંજાભાઈની સત્યપરાયણતા, પુંજાભાઈની ઉદારતા મારી દૃષ્ટિએ કોઈથી આગળ વધે એવી ન હતી. પુંજાભાઈમાં સર્વાર્પણની શક્તિ હતી.

પુંજાભાઈ ગયા. ૮ કવિને પોતાનું સર્વસ્વ માનતા. હું પણ

પોતાનો પુત્ર અકાળે કાળવશ થએલો હોવાથી તેઓએ પોતાના દૌહિત્રોને પુત્રવત્ સાચવ્યા, અને તેમના દ્વારા શુદ્ધ દેશી કાપડનો પવિત્ર વ્યવસાય કરાવીને તેમને સારી સ્થિતિ ઉપર લાવી મુક્યા છે.

તેમની છેલ્લામાં છેલ્લી ખાસ નોંધવા જેવી પ્રવૃત્તિ દાંડી જવાની હતી. ઉમ્મરે વૃદ્ધ અને શરીરે અશક્ત હોવા છતાં તેમણે દાંડીકુચમાં જવાની ઇચ્છા મહાત્માજીને દર્શાવેલી, પણ મહાત્માજીએ જ તેમને આશ્રમમાં રહેવાનો આગ્રહ કરેલો, છતાં તેઓ મહાત્માજી દાંડી પહોંચ્યા પછી એકવાર દાંડી જઇ આવેલા અને દેશના ગરીબો પ્રત્યેની પોતાની દાઝ બતાવીને જ સંતોષ પામેલા.

મહાત્માજીને તેમના ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે તેઓ તેમને 'ચિરંજીવી' શબ્દથી સંબોધતા. શ્રીમદ્રાયચંદભાઇએ તેમના ઉપર કેટલાક કાગળો લખેલા તે ઉપરથી તેમના ભક્ત હૃદયની પ્રતીતિ થઇ શકે એમ છે સ્થળસંકોચને લીધે એ પત્રો અહીં નથી આપી શકાતા.

ટુંકામાં શ્રીપુંજાભાઇ આપ મેળે કેળવાયેલા અને સામાજિક કાર્યોમાં ઠેઠ સુધી રસ લેતા રહેલા. એમના જીવનનું થોડું ઘણું અનુકરણ થઇ શકે તો પણ ઘણું છે*

૭૨ વર્ષની પાકી વયે સંવત ૧૯૮૮ ના આસો વદ ૮ ને શનિવારના ૨૨-૧૦-૧૯૩૨ ના રોજ તેમનું અવસાન થયું તે વખતે મહાત્માજીએ આશ્રમ સમાચારમાં જે લખેલું છે તે આ સાથે આપવામાં આવ્યું છે તે દ્વારા શ્રીપુંજાભાઇની વિશેષ ઓળખાણ થઇ શકે એમ છે

બેચરદાસ

---

* સ્વ૦ શ્રીપુંજાભાઇના સ્વજન અને જીવનપર્યંતના સહચર શ્રીનેમચંદભાઇએ મોકલેલી સામગ્રી ઉપરથી આ થોડું લખી શકાયું છે તે અર્થે તેમને ધન્યવાદ.

સભા[2] વગેરે સંસ્થાઓને ઉભી કરવામાં ખૂબ ફાળો આપ્યો

અમદાવાદની [illegible] લાયબ્રેરીમાં એમણે સારી સંખ્યામાં પુસ્તકો ભેટ આપેલાં છે અને તે **શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર સાહિત્યમંદિર** એ નામથી જુદા વિભાગ તરીકે ત્યાં રાખવામાં આવેલાં છે

વળી શ્રીમદ્ના મરણ બાદ ધીરે ધીરે તેઓ મહાત્મા ગાંધીજીના સહવાસમાં વધારે ને વધારે આવ્યા. તેના પરિણામે એમણે **પુરાતત્ત્વમંદિર** ઉભું કરવામાં અસાધારણ ફાળો આપ્યો જેથી **શ્રીરાજચંદ્રજ્ઞાનભંડાર**[3] સ્થપાયો. આ પછી તેમણે પોતે એકલાએ સ્થાપેલી અને નિભાવેલી જિનાગમપ્રકાશસભાની સંસ્થાનું કામ ગુજરાત વિદ્યાપીઠને સોંપી તેને ફરીવાર લગભગ ત્રીસ હજારનું દાન આપ્યું અને એ દ્વારા વિદ્યાપીઠના કાર્યવાહકે એ **શ્રીપુંજાભાઈ જૈનગ્રંથમાળા** નામની શરૂ કરી

તેઓ સાંસારિક નવા કે જૂના કુટુંબના ઝઘડાઓ ભુલી ગયા ન હતા. પોતાના વ્યવસાયમાં કામ કરનારા પણ ગુમાસ્તાઓને ગરજને તેમણે સારી પદવીએ ચઢાવેલા છે. તેમના જીવન દરમ્યાન કોઈ દુઃખી કોઈ અવ્યવસ્થા થતી તો પણ તેના તરફ તેમની અમીદૃષ્ટિ જ રહેતી. એક કુટુંબીએ મોટી રકમની અવ્યવસ્થા કરેલી, એ રકમ એક સાર્વજનિક સંસ્થાની હતી તેથી પોતાના પદરથી એ રકમ ભરપાઈ કરીને એ વખતે પુંજાભાઈએ પોતાની પ્રામાણિકતાનું તેજ બતાવેલું અને પેલા ગોટાળો કરનાર સ્વજન તરફ કરુણાવૃત્તિ જ દાખવેલી

---

૨ સં ૧૯૭૦ માં પુ. લલ્લુજીને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનો એ આદેશ હતો કે શ્રીજિનાગમો ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદિત કરીને સર્વ લોક સુલભ કરવા. તે પ્રમાણે તેમણે આ સંસ્થાની શરૂઆત કરેલી અને એ સંસ્થાને સુરક્ષિત રાખવા જીવનપર્યંત યત્ન ચાલુ કરતા રહ્યા

૩ આ જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદમાં છે. એમાં અનેક જાતની સાહિત્યસામગ્રી એકઠી કરાયેલી છે. જેવી સામગ્રી આપણા દેશના અન્ય પુસ્તકાલયોમાં ઘણી વિરલ જોવામાં આવે છે. હસ્તલિખિત પુસ્તકો પણ એમાં સંઘરાયેલાં છે

પોતાનો પુત્ર અકાળે કાળવશ થએલો હોવાથી તેઓએ પોતાના દૌહિત્રોને પુત્રવત્ માન્યા, અને તેમના દ્વારા શુદ્ધ દેશી કાપડનો પવિત્ર વ્યવસાય કરાવીને તેમને સારી સ્થિતિ ઉપર લાવી મુક્યા છે.

તેમની ઉંમરમા છેલ્લી ખાસ નોંધવા જેવી પ્રવૃત્તિ દાંડી જવાની હતી. ઉમ્મરે વૃદ્ધ અને શરીરે અશક્ત હોવા છતા તેમણે દાંડીકૂચમા જવાની ઇચ્છા મહાત્માજીને દર્શાવેલી, પણ મહાત્માજીએ જ તેમને આશ્રમમા રહેવાનો આગ્રહ કરેલો, છતા તેઓ મહાત્માજી દાંડી પહોંચ્યા પછી એકવાર દાંડી જઇ આવેલા અને ત્યાંના ગરીબો પ્રત્યેની પોતાની ફરજ બતાવીને જ સંતોષ પામેલા

મહાત્માજીને તેમના ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે તેઓ તેમને 'ચિરંજીવી' શબ્દથી સંબોધતા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રભાઇએ તેમના ઉપર કેટલાક કાગળો લખેલા તે ઉપરથી તેમના ભક્ત હૃદયની પ્રતીતિ થઇ શકે એમ છે ખાસ કારણને લીધે એ પત્રો અહીં નથી આપી શકાતા

ટુંકામા શ્રીપુંજાભાઇ આપ બળે વધેલા અને સામાજિક કાર્યોમા ઠેઠ સુધી રસ લેતા રહેલા એમના જીવનનુ થોડુ ઘણુ અનુકરણ થઇ શકે તો પણ ઘણુ છે*

૭૨ વર્ષની પાકી વયે સંવત્ ૧૯૮૮ ના આસો વદ ૮ ને શનિવારના ૨૨-૧૦-૧૯૩૨ ના રોજ તેમનુ અવસાન થયુ તે વખતે મહાત્માજીએ આશ્રમ સમાચારમા જે લખેલુ છે તે આ સાથે આપવામા આવ્યુ છે તે દ્વારા શ્રીપુંજાભાઇની વિશેષ ઓળખાણ થઇ શકે એમ છે

બેચરદાસ

---

* ભા૦ શ્રીપુંજાભાઇના સ્વજન અને જીવનપર્યંતના સહચર શ્રીનેમચંદભાઇએ મોકલેલી સામગ્રી ઉપરથી આ થોડુ લખી શકાયુ છે તે અર્થે તેમને ધન્યવાદ.

ચિરંજીવી પુંજાભાઈ

જ્યારે મેં પુંજાભાઈને 'ચિરંજીવી' વિશેષણથી લખવા[...]
શરૂ કર્યું ત્યારે કોઈ વાચકે આશ્ચર્યપૂર્વક મને સવા[...]
કર્યો–" પુંજાભાઈ તો તમારાથી વયે ને મોટા છે એને તમે ચિ[...]
કેમ કહી શકો ?" મેં કંઈક આવો જવાબ લખ્યો હતો : 'પુંજ[...]
ભાઈ વયે તો મોટા છે પણ મારા ઉપર તે એક નિર્દોષ બાળ[...]
જેટલો વિશ્વાસ મૂકે છે ને મારી વૃત્તિ પણ તેટલા જ ભાવથી [...]
છે. આ મારું લખવું અક્ષરશઃ બરાબર હતું એ વિશ્વાસ અ[...]
એ વૃત્તિનો સાચ મારી યોગ્યતા વિષે મને શંકા છે પણ પુંજ[...]
ભાઈના વિશ્વાસ વિષે અને તેની ભક્તિ વિષે મને લેશ પણ શ[...]
નથી. ગમે તે પ્રકારનું મહત્ત્વ આવે ત્યારે પુંજાભાઈને સારું મ[...]
અભિપ્રાય વેળાસરૂપ કામ કરતો [illegible] ન હતા પ[...]
બુદ્ધિપૂર્વક તેઓ મારી ઉપર [illegible] કરેલો.

ચિરંજીવી પુંજાભાઈ

જ્યારે મેં પુંજાભાઈને 'ચિરંજીવી' વિશેષણથી લખવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે કોઈ બાળકે આશ્ચર્યપૂર્વક મને સવાલ કર્યો– "પુંજાભાઈ તો તમારાથી વયે મોટા છે એને તમે ચિ૦ કેમ કહી શકો ?" મેં કંઈક આવો જવાબ લખ્યો હતો : "પુંજાભાઈ વયે તો મોટા છે પણ મારા ઉપર તે એક નિર્દોષ બાળક જેટલો વિશ્વાસ મૂકે છે ને મારી ભક્તિ પણ તેટલા જ ભાવથી કરે છે." આ મારું લખવું અક્ષરશઃ બરોબર હતું. એ વિશ્વાસ અને એ ભક્તિને સારુ મારી યોગ્યતા વિષે મને શંકા છે પણ પુંજાભાઈના વિશ્વાસ વિષે અને તેની ભક્તિ વિષે મને લેશ પણ શંકા નથી. ગમે તે પ્રકારનું સંકટ આવે ત્યારે પુંજાભાઈને સારુ મારો અભિપ્રાય વેદવાક્યરૂપે કામ કરતો. પુંજાભાઈ બુદ્ધિહીન ન હતા પણ બુદ્ધિપૂર્વક તેમણે મારી ઉપર વિશ્વાસ મૂકવાનો નિશ્ચય કરેલો.

એ પુંજાભાઈ જે અર્થમાં મેં એને ચિ૦ કહી સંબોધ્યા એ અર્થમાં આજે ભલે ન હોય પણ તેથી બહુ વધારે વિસ્તૃત અર્થમાં ચિરંજીવી છે.

તેને ચિરંજીવી કહી સંબોધતા ખરો પણ મારે તેને કંઈ શીખવવાનું ન હતું. હું તો પુંજાભાઈના ગુણનો પૂજારી હતો. પુંજાભાઈની નમ્રતા, પુંજાભાઈની ધર્મપરાયણતા, પુંજાભાઈની સત્યપરાયણતા, પુંજાભાઈની ઉદારતા મારી દૃષ્ટિએ કોઈથી ઊતરે એવી ન હતી. પુંજાભાઈમાં સર્વાર્પણની શક્તિ હતી.

પુંજાભાઈ રાયચંદ કવિને પોતાનું સર્વસ્વ માનતા. હું પણ

ગાયત્રીમાતાના પુજારી હતા, તેથી પુંજાભાઇ માન તરફ આકર્ષાયેલ
હતા. પુંજાભાઇની જેમ હુ ગાયત્રીમાને પ્રત્યક્ષ નથી તો આરાધી
શક્યો, તેનુ તેને દુખ ન હતુ પુંજાભાઇ સમજતા હતા કે [illegible]
ગુરૂપદ લીધુ નથી [illegible] જેમ [illegible] પોતાના [illegible]
એવી તે છે તેમ ગુરુ શિષ્યને પોતાના જેવો બનાવી દે છે

પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેમ તે પુંજાભાઇને [illegible]
ગમતુ અને વધારે તો એ ગમતુ કે જે વસ્તુની હું સ્તુતિ કરું [illegible]
આરામા [illegible] પ્રયત્ન કરો, આવી અમારી વચ્ચેની [illegible] નિકટ
દિવસે દિવસે વધતી ગઇ

આશ્રમના આરંભથી જ પુંજાભાઇની તેની સાથે નિકટ સબંધ
બંધાયો ને જો કે તે આશ્રમવાસી ન થયા છતા આશ્રમવાસી તરીકે
વર્તતા. આશ્રમના ઘણા કામમાં પુંજાભાઇએ ભાગ લીધો હતો.
[illegible] અંતરની સુઝો પુંજાભાઇ બતાવે અને જે જોઇએ તે
પુંજાભાઇ લાવી આપે. પુંજાભાઇના માણસો આશ્રમની સેવા માટે
હમે ત્યારે તૈયાર પુંજાભાઇની દુકાન આશ્રમ આશ્રમવાસીઓનુ
શહેરમા આશ્રયસ્થાન હતુ આવકમાંથી માંડીને અનાજ, ઘી, ઇત્યાદિ
કેમ અને કયા ઠીક મળી શકે એ બતાવનાર પુંજાભાઇ પુંજાભાઇના
[illegible] અને તેમની મદદથી આશ્રમે ઘણા પૈસા બચાવી લીધા
છે જે જમીનમા હાલ આશ્રમ છે તે શોધનાર પણ પુંજાભાઇ
તેનો સોદો કરનાર પણ પુંજાભાઇ આવી અનેક સેવાને સારુ
પુંજાભાઇએ કોઇ દિવસ ઉપકારના બે શબ્દોની આશા સરખીયે નથી
રાખી. આશ્રમ પોતાનુ છે, એમ સમજીને પુંજાભાઇ છેવટની ઘડી
સુધી વર્તતા હતા. પુંજાભાઇના નિકટ સબંધમા આવતા છતા
પુંજાભાઇમા મે અપ્રીતિ નથી જોઇ નથી અતિશયોક્તિ જોઇ
[illegible] પુંજાભાઇ બોલ્યા નહિ. પુંજાભાઇ હુલ્લડમાં ભાગ લેવ

શાના ? એની વાતો તે હમેશા ધર્મની વાતો હોય ભજનોનું સ્મરણ તેમને પ્રિય હતુ

પુંજાભાઈના મનમા કોઈનો દ્વેષ મે કદી અનુભવ્યો નથી કોઈની વિષે કટુવચન બોલતા મે પુંજાભાઈને સાભળ્યા નથી

પુંજાભાઈ વેપારમા કુશળ હતા એ પૈસા કમાયા પણ હતા ધારત તો વધારે કમાઈ શકત પણ રાયચંદભાઈના પ્રસગમા આવ્યા પછી તેમણે પોતાનો પથારો સંકેલ્યો હતો, એવી મારી ઉપર છાપ છે પુંજાભાઈની શાખ પહેલી શ્રેણીની હતી તેને ત્યા મુકેલુ દ્રવ્ય દૂધે ધોઈને પાછુ મળી શકે

આશ્રમના પૈસાની વ્યવસ્થા પુંજાભાઈ જ કરતા અને ઘણા કાળ લગી ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિના ખજાનચી પણ હતા

પુંજાભાઈ પાકા ભક્ત હતા મુમુક્ષુ હતા. આ યુગમા એના જેવા નિસ્પૃહી મનુષ્યો આંગળીના વેઢા ઉપર ગણાય તેટલાયે મળવા મુશ્કેલ પડે.

પુંજાભાઈનો સ્પર્શ આશ્રમને પાવન કરનારો હતો પુંજાભાઈનો ધર્મ સાંકડો ન હતો તેના ધર્મમા બધા ધર્મને સ્થાન હતુ

આવા પુંજાભાઈ ચિરંજીવી જ છે આપણે સહુ તેના ગુણનુ ચિંતન કરીએ તેના સબધને યોગ્ય બનવા પ્રયત્ન કરીએ

(આશ્રમસમાચારમા-ગાંધીજી)

વિષયાનુક્રમ

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા

આ સસ્થાનો ઉદ્દેશ ગુજરાતી, હિન્દી, સસ્કૃત, પ્રાકૃત, બગાળી, અગ્રેજી આદિ ભાષામા લોકોપયોગી એવા ઐતિહાસિક, સામાજિક, ધાર્મિક અને શિક્ષણ સબધી ગ્રથો બહાર પાડવા, એ છે સસ્થાનો વહિવટ એક કમિટી દ્વારા ચાલે છે માટે સારા વિદ્વાનો પાસે ગ્રથો લખાવી-સપાદિત કરાવી બહાર પાડવાની યોજના કરી છે ઉચ્ચ કાગળો, સુદર ગેટઅપ અને સુગમ છપાઈપૂર્વક ગ્રથો બહાર પાડવામા આવે છે સાહિત્યની શુદ્ધિ અને પ્રચાર એજ માત્ર લક્ષ્ય કિંતુ હોય સસ્તી કિંમતે લોકોને સાહિત્ય પહોંચાડી શકાય એવી યોજના રાખવામા આવી છે શ્રીમતોની સહાયતા, એજ અમૂલ્ય સાહિત્યના સર્જનનો અને પ્રકાશનનો આધાર છે

એક પથ બે કાજ—નામનુ નામ ને સેવાની સેવા

૧ સરક્ષક—બે હજાર આપનાર સરક્ષક ગણાશે.

લાભ

૧ આ રકમમાથી નીકળનારા ગ્રથો ઉપર **સરક્ષકના નામની સીરિજનો નબર ૧—૨—૩ એમ રહેશે**

૨ વેચાણની રકમ સતત રકમમા ઉમેરતા તેટલા અશે ગ્રથની સખ્યા વધશે

૩ દરેક ગ્રથમા ફોટો રહેશે

૪ આ રકમમાથી જો એક અથવા બે મોટા ગ્રથો બહાર પાડવામા આવશે તો તેમાના એકમા સરક્ષકનુ જીવનચરિત્ર પણ આપી શકાશે

૫ સરક્ષકનો ફોટો સસ્થાના મકાનમા રહેશે.

૬ સસ્થામાથી નીકળતા તમામ ગ્રથોની એક એક નકલ ભેટ મળશે

૨ લાઇફ મેમ્બર—એક હજાર ૧ આપનાર લાઇફ મેમ્બર ગણાશે

લાભ

૧ આ રકમમાથી નિકળનારા ગ્રથોમાં લાઇફ મેમ્બરનુ નામ સહાયક તરીકે છપાશે

૨ વેચાણની રકમ બચત રકમમા ઉમેરાતા તેટલા અશે ગ્રથની સખ્યા વધશે

૩ તેમ ગ્રથમા ફોટો રહેશે

૪ આ રકમમાથી જે એક કે બે ગ્રથ બહાર પાડવામા આવશે તો તેમાના એકમા જીવનચરિત્ર સક્ષેપમા અપાશે

૫ સસ્થામાથી નીકળતા તમામ ગ્રથોની એક એક નકલ ભેટ મળશે

૩ સહાયક-પાચસો રૂપિયા આપનાર સહાયક ગણાશે

લાભ

૧ સહાય તરીકે ગ્રથમા નામ રહેશે

૨ પાચસોની રકમમાથી જો એક જ ગ્રથ છપાશે તો તેમનો ફોટો અને ફોટા નીચે થોડો પરિચય આપવામા આવશે

૩ સસ્થાના દરેક પુસ્તકોની એક એક નકલ ભેટ મળશે

નોટ—ઉપરના ત્રણે પ્રકારના સહાયકો તરફથી જે જે ગ્રથો છપાશે તેની કિમત લાગત ખર્ચથી પણ ઓછી રાખવામા આવશે.

પ્રકાશિત થયેલા ગ્રંથો.

નંબર	નામ	ભાષા	કર્તા યા સંપાદક	કિંમત.
૧	વિજયધર્મસૂરિ સ્વર્ગવાસ પછી	ગુજરાતી	વિદ્યાવિજયજી	૨-૮-૦
૨	ધર્મ વિયોગમાલા	સંસ્કૃત કાવ્ય	હિમાંશુવિ.	૦-૨-૦
૩	પ્રમાણનયતત્ત્વાલોક સટીક	સંસ્કૃત ન્યાય	,,	૦-૧૪-૦
૪	શ્રાવકાચાર	હિન્દી	શ્રીવિદ્યાવિ	૦-૪-૦
૫	વિજયધર્મસૂરિકે વચનકુસુમ	,,	,,	૦-૬-૦
૬	વિજયધર્મસૂરિના વચનકુસુમો	ગુજરાતી	,,	૦-૪-૦
૭	મેઈંગ્ઝ ઓફ વિજયધર્મસૂરિ	અંગ્રેજી	ડૉ. ક્રૌઝે	૦-૪-૦
૮	જયન્ત પ્રબંધ	સંસ્કૃત-ગુજરાતી	હિમાંશુવિ	૦-૩-૦
૯	વિજયધર્મસૂરિઅષ્ટપ્રકારી પૂજા	હિંદી	શ્રી વિદ્યાવિ	૦-૪-૦
૧૦	આબૂ-૭૦ ફોટા સાથે	,,	શ્રીજયન્તવિ	૨-૮-૦
૧૧	વિજયધર્મસૂરિ	ગુજરાતી	ધી રો શાહ	૦-૨-૦
૧૨	શ્રાવકાચાર	,,	,,	૦-૩-૦
૧૩	શાણી સુલસા	ગુજરાતી	શ્રી વિદ્યાવિ	૦-૩-૦
૧૪	સમયને ઓળખો ભાગ ૨ જો.	,,	શ્રી વિદ્યાવિ	૦-૧૦-૦
૧૫	સમયને ઓળખો ભા. ૧ લો	,,	,,	૦-૧૨-૦
૧૬	એન આઈડીયલ મંક	અંગ્રેજી	એ જે સુનાવાલા	૫-૦-૦
૧૭	પ્રમાણનયતત્ત્વાલોક પ્રસ્તાવના	સંસ્કૃત	શ્રી હિમાંશુવિ	૦-૩-૦
૧૮	ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર કમલસંયમી-ટીકાયુક્ત ચોથો ભાગ	સંસ્કૃત	શ્રી જયન્તવિ	૩-૮-૦

(જેમણે ત્રણ ભાગો ખરીદ્યા છે, તેમણે ચોથો ભાગ જલદી મંગાવી લેવો)

પ્રકાશિત કરવાના ગ્રંથો

1 અર્હત્ પ્રવચન
2 મલ્લિનાથ ચરિત્ર અંગ્રેજી અનુવાદ, નોટ સહિત
3 વિજયધર્મસૂરિ બૃહદ્ ચરિત્ર
4 ભારતકે પ્રાચીન વિદ્યાપીઠ
5 તત્ત્વાર્થસૂત્ર અનુવાદયુક્ત
6 આબૂ ભાગ ૨ જો
7 આબૂના શિલાલેખો
8 જૈન સપ્તપ તીર્થી
9 કલ્પસૂત્ર-મૂળ-સાનુવાદ
10 હેમચંદ્રાચાર્ય ને કુમારપાલ
11 વસ્તુપાલ તેજપાલ
12 મહાવીર ચરિત્ર
13 ગૌતમીય કાવ્ય-ટીકા
14 આબૂસ્તવનાદિ સંગ્રહ
15 સુભાષિત પદ્યરત્નાકર
16 દ્વયાશ્રય-પ્રાકૃત.

સૂચના.

૧ રોકડી કિંમતે લેનારા બુકસેલરોને સેંકડે ૨૫ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે જો ૨૫ કે તેથી વધારે કિંમતના પુસ્તકો ખરીદે તો (ઉત્તરાધ્યયનને છોડી)

૨ બીજા સામાન્ય ગ્રાહકોને ૫ રૂ૦ કે તેથી વધારે કિંમતના પુસ્તકો ખરીદનારને સેંકડે ૨૦ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે. (ઉત્તરાધ્યયનને છોડી)

૩ નં ૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૧-૧૨-૧૩ એ નંબરની બુકો વ્હેંચવા માટે ૧૦૦ કે તેથી વધારે નકલો ખરીદનારને અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવશે

૪ દરેક પુસ્તકનું પોસ્ટેજ પાર્સલ ખર્ચ ખરીદનારને શિર રહેશે

લખો—

દીપચંદ બાઠિયા.

મંત્રી, શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા

છોટા સરાફ, ઉજ્જૈન (માલવા)

(૧)

જાગો !

ઊંઘ્યા પછી જાગવું તો રહ્યું જ કોઇ વ્હેલા જાગે કે કોઇ મોડા. કોઇ માનમિલકત સંભાળતા જાગે, તો કોઇ બધું લૂંટાઇ ગયા પછી. કોઈ ચૈતન્યયુક્ત જાગે, તો કોઇ મુડદાલતા ટૂંકમાં ગમે ત્યારે અને ગમે તેવી અવસ્થામાં સૌને જાગવાનું તો રહ્યું જ જૈનસમાજના નેતાઓ અને જૈનસમાજનું ધુંસરૂં ખભાપર ધારણ કરનાર ધર્મગુરુઓ જાગ્યા છે કે કેમ ? અને જાગ્યા છે તો કેવી સ્થિતિમાં, એનો નિર્ણય કરવો અશક્ય નથી. મારી દૃષ્ટિએ તો હજુ પૂરી નિદ્રા જ ખુલી નથી. તે દરમીયાન જે લુંટાવા જેવું છે તે લૂંટાઇ જ રહ્યું છે જૈન સમાજની જાગ્રતિના કયા લક્ષણો દેખાય છે ? માનની મારામારી મટે નહિ, સમાજનું સંગઠન થાય નહિ, ગચ્છીય

ચણવણમા જોઈનો ફાંફો આવાન નહિ, વાસ્તવિક અહિંસાને અનુ-મોદન આપવામા આચકો ખવાય પરગુણની તારીફ કરવામા પણ સમકિતનો નાશ મમજાય અકયગણથી એમદ પણ જૈન વિદ્યાપીઠ સ્થપાય નહિ, પવિત્રતાનો સૂર ચારે તરફ સભળાવવા છતા અપવિત્ર વસ્તુઓ છોડાય નહિ, આચારહીનતા જોવાની હોય માત્ર શબ્દોના લાલિત્યથી સમાજને આજી નાખવાના પ્રયત્નો યતા હોય (જોકે વસ્તુત હોય તેથી ઉલટુ જ) અને સ્વધર્મ-આચારને સધી પરધર્મ-આચાર હીનતામા જ કર્તવ્યની ' ઈતિશ્રી ' મનાતી હોય ત્યા કેમ કહી શકાય કે જૈનો જાગ્યા છે ? આતો બધા ઉમા-દાવસ્થાના જ લક્ષણ અને ઉમાદાવસ્થા, એ જાગ્રતિ નજ કહેવાય સમાજમા ચૈતન્ય બળ સ્ફુરે પ્રેમનો પડઘો સર્વત્ર સભળાય, કુદકે ને ભૂસકે લોકો સામાજિક, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિમા ભાગ લેતા થાય એક બીજાને આગળ પડતા જોઈ બીજાઓને હર્ષ થાય, બીજાઓ અનુમોદન આપે ઘરમા કે બહાર, મદિરમા કે દુકાનમા, કપડામાં કે ખોરાકમા ક્યાય પણ રત્તી ભાર પણ અપવિત્રતા જણાતી હોય, તેનો ત્યાગ થાય, મન અને શરીર-બધુ યે પવિત્ર કરાય, જ્યા પક્ષપાત કે દુરાગ્રહ છોડી દઈ સત્યના સાથી બનાય, ત્યારેજ જૈનો જાગ્યા છે-વાસ્તવિક જાગ્રતિમા આવ્યા છે, એમ કહી શકાય. આ બધુ ન થાય ત્યા સુધી નિદ્રા-અજ્ઞાન નિદ્રામા ઘોર્યા કરીએ છીએ એમજ કહેવાય અને તેવી નિદ્રા લેવી જૈન સમાજને તો નજ પાલવે નવયુગના-ચૈતન્યના ચમકતા પ્રભાવમા જાગ્રત થઈ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે રૂઢીઓમા ફેરફાર, કરી ઉન્નતિના કાર્યમા સૌની સાથે બબ્બે કદમ આગળ વધવુ જ જોઈએ હવે તે સમય નથી રહ્યો કે કોઈના ટુકડા ઉપર આપણે જીવી શકીએ. હવે તે સમય નથી રહ્યો કે-લાકડીના ટેકાથી હજારો કોશ દૂર

આપણે જઈ શકીએ, હવે તે સમય નથી રહ્યો કે બીજાની સ્હામે મ્હો વિકાસી બેઠી રહેવાથી આપણી દરિદ્રતા દૂર કરી શકીએ બીજાના ઉપર આધાર રાખનાર, લાકડીના ટેકે ચાલનાર, બીજાની સ્હામે મ્હો વિકાસી બેઠી રહેનાર જાતિ કે સમાજ જીવિત ન રહી શકે અને તેણે જીવવું પણ ન જોઇએ જૈનજાતિ અત્યાર સુધી જીવિત છે, એનું પ્રધાન કારણ તેનું સ્વાવલંબન જ છે કદિ પણ જૈનસમાજે પરાધીનતા ભોગવી નથી વ્યાપારમા કે રાજગારમા, ક્રિયામા કે કાંડમા, ધર્મ કે સાહિત્યમા જૈનસમાજે પોતપોતાના પ્રસન્ન સાધનો ઉભા કર્યા હતા, અહિં ત્યા સુધી કહેવું અત્યુક્તિ ભરેલું નહિ કહેવાય કે-જે કાર્યો બીજાઓ નહોતા કરી શક્યા, તે કાર્યો જૈનોએ-જૈનમહિલાઓએ જૈન ધનાઢ્યોએ અને જૈનઆચાર્યોએ કર્યાં હતાં પ્રતિહાસનાં પૃષ્ઠો આ વાતને દૃઢતાથી પુરવાર કરે છે તેના દૃષ્ટાન્તો ટાંકી અહીં લાંબુ કરવાની જરૂર નથી સમયે સમયે તે બધું પ્રકટ થતું જ રહેશે પ્રસ્તુતમા માત્ર એટલું જ કહેવાનું કે૦ જૈનસમાજનો તે સમય સ્મરણમા લાવી જૈન આચાર્યો-ઉપાધ્યાયો-પ્રવર્તકો-પન્યાસો અને વિદ્વાન મુનિરાજો તથા સમાજના અગ્રેસરોએ જાગ્રત થવાની અને જનતાને જગાડવાની જરૂર છે

પ્રથમ યુવકવર્ગે જાગવાની જરૂર છે ધાર્મિક આસ્તિકતા અને ક્રિયાભિરુચિના પૂર્વક યુવક વર્ગ જાગીને જૈનસમાજને જગાડે તો તે ઘણું કરી શકે તેમ છે મુશ્કેલીઓ નો સામા નથી આવતી ? પણ તે મુશ્કેલીઓની સ્હામે ધૈર્ય-વીરતા અને શાન્તિ પૂર્વક પોતાનું મીશન આગળ વધારવાનું લક્ષ્ય ન ચૂકવું જોઇએ જો કે કેટલાક યુવકો જાગ્યા છે ખરા, પણ તેમાના કેટલાક મોડા જાગવાના કારણથી કે ગમે તે કારણે એવા તો ગભરાયલા જાગ્યા છે, કે તેમનો વેગ આશાતીત વધી ગયો છે બીજા શબ્દોમા કહીએ તો જૈનસ

માજને જગાડવાનુ કર્તવ્ય તેઓ લગભગ ભૂલી ગયા છે બીજો વર્ગ એવો પણ છે કે જે સમાજને જગાડવાની દાઝ અને ભારતીય અન્ય પ્રજાની સાથે આગળ વધવાની ઇચ્છાઓ અવશ્ય રાખે છે પ તુ ‘ સઘ બહાર ’ ના કે સમાજ તિરસ્કારના ભયથી કિંવા બીજી પ્રવૃત્તિઓના કારણે જોઇએ તેવી ગતિ કરી શકતો નથી. હુ તો માનુ છુ કે-જ્યા સત્યતા છે ત્યા ભય હોય જ નહિ જ્યા દાઝ છે-ધગશ છે ત્યા નિરાંતે શાન્તિ પૂર્વક બેસવાનુ હોય જ નહિ. ધગશવાળાઓએ તો ફકીરીજ-કફનીજ પહેરવી ઘટે માન-અપમાનની દરકાર પણ ન હોય અને એ તો હવે જાહેર જ થઇ ચુકયુ છે કે જમાનો કાર્ય કરવાનો છે નહિ કે વાતો કરવાનો. લાગણીના પટ પર માત્ર વાતોનો દેખાવ કલકભૂત જ ગણાય. વ્યવહારમા ઉતારી વચન પર લાવવુ એ આ જમાનાનો **સંદેશ** છે માટે—

આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો પ્રવર્તકો, પન્યાસો

અને

સમાજના નેતાઓ,

જાગો.

અને

સમાજને જગાડો

નવયુવકો !

વાસ્તવિક દાઝનો-ધગશનો પડઘો સમાજ પર પાડો,

અને

સૌને જાગતા કરો—

એજ કામના ! !

(૨)

શુદ્ધિ

આગરા અને દિલ્લીની આસપાસના ગામોમા શુદ્ધિનુ આન્દોલન ભાગ ચાલે છે જે રજપૂતો ચોક્કસ મુસલમાન બાદશાહોના સમયમા આત્મરક્ષાની ખાતર કે ગમે તે કારણે મુસલમાન થયેલા, તેઓને સંસ્કારિત કરી પુન હિંદુ બનાવવામા આવે છે વસ્તુત તેઓના આચારો-વિચારો અને વેષ-વ્યવહારો જોતા તેઓમા મુસલમાનપણુ કંઇજ જોવામાં આવતુ નથી માત્ર બેજ રિવાજો મુસલમાનીપણાના તેમનામા છે– ૧ સુન્નત કરવાનો રિવાજ અને ૨ દાટવાનો રિવાજ આ બે રિવાજો સિવાય બીજી બધી બાબતોમા તેઓમા હિન્દુત્વ જ દેખાય છે આનુ નામ પ્રસિદ્ધિમા આવ્યુ છે શુદ્ધિ હુ આ પ્રસ્તાવના એટલા માટે કરૂ છુ કે–

આની જ શુદ્ધિ જૈનસમાજના મ્હોટા વર્ગમાં પણ કરવાની છે અને તે તરફ સતત પ્રયત્નની આવશ્યકતા છે મલકાના રજપૂતોમાં જેટલા અંશે મુસલમાનપણું પેસી ગયું હોય છે, તેટલા અંશે તેમને શુદ્ધ કરી શુદ્ધ હિંદુ બનાવવામાં આવે છે તેમ આર્યાવર્તની આર્ય પ્રજામાં જેટલા અંશે અનાર્યત્વ પેસી ગયું હોય તેટલા અંશે તે અનાર્યત્વના ચિન્હો દૂર કરી શુદ્ધ આર્ય બનાવવાની આવશ્યકતા છે અને આટલી જ આવશ્યકતા જૈનોમાં જે અજૈનત્વ પેસી ગયું હોય, તેને દૂર કરાવી શુદ્ધ જૈન બનાવવાની છે બસ, આનું નામજ છે શુદ્ધિ આવી શુદ્ધિને કોણ પસંદ ન કરે ? શરીરમાં કાંટો કે કોઈ પણ જાતનો ડાઘ પડી ગયો હોય, તેને દૂર કરવાનું કોણ પસંદ ન કરે ? આવી શુદ્ધિ તરફ અત્યારે જ નહિ ઘણા લાંબા કાળથી પૂર્વાચાર્યો વગેરે આપણા જ સ્થા- જૈનોમાં જ નહિ ગમે તેમાં પણ પેસેલી અશુદ્ધિ દૂર કરાવી તેને શુદ્ધ કરવાનું કામ આપણા પૂર્વાચાર્યોએ કર્યું છે રત્નપ્રભસૂરિ મહારાજે લાખો ક્ષત્રિયોને ઓસવાલ બનાવ્યા એટલે શું કર્યું ? શું તમને ક્ષત્રિય મટાડી વાણીયા-વૈશ્ય બનાવ્યા ? નહિ એમનામાં જે અશુદ્ધિ-અપવિત્રતા પેસી ગઈ હતી તે દૂર કરાવી શુદ્ધ ક્ષત્રિય બનાવ્યા, અશુદ્ધતા-અપવિત્રતા દૂર કરવાથી કંઈ તે ક્ષત્રિયોનું ક્ષત્રિયત્વ જતું રહી ગયું નહિ કે તેમનું ક્ષત્રિયત્વ વધારે નિર્મળ થયું હતું આની જ રીતે હીરવિજયસૂરિ મહારાજે મુસલમાન સમ્રાટ અકબરને શુદ્ધ કર્યો એટલે શું કર્યું ? તેનામાં જે અપવિત્રતા-આદિ પેસી ગઈ હતી, તે દૂર કરાવી આથી સમ્રાટ અકબરનું મુસલમાનત્વ ન્હોતું મટી ગયું બલ્કે તેનું શુદ્ધ મુસલમાનત્વ-ખુદાની આજ્ઞા પ્રમાણે સમસ્ત જીવો ઉપર રહેમ રાખવી તે-સ્પષ્ટ થયું હતું આવીજ રીતે જે જૈનોમાં-જૈન

સમાજના ચાર અંગ-સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકામાં-અશુદ્ધિ-અપવિત્રતા પેસી ગઇ હોય, તે દૂર કર્યે જ છૂટકો. તે દૂર ન થાય ત્યાં સુધી શુદ્ધ જૈનત્વ ન જ કહેવાય જૈનધર્મનું પ્રધાન ચિહ્ન **પવિત્રતા** જ છે જૈનધર્મની તમામ ક્રિયાઓમાં પવિત્રતાનું પ્રાધાન્ય છે, પવિત્રતાનો હેતુ ન સચવાય તો તેવી ક્રિયાની સાર્થકતા પણ શી ? અતએવ આહાર-વ્યવહારમાં જૈનોએ તો પવિત્રતા રાખવી જ જોઇએ અને આત્મકલ્યાણાભિલાષીઓનું તો એ પ્રધાન કર્તવ્ય છે કે જ્યાં જ્યાં અપવિત્રતા-અશુદ્ધિ જણાતી હોય, ત્યાં ત્યાંથી બનતા પ્રયત્ને તેનો મમૂળગો નાશ કરવો

બીજી સમાજોની માફક જૈનસમાજમાં પણ જે જે ખાસ અપવિત્રતાઓ પેસી ગઇ છે, તે વસ્રો અને કેસર સબંધી છે

અશુદ્ધ વસ્ત્રો બે પ્રકારનાં—૧ રેશમી અને ૨ વિલાયતી. અહિંસા ધર્મના પૂર્ણ ઉપાસક અથના અહિંમાના વિજયી વાવટા નીચે બેઠેલા જૈનોથી આ બન્ને પ્રકારના વસ્ત્રો નજ ગ્રહણ કરી શકાય રેશમી વસ્ત્રો, કે જે લાખો કરોડો કે અબજો ચઉરેન્દ્રિય જીવોના સંહારથી બનાવવામાં આવે છે, જે વસ્ત્રોના માટે-રેશમ ઉત્પન્ન કરવા માટે અસંખ્ય જીવોને મ્હોટા મ્હોટા તાવડાઓમાં નિર્દયતા પૂર્વક ઉકાળવામાં આવે છે, તે વસ્ત્રો ગ્રાહ્ય ગણાય જ કેમ ? પોતાના શરીરના આરામની ખાતર અથવા પોતાના મોજની ખાતર અસંખ્ય જીવોની હિંસાના ભાગી થવું, એના જેવી અજ્ઞાનતા બીજી કઇ કહી શકાય ? આવી જ રીતની અપવિત્રતા સુતરનાં પરન્તુ વિલાયતી વસ્ત્રોમાં પણ રહેલી છે એ ખુલ્લે ખુલ્લું જાહેર થઇ ચૂક્યું છે કે વિલાયતી વસ્ત્રોમાં ફુમાસ-સુલાયમતા

લાવવા માટે પશુઓનુ લોહી છાટવામા આવે છે તેમ એેળ માટે ચરબી વાપરવામા આવે છે વિચારવાની વાત છે કે લોહીના ખૂનને અપવિત્ર ગણી જ્યા સુધી તે દૂર ન થાય ત્યા સુધી પઠન-પાઠનાદિ કોઇપણ ક્રિયા ન કરવાની ભાવના અને વિચાર રાખનાર જૈનો તેવા વસ્ત્રો પહેરે ? પહેરે એટનુ જ નહિ તે પહેરીને સામાયિક પ્રતિક્રમણ અને ભગવાનની પૂજા કરે, એના જેવી ઘેલછા બીજી કઇ ગણાય ? મંદિરમા લોહીનો છાંટો પડયો હોય તો આખુ મંદિર ધોવાની ક્રિયા કરાય. પણ કહેવાય કે તે પ્રમાણે ગોહીથી ખરડાએલ વસ્ત્રો પહેરી મંદિરમા જવાય અને પૂજા થાય. એ કેટલુ આશ્ચર્ય ! જ્યા સુધી અશુદ્ધિ-અપવિત્રતા દૂર ન થાય ત્યા સુધી કેમ કહી શકાય કે આપણે શુદ્ધ છીએ-પવિત્ર છીએ ? વધુ આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે ત્યાગની મૂર્તિઓ ગણાતા, મોહ મમત્વના ત્યાગી કેટલાક મુનિવરો પણ પોતાની આ અપવિત્રતાને દૂર કરવામા ભારે આચકો ખાય છે મને શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરવાની વાત કોઇ કરે છે કે ઝટ કાન ઊચા કરે છે મુનિરાજોને આવો મોહ રાખવો કેમ પાલવે ? આમ કાન ઊચા કરવા કેમ શોભે ? તેઓ તો ત્યાગી બન્યા તેમને વળી મલમલની સુવાળમતા કે રેશમની કુમાશતા ઉપર મોહ શો ? મુનિરાજોથી તો આવી હિંસાને ઉત્તેજન અપાય જ કેમ ? હિંસાજન્ય વસ્તુઓનો સ્વીકાર એટલે હિંસાને ઉત્તેજન એ એક બાળક પણ સમજી શકે તેવી હકીકત છે જે વસ્તુની જેટલી વપરાશ વધારે હોય તે વસ્તુની તેટલી પેદાશ-ઉપજ વધારે હોવી જ જોઇએ. અને ચીજને ઉત્પન્ન કરતા જે હિંસાજન્ય દોષ લાગે, તેના ભાગી બધા યે થાય. મનુષ્યોએ જીવવધના કાર્યમા સાન જણને પાતકી બતાવ્યા છે જેમા 'ખાદક' કહીને ખાનારને પણ ગણાવ્યા છે તેરીજ રીતે રેશમી અને વિલાયતી વસ્ત્રોમા જે હિંસા

થાય છે તેના ભાગીયા તે વસ્ત્રોને પહેરનાર કેમ નહિ ? જૈન દૃષ્ટિએ કરનાર, કરાવનાર અને અનુમોદનારને-ત્રણેને ભાગી બતાવ્યા છે આ રીતે પણ તેવા વસ્ત્રોને પહેરનાર એક પ્રકારે અનુમોદનાર-ઉત્તેજન આપનાર હોઈ પાપના ભાગી જ થાય, એ સ્પષ્ટ બાબત છે આ એવડી અપવિત્રતા વ્હોરીને પણ મુલાયમતાનો મોહ ન છોડાય, તો પછી શુદ્ધિ-પવિત્રતાની વાત જ ક્યા રહી ? અત એવ જૈન સમાજના આગેવાનોએ-સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ જ્યા જ્યા આ અપવિત્રતા પેસી ગઈ હોય ત્યા ત્યાથી તેને દૂર કરી શુદ્ધ થવાની ખાસ આવશ્યકતા છે

બીજી બાબત કેશર સબધી છે કેશરનો ઉપયોગ મોટે ભાગે જૈન મદિરોમા થાય છે એટલે કેશરને પ્રભુપૂજાનુ એક ઉપકરણ માનવામા આવ્યુ છે ઉપકરણ એટલે સાધન કોઈપણ સાધ્યને માટે સાધનો એક નહિ અનેક હોય છે અને એવો તો નિયમ કદાપિ હોઈજ ન શકે કે-અમુક ક્રિયામાં અમુક સાધન ન હોય તો તે ક્રિયા થઈ જ ન શકે મોક્ષ જેવી અલભ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ-સાધ્ય માટે પણ અનેક સાધનો શાસ્ત્રકારોએ બતાવ્યા છે, ત્યારે પ્રભુપુજા જેવી ક્રિયામા અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે ક્રિયા નજ થઈ શકે, એવી માન્યતા કેમ રાખી શકાય ? ગુલાબનુ ફૂલ ન મળે તો શુ કેવડા અથવા ચબેલી આદિ ઉત્તમ સુગધિત પુષ્પોથી કામ ન થઈ શકે ? અવશ્ય થઈ શકે જો નજ હોય, તો એવા ક્ષેત્રોના મનુષ્યો, કે જ્યા તે પુષ્પો ન થતા હોય, પ્રભુપૂજાથી વચિતજ રહે બલ્કે માન તો ત્યા સુધી માનવુ છે કે, પ્રભુની આજ્ઞા એવી પણ ન હોવી જોઈએ અને છે પણ નહિ કે-અમુક ક્રિયામા અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે ક્રિયા થઈજ ન શકે એક જાતના ફુલના બદલામાં બીજી જાતનુ ફૂલ હોય તો

તે ક્રિયા થાય, પરન્તુ કદાચિત્ માની લ્યો કે કોઇ ક્ષેત્રમાં કોઇ પણ જાતનું સુગંધિત પુષ્પ ન મળે, તો શું ત્યાંના મનુષ્યોએ પૂજા સર્વથા છોડી દેવી ? કદાપિ નહિ. જે કંઇ સાધનો પ્રાપ્ત થાય, તેનાથી કામ તો સાધવું જ જોઇએ. આવોજ પ્રશ્ન કેશરનો પણ છે. કેશર માટે ચાલેલી ચર્ચા ઉપરથી એટલું તો અવશ્ય જોવાયું કે કેશરમાં અપવિત્ર વસ્તુઓના પટ અવશ્ય દેવાય છે, પરંતુ કયા કેશરમાં તેવો પટ દેવાયેલો છે અને કયા કેશરમાં નથી દેવાયેલો, એ જાણવું અશક્ય છે. જો કે કેટલાક લોકોએ તેની પરીક્ષા કરાવી છે અને તેમાં કાશ્મીરથી આવતું કેશર કહેવાય છે કે શુદ્ધ છે, પરન્તુ સાથે એમ પણ જાહેર થયું છે કે-તે કેશર એટલા પ્રમાણમાં નથી થતું કે જેથી બધે પહોંચી શકે અને તેથી વ્યાપારિઓને ભેળસેળ કરવુંજ પડે, એ સ્વાભાવિક છે. આવી અવસ્થામાં કેશરના વાપરનારાએ શું કરવું એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્ન ક્રિયાની શુદ્ધતા સાથે વધારે સંબંધ ધરાવે છે. કોઇ પણ ક્રિયામાં જોઇતાં ઉપકરણો શુદ્ધ હોય તોજ વાપરવા, કે અશુદ્ધ-અપવિત્ર હોય અથવા તેવી શંકાવાળા હોય તોપણ ચાલવા દેવા ? એનો નિર્ણય થાય તો કેશરની ચર્ચાનો નિવેડો શીઘ્ર આવે તેમ છે. આમાં પણ મારૂં નમ્ર મંતવ્ય તો એજ છે અને તે દરેકના સમજમાં આવી શકે તેમ છે કે જો કેશર કહેવાય છે તેમ અપવિત્ર વસ્તુના પટવાળું અથવા ખાતરી વિનાનું કે શંકાવાળું હોય તો તે ન વાપરતાં કેવળ ચન્દનનોજ ઉપયોગ કરવો વધારે શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે જે કેશરથી પૂજા કરવામાં આવી હોય તે કેશર કદાચ અપવિત્ર નીકળે તો તેનો દોષ મહાન્ લાગે. જ્યારે કેશર નહિં વાપરવાથી કંઇ નુકસાન તો થવાનું નથીજ. લાભને બદલે નુકસાન થવાનો ભય હોય, એવું કાર્ય કરી શા કામાં ઉતરવું, એના

કરતા તે વસ્તુનો ઉપયોગ નજ કરવો એ શુ ખોટું છે ? કિચ્ચ
ડમા પગ નાખીને ધોવો, એના કરતા કિચ્ચડમા પગ નજ નાખવો
શુ ખોટો, અને એ તો પહેલાજ કહેવાયુ છે કે-કોઈ પણ ક્રિયાના
સાધનોમા કોઇ સાધનની ખામી હોય, તો તેથા કરીને કઇ ક્રિયા
છોડી દેવાય નહિ ક્રિયાની ફલપ્રાપ્તિનો આધાર મુખ્યત્વે માનસિક
પરિણામો ઉપર છે શુદ્ધ પરિણામથી-અન્ત કરણની શુદ્ધતાથી
મનુષ્ય ગમે તેટલા સાધનોથી પણ ક્રિયા કરે, તો તેને ફલની પ્રાપ્તિ
તેટલી જ થાય, જેટલી કે થવી જોઇએ ચદન જેવી વસ્તુ, કે
જેમા અપવિત્રતાની શકા પણ ન થાય, એવી શુદ્ધ વસ્તુ વાપરવાથી
ખુશીથી કામ ચાલી શકે છે, તો પછી શકાવાળી વસ્તુ શા માટે
વાપરવી જોઇએ ? વીરપ્રભુના શાસનમા જેટલી ધાર્મિક ક્રિયાઓ
છે, તેનો ઉડાણથી વિચાર કરવામા આવે તો તે બધી ક્રિયાઓ
એવી છે કે, જેની સાધના ગરીબમા ગરીબ પણ કરી શકે અને
એક ઉચ્ચકોટીનો ધનાઢ્ય પણ કરી શકે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાનો
સૌને સમાન હક્ક છે તેમા કોઇ પણ જાતની જબરદસ્તી કે ટેક્સ
-કર જેવુ કઇ છે જ નહિ વીતરાગના શાસનની આ એક ખુબી
છે આ ખુબીને સમજનાર કેશર કે અપવિત્ર વસ્ત્રો જેવી વસ્તુઓ માટે
કદાપિ આગ્રહ ન કરી શકે કે આના વિના તો ચાલે જ નહિ પર-
માત્માના શાસનની દરેક ક્રિયાઓમા રહેલી આ ખૂબીનો વધારે પરિસ્ફોટ
કરવાનુ હવે પછીના અકો ઉપર મુલતવી રાખી હાલ તુર્તમા તો

આત્મકલ્યાણાભિલાષી મુનિરાજો અને જૈન ગૃહસ્થો,
પોતામા રહેલી વિલાયતી વસ્ત્રો અને રેશમની અપવિત્રતા
તથા કેશર સબધી અપવિત્રતા દૂર કરી બહુ જલ્દી
—પોતાની શુદ્ધિ કરે—

એટલુજ ઇચ્છી વિરમુ છુ

***

(૩)

શીખો.

શીખવાના સ્થાનો કેટલા? આખુ વિશ્વ ગમે ત્યા જાઓ, ગમે તે સમાજની પ્રવૃત્તિનુ અવલોકન કરો, ગમે તે વ્યક્તિનુ જીવન તપાસો સૌ પાસેથી કંઇને કંઇ જાણવાનુ વિચારવાનુ અને અનુસરવાનુ મળશેજ સંસારનો વ્યવહાર પણ તેમજ ચાલી રહ્યો છે એક જાતિ બીજી જાતિનુ, એક સમાજ બીજા સમાજનુ, અને એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિનુ અનુકરણ કરેજ છે અને તેટલા માટેજ સંસારને એક મહાન્ શિક્ષાલય કિંવા યુનિવર્સિટીની ઉપમા આપવામા આવે છે પોતાની સ્થિતિમા પરિવર્તન કરવા માટે બીજાની સ્થિતિનુ અવલોકન કરવુ આવશ્યક છે જૈનસમાજે આ નિયમ ઉપર પૂર્ણ ધ્યાન આપવાનુ છે જો કે એ વાત ખરી છે કે

વ્યાપારની દૃષ્ટિએ કિંવા દ્રવ્ય વ્યય કરવાની દૃષ્ટિએ જૈન સમાજ બીજા સમાજો કરતા પાછળ પડતો નથી, પરંતુ કાર્યની દૃષ્ટિએ તો જૈન સમાજ હજુ વધારે નહિ તો પચાસ વર્ષ તો જરૂર પાછળ છે આર્યસમાજ જેવો એક સમાજ, કે જે એક સોસાયટીના રૂપમા લગભગ અડધી સદી પહેલા સ્થાપન થયો હતો, તેણે જે પ્રગતિ કરી છે, તેના ઇતિહાસ ઉપરથી જૈન સમાજે ઘણુજ શીખવાનુ છે એમ કહેવુ લગારે ખોટુ નથી

આર્યસમાજમા ચારથી વધારે ગુરૂકુળો, ૨ કૉલેજો અને કેટલીએ હાઇસ્કૂલો છે આ સસ્થાઓ સસ્થાઓ માત્રજ નહિ, કિન્તુ જેમા સેકડો હજારો બાળકો શિક્ષા લઇ રહ્યા છે, એવી આદર્શ સસ્થાઓ છે, ન્હાની ન્હાની સ્કુલો અને પાઠશાળાઓની તો વાતજ શી કરવી ? આ તો આર્યસમાજની વાત થઇ દેવસમાજ કે જેના સ્થાપક અત્યારે વિદ્યમાન છે, અને જેની સ્થાપનાને થયે થોડાંક વર્ષો થયા છે, તેમા પણ ત્રણ હાઇસ્કૂલો, એક કૉલેજ, કેટલીએ પ્રાથમિક સ્કૂલો અને ત્રણ અછૂત જાતની સ્કૂલો વિદ્યમાન છે આવીજ રીતે **રાધાસ્વામી** આદિ મતોમા પણ પોતાના સમાજમાં શિક્ષણનો પ્રચાર કરનારી અનેક કૉલેજો, અને હાઇસ્કૂલો હયાતી ભોગવે છે જ્યારે ખેદનો વિષય છે-કે જૈન સમાજમાં અનેક કોટ્યાધીશો અને હજારો લક્ષાધિપતિઓ હોવા છતા એક પણ કૉલેજ કે એક પણ આદર્શ-હાઇસ્કૂલ નથી (મુબઇની પી. પી. હાઇસ્કૂલ નામ માત્રની અવશ્ય છે,) ' કૉલેજ અને હાઇસ્કૂલ 'થી મારી મતલબ સ્વતત્ર સુદર શિક્ષાલયો વિદ્યાલયો-વિદ્યાપીઠોની છે આવુ એક પણ સ્થાન હયાતી નથી ભોગવતુ બેશક આપણે ત્યા બાળાશ્રમો, બોર્ડિંગો અને પાઠશાળાઓ અનેક છે, પરન્તુ એમા આદર્શ સસ્થાઓ કેટલી છે ? અથવા એમા એવી કેટલી

સંસ્થાઓ છે કે જેનું કેળ જૈન સમાજ ચાખી શકે ? એ ઉપર જ્યારે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે ખરેખર અત્યંત ખેદ થયા વિના નથી રહેતો. ખરી વાત તો એ જ છે કે જૈન સમાજમાં શિક્ષાનો જ મગજમાં અભાવ છે વનાગ્યો અને ગર્ભ શ્રીમંતોને તો પોતાના બાળકોના જીવનો સુધારવાની દરકાર જ નથી પંદરેક વરની ઉમરના પુત્ર દુકાન ઉપર બેસી ૨૫–૩૦ રૂપિયાના પગારદાર જેટલું કામ કરી મદદગાર થાય, એમાજ તેઓ પોતાના કર્તવ્યની 'ઇતિશ્રી' સમજે છે પછી તે છોકરા સુશિક્ષા કે સુસંસ્કારના અભાવે દુરાચારી જ કેમ ન થાય. જ્યારે બીજી તરફ ગરીબ કે સાધારણ વર્ગને તો પેટની જ પડી હોય, તો પછી ખર્ચ કરીને કે મફત પણ શિક્ષા લેવાનું સૂઝે જ કેમ ? આવી સ્થિતિમાં શિક્ષાનું મહત્ત્વ ન સમજવાથી આખો સમાજ અશિક્ષિતાવસ્થા ભોગવે અને એક પણ આદર્શ સંસ્થા નજરે ન પડે, એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? આર્ય સમાજની આવી સ્થિતિ નથી આર્ય સમાજમાં પ્રાય કરીને સારા સારા સુખી ગૃહસ્થો પણ પોતાના ખરચે પોતાના બાળકોને ગુરૂકુળાદિ સંસ્થાઓમાં ન્હાની ઉમરથી દાખલ કરે છે આર્ય સમાજના ગુરૂકુળોમાં કોઇ અત્યન્ત ગરીબ વિદ્યાર્થિને મફત દાખલ કરવામાં આવે એ બાદ કરીએ તો મ્હોટા ભાગે વિદ્યાર્થિઓ પાસે ૧૫–૨૦–૨૨ રૂપિયા માસિક લેવામાં આવે છે આ પ્રમાણે દાખલ થનારાઓને માટે માસિક ફી રાખેલી હોવા છતા સેંકડો વિદ્યાર્થિઓ એકએક ગુરૂકુળમાં નજરે પડે અને એવાં અનેક ગુરૂકુલો, વિદ્યાર્થીઓથી ઉભરાતા દેખાય છે, એ પોતાના બાળકોને ૨૫ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પળાવી શિક્ષા પ્રાપ્ત કરાવવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા સિવાય બીજુ શું બતાવે છે ? ત્યારે બીજી તરફ જૈનોની સંસ્થાઓમાં ખાન પાન, વસ્ત્ર, સ્થાન અને

તમામ પ્રકારની સગવડો પૂરી પાડવા છતા વિદ્યાર્થિઓની જોઇએ તેવી સખ્યા ન દેખાય, એ શુ બતાવે છે ? ધનાઢ્યો અને ગર્ભ શ્રીમંતોની બેદરકારી અને ગરીબોની પેટની ચિંતા કે બીજુ કંઇ ? જૈન સમાજની આ સ્થિતિ ન સુધરે, ત્યા સુધી જૈનોની સસ્થાઓ જોઇએ તેવી પ્રગતિ ન કરી શકે, એ દેખીતી વાત છે ગુરૂકુળના ઉત્સવમા દસથી ૧૨ હજાર મનુષ્યો એકત્રિત થયા હતા તેઓમા મ્હોટો ભાગ—મને કે સેકડે ૯૫ ટકા જેટલો ભાગ શિક્ષિતજ નજરે પડતો હતો. એટલુ જ શા માટે ? સારા સારા વક્તાઓની પણ એક મ્હોટી ફોજ ત્યા મોજૂદ હતી સ્હવારના ૮ થી રાત્રિના ૯ વાગ્યા સુધી મડાવમા વ્યાખ્યાનોની ધૂમ ચાલી રહેતી હતી, અને તેમા એકએકથી ચઢીયાતા વક્તાઓ નજરે પડતા હતા એટલુ જ નહિ, પરન્તુ સ્ત્રિઓનો જે મ્હોટો સમુદાય એકત્ર થયો હતો, તેમા પણ મ્હોટો ભાગ શિક્ષિતાઓનોજ હતો કોઇ પણ વિચારક આર્યસમાજની આ સ્થિતિ તરફ નજર કરશે તો તેને જણાશે કે જૈન સમાજ શિક્ષાના વિષયમા ખરેખર ઘણો જ પાછળ છે

આ પ્રસગે જૈનસમાજનુ એક બીજી વાત તરફ પણ ધ્યાન ખેચવુ આવશ્યક સમજુ છુ આર્યસમાજના જે ઉત્સવનો ઉપર ઉલ્લેખ કરવામા આવેલો છે, તે એક **સસ્થાનો વાર્ષિકોત્સવ હતો.** એક સસ્થાના વાર્ષિકોત્સવમા પોતાની સમાજના દસથી બાર હજાર મનુષ્યો એકત્રિત થાય, પાચ પાચ દિવસ સુધી આખો દિવસ વ્યાખ્યાનોની ધમાલ મચી રહે, અને એક વિશાળ જગલમા મહાન્ મેળો ભરાય—એ બધુ શુ બતાવી આપે છે? સામાજિક અભિમાન, મમત્વભાવ, અને લાગણી કે બીજુ કંઇ ? આ ઉપરાન્ત છેલ્લા દિવસે સસ્થા માટે દ્રવ્યની અપીલ પ્રસગનુ દૃશ્ય જેણે જોયુ હતુ, તેમને ખબર છે એક સમાજ પોતાની એક સસ્થાના નિભાવ માટે

નજરે પડશેજ ગુરૂકુલકાંગડીમા મહાત્મા મુનશીરામ (સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી) પોતાનુ સર્વસ્વ તેમા સમર્પીને ફકીરી લઇ તે સસ્થા ન ચલાવતે, તો સેંકડો વાઘ અને વરૂના નિવાસવાળા તે ભયંકર જગલમા એવુ આદર્શ ગુરૂકુલ કેમ થઇ શકતે ? જૈનોમા છે કોઇ આવા સ્વાર્થત્યાગી ગૃહસ્થો ? નિવૃતિ અને શક્તિ હોવા છતા જિદગીનો ચોક્કસ ભાગ પણ ન અપાય, ત્યા સુધી કેમ કહી શકાય કે આપણને સમાજ અને ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ છે ? વાતો સમાજમા કોણ નથી કરતુ ? વાતો કરનારા તો હજારો મળી શકે, ટીકાઓ કરતા પણ સૌને આવડે, પરન્તુ કાર્ય કરી બતાવનારા કેટલા છે ? જૈનસમાજને જોઇએ છે કામ કરનારાઓ ! જૈનસમાજને જોઇએ છે સ્વાર્થત્યાગીઓ ! જ્યા સુધી જૈનોની તમામ સસ્થાઓને આવા સ્વાર્થત્યાગી શિક્ષિત પુરૂષો ન મળે ત્યા સુધી સસ્થાઓની સ્થિતિઓ અતિ શીઘ્ર સુધરવી તો કઠિનજ છે એક વાત અવશ્ય વિચારવા જેવી છે જૈનસમાજમા એવા શિક્ષિત યુવકો મૌજૂદ છે કે જેઓ શાસન સેવાની ભાવના અને સમાજની દાઝ ધરાવે છે આવા યુવકો સ્વાર્થત્યાગ કરી આપણી સસ્થાઓનુ સુદર સચાલન કરી શકે પરન્તુ ' મારૂ શુ થશે ? મારી પાછળનાઓનુ શુ થશે ' આવી ચિતાઓ જ્યા રાતદિવસ સતાવી રહી હોય ત્યા સ્વાર્થ ત્યાગ કે શાસન સેવાની ભાવના કેમ ફળીભૂત થઇ શકે ? ખરી વાત તો એ છે આવા સુભગોને માટે સમાજ તરફથી અથવા તે સસ્થાઓ તરફથી જ એવી સગવડ હોવી જોઇએ કે જેથી નિશ્ચિત પણે તેઓ કાર્ય કરી શકે વળી આપણે ત્યા એ પણ વાત છે કે આપણી સસ્થાઓની સમસ્ત પ્રકારની લગામ મિત , કેળવાયલા ધનાઢ્યોના હાથમા રાખવામા આવે છે, અને તેથી તેઓ કોઇપણ પ્રગતિના કાર્યમા માથુ મારી અડચણરૂપ થાય છે આ બે બાબતો

ન સુધર ત્યાં સુધી સંસ્થાઓનું ક્ષેત્ર શુદ્ધ કેમ આપના ન
નજ થઇ શકે

ત્રીજી એક બાબત ખાસ વિચારવાની છે અને તે એ કે જનસમાજ એક વેપારી સમાજ હોવાથી દરેક કાર્યમાં જલદી ફળની આશા રાખે છે. સમાજની આ ઉતાવળ એવી નથી નુકસાન કરતી નીવડે. કારણ કે સંસ્થાથી જે કંઇ થોડું ઘણું કેળવવાની આશા હોય, તેનાથી પણ વંચિત રહે છે. જરા ગુરુકુળોનું નિરીક્ષણ કરો. ગુરુકુળમાં ઓછામાં ઓછા ચૌદ વર્ષ તો વિદ્યાર્થીને રહેવું જ પડે છે અને તે પછી બે વર્ષ મહાવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરે છે ત્યારે એક વિદ્યાર્થી સ્નાતક થઇને નીકળી શકે છે. આટલું ધૈર્ય જો સમાજ ધારણ કરે તો ઉત્તમ ફળો ચાખે એમાં નવાઇ શી છે? આપણે ત્યાં તો સંસ્થા સ્થાપન થઇ કે તરત જ એ ચિંતા શરૂ થાય છે કે—'હજુ સુધી કંઇ કેમ તો મળ્યું નહિ?' 'કોણ જાણે સંસ્થામાં શું ચાલે છે!' 'વિદ્યાર્થીઓ શું ભણે છે?' દુકાન પર બેસીને કાપડ વેચનારા કે આટો દાળ વેચનારાઓમાં આવી વાતો શરૂ થાય છે. એક બીજાને કહી બીજાએ ત્રીજાને! ચાલ્યા ગામ ગપાટા. આનું પરિણામ એ આવે છે કે સંસ્થા ઉપરથી સમાજની શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે અને તેથી સંસ્થા કાં તો થોડામાંજ પોતાના શ્વાસ પૂરા કરે છે અને કાંઇ થોડા વખત ટકે છે તો પણ તે મુડદાલ અવસ્થામાંજ! આપસમાજ પોતાની સંસ્થાઓને ચલાવવામાં વર્ષો સુધી લાખોનો વ્યય કરી નાખે છે ત્યારે બાગી મુશ્કેલીએ ફળો ચાખી શકે છે અને તે ફળો એટલા સુંદર ઉતરે છે કે તે સમાજ માટે આશીર્વાદરૂપ થઇ પડે છે.

ટુંકમાં કહેવાનું એટલુંજ કે ધૈર્ય, સાહસ, કાર્યદક્ષતા

સામાજિક અભિમાન અને સ્વાર્થત્યાગ એ ગુણો જૈનસમાજે આર્ય-સમાજમાંથી શીખવાની જરૂર છે આ ગુણો વિના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં જોઈએ તેવી સફળતા મેળવી શકાતી નથી અતએવ —

જૈનસમાજમાં સ્વાર્થત્યાગી પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય, અને સમાજના ઉદ્ધાર માટે આવી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ તેમાંથી સુંદર ફળો જૈનસમાજ ચાખે, એટલું જ ઇચ્છી અત્યાર તો વિરમું છું

(૪)

શિક્ષા

'શિક્ષાનું ક્ષેત્ર સંસારમાં એટલું બધું વિશાળ અને મહત્ત્વનું છે કે જેની બરાબરી ભાગ્યેજ બીજું કોઈ ક્ષેત્ર કરી શકે તેમ છે. શિક્ષા-જ્ઞાન-કેળવણી માટે તો નીતિકારોએ ત્યાં સુધી કહેલું છે કે—**ज्ञानेन हीना पशुभि समाना । किंवा विद्याविहीन पशु** શિક્ષાનું-વિદ્યાનું માહાત્મ્ય આથી વિશેષ શું વર્ણવી શકાય ? અને એ વાત સાચી જ છે કે—કોઈ પણ જમાનામાં મનુષ્ય જીવનની યાત્રા પૂર્ણ કરવામાં શિક્ષા-વિદ્યા જેટલી ઉપકારી નીવડી શકે છે તેટલું બીજું સાધન ભાગ્યેજ નીવડે છે. જે સમાજ કે જાતિમાં શિક્ષાનો પ્રચાર નથી-શિક્ષિત પુરુષોની બહુલતા નથી તે સમાજ કે જાતિ સંસારની અન્યાન્ય શિક્ષિત સમાજોની સાથે ઉભા રહી

શકતી જ નથી, અને ઉભી રહેવાને લાયક પણ નથી પછી તે સમાજ કે જ્ઞાતિ સૌથી વધારે પ્રાચીન અને પવિત્ર જ કેમ ન હોય ! દેશની, સમાજની, ધર્મની ઉન્નતિનો આધાર **શિક્ષા** જ છે લાખો અશિક્ષિતોના ટોળામા ગણ્યા ગાઠયા શિક્ષિતો વધારે કામ કાઢી શકે છે જો કે ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમા-ચરિત્રસાગરમા એવા રત્નો નજરે જરૂર પડે છે કે જેમણે અક્ષરજ્ઞાન નહીં પ્રાપ્ત કરેલ હોવા છતા તેઓ વિદ્વાન્ કહેવાયા છે સમાજ અને દેશના મારથી બનેલા છે પરંતુ તે ઉપરથી આમ રીત્યા એવુ અવધારણ ન બાંધી શકાય કે અક્ષરજ્ઞાનની-શિક્ષાની કંઇ આવશ્યકતા નથી કુદરત તરફની એવી બક્ષિસ તો લાખોમા એકાદ જ એવી વ્યક્તિને મળે છે એ ન પાચ વર્ષના બાળકને સંગીતમા કમાલ કામ કરતો જોઇએ, પરંતુ તેથી સંગીત શિક્ષાની અનાવશ્યકતા ન સ્વીકારાય તેવી જ રીતે એકાદ માણસ વગર ભણે વિદ્વાન્ થયો હોય તો તેથી બધાએ વગર ભણે વિદ્વાન્ થાય, એમ તો નહિ જ વિદ્વાન્ થવાના જે સાધનો છે-વાસ્તવિક શિક્ષાના જે સાધનો છે, તે સાધનો મેળવવા જ જોઇએ અર્થાત કોઇ પણ સમાજે પોતાના સમાજની ઉન્નતિ કરવા અર્થે **શિક્ષા વિભાગની** યોજના કરવી જ જોઇએ

ગયા લેખમા ' **શીખો** ' શીર્ષક લેખમાં આ સબધમાં કંઇક ઇશારો કરી ગયો છુ તે ઉપરથી વાચકો જોઇ શકયા હશે કે આર્યસમાજ જેવા નાનકડા અને નવા ઉત્પન્ન થયેલા સમાજ કરતા પણ **જૈનસમાજ** શિક્ષાના વિષયમા ઘણા જ દરજ્જે પછાત છે જૈનસમાજની ભાવી પ્રજાને માટે જૈનસમાજ પાસે શિક્ષાનુ કંઇ પણ સુન્દર સાધન નથી જો કે એ વાત સાચી છે કે જૈન ધનાઢ્યો પ્રતિવર્ષ બીજા કાર્યોની માફક શિક્ષાના ક્ષેત્રમા પણ હજારો નહિ બલ્કે લાખો રૂપિયાનો વ્યય અવશ્ય કરે છે, પરન્તુ કોઇ એમ નથી

વિચા તુ ક્—તેમલા ચયના પ્રમાણમા સમાજના બાળકો અને યુવકો ઉપયાગી શિક્ષા કેટલી પ્રાપ્ત કર છે જૈન સમાજના બાળકો માટે શિક્ષાના સાધનો સરકારી સ્કૂલો સિવાય બીજા કયા છે ? અને સરકારી સ્કૂલોનુ શિક્ષણ સમાજ ધર્મ દેશ ક જાતિને માટે કેટલુ ઉપયાગી થયુ છે, અથવા થાય છે, તે અત્યાર સુધીના અનુભવ ઉપ રથી સારી રીતે જોવાઇ ગયુ છે શિક્ષાનો ઉદ્દેશ [illegible] તે ન હોઇ શકે જે શિક્ષા પ્રાપ્ત કરતા મનુષ્ય સુદ ચારિત્ર [illegible] [illegible] શિક્ષા [illegible] કેમ કહી શકાય ? એક બંગાળી વિદ્વાન પોતાના ગ્રથમા લખે છે કે ' વર્તમાન શિક્ષાના પરિણામે ભારતવર્ષન [illegible] નાસ્તિક બને છે ' આ કથન કયા સુધી સત્ય છે ત [illegible] સ્વાનુભવ ઉપરથી સ્વય સમજી શકે તેમ છે પ તુ [illegible] તો અવશ્ય છે કે દેશાભિમાની વર્માભિમાની સદાચારી [illegible] તયા કરવા માટે સ્વત [illegible] શિક્ષાલયોની ખાસ આવશ્યકતા છે

[illegible] એ બનાવ્ય અને [illegible] પડના કહેવા પ્રમાણે જૈન સમાજના લાખો રૂપીઆ શિક્ષા વિભાગના વ્યય પણ થાય [illegible] પરતુ સાર્થકતા થતી નથી તો પછી [illegible] માટે જૈનધર્મમા સ્વત [illegible] સ્થાપન કરવા જોઇએ ?

[illegible] દ્રષ્ટિથી જોતા આપણામા સસ્થાઓની કમી નથી [illegible] પાલખા [illegible] લીંબડી પાલીતાણા [illegible] રાજકોટ મહેસાણા જૂનાગઢ, [illegible] નવસારી [illegible] વગેરે સ્થાનોમા બોર્ડિંગો મૌજુદ છે અને આ બોર્ડિંગોમા [illegible] તો એટલી છે કે જેમા સારી સખ્યામા જૈન વિદ્યાર્થીઓ [illegible] છે અને આ બોર્ડિંગોમા [illegible] પણ [illegible] નથી થતુ [illegible] આ સઘળા [illegible] સ્વતત્ર શિક્ષા આપનારી સસ્થા [illegible] એ [illegible] સ્થળે વિદ્યાર્થીઓને સરકારી શાળાઓમા

જ ભણાવવામાં આવે છે હા, જૈન વિદ્યાર્થીઓ, જૈન સંસ્થા અને મદદ કરનાર પણ જૈનજ હોવાથી એમાં કંઈક ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં જૈન શિક્ષણની 'ઇતિશ્રી' સમજવામાં આવે છે મારા નમ્ર મન્તવ્ય પ્રમાણે હવે તે સમય આવી લાગ્યો છે કે જૈન સમાજે પોતાના બાળકો માટે સ્વતંત્ર શિક્ષાલયો, વિદ્યાલયો સ્થાપન કરવા. રાષ્ટ્રની દૃષ્ટિએ સાચા દેશાભિમાની શહેરીઓ ઉત્પન્ન કરવા જેમ રાષ્ટ્રીય શાળાઓ અને વિદ્યાપીઠો સ્થાપન કરવા તરફ દેશના નાયકોનું ચિત્ત પ્રેરાયું છે, તેવીજ રીતે સામાજિક, ધાર્મિક અને જ્ઞાતીય દૃષ્ટિએ જૈન સમાજે સ્વતંત્ર વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાજ જોઈએ એ સ્પષ્ટ જોવાયું છે અને કેટલાક બૂમો પણ પાડે છે (જો કે તેમની બૂમો સરળ નિરહંકાર બુદ્ધિથીજ નીકળે છે) કે જૈન બાળકો અને યુવકોમાં ધર્મની વાસનાઓ દેવ-ગુરુ-ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધાઓ કમ થતી જાય છે તેને માટે માત્ર એકજ ઉપાય વધુ સારો છે અને તે એ કે સ્વતંત્ર વિદ્યાલયો સ્થાપન કરવા અને તેમાં એવુંજ શિક્ષણ—એવાજ પાઠ્યપુસ્તકોદ્વારા આપવું જોઈએ કે જેથી ધર્મની વાસનાઓ સતેજ રહેવા સાથે જૈન બાળકો જૈન સંસ્કૃતિવાળું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના પ્રભાવે ઉત્તમ કુળવાન ગણાતા મનુષ્યોના ઘરોમાં દારૂ અને માંસનો પ્રવેશ થયેલો શું નથી જણાતું ? આવા ધનાઢ્યો—ગર્ભ શ્રીમંતોના બાળકો સ્વાભાવિક રીતે કુસંસ્કારના ભોગ થઈ પડેલ હોય છે અને તેમાં વર્તમાન શિક્ષાથી પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનું પોષણ મળે છે પરન્તુ આ સ્થિતિ વધારે આગળ વધતી અટકાવવા અને સર્વ સાધારણ વર્ગમાં સુશિક્ષાનો વિચાર કરવા સૌથી પહેલી તકે સ્વતંત્ર વિદ્યાલયો સ્થાપવા અને સ્થપાવવા તરફ શ્રીમંતો અને આચાર્યાદિ ધર્મના ધોરીઓએ લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે દિનપ્રતિદિન વધતી જતી બોર્ડિંગો, આશ્રમો અને જૂરનોથી જો કોઈ વિદ્યાક્ષેત્રની

સાર્થકના સમજતા હોય તો તે ખરેખર ભૂલ ખાય છે શિક્ષાની જે સાર્થકતા હોવી જોઇએ, તે તેનાથી નથીજ પ્રાપ્ત થતી શિક્ષણ તેજ હોવું જોઇએ કે જેનો સંબંધ દેશ જાતિ, સમાજ, ધર્મ અને પોતાના ચરિત્ર સાથે હોય

પ્રાન્તે–શિક્ષાનો ક્રમ કેવો રાખવો જોઇએ ? શિક્ષાના પાઠ્ય પુસ્તકો માટે શું કરવું જોઇએ ? તે સબંધી હવે પછીના લેખો ઉપર મુલતવી રાખી હાલ તુર્ત તો આચાર્યાદિ પદવીધરો અને કહેવાતા કેળવાયેલાઓ જૈન સમાજના આ અગત્યના વિષય તરફ પોતાનું ધ્યાન લઇ જાય અને તેને માટે તાકીદે યોગ્ય પ્રબંધ કરવા પ્રેરાય એવી બુદ્ધિ આપવાની શાસનદેવને પ્રાર્થના કરતો વિરમું છું

(૫)

જૈન.

એક બાળક પણ જેના નામથી અનભિજ્ઞ ન હોય, તેના ઉપર કંઇ લખવું—વ્યાખ્યા કરવી, એ વાચનારને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરશે પરન્તુ કહેવું અનુચિત નહિ લેખાય કે જેનાથી એક બાળક પણ અભિજ્ઞ છે એવો શબ્દ—'જૈન' શબ્દ—એટલો બધો સામાન્ય થઇ પડયો છે કે તેમાં રહેલું રહસ્ય ખાસ ખાસ તેને માનવાવાળા પણ જાણી કે સમજી શક્યા નથી અને તેનું જ એ કારણ છે કે 'જૈન' નામ ધરાવતા છતા જૈનત્વથી જનતાનો મ્હોટો ભાગ હજુ દૂર જ છે અને તેટલા માટે 'જૈન' શબ્દમાં રહેલું રહસ્ય યત્કિંચિત્ અંશમાં બતાવવું, એજ આ લેખનો ઉદ્દેશ છે.

'જૈન' શબ્દનો પ્રયોગ ધર્મ, જાતિ, સંઘ, શાસન, અને

નાત્ર એ નાની સાથે ઘણે ભાગે કરવામા આવે છે એ ને કે જૈન ધમ, નગતિ, જૈનમ ધ જૈનશાસન અને જૈનશાસ્ત્ર (કિવા જન પ્રવચન) એ 'જૈન ' બગીચાના જુદા જુદા ક્યારાઓ છે આપણે ૦ા ાીચાના જુદા જુદા ક્યારાઓનુ નિરીક્ષણ કરીએ, તે પહેલા જન બગીચાનુ સમ્મરી દૃષ્ટિથી અવલોકન કરી લઈએ

'જૈન ' શબ્દનો વ્યુત્પત્યર્થ આમ બને —**जयति रागादि शत्रून इति जिन, जिनस्य इम जना** । રાગાિ શત્રુઓને ને તે જિન અને જિનના આ ' (પછી તે ગમે તે હોય) તે જૈન ન શબ્દની આ વ્યાખ્યાજ તેમા રહેલા ગાભીર્યને-રહસ્યને પ્રગટ કર છે રાગદ્વેષને જીતનાર-પછી ત ગમે તે હોય-**જિન** છે રા ા અહીં પક્ષપાતને સવથા તિલાજલી અપાઇ છે તે ભૂલવી ન જોઇએ અને તેજ **જિનનો** ધમ-જિનને ભકત-જિનનો માગ તે જનધમ-જૈનભકત (શ્રાવક) કે જૈનમાગ કહેવાય જ્યા રાગ-દ્વેષના દાર નથી ત્યા જિનત્વ નથી અને જ્યા એવા જિનનો સ્વીકાર નથી ત્યા જૈનત્વ નથી જૈનત્વનુ ખરુ લક્ષણ એ છે કે રાગદ્વેષને કમ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો રાગદ્વેષ કમ થાય એવા સાધનો મેળવવા પણ જ્યા રાગદ્વેષને વધારવાજ રાતદિવસ પ્રયત્નો થતા હોય, જ્યા તેના જ ગીતોજ ગવાતા હોય અને જ્યા નિરથક ઝઘડા ખટપટના ગેય ત્યા કેમ કહી શકાય કે **જૈનત્વ** છે ? ખરા **જૈન** રાગદ્વેષ વધારવાનો પ્રયત્ન કે કે ? ખરો જૈન પાશવિકતાને સ્વી ારે કે ? ખરો જન અપવિત્રતાને-ધમભ્રષ્ટતાને અનુમોદન આપી શક કે ? ખરો જૈન ક્રોધનો પૂજારી હોઇ શકે કે ? ખરો જૈન તાત્ત્વિકતાને વિસારે કે ? નહીં, કદાપિ નહીં તે તો રાગ-દ્વેષના કારણોમા પણ ભાગ્યેજ ચિતવે તે તો ખેદના પ્રસંગોમા પણ ક્ષમાનુજ મખન કર્યા કરે, તે તો શુદ્ધતાનોજ આદર કરે તે તો ક્રોધ પણ

ક્રિયાના હેતુઓને તપાસે અને મૂળતત્વની ગવેષણા જ કરે જ્યાં આવું વર્તન છે ત્યાં જ જૈનત્વ છે જ્યાં આવું વર્તન છે ત્યાં જ ધીરત્વ છે પુરુષાર્થ છે અસ્તુ

હવે આપણે જૈન શબ્દનો જેની જેની સાથે પ્રયોગ થાય છે એવા બીજા શબ્દોમાંથી એ તો 'જૈન'નો જેની સાથે સંબંધ છે, તે પ્રત્યેકની સંક્ષેપમાં વ્યાખ્યા તપાસીએ

જૈનધર્મ

જિનપ્રકાશિત ધર્મ તે **જૈનધર્મ** સામાન્ય બુદ્ધિથી વિચારતા એ તો કોઈ પણ માણસ સમજી શકે તેવી હકીકત છે કે **ધર્મ જ** એક એવી વસ્તુ છે કે જે ઐહિક અને પારલૌકિક સુખ આપે છે જેઓ જૈનધર્મને માનનારા-પાળનારા સુખ અનુભવતા નથી એનું કારણ એ છે કે જે સ્વરૂપમાં જૈનધર્મ છે, તે સ્વરૂપમાં જૈનધર્મને ઓળખ્યો નથી, અને કદાચ ઓળખ્યો છે તો તે પ્રમાણેનું આચરણ નથી. **જૈનધર્મ**ની વ્યાખ્યા કરતા એક પ્રભાવિક આચાર્ય મહારાજ કહે છે —

स्याद्वादो वर्त्तते यस्मिन् पक्षपातो न विद्यते ।
नास्त्यन्यपीडनं किञ्चित् जैनधर्मः स उच्यते ॥

જૈનધર્મની આ વ્યાખ્યામાં ત્રણ બાબતો પ્રત્યક્ષ તરી છે — ૧. તાત્ત્વિકતા, ૨ ઉદારતા અને ૩ સદાચારતા–સદ્વર્તન જૈનધર્મની આ ખાસ ખૂબીઓ છે જૈનધર્મ તે જ જેમાં સમસ્ત પદાર્થો **સ્યાદ્વાદ** દૃષ્ટિથી તપાસ્યા હોય, જૈનધર્મ તે જ, જેમાં પક્ષપાતની ગંધ ન હોય અને જૈનધર્મ તે જ જેમાં અન્યને પીડવાની–દુઃખી કરવાની ભાવના પણ ન હોય જ્યારે **જૈનધર્મ**નું આ સ્વરૂપ છે, ત્યારે એ અનાયાસે સમજી શકાય છે કે–જૈનધર્મી–જૈની તે જ કહી શકાય કે જે જગતના તમામ પદાર્થોને સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી–નિત્યાનિત્યાદિ ધર્મોયુક્ત નિહાળતો હોય, પક્ષપાત રહિત હોય અને અહિંસક હોય.

રેક પદાર્થમાં નિત્ય–અનિત્ય–બન્ને ધર્મો જોનારને કોઇની પણ સાથે કલેશ કરવાનો ક્યાં રહ્યો ? કોઇ પણ પદાર્થને નિત્ય માનનાર કોઇ અપેક્ષાએ સત્ય છે, જ્યારે અનિત્ય માનનાર પણ કોઇ અપેક્ષાએ સત્ય છે બીજાને સર્વથા અસત્ય કહી ઉતારી પાડવાની કે તિરસ્કારવાની વૃત્તિઓ તો આપણી સમજ થકી જોઇએ સાથે સાથે એ પણ વિચારવાનુ છે કે વ્યવહારમા જૈનધર્મી ન કહેવાતા છતા સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તને જો કોઇ માનનાર છે તો તે પણ જૈનધર્મી–જૈનજ છે કારણ કે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ જૈનધર્મના આ લક્ષણને તેણે સ્વીકાર્યું છે

જૈનધર્મનુ બીજુ લક્ષણ છે–પક્ષપાતરહિત ધર્મ જેવી વસ્તુમા પણ જો પક્ષપાત હોય તો પછી તે ધર્મજ કેમ કહેવાય ? ધર્મમંદિરમા સમસ્ત જીવોનો સમાવેશ થઇ શકે જૈનધર્મ ઓશવાળો કે પોરવાલો માટેજ ન હોય અને જૈનધર્મ શ્રીમાન કે પત્નીવાન માટે જ ન હોય અને જૈનધર્મ મનુષ્ય માટેજ ન હોય, જૈનધર્મ જગતનો ધર્મ જૈનધર્મ પ્રાણિમાત્રનો ધર્મ અત્યારે તો જૈનધર્મ જાણે વાણીયાઓએ, એકલે તે ક્ષેત્રમા કોઇને પેસવાનો હકજ નહિ કેટલી બધી સકુચિતતા ? પણ આ સકુચિતતા કોની છે ? વાણિયાઓની નહિ કે ધર્મની ધર્મનુ ક્ષેત્ર તો ગભીર વિશાળ છે ઉદાર છે તેમા દરેક જીવ પ્રવેશ કરી શકે છે ભગવાન મહાવીરની દેશના વાણિયાઓ માટે નહોતી એમાં દેવ મનુષ્ય અને તિર્યંચ બધાએ લાભ લઇ શકતા એજ મહાવીરના ધર્મની–જૈનધર્મની ઉદારતા જાહેર કરે છે ગમે તે જાતિ કે ગમે તે કુળમા ઉત્પન્ન થએલ મનુષ્ય કેમ ન હોય, જો તે જૈનધર્મી છે, જૈન છે–જૈન સિદ્ધાન્ત અને જૈન આચારને સ્વીકાર્યા છે, તો પછી તેને **ધર્મબન્ધુ** તરીકે ન અપનાવવો એ અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજુ શુ કહી શકાય ? જૈનધર્મ નથી વધી શકતો કિવા જૈનધર્મીઓ

મ ખ્યા દિન પ્રતિદિન ઘટતી જોવાય છે, એનુ કારણ આ અનુદારતા નહિ તો બીજુ શુ ? એક પારસી જૈન થાય, ના, તેનાથી પ્રભુ પૂજા નજ થઇ શકે ? એક ક્ષત્રિય જૈન ધર્મના તમામ આચારોને પાળતો હોય-જૈન થયો હોય છતા તેની સાથે કોઇ જાતનો વ્યવહા નજ રાખી શકીએ, આ અનુદારતા તે કેવી ? અનુદારતા-મ ચિનતા નાખનાર જૈન, જૈનધર્મી કેમ કહી શકાય ? કારણ કે જૈનધર્મનુ બીજુ લક્ષણ પક્ષપાતરહિત્ય છે જેનામા આટલો બધો પક્ષપાત ભર્યો હોય, તે **જૈનધર્મી** કેમ કહેવાય ?

જૈન ધર્મનુ ત્રીજુ લક્ષણ છે અન્ય પીડનનો અભાવ મન વચન કાયાથી કોઇના પણ અંતઃકરણને દુભાવવાથી દૂર રહેવુ, એજ સાચા જૈનનુ કર્તવ્ય રહ્યુ જૈનધર્મના આ સિદ્ધાન્તનો મુકાબલો કોણ કરી શકે તેમ છે ? જૈનધર્મના આ સર્વ માન્ય સિદ્ધાન્તને જેઓ નથી સમજી શક્યા તેઓ જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તની નિંદા કરે છે નિરપરાધી કોઇ પણ પ્રાણિને તકલીફ આપવાનો-સતાવવાનો કોઇનો હક શો છે ? આપણને સતાવવાનો જેમ બીજાનો હક નથી તેમ બીજાને સતાવવાનો આપણો શો હક ? બસ આ જૈન ધર્મનુ કથન છે જૈન રાજાઓએ રાજ્ય કર્યા લડાઇઓ કરી, અને તેમાં હજારો જીવોનો સંહાર કર્યો, છતા તેઓ **જૈનધર્મી** મનાયા ગયા કારણ એજ છે કે જૈનધર્મ બે પ્રકારના ધર્માનુ પ્રતિપાદન કરે છે **સાધુધર્મ** અને **ગૃહસ્થધર્મ**, સાધુધર્મમા સર્વથા મન, વચન કાયાથી કોઇને તકલીફ આપવી નહિ, અપાવવી નહિ, અને આપનારને અનુમોદવા નહિ, આવી ઉત્કૃષ્ટ અહિંસા બતાવી. જ્યારે ગૃહસ્થોને વ્યવહારનાં અનેક કાર્યો કરવાના હોઇ સર્વથા આવો અહિંસાધર્મ પાળવો અશક્ય છે અને તેથીજ ઉચિત મર્યાદા સ્થાપિત-

ચંદ્રાચાર્ય પોતાના યોગશાસ્ત્રમા ગૃહસ્થોને હિંસાનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપતા,

निरागस्त्रसजन्तूनां हिंसां संकल्पतस्त्यजेत् ।

કથન કરે છે અર્થાત્ ગૃહસ્થ કોઈ પણ **નિરપરાધી ત્રસ જીવને મારવાની બુદ્ધિથી મારે નહિ** —આ એક જ વાક્યમા આપેના નખુ વિશેષણો ગૃહસ્થ સમજનાર કોઈ જૈનધર્મની અહિંસાનો નિંદક બની જૈનધર્મ ઉપર આક્ષેપ કરે નહિ એ તો સ્પષ્ટ વાત છે કે કોઈ પણ નિરપરાધી પ્રાણીને સતાવવાનુ-તકલીફ આપવાનુ જે કોઈ શાસ્ત્ર ફરમાન કરતુ હોય તો તે શાસ્ત્ર નહિ કિન્તુ શસ્ત્ર જ કહી શકાય ધર્મ નહિ કિન્તુ અધર્મ જ કહેવાય ! માનવધર્મના આ કુદરતી-સ્વાભાવિક ધર્મનુ ઉલ્લંઘન કોણ કરી શકે ?

યદ્યપિ જૈનધર્મ ગૃહસ્થ માટે ઉપયુક્ત ધર્મનુ પ્રતિપાદન કરે છે, છતા પણ જો કોઈ ગૃહસ્થ ગૃહસ્થધર્મના ઉપયુક્ત નિયમથી વધારે ઉચ્ચ કોટિની અહિંસાનુ પાલન કરે તો તેને આપણે ઉત્તમો-ત્તમજ ગણવો જોઈએ પોતાના સામાન્ય ધર્મનુ પાલન કરે ત ઉત્તમ, પરંતુ વિશેષ ધર્મનુ પાલન કરનાર-વધાર સ્વચ્છ ધર્મનુ આચરણ કરનાર ઉત્તમોત્તમ કેમ નહિ ?

જેઓ જૈન છે-જૈનધર્મી છે, તેમણે જૈનધર્મના આ નાના વ્રતનુ-અલ્પપાલનના અભાવનુ-અવશ્ય પાલન કરવુ જ જોઈએ. વર્તમાનમાં જૈનોમા એવા કેટલા હશે કે જેઓ આ ધર્મનુ સમ્યક્ રીત્યા પાલન કરતા હોય ! પોતાના સ્વાર્થની ખાતર જ્યા અનીતિ કરાતી હોય નિરર્થક અશુદ્ધ વચન વર્ગણાઓ કાઢી બીજાના દિલ દુભાવતા હોય કોઈ પણ ક્રિયા કરના ઉપયોગ ન રખાતો હોય સત્તાના મદમા કે મિથ્યાભિમાનના ઘેનમા યથાતથા વર્તન કરાતુ

હોય શાસ્ત્રીય રીતિએ સાચુ કહેનારાને પણ દબાવી દઈને મારું નાના પ્રકારના પ્રપંચો રચાતા હોય અને જૂઠો અભિનિવેશ પ્રમી 'સાચુ તે મારું' નહિ, કિન્તુ 'મારું તે સાચુ' આમ મનાવવા પ્રયત્નો થતા હોય, આવા જૈનોને જૈનધર્મી કહેવા કે કેમ? આનો વિચાર વાચનારાઓએ પોતે જ કરી લેવો ઘટે છે આચાર-વર્તન વિનાના નામધારી જૈનો તરીકે કહેવડાવવા કરતા તે મહાનુભાવોએ એવા જૈનધર્મી બનવું જોઈએ કે-જેઓ નામ અને આચરણ બન્નેથી બીજાને અનુકરણીય થઈ પડે આપણને જરૂર છે સાચા જૈનધર્મિ-ઓની। શાસનદેવ આવા જૈનધર્મિઓની સંખ્યા વધારે, એજ અન્તરી વિજ્ઞપ્તિ છુ

---

(૬)

જૈન ' શબ્દનો વ્યવહાર જૈનધર્મ જૈનજાતિ, જૈનશાસન અને જૈનપ્રવચન આદિની સાથે કરવામાં આવે છે, તેમાં ' જૈનધર્મ ' સબંધી જયાં લેખમાં કહેવામાં આવ્યું હવે ' જૈનજાતિ ' સબંધી વિચાર કરીએ

જૈનજાતિ

' જૈનધર્મ ' ને પાળનાર જાતિ તે જૈનજાતિ ' કહેવાય તેમાં એ ત્વાળ પોરવાળ શ્રીમાન ગીશ્રીમાન, પલ્લીવાન અગ્રવાલ આદિ તમામનો સમાવેશ થાય છે સમય સમય ઉપર આ જાતિયોનાં બધારણો જુદી જુદી રીતે ઘડાયના રહે છે અને તેમાં એક સમયનું બધારણ બીજા સમયમાં નિંદાસ્પદ દેખાવા છતાં તે સમયને માટે તે યોગ્ય સમજાય છે સમયનો પ્રભાવ જેમ સમાજની તમામ વસ્તુઓ ઉપર પડે છે તેમ જાતિઓ ઉપર પણ પડે છે અને તે સમયના પ્રભાવને આધીન થઇ જાતીય બધારણોમાં સમય સમય ઉપર ફેરફારો થયા કરે છે એક રિવાજથી એક સમયમાં ફાયદો તો તેજ રિવાજથી બીજા સમયમાં નુકશાન, એમ સંસારનું ચક્ર ચાલ્યા કરે . ઇતિહાસ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે

જૈનજાતિ ' નું અત્યારનું બધારણ જૈનધર્મને-જૈનસમાજને હાનિકારક છે કે ફાયદાકારક, એનો વિચાર જૈનસમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ-ખાસ કરીને જૈન આગેવાનોએ કરવો ઘટે છે જૈનોની-જૈનધર્મિઓની સખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી જાય છે, એ વાત કોઇથી અજાણી નથી પ્રતિ દસ વર્ષે લાખ-બે લાખ કે તેથી પણ વધુ સખ્યાનો ઘટાડો થતો રહ્યો છે એ વાત વસ્તીપત્રકના આંકડા સારી

રીતે પુરવાર કરે છે આ સખ્યા ઘટવાના કારણો તપાસવા તરફ ઓછાઓનુ લક્ષ્ય ગયુ છે હા, જૈનો આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ આદિ સમાજોમા ભળી જાય છે, એમ ઘણાઓ કહે છે, પરન્તુ તેમ શાથી કરે છે, એનુ કારણ ઘણા ઓછા જાણે છે ઘણાઓ બેરનુ કારણ બતાવે છે, પરન્તુ તે કરતાયે એક પ્રબળ કારણ છે, પંજાબના ઘણા જૈનો-જૈન યુવકો કન્યાઓની અછતના કારણે આર્યસમાજી, બ્રહ્મ સમાજી, અને ઇસાઇ વિગેરે થઇ જાય છે કન્યાઓની અછત કેમ ? એનો ઉત્તર પણ સ્પષ્ટ છે અવ્રત નો સ્ત્રી સખ્યા ત્યા કમ છે વળી જે કન્યાઓ છે, તે ઘણી ધનાઢ્યોના ઘરમા પ્રથમ જાય, એટલે સામાન્ય સ્થિતિના યુવકોને **ગૃહસ્થાશ્રમી** બનવાથી વચિતજ રહેવુ પડે । (गृहे तिष्ठतीति गृहस्थ । गृहिणी गृहमुच्यते- ગૃહસ્થની આ વ્યાખ્યા છે) આવી સ્થિતિમા સાગર જેવા જૈન સાધુ તો એમ ચાહે કે જો તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમી નથી બની શકતા, તો પછી સાધ્વાશ્રમી કાં ન બને ! પરન્તુ તેમ બનવુ ન બનવુ એ તો એમના ભાગ્ય અને વિચારનો વિષય રહ્યો પરન્તુ એટલુ તો અવશ્ય છે કે આ નાજુક પ્રશ્ન સાધુ કે ગૃહસ્થ તમામે વિચાર કરવાનો છે યદ્યપિ જૈનસાધુઓ એમ નથી ચાહતા કે ગૃહસ્થો ગૃહસ્થાશ્રમી બને-વિવાહિત થાય, પરન્તુ જૈનજાતિની દૃષ્ટિથી —જૈનધર્મિઓ ચોક્કસ કારણોને લીધે ધર્મને છોડી વિધર્મમા પ્રવેશ કરે છે-દિન પ્રતિદિન જૈન સખ્યા ઘટતી જાય છે, એ દૃષ્ટિએ તો તેનો અવશ્ય વિચાર કરી શકે ધર્મની વૃદ્ધિનો આધાર ધર્મિઓ ઉપર રહેલો છે ધર્મને પાળનારાઓની સખ્યા જેટલી વધારે, તેટલી જ ધર્મની ઉન્નતિ વધારે. એક સમય એ હતો કે જૈનાચાર્યોએ લાખો વિધર્મિઓને જૈની બનાવ્યા હતા, ત્યા સુધી કે હજારો

ઘી જાતિના લોકોને પણ જૈન બનાવ્યા હતા, ત્યારે અત્યાર દુઃખનો વિષય છે કે–નવા જૈનો ઉત્પન્ન કરવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ જૈન સમાજ પોતાની સંકુચિતતાથી પૂર્વ સંસ્મરિત જૈન ધર્મિઓને પણ સંભાળી શકતી નથી એટલું જ નહિ પરન્તુ જૈન સાધુઓ પણ એવી સંકુચિતતાને દૂર કરવા જોઇતા પ્રયત્નો ન કરે, એ શું ફિકરગીર થવા જેવું નથી ?

જૈન સંખ્યાને ઘટવાનું આ પ્રબળ કારણ છે કે જનાનો રોટી–બેટી વ્યવહાર બહુજ સંકુચિત સ્થિતિ ભોગવી રહ્યો છે

કોઇ પણ માણસ જૈનધર્મની શીતળ છાયામાં આવ્યો, એટલે તે સ્વામીભાઇ થઇ ચૂકયો પોતાની હ૦ જેટલો–એક આસને બેસવાનો અધિકારી થઇ ચૂકયો. જૈન ધર્મની આ ઉત્કૃષ્ટ ઉદારતા છે આ ઉદારતા ઉપર દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરનારને સહજ સમજાશે કે આ ઉદારતા જૈન ધર્મનો વિકાશ કરવાને માટે કેટલું સુંદર સાધન છે ! કોઈ પણ કોમના બસો પાચસો કે હજાર માણસોએ માનો કે જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો–ઉત્કૃષ્ટતાથી જૈનધર્મનું આચરણ સ્વીકાર્યું, પરંતુ તેમની સાથે એક જૈનબંધુ તરીકે–સ્વામિભાઇ તરીકે કોઇ પણ વ્યવહાર ન રાખવામાં આવે તો તેઓની શી સ્થિતિ થાય ? ધાર્મિક સંકુચિતતાઓ લગભગ બધી કોમો–જાતિયોમાં પ્રવેશ કરી ગઇ છે એક જાતિના માણસે પોતાના ચાલ્યા આવતા ધાર્મિક સિદ્ધાંતને મૂકી બીજા કોઇ સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો–ધર્મનું આચરણ સ્વીકાર્યું, એટલે તે પોતાની પૂર્વીય જાતિથી વિખૂટો પડયો. હવે જે ધર્મમાં તે દાખલ થયો છે તે ધર્મના જાતિવાળા પણ તેને ન સ્વીકારે તો પછી તેને તો ત્રિશંકુનો અનુભવ કરવા સિવાય બીજો શો ઉપાય રહ્યો ? જૈનજાતિમાં આ

ઉદારતાનો ઉદય ન થાય, ત્યાં સુધી નવીન જૈનો-ક્રિયાજૈનો-ઉત્પન્ન થવા દુર્ઘટ જ છે આવી ઉદારતા જૈન જાતિમાં આવવાને હજુ લાખો સમય જોઇએ-અને તેટલા માટે હાલ તો જે જૈનો છે-જૈન ધર્મ પાળનારા છે-ખાસ ક્રિયાજૈનો છે, તેમને માટેજ વિચાર કરવો ઉચિત છે

જૈન જાતિ અનેક વિભાગોમાં વિભક્ત છે ઓશવાળ, પોરવાળ, શ્રીમાળ, શ્રીશ્રીમાળ, પલ્લીવાલ, અગ્રવાલ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ આ બધા વિભાગોમાં જેઓ જૈનધર્મને માનનારા છે, તે પણ ત્રણ વિભાગમાં વિભક્ત છે શ્વેતાંબર, દિગમ્બર સ્થાનકવાસી સ્થાનકવાસીનો એક ભેદ બીજો-તેરાપંથી ગણીએ તો ચાર ભેદ. આ ચારે ભેદો મહાવીરને માનનારા છે એટલે કે જૈનધર્મના નામે તો તેઓ બધા એકજ છે આવી સ્થિતિમાં આ ચારએ વિભાગવાળાઓ એક બીજાની સાથે સબંધ જોડે, તો પણ જાતીય ક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ બની શકે તેમ છે અને તેથી માત્ર કન્યાઓના અભાવે ધર્મ છોડી વિધર્મમાં દાખલ થવાના પ્રસંગો તો જરૂર અટકીજ જાય પ્રભુ હેમચંદ્રાચાર્યે માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોનું વર્ણન કરતાં વિવાહની યોગ્યતામાં ત્રણ બાબતો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાનું સૂચવેલ છે —

कुलशीलसमं सार्धं कृतोद्वाहोऽन्यगोत्रजैः । જેનું કુલ અને શીલ સમાન હોય અને અન્ય ગોત્રીય હોય-એવાં સ્ત્રી પુરુષનું લગ્ન થઇ શકે આમાં ક્રિયા કે વિચાર ભિન્નતાની તો ગંધ પણ નથી. વિચારભિન્નતા કોનામાં નથી હોતી ? જ્યાં મસ્તક ભિન્નતા, ત્યાં વિચાર ભિન્નતા ખરીજ હા, લગ્ન સબંધમાં કુલ, શીલ (આચાર) અને અન્યગોત્રપણું અવશ્ય જોવું જોઇએ. આ ત્રણ બાબતો ઉપર ધ્યાન આપી જૈનજાતિ વિવાહના ક્ષેત્રનું ખુલ્લું મૂકે, તો કેટલી બધી જાતીય ઉન્નતિ થાય ? પરન્તુ આશ્ચર્યનો

વિષય તો એ છે કે, જૈનજાતિએ આ ક્ષેત્રને એટલું બધું સંકુચિત બનાવી દીધું છે કે, જેના લીધે જાતીય વિકાસક્રમને સખ્ત આઘાત લાગ્યા સિવાય રહી શકેજ નહિ. ઓશવાળ શ્રીમાળ સાથે શ્રીમાળ ઓશવાળ સાથે, પલ્લીવાલ અગ્રવાલ સાથે કે અગ્રવાલ પલ્લીવાલ સાથે—અર્થાત્ ધર્મ આચાર-વિચાર, અને બધુંએ એક હોવા છતાં માત્ર ગામના ભેદથી નામોમાં પડેલી ભિન્નતાને અગ્રસ્થાન આપીને એક બીજાની સાથે સંબંધ ન કરે અને ન ક્ષેત્રને ન્હાના ન્હાના ટુકડાઓમાં વ્હેંચી—પરિણામે ધર્મને હાનિ પહોંચાડવા જેટલી મૂર્ખતા જે જાતિ વાપરે એ જાતિનો ઉદ્ધાર કેમ થઈ શકે? જૈનજાતિની આ સંકુચિતાએ જૈનધર્મને કેટલું નુકશાન પહોંચાડ્યું છે? એનો કોઈ વિચાર કરે છે? પ્રાચીન મૂર્તિયો ઉપરના શિલાલેખો જ્યારે એ વાતની સાક્ષી આપી રહ્યા છે કે મોઢ પલ્લીવાલ નાગર આદિ જાતિઓ જૈનધર્મને પાળનારી હતી ત્યારે અત્યારે તે જ્ઞાતિની ગણી ગાંઠી વ્યક્તિઓ પણ જૈનધર્મ પાળનાર નથી જોવાતી એનું કારણ શું? એક બીજાનો તિરસ્કાર જુદાઈ આપ બડાઈ કે બીજું કંઈ? લાડવા શ્રીમાળી, મણિયાર અને ભાવસાર જેવા શુદ્ધ જૈનો—કે જેમના બાપદાદાએ બંધાવેલાં મંદિરો અત્યારે પણ મૌજૂદ છે જેમનો આચાર વિચાર જૈનશાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણેનો જ છે અને જેઓમાં એક પણ લક્ષણ જૈનધર્મ વિરુદ્ધ ભાળતું નથી, એવા જૈનોને પણ જે જાતિ અપનાવી શકતી નથી, તે જૈનજાતિ આગળ વધીજ કેમ શકે? આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે ઘણાખરા જૈનસાધુઓ પણ ગૃહસ્થોના દાક્ષિણ્યમાં આવી ગૃહસ્થોની સંકુચિતતા પોતામાં પણ લાવે છે પરંતુ ખરી રીતે સાધુઓનું એ કર્તવ્ય છે કે—શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ જે કંઈ સત્ય પોતાને લાગતું હોય તે સત્ય જનતા સમક્ષ

તેમણે મૂકવું જોઇએ જે વસ્તુમાં ધર્મની બાધકતા નડતી હોય, તે બાધકતા તેમણે બતાવવી જોઇએ

સંક્ષેપમાં એજ કે જૈનસંખ્યાને ઘટવાના અનેક કારણોમાં પ્રધાન કારણ એ છે કે જૈનજાતિએ પોતાનું વ્યવહાર ક્ષેત્ર ઘણુંજ સંકુચિત બનાવી રાખ્યું છે આ ક્ષેત્રને વિશાળ નહિ બનાવવામાં આવે ત્યાં સુધી એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ વાત છે કે જૈનોની સંખ્યા વધવાની તો નહિજ, બકે ઘટનીજ જવાની, એટલે જરૂરનું તો એ છે કે–પહેલી તકે મુનિરાજોએ આ વિષયમાં સાચે સાચો ઉપદેશ જૈન-સમાજને આપવો જોઇએ અને જૈનજાતિએ પોતાના આ ક્ષેત્રને વિશાળ બનાવવા તરફ નવીન સંગઠન કરવું જોઇએ શાસનદેવ સર્વને સદ્‌બુદ્ધિ આપો એજ અંતિમ કામના

(૭)

જૈન શબ્દોના પ્રયોગ જેની જેની સાથે કરવામા આવે છે, તે પૈકી 'જૈનધર્મ અને જૈનજાતિ' એ બે સબંધી ગયા બે લેખોમા કહેવામા આવ્યુ છે આજે 'જૈન સઘ' સબંધી કંઇક વિચાર કરીએ

જૈનસંઘ.

"સંઘ" નુ મહત્વ જૈનશાસ્ત્રોમા જે બતાવવામા આવ્યુ છે, તે પ્રસિદ્ધ જ છે સઘ ને 'તીર્થ' તરીકે બતાવવામા આવેલ છે અને આ સઘ-તીર્થ-ને તીર્થંકરો પણ 'नमो तित्थस्स' કહીને નમસ્કાર કરે છે જેને તીર્થ કરો પણ નમસ્કાર કરે-બહુમાન આપે એની મર્યાદા એનુ મહત્વ એનો મોભો કેટલો હોવો જોઇએ, એ સમજાવવાની આવશ્યકતા હોયજ નહિ એક વ્યક્તિની શક્તિ કરતા સઘની શક્તિ અસખ્ય ઘણી વધારે હોવી જોઇએ કારણ એ છે કે સઘ એ હજારો નહિ લાખો મનુષ્યોના સમુદાયથી બનેલ 'સગઠન' વિશેષનુ નામ છે બીજા શબ્દોમા કહીએ તો જૈનધર્મને પાળનાર જૈનશાસનમા રહેનાર અથવા તીર્થંકરની આજ્ઞાનુ પાલન કરનાર સમુદાય વિશેષનુ નામજ 'જૈનસઘ' છે આ સઘની સ્થાપના ખાસ તીર્થંકર જ કરે છે, એટલે તે તીર્થંકર પ્રત્યે જેટલુ બહુમાન આપણે વર્તાવીએ તેટલુ જૈનસઘ-તીર્થંકરની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનાર સમુદાય પ્રત્યે આપણે ધરાવવુજ જોઇએ તીર્થંકરની આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન આપણે ન કરી શકીએ તેમ સઘની આજ્ઞાનું ઉલ્લઘન પણ નજ થાય.

આ સઘમા ચાર વિભાગોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા.

સાધુ, સાધ્વી એટલે પાંચ મહાવ્રતોને પાલન કરનાર પુરુષો અને સ્ત્રીઓ શ્રાવક અને શ્રાવિકા તેજ કે જે પ્રભુપ્રકાશિત ગૃહસ્થ-ધર્મનું પાલન કરતા હોય. પછી તે ગમે તે જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ કેમ ન હોય ! શ્રાવક શબ્દનો વ્યુત્પત્યર્થ પણ શાસ્ત્રકારોએ એજ કર્યો છે કે—शृणोत्ति हितानि वाक्यानीति श्रावक । હિતકર વચનોને શ્રવણ કરે તે શ્રાવક 'શ્રાવક' કહેવાથી કંઇ ઓશવાળ, શ્રીમાળ કે પોરવાળાદિનો જ સમાવેશ નથી થતો. જૈનધર્મની આજ્ઞાઓનું પાલન કરનાર-જૈનધર્મને પાળનાર કોઇ પણ હોય તે શ્રાવક કહી શકાય ભગવાન્ મહાવીર દેવના મુખ્ય દશ શ્રાવકો કોણ હતા ? કુંભાર અને કણબી હોવા છતા તેઓ મહાવીર દેવના પ્રધાન **શ્રાવકો** ગણાયા છે એટલે 'શ્રાવક' શબ્દથી ચોક્કસ જ્ઞાતિના મનુષ્યોનેજ લેવાની સંકુચિતતા આપણાથી કેમ રાખી શકાય ? સુતરાં, **જૈનસંઘ** એટલે ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર સાધુ અને ગૃહસ્થોનો સમુદાય, હા, આમાં પ્રધાનતા આજ્ઞાની જોવાની છે સાધુ હોવા છતાં તીર્થંકરની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ વર્તન કરનાર હોય તો તે સંઘમાં ગણવાને યોગ્ય ન કહી શકાય

યદ્યપિ ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ સંઘની અંદર સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા—એ ચારેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તેમાં મ્હોટી જવાબદારી ખાસ સાધુઓ ઉપરજ રહેલી છે "સાધુ" એ ચાર ભાઇબહેનોમાં વડીલભાઇના સ્થાનમાં છે એક પિતાના બે પુત્રો અને બે પુત્રિઓમાં જે વડીલ ભાઇ હોય તેના ઉપર આખા ઘરની જિમ્મેવારી હોય છે, તેવીજ રીતે જૈનશાસનરૂપ ઘરની અંદર-અથવા પરમપિતા મહાવીર દેવના શાસનમાં સાધુ, સાધ્વી શ્રાવક, શ્રાવિકા-એ ચાર હિસ્સેદાર હોવા છતા મુખ્ય

જિમ્મેદારી ખાસ સાધુઓની છે, અને તેથી શાસનના હિતના કાર્યોમા ચારે વિભાગો જવાબદાર હોવા છતાં સાધુઓ વધારે જવાબદાર છે, પર તુ ખેદનો વિષય એ છે કે-સઘની મર્યાદા જાળવવા માટે સાધુ સમુદાયના જે યોગ્યતા હોવી જોઈએ, જે ગભીરતા અને સહિષ્ણુતાદિ ગુણો હોવા જોઈએ, તે બહુજ કમ સાધુઓમા જોવામા આવે છે શાસનનો ભાર વહન કરવામા સૌથી પહેલા પરસ્પરની સહાનુભૂતિનુ બળ-જેને બીજા શબ્દોમા ઐક્યબળ કહીએ, તે વધારે પ્રમાણમા હોવુ જોઈએ આ બળ સાધુ સમુદાયમાથી કેટલુ ક્ષીણ થઇ ગયુ છે, એ કોઈથી અજાણ્યુ નથી જો કે એ વાત ખરી છે કે સાધુ સમુદાયમાંથી આ બળ ક્ષીણ કરી નાખવામા आधा अक्लमें और सब, हेद अक्लमें हम માનનારા ગૃહસ્થોએ વધારે ભાગ ભજવ્યો છે, તો પણ ઈર્ષ્યા અસહિષ્ણુતા આદિના કારણે આ બળ વધારે ક્ષીણ થવા પામ્યુ છે એમ તો સૌએ સ્વીકારવુજ પડશે અને તેનુજ એ પરિણામ આવ્યુ છે કે સઘની મર્યાદા જે સાચવવી જોઈએ તે સાચવી રખાતી નથી ભદ્રબાહુસ્વામી જેવા ધુરધર આચાર્યને પણ 'સઘ બહાર ની શિક્ષા ફરમાવવાનુ તે વખતના સઘની કઇ શક્તિએ કામ કર્યું હતુ ?' એ કોઇ વિચારે છે કે ? એ સામુદાયિક શક્તિ-એક બીજાની સહાનુભૂતિ-ઐક્ય શક્તિએજ તે વખતે એટલુ કાર્ય કર્યું હતુ આજ ધરધરના આચાર્યો, ધરવરના પન્યાસો અને ન્હાના કે મ્હોટા સૌ સાધુઓ પોતપોતાના મનમા પોતાને સવાસેર સમજે-બલ્કે એમ કહેવામા આવે કે-' શીયાળ તાણે સીમ ભણી ને કુતરૂં તાણે ગામ ભણી ' કહેવત ચરિતાર્થ થઇ રહી હોય, ત્યાં શાસનનુ કોઇપણ કાર્ય સગઠિત રૂપે ન થઇ શકે, તો તેમા આશ્ચર્ય જેવુ શુ છે ?

અતએવ શાસનનું હિત સમજનારા સાધુઓએ હવે પોતાની

સ્થિતિ સુધારવાની આવશ્યકતા છે જે વખતે જૈન ધર્મ ઉપર અનેક પ્રકારના પ્રહારો પડી રહ્યા હોય, જે વખતે તીર્થ ઉપર આક્રમણો થઈ રહ્યા હોય, જે વખતે જૈન સખ્યા દિવસે દિવસે ઘટી રહી હોય અને જે વખતે કોઇ પણ ધર્મવાળાઓને પ્રગતિ કરવાની સુદર તક મળી રહી હોય તે વખતે વિશાળ જવાબદારી માથે રાખનાર સાધુઓ સત્તાના મદમાં મસ્ત બની એક બીજાથી મળે નહિ, અસહિષ્ણુતા ધારણ કરી શાસનહિતના સુદ મા સુદર કાર્યને પણ સહાનુભૂતિ આપે નહિ, શિષ્યો વધારવાની લોભવૃત્તિથી જૈનસઘના નાયક બનવાની જિમ્મેવારી અર્પણ ક વામા કોઇપણ જાતની યોગ્યતા તપાસ્યા વિના જે આવ્યો તેને મૂડી નાખવામા આવે અને પોતાના ધર્મથી વિરુદ્ધ કાર્યો ઉપાડી શાસનની અધિકાધિક હિનણા થાય એવુ કરવામા આવે, એ આ સમયમાં કેમ પાલવે ? ધર્મ વધારવાના સમયમાં ધર્મ ઉપરથી આસ્થા ઉઠાવી દેવાના કૃત્યો કેમ થઇ શકે ? " સો માણસો ધર્મ ન પામે એની દરકાર નહિ, પરતુ એક માણસ અધર્મ ન પામવો જોઇએ " આ વૃદ્ધાગમના વચનને કેવુ ભૂલી જવાય છે ? શાસનની નિદા નહિ થવા દેવાના કારણે સાધુએ વેષ બદલ્યાના દૃષ્ટાન્તો પણ શુ શાસ્ત્રોમા નથી કે ? કોઇપણ કાર્ય કરવામા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ જોવાની પ્રભુની આજ્ઞા અત્યારે કેટલી વિસરી જવાઇ છે, એ લગાર ઊંડા ઉતરીને તપાસનાર સહજ જોઇ શકે તેમ છે પરિણામ શુ આવ્યુ છે, તે કોઇથી અજાણ્યુ નથી અને શુ આવશે, તે પણ ઘણા ખરા કલ્પી શકે તેમ છે.

આવી સ્થિતિમા સઘની મર્યાદા ન જળવાય, સઘના હુકમો અને આજ્ઞાઓનો લોકો તિરસ્કાર કરે, તો તેમા નવાઇ જેવુ શુ

છે ? જો માત્ર સમુદાયમાં ઐક્યબળ હોય, પરસ્પરની સહાનુભૂતિ હોય, વધારે નહિ તો કમમાં કમ એક બીજાના કાર્યોને તોડી પાડવાનાજ પ્રયત્નો ન થતા હોય અને માત્ર એક ધારા ઉપદેશ થતો હોય તો હજુ પણ સમાજહિતનાં ઘણાં કાર્યો થઇ શકે તેમ છે અને ધીરે ધીરે આખા સમાજનું સંગઠન થઇ શકે તેમ છે

આવીજ રીતે સાધ્વી વર્ગ અને ગૃહસ્થ (શ્રાવક-શ્રાવિકા) વર્ગની પણ જે સ્થિતિ થઇ રહી છે, તે સબંધી વિચાર કરવાનું હવે પછી ઉપર મુલતવી રાખી હાલ તુર્ત તો અમારો સાધુવર્ગ પોતાની મર્યાદા-પોતાનો મોભો જાળવવા સૌથી પહેલા ઐક્યબળ ઊભું કરે અને તે દ્વારા શાસનહિતના અનેકાનેક કાર્યો કરવા ભાગ્યશાળી નીવડે, એટલું ઇચ્છી વિરમું છું

(૮)

સરાકોદ્ધાર.

સંસારમાં એવી કોઇ જાતિ, ધર્મ, સમાજ કે દેશ છે કે-જેના ઉપર **પરિવર્તનશીલતા**એ પોતાનો પ્રભાવ ન પાડ્યો હોય ? જૈનધર્મ કે જૈનજાતિ કુદરતના આ નિયમથી બચવા પામે, એ નજ બની શકે જૈનધર્મ ઉપર પણ **સમયે** પોતાનો પ્રભાવ અવશ્ય નાખ્યો છે ઇતિહાસના પૃષ્ટો એ વાતને પુરવાર કરી આપે છે કે માંડવગઢ એક લાખ જૈન ઘરોની વસ્તીવાળી એક મ્હોટી નગરી હતી, આજ ત્યાં એક પણ ઘર નથી આવીજ રીતે રાજગૃહ, ગુણાયા, કૌશમ્બી અને એવી બીજી નગરીઓ જૈન વસ્તીથી ભરચક હતી. આજ ત્યાં જૈનતીર્થ તરીકેની પ્રસિદ્ધિ સિવાય જૈનોની વસ્તીનુ નામ નિશાન પણ નથી બિહાર એક જૈનનગરી હતી. આજ ગણ્યા

ગાઢના ૮-૧૦ ઘર જૈનોના રહ્યા છે આવીજ રીતે જે દેશમા જૈનોની-જૈન ધર્મના પ્રતિપાલકોની લાખોની વસ્તી હતી, એવા દેશો ઉપર પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ નાખ્યો છે બંગાલ અને મગધ જેવા દેશો કે જ્યા તીર્થંકરોનાં મ્હોટા ભાગે કલ્યાણકો થયા છે, બહુધા તીર્થંકરો વિચર્યા છે જ્યા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને લગભગ તમામ જ્ઞાતિના લોકો મ્હોટે ભાગે જૈનધર્મ પાળતા હતા, તે દેશમા આજે માંસાહારિઓની જ વસ્તી વિશેષત જોવાય છે અને જૈનધર્મ પાળકોની વસ્તી તો પ્રસિદ્ધિમા ખાસ મ્હોટા મ્હોટા શહેરોમા ક્વચિતજ જોવામા આવે છે આ બધો સમયનો પ્રભાવ નહિ તો બીજુ શુ ? પરંતુ કુદરતનો એક એ પણ નિયમ છે કે જે દેશમા જેવા પ્રશસ્ત સંસ્કારોનુ બીજ પડ્યુ હોય છે, તે દેશમાં તે સંસ્કારોની ઝાંખી હજારો વર્ષો પછી પણ અવસ્ય જોવાય છે મગધ અને બંગાલ આજ માંસાહારી બને હોય, તે દેશોમા જૈન શ્રમણોની સંખ્યા ભલે ઓછી હોય અને તે દેશમાં સેંકડો વર્ષોથી સાધુવિહાર લગભગ બંધ જેવો ભલે થઇ ગયો હોય પરંતુ તીર્થંકરો અને ગણધરોએ તે દેશમાં પોતાના ઉપદેશામૃતનુ જે સિંચન કર્યું છે, તેની અસર અત્યાર સુધી પણ સર્વથા ભૂંસાવા નથી પામી, એમ કહેવાને મારો જાતીય અનુભવ પ્રેરણા કરે છે તે દેશના મનુષ્યોમા ભક્તિ, સરળતા અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જેવી જોવામા આવે છે, તેવી ભાગ્યેજ બીજા કોઇ દેશમા જોવાઇ છે 'જાણે થોડુ ને તાણે ઘણુ ' એ ગુજરાતી કહેવતની ચરિતાર્થતા ત્યા નથી થતી. યુક્તિમા પરાસ્ત થયા એટલે ઝટ તે વાતને સ્વીકારવાની ત્યાના લોકોમાં સરળતા છે પોતાનો કક્કો ખરો કરવા ખોટો દુરાગ્રહ ભાગ્યે જ ત્યાંના લોકો રાખે છે મતલબ કે ત્યાંના મનુષ્યો સરળ અને જિજ્ઞાસુઓ છે સત્ય તત્ત્વોના સ્વીકાર તરફ ઝટ પ્રેરાય છે આ ત્યાના મૂળ સંસ્કા-

નુ પરિણામ છે આ તો સામાન્ય રીતે આપણે અવલોકન કર્યુ, પરન્તુ જરા ઉંડી તપાસ કરીએ છીએ તો તે દેશમા હજી એવી એક જ્ઞાતિ મોજૂદ છે કે જેમા,મ્હોટે ભાગે જૈન સંસ્કાર જોવાય છે આ જ્ઞાતિ અત્યારે " સરાક " (કે જે ' શ્રાવક ' ના અપભ્રંશ રૂપમા છે) જાતિના નામથી ઓળખાય છે આ જ્ઞાતિની અધિક વસ્તી સમ્મેતશિખર, હજારીબાગ, અને રાંચી વિગેરેની આસપાસ છે આ જ્ઞાતિના લોકો જૈનજ છે, એમ માનવાના અનેક કારણો છે સાભળવા પ્રમાણે તે લોકો પ્રતિદિન જે મન્ત્રનો જાપ કરે છે, તે અશુદ્ધ નવકાર મન્ત્ર છે તેમ તેઓ પોતાના ઇષ્ટદેવ તરીકે પાર્શ્વનાથ (પારસનાથ) ને માને છે કહેવાય છે કે સરકારી ગેઝેટ રોમા પણ ' પહેલા આ લોકો જૈન હતા ' એવો માર્ક કરવામા આવેલ છે વસ્તુત વિચાર કરતા આ જાતિ જૈન જાતિ છે, એ નિસ્સદેહ સિદ્ધ થાય છે અનુમાન કરવામા આવે છે કે આ જ્ઞાતિની ઉપર પ્રમાણેના આચારવાળી લગભગ દોઢ લાખ મનુષ્યોની વસ્તી છે. જ્ઞાની જાણે, આવી કેટલીએ જ્ઞાતિઓ કાળના પ્રભાવે જૈનધર્મથી વિમુખ થઇ ગઇ હશે આપણે આવી જ્ઞાતિઓને અપનાવી પુન જૈનધર્મમા સ્થિર કરવા કેટલો પ્રયત્ન કરીએ છીએ ? પ્રતિવર્ષ લાખો રૂપિયા ઉત્સવો અને બીજા બીજા કાર્યોમા વ્યય કરનાર જૈનો થોડાક સમયથી વિખૂટા પડેલા પોતાના જાતિભાઇઓનો ઉદ્ધાર કરવામા પોતાની લક્ષ્મીનો કેટલો વ્યય કરે છે, તે ખાસ વિચારવું ? શ્વેતામ્બર જૈનોને માટે ખરેખર નીચું જોવાનો વિષય છે કે ઉપર્યુક્ત જ્ઞાતિને અપનાવવા માટે દિગમ્બર ભાઇઓએ તે પ્રાન્તોમા લગભગ ૪૦ પાઠશાળાઓ ખોલી છે, જ્યારે શ્વેતામ્બર ભાઇઓએ તે દિશામા એક અશમાત્ર પણ પ્રયત્ન થતો જણાયો નથી, કેવી શરમની વાત છે, કેટલી દુઃખની વાત છે ! !

'ફરે તે ચરે' આ કહેવતનુ રટણ કરનાર ગુજરાતી ભાઇઓ-ગુજરાતી ધનાઢ્યો કેવળ ઉત્સવો, ઉજમણા અને ઉપધાનોમા હજારો રૂપિયા વ્યય કરી પોતાનુ સમ્યકત્વ નિર્મળ કરે છે પરંતુ આવા દેશોમા અજ્ઞાનતાના કિચ્ચડમાં પડેલ પોતાના બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરવામા શુ સમ્યક્ત્વની નિર્મળતા કમ સમજે છે? લાંબા લાંબા રાગો કાઢીને 'સવી જીવ કરૂ શાસનરસી એસી ભાવદયા મન ઉલસી" આ કડીને ગાનાર પોતાની આ ભાવના માત્ર ગાવામા જ બતાવે છે કે 'અમુક જીવોને શાસનના રસી બનાવવા પ્રયત્ન કરીને કરે છે, એનો કોઇ વિચાર કરે છે?

મહાનુભાવો, જરા વિચાર તો કરો જે બૌદ્ધ ધર્મ હિંદુસ્થાન માથી નષ્ટપ્રાય થયો હતો તે બૌદ્ધધર્મની કતજ્ઞતા અને એવા સ્થાનોમા એવી મ્હોટી મ્હોટી સોસાઇટીઓ થવા ઉપરાન્ત બુદ્ધવિહારો અને છેવટે **સારનાથ**મા બૌદ્ધ યુનિવર્સિટી થવાની પણ તૈયારી થઇ રહી છે ત્યારે હજારો કોરોને સહન કરી બચી રહેલા જૈન ધર્મના અનુયાયીઓ સમકિતના ઘેનમા ઘોર્યા કરે એ કેટલો બધો દુઃખનો વિષય કહી શકાય? બગાળ જાગ્યો છે બગાળ જિજ્ઞાસુ છે બગાળના વિદ્વાનોમા છેલ્લા ૧૦-૧૫ વર્ષમા જે કંઇ જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવના પ્રયાસથી થવા પામ્યો છે, તેના પરિણામે આજ બગાળના અનેક વિદ્વાનો બગાળમાં જૈન ધર્મનો અને જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર કરવાને તૈયાર છે જોઇએ છે માત્ર મદદગારો આ સબધી બગાળના એક પ્રસિદ્ધ વકીલ કે જેઓ જૈનન્યાયના ઉચ્ચ અભ્યાસી છે, તેઓ પોતાના એક પત્રમા જણાવે છે—

"ભારતવર્ષના જૈનો માટે બે કાર્યો આવશ્યક છે જૈન મા

હિત્યનો પ્રચાર પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમા કરવો અને ૨ ભારતીય વિદ્વા-
નોમાં પણ પ્રચાર કરવો. આ કાર્યો માટે સ્વ. આચાર્ય મહારાજે
પ્રયત્ન કર્યો છે વર્તમાનમા બગાલિયોની સ્હામે જૈનસાહિત્ય વિશેષ
રૂપે લાવવુ જોઇએ કારણ કે બગાલીઓ સામાજિક રૂપે ઉચ્ચ
કોટીના વિદ્વાનો હોવા ઉપરાન્ત ઉત્સાહી પણ હોય છે બગાલમા
બૌદ્ધો થોડા છે છતાં કલકત્તા કોલેજ સ્કવેરમા એક મ્હોટુ બુદ્ધ-
વિહાર બનાવવામા આવ્યુ છે હવે દરેક શિક્ષિત બગાળી બૌદ્ધ
સંબધી થોડુ ઘણુ અવશ્ય જાણે છે

પરતુ જૈનો શુ કરી રહ્યા છે ? જૈનધર્મના સબધી લોકોનુ
ધ્યાન આકર્ષિત કરવાનો મારો વિચાર છે અને તેટલા માટે મે
જિનવાણીનુ સપાદન કાર્ય સ્વીકાર્યું હતુ '

આગળ જતાં આ વિદ્વાન્ કલકત્તામા એક જૈન કોલેજ ખોલવ
વાની ભલામણ કરે છે કહેવાની મતલબ એટલીજ છે કે સમય
એટલો બધો અનુકૂળ છે કે આ વખતે જો જૈનધર્મના પ્રચાર માટે
પ્રયત્ન કરવામા આવે તો થોડા સમયમા આશાતીત ફળ મળી શકે
તેમ છે ખાસ કરીને બગાળ અને મગધમાં વધારે પ્રયત્ન કરવાની
જરૂર છે જે બગાળી વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાની
ઈચ્છામા ધરાવતા હોય તેમને સાહિત્યના અભ્યાસમા સ્કોલરશીપો
આપી મદદ કરવી. જે વિદ્વાનો જૈન સાહિત્ય સબધી ગ્રથો બનાવે
કિવા જૈન ગ્રથોના અનુવાદો કરે, તેમના તે ગ્રથો પ્રકાશિત કરી
આપવા અને નવા નવા ગ્રથો લખવા તથા અનુવાદો કરવાને ઉત્તે
જન આપવુ અને જ્યાં સુધી બની શકે ત્યા સુધી સારા ઉપદેશકો
દ્વારા તે સરાક જાતિના લોકો જ્યા જ્યા હોય તેની શોધ કરવી,
તેમના બાળકો માટે પાઠશાળાઓ સ્થાપન કરવી ચોક્કસ ગામોમાં તે

જ્ઞાતિના લોકોને એકત્ર કરીને તેમને તેમનો અસલી ધર્મ સમજાવવો. આ જ તે જ્ઞાતિના ઉદ્ધારના સાધનો છે આશા છે કે જૈન વિદ્વાનો, જૈન વનાઢ્યો આ દિશા તરફ પોતાનું ધ્યાન લઇ જશે, અને જૈન ધર્મના પ્રચારનો આ અસાધારણ ઉપાય હાથ ધરશે. શાસનદેવ જૈન સમાજને વસ્તુસ્થિતિ સમજવાની શક્તિ પ્રદાન કરો, એજ ઇચ્છી વિરમુ છુ

(૯)

સાધુ–સંગઠન.

ભારતવર્ષની હિંદુજાતિ પોતાનુ સંગઠન કરવાને તૈયાર થઇ છે એટલા માટે કે-હિન્દુ જાતિ ઉપર નાના પ્રકારના આક્રમણો, છિન્નભિન્નતા, નિર્નાયકતા, કર્તવ્યવિમુખતા આદિ પ્રવેશી ગયા છે આનીજ રીતે જોવા જઇએ તો જેવી સમસ્યા હિંદુ જાતિને માટે ઉપસ્થિત થઇ છે, તેવીજ સ્થિતિ **જૈન જાતિની** પણ થઇ રહી છે, ન્હાની સરખી જાતિમા અનેક ન્હાના ન્હાના ફિરકાઓ, આપસમા તેઓનુ વૈમનસ્ય, તીર્થો અને એવા ધાર્મિકસ્થાનો માટે ક્લેશો, ફિરકાઓની વિભિન્નતાથી જૈનજનતાનો દિવસે દિવસે થતો ઘટાડો, જુદા જુદા ધર્મવાળાઓના જૈનધર્મ ઉપર થતા આક્ષેપો, કેળવણીની હીનતા, બાળ-

વિધવાઓની વૃદ્ધિ ઇત્યાદિ અનેક કારણો એવા ઉપસ્થિત થયા કે—જો જૈનજાતિ પોતાનુ બધારણ–પોતાનુ સગઠન ન કરે, તો ખરેખર તેના મત્યુના દિવસો ન નજીક આવ્યા છે, એમ જ કહી શકાય કમમા કમ એટલુ તો ખરુજ કે—જો જૈનજાતિ અત્યારથી ચેતીને પોતાનુ સગઠન ન કરે તો તેનો અસાધારણ અધપાત ન નજીક જ છે, એમ કહી શકાય એટલા માટે જૈનસમાજે બહુ જલ્દી ચેતવાની જરૂર છે પરન્તુ સાથે સાથે જૈનસમાજની સ્થિતિનો જ્યારે વધારે ઉંડા ધ્યાન કરવામા આવે, ત્યારે એ અવશ્ય દેખાય છે કે—જૈનસમાજનુ બધારણ–સગઠન ત્યા સુધી ન જ થઇ શકે, કે જ્યા સુધી સાધુસમુદાય પોતાનુ સગઠન ન કરે. બીજા સમાજમા–જાતિયોમા સાધુઓની સામાજિક કાર્યોમા એટલી દખલગિરિ નથી દેખાતી જેટલી કે—જૈનસમાજમા જૈનસાધુઓની રહેલી છે બલ્કે એમ કહેવુ જોઇએ કે—જૈનસમાજમા સાધુઓનુ પ્રાધાન્ય સ્થાન શરૂઆતથી અત્યારે પણ મૌજૂદ છે કારણ એ છે કે—જૈનસઘ (ચતુર્વિધ) મા સૌથી પ્રથમપદ સાધુઓનુ છે અને તેથી સમાજની આખી દોરી સાધુઓના હાથમા છે આવી સ્થિતિમા સૌથી પ્રથમ **જૈનસાધુઓમા** સગઠન થવાની આવશ્યકતા છે, એવુ મારૂ નમ્ર મન્તવ્ય છે

કોઇપણ સમાજ કે જાતિમા સગઠનનો પ્રશ્ન ક્યારે ઉપસ્થિત થાય છે, તેના કારણો ઉપર બતાવવામા આવ્યાં છે **૧ છિન્નભિન્નતા, ૨ નિર્નાયકતા, ૩ આપસનુ વૈમનસ્ય અને ૪ કર્ત્તવ્યવિમુખતા.** આ ચાર મુખ્ય કારણો છે આ કારણો જે સમાજમા ઉપસ્થિત થાય, તેણે બહુ જલદી ચેતવુ જ જોઇએ. અમારા સાધુ સમુદાયમાં પણ આ ચારે કારણોએ પગપેસારો–પગપેસારો જ નહિ કિન્તુ સપૂર્ણ રીતે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, એ

હરકોઈ વ્યક્તિ આસાનીથી જોઈ શકે છે. આપણે તે ચારે બાબતોનું ક્રમશઃ નિરીક્ષણ કરીએ.

છિન્નભિન્નતા

એક સમય હતો કે—એક આચાર્ય હજાર હજાર સાધુ-સાધ્વીઓ ઉપર આધિપત્ય ભોગવતા હતા. એક આચાર્યના **આજ્ઞાપત્રને** હજારો સાધુઓ શિરોધાર્ય સમજતા હતા, એક જ આચાર્ય ચાહે તે સાધુને તેના ગુનહા બદલ ગમે તેવી શિક્ષા કરી શકતા હતા, એક જ આચાર્ય ગમે તે સાધુને ગમે ત્યાં ચતુર્માસ કરવા માટે આજ્ઞા કરી શકતા હતા. એક જ આચાર્યની આજ્ઞાવાળા સાધુને પોતાના સમુદાયથી છૂટા થઈ બીજા સ્થાને જવામાં સાત પાંચ થઈ જતી હતી. એક સમુદાયના સાધુને બીજા સમુદાયવાળા સાધુ ત્યાં સુધી તેને નહોતા સંઘરતા કે જ્યાં સુધી તે સમુદાયના નાયકની આજ્ઞા ન લાવે. હવે અત્યારની સ્થિતિ તપાસો. મૂળમાં ગણ્યા ગાંઠ્યા સાડા ત્રણસો ચારસો સાધુ. તેમાં અનેક આચાર્યો, પંન્યાસોનો તો પાર નહિ. પંન્યાસો જાણે અમે મોટા, આચાર્યો જાણે અમે મોટા. એક આચાર્યની પાસે ગણ્યા ગાંઠ્યા ૫-૧૦ સાધુ પણ ન હોય, તેમાંયે વળી એક બે આચાર્યો તો એવા જ. એ આચાર્ય કે પંન્યાસ બીજા આચાર્ય કે પંન્યાસને મળવામાં પણ પોતાની માનહાનિ સમજે. આજ્ઞા સંબંધી તો કહેવું જ શું? જેટલા સાધુ તેટલી આજ્ઞાઓ. એક ગુરુને પાંચ શિષ્યો હોય તે પાંચ પણ તેની આજ્ઞામાં ન મળે, બલ્કે એમ કહેવું જોઈએ કે—પાંચ શિષ્યોને રાજી રાખવા તે પાંચેની આજ્ઞા પ્રમાણે ગુરુએ રહેવું જોઈએ. સાધુઓ ચતુર્માસ ત્યાં જ કરે કે જ્યાં પોતાની ઇચ્છા હોય. એમાં ગુરુની આજ્ઞાની જરૂર નહિ. હા, માત્ર દેખાવથી ગૃહસ્થોને

બનાવવાની ખાતર આના નેવી દેવી પડે તો પહુનેથી સ કેત કર્યા પ્રમાણેજ લેવાય. શિષ્યની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ગુરૂથી આજ્ઞા થાયજ નહિ ત્યાં સુધી કે-શિષ્ય સાધુવર્મથી વિરુદ્ધ આચરણ કરી રહ્યો હોય તો પણ ગુરૂથી તેને કંઇ ન કહેવાય? કારણ કે ગુરૂને પણ એ જ ભય રહ્યા કરે કે-રખેને ચાલ્યો જશે તો? અને શિષ્ય પણ નિર્ભય રહે કારણ કે એ એમ સમજે કે-' અહિથી નાસી છૂટશે તો બીજા ઘણાએ મને રાખવાને તૈયાર છે. કેવટે કોઇ નહિ રાખે તો એમ-નો-સ્વતંત્રતાથી વિચરીશ શું કેટલાક મોટા કહેવાતા સાધુઓ એકલ નથી વિચરતા? તમને એકલા વિચરવાની છૂટ અને અમને નહિ?" બીજી તરફથી એક બીજાના શિષ્યોની લૂંટાલૂંટ તો ચાલુજ છે ફલાણાના શિષ્યને ફોસલાવીને મારા મંડળમાં શી રીતે લઇ લઉં? એ બદ્દાનતથી અનેક કાગળિયા થતી રહે છે એક બીજાના ચેલાઓ માટે મારામારી, સાધ્વીઓ માટે મારામારી ક્ષેત્રો માટે મારા મારી, ઉપાશ્રયો માટે મારામારી, સંસ્થાઓ માટે મારામારી એમ સાધુસમુદાયમાં બધું જ્યાં જુઓ ત્યાં મારામારી સિવાય બીજું શું થઇ રહ્યું છે?

નિર્નાયકતા.

જ્યાં ઉપર પ્રમાણેની છિન્નભિન્નતા થઇ રહી હોય ત્યાં કોઇના પણ આધિપત્યનું-નાયકતાનું તો નામો નિશાને શાનું હોય? છે કોઇ માઇનો લાલ આમાં એક પણ નાયક થાય પણ કોના? પોતાના અંગી શિષ્યો પોતાની આજ્ઞા ન પાળતા હોય એવા સાધુઓ પોતાને સમાજનાયક-સમાજના સમ્રાટ-કે શાસનના રાજા કહેવડાવવાની કે કાગળીયા ઉપર લખવાની કોશીશ કરે, એ નરી અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજું શું છે? આવી છિન્નભિન્ન અવસ્થામાં પણ હજુ

કેટલાક સાધુઓ પોતાને સત્તાના મદમાં બીજાઓ ઉપર આક્રમણ કરવામાં, બીજાઓને ધનકા પાડવામાં, બીજાઓના પુસ્તક-ભંડારો છીનવી લેવામાં, બીજાઓ માટે સમાજમાં ગેરસમજુતિયો ઉભી કરાવવામાં અને આડંબરથી પોતાને શાસનના વીરો બનાવવામાં પોતાનું પાંડિત્ય મનાવી રહ્યા છે પરન્તુ ખરેખર આ બધી કાર્યવાહીઓ સાધુ સમાજની નિર્નાયકતા બતાવી રહી છે જેઓ નાયક-ને નાયકને યોગ્ય છે, સમાજે જે તેમની નાયકતા સ્વીકારી છે, તો પછી બીજા પ્રયત્નો કરવાની આવશ્યકતા હોય જ નહિ. અત્યાર તો આ છિન્નભિન્ન અવસ્થામાં એવા પણ સાધુઓ પોતાને શાસનના નાયક સમજી રહ્યા છે કે જેમનામાં મહાનતનું નામોનિશાને નથી, આવી સ્થિતિમાં સમાજમાં છિન્નભિન્નતા થાય, ઝઘડા વધે, શિથિલતાની લુટાલુટ થાય, એમાં નવાઇ જેવું શું છે ?

વૈમનસ્ય.

સાધુ સમુદાયમાં વૈમનસ્ય કેટલું વધ્યું છે એ બતાવવાની આવશ્યકતા જ નથી. આખા જગતની સાથે **મૈત્રિભાવ**ની ભાવના રાખનારા મુનિવરો આપસમાં મહીભાવ ન રાખી શકે, એ કેટલો બધો ખેદનો વિષય ? એક સાધુના કાર્યને બીજા સાધુ ન અનુમોદે, એક સાધુનો ઉત્કર્ષ બીજો સાધુ ન જોઇ શકે, એક આચાર્ય પન્યાસ બીજા આચાર્ય કે પન્યાસને ન નમી શકે, એક સમુદાયવાળા બીજા સમુદાયનો વિરોધ કરે, બીજા સમુદાયવાળા પહેલા સમુદાયની હલકાઇ કરે, આ બધા વૈમનસ્યના પરિણામ નહિ તો બીજું શું છે ? બલ્કે ઉપરની નિર્નાયકતા કે છિન્ન ભિન્નતા એ બધાએ ખરી રીતે જોઇએ તો વૈમનસ્યના જ પરિણામ છે. આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે જે સાધુત્વ કેવળ આત્મકલ્યાણ

માટે, જગતના ઉપકાર માટે, રાગદ્વેષથી મુક્ત થવા માટે, કષાયોની નિવૃત્તિ માટે, શાસનની સેવા માટે, બીજાઓ ઉપર પોતાના ચરિત્રની છાપ પાડવા માટે સ્વીકારાયું છે, તેજ મહત્વના-સાધુના વેષમાં ગૃહસ્થો કરતા પણ વધાર કલેશ, ગૃહસ્થો કરતા પણ વધારે ઇર્ષ્યા, ગૃહસ્થો કરતા પણ વધાર મોહ-મમત્વ કરવામાં આવે, એના જેવો ખેદનો વિષય બીજો કયો હોઇ શકે ? કયા ગચ્છપાટને માટે ? કઇ સિદ્ધિયોને માટે ? કઇ વિભૂતિયોને માટે ? કઇ સમ્પત્તિયોને માટે આ સઘુ કરવુ જોઇએ ? કોઇ બતાવશે કે ? મતલબ કે આ વૈમનસ્યે પણ સાધુ સમુદાય ઉપર પુરેપુ પોતાનું આધિપત્ય જમાવ્યું છે

કર્તવ્ય વિમુખતા.

ચોથું કારણ 'કર્તવ્યવિમુખતા' છે ઉપરના બે છિન્નભિન્નતા અને નિર્નાયકતાના કારણે સાધુઓમાં કેટલેક અંશે કર્તવ્યવિમુખતા વધાર પ્રવેશ કરી ગઇ છે અને તે બિનકુલ બનવા જોગજ છે કે જ્યાં કોઇ જાતનો અંકુશ નથી જ્યાં કોઇનો દાબ નથી, જ્યાં ભાવનાઓની પણ ખામી છે જ્યાં પૌદ્ગલિક ભાવોનું પ્રાબલ્ય છે, જ્યાં કોઇ કહેવાવાળુ નથી, ત્યાં કર્તવ્ય વિમુખતા પ્રવેશ કરી જ જાય છે એકલ વિહારી સાધુઓની સંખ્યા વધી છે, કેટલાક મારવાડ અને એવા દેશોમા કે જ્યાં સાધુધર્મને સમજનારા બહુ ઓછા ગૃહસ્થો હોય છે, કિંવા કેવળ વેષને જ માન આપનારા હોય છે ત્યાં વિચરી અકથનીય અધર્મ ફેલાવે છે પૂર્વ દેશની યાત્રાના નિમિત્તે કેટલાક સાધુસાધ્વીઓ બહાર નીકળી પડે છે, અને ગામે ગામ ટીપીયા ઉઘરાવતા ફરે છે, એટલુજ નહિ, પરંતુ દ્રવ્યસંગ્રહ કરે અને કેટલાક તો થોડે પાઠે ગાડીમાં બેસી જવાના દાખલા

પણ બન્યા છે. આ ઉપરાંત દિવસે દિવસે રેલ વિહાર કરવામાં સાધુઓની સંખ્યા પણ વધતી જાય છે. વળી કેટલાક નાના–મ્હોટા અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા સાધુઓમાં લોચ નહિ કરવા, મોજાં પહેરવા, પોટલા ઉંચકવા માણસો રાખવા અને એવી બીજી બીજી શિથિલ-તાઓ પ્રવેશ કરતી જાય છે. વળી સાધુઓની ઉપદેશ પદ્ધતિ પણ ગંધા કર્ત્તવ્યવિમુખ થઇ ગઇ છે, એ પણ વિચારવા જેવું છે. મહાવીરના શાસનની ઉદારતા કેટલા સાધુઓ પ્રકાશે છે ? ગૃહસ્થોને પોતાના રાગી બનાવવા તરફ જેટલું ધ્યાન આપવામાં આવે છે, તેટલું પરમાત્માના શાસનના રાગી જેટલા વધારે બને, એ ધ્યાન આપનારા કેટલા છે ? જૈનધર્મને પાળનારી અનેક જાતિયો અત્યારે જૈનધર્મથી વિમુખ થઇ બેઠેલી છે, તે જાતિઓને જૈનધર્મમાં પુન સ્થિર કરવા તરફ કોણ લક્ષ આપે છે ? ' જૈન ધર્મ સંકુચિતધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ નાસ્તિક ધર્મ છે, ' ' જૈન ધર્મ ગ્લેચ્છધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ અનીશ્વરવાદી ધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ આધુનિક ધર્મ છે, ' જૈનધર્મ જીવવાને લાયક ધર્મ નથી. ' અને જૈનધર્મની દયા દુનિયાને બાયલા બનાવનારી દયા છે, " આવા આવા નિર્મૂળ આક્ષેપોનો પરિહાર કરવા માટે કયા પ્રયત્નો થાય છે ? કેટલા સાધુઓ પ્રયત્ન કરે છે ? આ બધી કર્ત્તવ્ય-વિમુખતા નથી તો બીજું શું છે ?

ઉપરના ચારે કારણો અસાધારણ કારણો છે. જૈનસમાજના અવપાતના અસાધારણ ચિહ્નો છે. જો જૈનસમાજને જીવતી રાખવી હોય અને જો જૈન સાધુઓમાંથી ઉપરનો સડો દૂર કરવો હોય તો સૌથી પહેલી તકે સાધુ–સંગઠન કરવાની આવશ્યકતા છે. ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે–ઉપર જે જે બાબતો કહેવામાં આવી છે, તેના ભોગ કંઇ બધા સાધુઓ–આખો સાધુ સમુદાય થયો છે,

એમ નથી હજુ પણ "બહુરત્ના વસુંધરા"ની કહેવત ચરિતાર્થ થાય છે હજુ પણ સાધુ સમુદાયમાં અનેક મુનિરત્નો હશે-કે જેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે પોતાનું ચારિત્ર પાળવામાં મશગુલ રહી બીજી કોઇ પણ જાતની ખટપટમાં કે મોહમમત્વમાં ન પડતા પોતાનું કાર્ય બજાવતા રહે છે પરંતુ એવી સંખ્યા અતિ અલ્પ અને તેથી જ સાધુ સમુદાયે બહુ જલદી સંગઠન કરવું જોઇએ છે માત્ર એ દૃઢ મંતવ્ય છે કે-જ્યારે ત્યારે પણ સાધુઓ દ્વારા જ શાસનની ઉન્નતિ થઇ. જૈન જાતિનો પાછલો ઇતિહાસ તપાસવામાં આવે જૈનસાધુઓએજ-જૈન આચાર્યોએજ શાસનને માટે પ્રાણ પાથર્યા છે સાધુઓએ જ મહાન કષ્ટો વેઠી ધર્મને દીપાવ્યો છે સાધુઓએ પોતાના ચારિત્રની છાપ રાજા-મહારાજાઓ ઉપર પાડી છે, સાધુઓએજ રાજ્ય દરબારોમાં પ્રવેશ કરી અહિંસાનો વિજય વાવટો ફરકાવ્યો છે, જ્યારે જ્યારે તીર્થાદિના સંબંધમાં વિકટ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે ત્યારે ત્યારે તેનો ફડચો સાધુઓએજ આણ્યો છે સાધુઓએજ જ્યારે ને ત્યારે જૈનધર્મ દીપાવ્યો છે ભદ્રબાહુ સ્વામી ઉમાસ્વાતિવાચક, હરિભદ્રસૂરિ, રત્નપ્રભસૂરિ કાલિકાચાર્ય બપ્પભટ્ટી, ઉદ્યોતનસૂરિ, સિદ્ધર્ષિમહારાજ યશોભદ્રસૂરિ મલધારી હેમચંદ્ર વાદિ દેવસૂરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય અને હીરવિજયસૂરિ આદિ પ્રભાવક આચાર્યોના ચરિત્રો મારી આ વાતને દૃઢ કરે છે ગૃહસ્થોએ દ્રવ્ય-વ્યય દ્વારા શાસન શોભા જરૂર વધારી છે પરંતુ ખરી રીતે તેના પ્રેરક તો ગુરુવર્યોજ-સાધુઓજ છે એટલે મારો તો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે જ્યારે ને ત્યારે જૈન શાસનની શોભા-જૈનશાસનનો ઉદ્યોત સાધુઓ દ્વારાજ થવાનો અને એટલા માટેજ સાધુસમુદાયે સમયને ઓળખી પોતાનું સંધાણ સુસંગઠિત કરવાની જરૂર છે

આ પ્રસંગે એટલું કહેવું આવશ્યક સમજું છું કે અત્યારે

એકાએક બહુ વિશાળ અને દૃઢ પ્રમાણમાં સાધુ–સંગઠન થવું અત્યારના સંયોગો જોતાં તો અશક્ય લાગે છે પરંતુ તેનો સંપાત અને ક્રમે ક્રમે તેમાં વધારો અવશ્ય થઇ શકે છે સંગઠનને માટે સૌથી પહેલાં તો નાના મોટા સમુદાયના આગેવાનોએ પોત પોતાની આજ્ઞામાં જેટલા સાધુઓ રહેતા હોય, તેમને માટે ચોક્કસ બંધારણ મુકરર કરવું જોઇએ એટલે તે નિયમો પ્રમાણે વર્ત્તવાને ગુરૂ અને શિષ્ય બધાએ તૈયાર રહેવું જોઇએ નહિ કે તે નિયમો માત્ર બતાવવા ખાતર કે આડંબરને માટે બનાવવા સ્વપર કલ્યાણની ભાવના જાગ્રત કરીને જ તે કાર્ય કરવું જોઇએ આમ પોતાના સમુદાય માટે તેવા નિયમો નક્કી કરી, પછી જેની જેની સાથે પોતાનો પત્ર વ્યવહાર હોય તેની તેની સાથે તે નિયમોની આપ લે કરી બની શકે તેટલા સાધુઓ સાથે એકતા કરી લેવી અને એમ પરંપરાથી ધીરે ધીરે આવી રીતના પત્ર વ્યવહારની સાધુઓએ પરસ્પર છૂટ કરી નાખવી જોઇએ જે જે સાધુઓના જે જે ભક્ત શ્રાવકો હોય તેમણે આ પ્રમાણેનો વ્યવહાર વધારવામાં તે તે સાધુઓને પ્રેરણા અને મદદ કરવી જોઇએ મને લાગે છે કે આમ થવાથી ઘણે અંશે વૈમનસ્યનો ભાવ ઓછો થઇ જશે, પરિણામે એક બીજાનો વ્યવહાર ખુલ્લો થઇ જશે અને શાસનદેવ એવો સમય બહુ જલદી લાવશે કે બધાએ સાધુઓ કોઇ સમુચિત સ્થાનમાં જૈનશાસનના અભ્યુદયના વિચારો કરવા એકત્ર બેસશે અને મહાવીર દેવની જયધ્વનિ સાથે આખા સંઘનું સંગઠન પોતાની મેળેજ કરી લેશે કે જે સંગઠનનો અમલ કરવા ચતુર્વિધ સંઘને અવશ્ય બાધ્ય થવું પડશે શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો અને આવો સમય બહુ જલદી લાવો એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમું છું

卐

(૧૦)

સાધુ વિહાર

જૈન સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટતા આજ પણ સર્વત્ર ગવાય છે જૈન સાધુઓના આચારવિચારોનુ વર્ણન સાભળી આજ પણ લોકોના કાન ખડા થાય છે જૈન સાધુઓની પવિત્રતા પર આજ પણ લોકો શિર ઝુકાવી રહ્યા છે કારણ એટલુજ છે કે—જડવાદના પ્રબળ વેગમા જ્યારે દુનિયાના તમામ સાધુઓ પોતાનુ સર્વસ્વ ખોઈ બેઠા છે, ત્યારે જૈનસાધુઓ, આજથી પચીસસો વર્ષ ઉપરના સાધુઓ જે ધર્મ—જે આચાર પાલન કરતા હતા, તે જ આચાર અત્યારે પણ પાલન કરી રહ્યા છે આ કઈ ન્હાની સુની વાત નથી, અને તેનુ ખરુ કારણ એ જ છે કે જૈનશાસ્ત્રોમા સાધુઓને પાળવાના નિયમો એટલા મજબૂત રીતે બાધવામા આવ્યા છે કે તેમાથી કોઈ જરા

પણ ચસકવા પામે નહિ આજકાલના જીવોને હોઇ પણ વિષયમા એક જરા પણ છૂટ આપવામા આવે, તો તે છૂટનો પણ એટલો દુરુપયોગ કરે છે - પરિણામે તે સર્વથા છૂટા થઇ જાય છે અત્યારના કેટલાક કહેવાતા કેળવાયનાઓ જૈનસાધુઓને પણ કારણે છુટ આપવાની જે માગણીઓ કરે છે, તેઓને હિંદુસ્થાનનો અજૈનસાધુ સમાજ, પોતાના વર્તનથીજ જવાબ આપી રહ્યો છે કે થોડી થોડી છુટોનુ કેવુ ભયકર પરિણામ આવ્યુ છે અસ્તુ

જૈનસાધુઓના આચારોમા જેમ બીજા અનેક વિષયો છે, તેમ 'વિહાર'નો વિષય પણ ખાસ કરીને પ્રધાનતા ભોગવે છે. પ્રતિવર્ષ કલ્પસૂત્રનુ શ્રવણ કરનારાઓને ખબર હશે કે–સાધુઓને માટે જેમ ભિક્ષા–ગોચરી વ્રત–નિયમ, આદિ બાબતોના બહુ સખ્ત નિયમો બતાવવામા આવ્યા છે, તેવીજ રીતે સાધુઓએ ગામ, નગર આદિમા કેટલી કેટલી સ્થિરતા કરવી, તે સબધી પણ ખાસ નિયમો છે આ નિયમોનુ વિસ્તારથી વર્ણન કરવાની અહિ આવશ્યક્તા નથી પરતુ એટલુ તો કહેવુજ પડશે કે–નિયમોનુ બધારણ એટલાજ માટે કરવામા આવે છે કે વગર નિયમે રહેવામા કઇ અશુભ પરિણામ જોવાતુ હોય. એક ગામમા અધિક મુદત ન રહેવુ, સાધુઓએ ગામાનુગામ વિચરતા રહેવુ, એના કારણો સ્પષ્ટ છે अतिपरिचयादवज्ञा એ સામાન્ય લોકોક્તિ છે અતિ પરિચયમા મર્યાદા રહેતી નથી તેમ અતિ પરિચયથી મોહ–મમત્વ પણ બધાય છે જ્યારે સાધુ, એટલે ત્યાગની મૂર્તિ, સાધુઓ એટલે મમતાના ત્યાગી. સાધુથી તો એક ન્હાનામા ન્હાની ચીજ ઉપર પણ મમતા–મૂર્છા રખાયજ નહિ સાધુ એટલે પરિગ્રહના ત્યાગી અને જ્યા મમતા–મૂર્છા છે, ત્યાં તો પરિગ્રહજ છે मूर्च्छा परिग्रहः મૂર્છા એ જ પરિગ્રહ પછી તે મૂર્છા કપડા ઉપર હોય કે પાત્ર ઉપર, શરીર

હોય કે ઉપકરણ ઉપર ઘર ઉપર હોય ગામ ઉપર ઉપાશ્રય ઉપર હોય કે મઠ ઉપર ગમે તેના ઉપર મમતા-મૂર્છા કરી, તે પરિગ્રહજ છે સાધુથી મૂર્છા રખાય-જ નહિ અને એકજ સ્થાનમા રહેવાથી તે ગામ ઉપર, તે ઉપાશ્રય ઉપર અને તે પરિચિત ગૃહસ્થો અને તેઓના બાળબચ્ચા ઉપર મૂર્છા અવશ્ય બંધાઇ જાય છે એટલાજ કારણે જ્ઞાનીઓએ સાધુઓને નિરંતર-ચાતુર્માસને છોડી-ભ્રમણજ કરતા રહેવાની આજ્ઞા ફરમાવી છે

બીજુ કારણ એ પણ છે કે સાધુ એટલે સ્વપરહિતની સાધના કરનાર કહ્યા મા साध्नोति स्वपरहितकार्याणीति साधु પોતાનુ અને પરનુ કલ્યાણ કરે તે સાધુ એકજ સ્થાને ચોક્કસ ક્ષેત્રોમા જ રહેનાર સાધુ પરનુ કલ્યાણ કેટલુ કરશે ? પરકલ્યાણમા તે મર્યાદિતજ રહી જાય એટલે જગતના જીવોનુ કલ્યાણ કરવાની ભાવના વાળાને તો એક સ્થાનમાં ચોક્કસ મર્યાદાવાળા ક્ષેત્રોમા રહેવુ પાલવેજ નહિ

ઉપરની હકીકત ઉપ થી એ સહજ સમજાયુ હશે કે જૈન-સાધુઓને માટે ' વિહાર ' એ એમનો અગત્યનો અવશ્ય પાલનીય ધર્મ છે એકજ સ્થાનમા કે અમુક ક્ષેત્રોમા રૂધાઇ ન રહેતા દેશ વિદેશ અને ગામ ગામ તેમણે વિચરવુ જ_ જોઇએ પરંતુ જૈનસાધુઓમા આ અવશ્ય પાલનીય ધર્મમા ધીરે ધીરે કેટલી શિથિલતા આવી ગઇ છે એનુ બારિકાઇથી અવલોકન કરવામા આવે તો ખરેખર જૈનસાધુઓ માટેનુ ભવિષ્ય એટલુજ ભયકર દેખાય છે કે જેટલુ ભારતવર્ષના અજૈનસાધુઓમા મ્હોટે ભાગે દેખાય છે

મારવાડ, મેવાડ, મગધ, બગાળ, પંજાબ દક્ષિણ અને એવા

બીજા અનેક પ્રાન્તો છે કે-જ્યા જૈન સાધુઓનો વિહાર નહિ થવાથી હજારો નહિ-બલ્કે લાખોની સખ્યામા જૈનો પોતાનો ધર્મ છોડી ચૂક્યા છે અને છોડનાર જાય છે આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે-જે વખતે જગત્ જૈન ધર્મનો સત્ય સદેશ-મહાવીરના સત્ય-ધર્મનો સદેશ સાભળવા ઉત્સુક થઇ રહ્યુ છે-જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળુ બની રહ્યુ છે, તે જ સમયમા કેવળ જૈન સાધુઓના વિહારના અભાવથી લાખો જૈનો સ્વધર્મ છોડી રહ્યા છે ન્હાની સખ્યાવાળી કોમમા ચારસો પાચસો સાધુઓ અને બે હજાર સાધ્વિયો હોવા છતા નિત્યપ્રતિ અનેક મનુષ્યો ધર્મથી વિમુખ થતા જાય, એના જેવો દુઃખનો વિષય બીજો કયો હોઇ શકે ! આ હકીકત જ બતાવી રહી છે કે સાધુઓ પોતાના આ ધર્મમા ધીરે ધીરે અત્યન્ત શિથિલ બનતા જાય છે અને તેનુ જ એ પરિણામ છે કે ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના ક્ષેત્રોને છોડી આપણા સાધુ સાધ્વિયો બહાર નીકળતાજ નથી વર્ષોથી પોકારો થવા છતા, અનેક પ્રકારના આક્ષેપો વિક્ષેપો થવા છતા, ગૃહસ્થોને યોગ્ય (સાસરા અને પીયરની) ઉપમાઓ મળવા છતા પોતાના માનેલા ક્ષેત્રો છોડી શકાતા નથી, એ શુ બતાવી આપે છે ? શિથિલતા કે બીજુ કઇ ? તે ક્ષેત્રો ઉપરનુ મમત્વ કે બીજુ કાઇ ?

જ્યારે કોઇ માણસને કઇ કાર્ય કરવુ હોય છે, ત્યારે તે તેના માટે ઉચિત કે અનુચિત દલીલો જરૂર આગળ કરે છે અમારો મુનિવર્ગ કે જે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાજ ફરી રહ્યો છે, તે પણ આ નિયમથી દૂર નથી રહી શકતો કેટલાક તીર્થરક્ષાનુ બહાનુ બતાવે છે, તો કેટલાક ગુજરાત-કાઠીયાવાડની ઉત્તમતાના ગીત ગાય છે કેટલાક ત્યા ધર્મનો પ્રચાર વધુ કરવાની આવશ્યકતા બતાવે છે, તો કેટલાક શાસન પ્રભાવનાનુ નિમિત્ત આગળ કરે છે, પરતુ

વસ્તુત જોવા જઇએ તો તેમની આ નીતિમા લગારે વજૂદ જોવાતુ નથી તીર્થરક્ષાના બહાના બતાવનારા મહાત્માઓમા કેટલાએ તીર્થરક્ષાઓ કરી, કોઇ બતાવશે કે ? અને જો તીર્થરક્ષાઓ જ કરી છે, તો શુ બીજા દેશોમાં તીર્થરક્ષા ઓછી કરવાની છે ? ખરી રીતે જોવા જઇએ તો આપણા તીર્થોની મ્હોટી સખ્યા ખાસ પૂર્વ દેશમા આવેલી છે, અને તે તીર્થોમા એક પણ એવુ તીર્થ નથી કે જેની રક્ષા આવશ્યકીય ન હોય. પ્રાય તમામ તીર્થો ઉપર આફતોની તરવાર લટકી રહી છે એ તીર્થોની સભાળ કોઇ લે છે કે ? ધર્મના પ્રચારનુ બહાનુ પણ મને તો નકામુ જ દેખાય છે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા ધર્મનો પ્રચાર શો થવાનો હતો ? ત્યા તો ધર્મ બચેલો છે જ જૈનો છે તે જૈનજ રહેવાના અને જે વૈષ્ણવો છે તે વૈષ્ણવ જ રહેવાના ? સેંકડો સાધુઓ અને હજારેક સાધ્વીઓના વિચરવા છતા કેટલા અજૈનો જૈનો બન્યા ? એ કોઇ બતાવશે કે ? મારો તો એ વિશ્વાસ છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા યદિ ૫-૧૦ વર્ષ એક પણ સાધુ-સાધ્વી ન રહે તો પણ જે જૈનો છે તે અજૈન થવાના નથી ખરી રીતે તો જેઓ ધર્મની વૃદ્ધિ કરવાની ભાવના વાળા છે, તેઓને માટે તો ગુજરાત કાઠિયાવાડ સિવાયના ક્ષેત્રો ઘણુંજ કામ કરવાના છે તેઓ પાકા ધર્મમા સ્થિર થાય તેમ છે એટલુંજ નહિ પરન્તુ બગાલ અને મગધ જેવા દેશોમા હજારો અજૈનો જૈનો બને તેમ છે છે કોઇ કાર્ય કરનાર ? છે કોઇ વિચરનારા ? વળી શાસન પ્રભાવનાનુ કારણ બતાવવામા આવે છે તે પણ મહત્ત્વથી ભર્યુ છે માની શાસનભાવના કંઇ ? ઉપધાન અને ઉઝમણા કરાવવા કરતા, અઠ્ઠાઇ મહોત્સવો અને સમવસરણની રચનાઓ કરાવવા કરતા ધર્મથી વિમુખ થયેલા દેશોમાં ઘેર ઘેર અહિંસાનો સંદેશ પહોંચાડવામાં શું કમ શાસનપ્રભાવના છે ? જેઓ જૈનો

જ છે-જૈનધર્મમા દઢ છે, એમની આગળ જૈનધર્મની મહિમા ગાવ. ઞ્ના જેઓ જૈનધર્મના રહસ્યને લગાર સમજતા નથી, એવાઓ આગળ જૈનતત્ત્વોનો પ્રકાશ કરવામા શુ કમ શાસનપ્રભાવના છે ? જેઓ શાસનરસી છે, એમની આગળજ શાસનરસિકતાની વાતો કરવા ક તા, જેઓ શાસનથી દૂર છે-જૈન શાસનને સમજતા જ નથી, એમને જૈન શાસનના રસી બનાવવામા શુ કમ શાસનપ્રભાવના છે ? ગુજરાત કાઠિયાવાડના દર જૈનો પાસે ઉત્સવો કરાવવામા અને વાજા વગડાવવામા શાસનપ્રભાવના સમજનારાઓ પ્રત્યે મા. નમ્ર નિવેદન છે કે સાચી શાસન પ્રભાવના ત્યા કરો કે જ્યાં જૈન ધર્મ કઇ ચીડિયાનુ નામ છે, એ પણ લોકો સમજતા નથી. શાસનપ્રભાવનાના ઉત્સવો ત્યા કાવો કે જ્યા ઉત્સવો કેવા થાય છે એને જાણવાનુ કે જોવાનુ સૌભાગ્ય લોકોને પ્રાપ્ત થયુ જ નથી ગેજ્ના હાજીયાઓ આગળ હાજી હા કરાવડાવવામા કે વાહવાહ બોલાવવામા સાચી શાસનની પ્રભાવના નથી સાચી શાસનપ્રભાવના તો અર્જ઼ામા ધર્મનો પ્રચાર કરવામા, સાચી શાસનપ્રભાવના છે ઘરે ઘરે ભગવાન મહાવીરનો સદેશ પહોચાડવામા, સાચી શાસન પ્રભાવના છે માસાહારી દેશોમા અહિંસાનો પ્રચાર કરવામા આવી શાસનપ્રભાવના કરવી હોય તો તો ગુજરાત કાઠિયાવાડનો પાચ દશ વર્ષ માટે મોહ ઉતારો, આવી શાસનપ્રભાવના કરવી હોય તો પ્રાન્તોમા જઇ ભક્ત શ્રાવકો પાસે હજારા લાખોનો વ્યય કરાવો આવી શાસનપ્રભાવના કરવી હોય તો અજૈન પ્રદેશોમા જઇ ગામ ગામ પાઠશાળાઓ અનાથાશ્રમો ગુરુકુળો ખોલાવો આવી શાસનપ્રભાવના કરવી હોય તો જૈનોના ગમે તેવા દ્વેષી ક્ષેત્રોમા પણ ઉદારભાવથી-ઉદાર વિચારોથી, સહનશીલતા પૂર્વક વિહાર કરો. જૂઓ પછી શાસનપ્રભાવના કેવી થાય છે, સાચી શાસનપ્રભાવનાની ભાવના તો

નવા થનારા જૈનો જ ઠેકઠેકાણે જૈન સોસાયટીઓ સ્થાપન કરશે, અને તે દ્વારા જૈન ધર્મના ન્હાના ન્હાના ટ્રેક્ટો જુદી જુદી ભાષાઓમાં છપાવી તેનો પ્રચાર કરશે ઘણા અજૈનો ભદ્રિક પરિણામી બનશે અર ઘણા અજૈનો જૈન બનશે તેઓ પોતપોતાના દેશોમાં જૈન સાહિત્ય અને જૈનધર્મનો પ્રચાર કરશે અને આવી રીતે આપના ઉપદેશ દ્વારા-આપના વિહાર દ્વારા જૈન શાસનની સાચી પ્રભાવના થશે ગુજરાત અને કાઠિયાવાડને છોડતા આપને ઉઠાવવી પડતી તકલીફોની અપેક્ષાએ ઉપરના લાભની આપ વધુ કિંમત આંકતા હો-અનુમાન કરતા કંઇ ગુણો લાભ આપને જોવાનો હોય તો ને ક્ષેત્રોને ફોરવાનું બીડુ ઝડપી લ્યો નીકળી પડો ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી બીજા દેશોમાં પણ મઘુર, બીજા દેશોમાં કેવા સાધુઓએ કેવી સ્થિતિમાં કેવા સંયોગોમાં, કેવા ધ્યેયથી વિહાર ની ઋતુ, એ સમજી મારો આવતો લેખ વાંચવાની જરા તસ્દી ઉઠાવો

(૧૧)

જૈન સાધુઓની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપી, ગતાંકમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે વર્તમાનમાં જૈન સાધુઓ, કે જેઓ મોટે ભાગે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાંજ અને તે પણ ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાંજ વિચર્યા કરે છે તેમણે મારવાડ, મેવાડ, માળવા, પંજાબ, મગધ બંગાળ અને દક્ષિણ આદિ દેશોમાં વિચરવાની ખાસ જરૂર છે સાથે સાથે એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ધર્મની પ્રભાવના-શાસનની પ્રભાવના જે થાય છે, તેના કરતાં ઉપર્યુક્ત દેશોમાં વધારે થવાની ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં સાધુઓ ઉપદેશ દ્વારા જે લાભ ઉઠાવે છે, તેના કરતાં ઇતર દેશોમાં વધુ લાભ ઉઠાવવાના એટલે શાસન પ્રભાવનાની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિની ઇચ્છા રાખનારા સાધુઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવો જ જોઇએ

હવે જ્યારે એ નિશ્ચિત થઇ ચૂક્યું કે-ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવાની આવશ્યકતા છે, ત્યારે આપણે હવે તેજ જોવાનું રહે છે કે ઉપર્યુક્ત દેશોમાં કેવા સાધુઓએ વિચરવું જોઇએ ?

આ બહુ વિચારણીય પ્રશ્ન છે વ્યવહારમાં આપણે જોતા આવ્યા છીએ કે-કોઇ પણ કાર્ય ઉપર તેજ માણસની નિયુક્તિ કરવામાં આવે છે કે જે તે કાર્યને માટે યોગ્ય હોય. યોગ્યતા વિના કાર્ય સોંપવું કિંવા કાર્ય ઉપાડવું, એ તે કાર્યને બગાડવા કિંવા નુકસાન પહોંચાડવા જેવું થાય છે ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવો, એ કલિમાં કઠિન કામ છે ઇતર દેશોનો આહાર ગુજરાત-કાઠિયાવાડના આહારથી જુદાજ પ્રકારનો,

એટલુજ નહિ પરંતુ માઇલોના માઇલો સુધી શ્રાવકોની વસ્તીનો અભાવ-એટલે કઇ વખત આહારની જોગવાઇ મળે યે ખરી અને ન પણ મળે આવી અવસ્થામાં સૌથી પહેલા તો જિહ્વેન્દ્રિયના ઉપર કાબૂ મેળવનાર સાધુ જ તે દેશોમાં વિચરી શકે માટે સહનશીલતાનો ગુણ સારી રીતે ધારણ કરનાર સાધુજ ઉપર્યુક્ત દેશોમાં વિચરવાને યોગ્ય છે-તે દેશોમાં ઘણું સહન કરવું પડવાનું. કેવળ આહાર સબંધી કષ્ટજ નહિ ત્યાં વાદિઓ મળવાના, તેમની સાથેના ચર્ચામાં તેઓ ગમે તેટલા તર્ક વિતર્કો કરે, પરંતુ સાધુએ તો શાંતિ પૂર્વકજ તેને સમજાવવાનું રહ્યું કોઇ ઇતર કોમવાળાને ત્યાં ભિક્ષાએ જતા કિંવા ગમે તે કારણે તેના ઘરે જતા તે તિરસ્કાર પણ કરે પરંતુ ત્યાં તેના તિરસ્કારથી નહિ ગભરાતા શાંતિપૂર્વક તેને વશ જ કરવો રહ્યો આમ સહનશીલતાના ગુણની ત્યાં ઘણી જ જરૂર પડવાની ગુજરાત કાઠીયાવાડના પોતાના ભક્ત શ્રાવકો ઉપર ફક્ત જમાવવાનોજ જેનો સ્વભાવ પડી ગયો હોય તેમણે ધીરે ધીરે આવા દેશોમાં પોતાનો સ્વભાવ સુધારવોજ રહ્યો વળી દૂર દૂર વસ્તીના કારણે કિંવા ઉચિત સ્થાનને અભાવે કોઇ કાઇ વખત ૧૦-૧૫-૨૦ કે ૨૫ માઇલનો પણ વિહાર કરવો પડે. આવી સ્થિતિમાં પણ સહનશીલતા જરૂર જોઇએ ત્યાં આકુળ વ્યાકુળ થવું નજ પાલવે ટૂંકામાં કહીએ તો ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવામાં સૌથી પહેલી જરૂર **સહનશીલતા**ના ગુણની છે દરેક કર્મો આ ગુણ ઉપયોગી થવાનો તમામ ભય સિદ્ધિ આ ગુણને અવલબીને રહી છે એટલે ઇતર દેશોમાં વિચરવાની ભાવના રાખનાર સાધુઓએ આ સબધી ખાસ વિચાર કરવાનો છે

આ સિવાય ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી અન્યાન્ય દેશોમાં તે જ સાધુઓએ વિચરવું જોઇએ કે જેઓ **વિદ્વાન્** હોય. સર્વથા

અજ્ઞાન કિંવા અલ્પ વિદ્વાન સાધુઓ તે દેશોમા નિરુપયોગી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ લાભના બદલે તેમની દ્વારા નુકસાન જ થાય છે સ્વસિદ્ધાંતમા સુયોગ્ય હોવા સાથે બીજા બીજા દર્શનશાસ્ત્રોમા પણ તેની સારી યોગ્યતા હોવી જ જોઇએ અને આવી રીતે સ્વપરશાસ્ત્રનો જ્ઞાતા સાધુ જેટલુ કામ કરી શકે, તેટલુ બીજો નહિ જ કરી શકવાનો આ વિદ્વત્તાના યોગ્યતા એટલાજ માટે જણાવવામા આવે છે કે ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમા વિહાર કરવાનો હેતુ કેવળ શાસનપ્રભાવનાનો રાખવામા આવ્યો છે જો શાસનપ્રભાવનાના નિમિત્તે નીકળવુ છે, તેને તો સહનશીલતા પરક વિદ્વત્તા રાખવી જ જોઇએ હા, જેને કેવળ સમેતશિખરની કે જુદા જુદા દેશોના બીજા બીજા તીર્થોની યાત્રા વાસ્તે જ નીકળવુ છે, અને જે કેવળ પેઢીઓની માફક જમીન જ માપવી છે, તેને માટે તો કાંઇ કહેવાનુ નથી પરંતુ મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો એવી ખેપો કરી કેવળ તીર્થયાત્રા કરવાનાજ નિમિત્તે, તેમા ખાસ કરીને પૂર્વદેશની સમ્મેતશિખર આદિની યાત્રાઓ માટે જ નીકળવુ, એ મને તો લાખના બાર હજાર કરવા જેવુ દેખાય છે વળી તીર્થયાત્રા માટે જ પૂર્વદેશમા આવનાર સાધુ સાધ્વીઓની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરવામા આવે છે, ત્યારે મને તો એમજ થાય છે — આવાઓએ તો ગુજરાત—કાઠિયાવાડમા જ વિચરવુ ઠીક છે આવાઓને માટે તો **મનયાત્રા** એ જ ઉત્તમ યાત્રા છે સહન કરવાની શક્તિના અભાવે નાના પ્રકારના આરંભ સમારંભોનો ભાર ઉપાડીને આવા દેશોમા વિચરવુ, આદેશ ઉપદેશનો ખ્યાલ ન રાખવો અને કેવળ જમીન માપતા સમેતશિખર પહોંચવુ, ત્યાંથી કલકત્તા કે મર્શિદાબાદને સંગ કરવા જવુ, ત્યાં જઇ કપડા—કામળીઓના ઢગ પાસે કરી પોતાના

ઉપાશ્રયે પહોંચવા જુદા જુદા બહાના નીચે રૂપિયા એકઠા કરવા અને સાધુઓથી ન સ્વીકારી શકાય એવી વસ્તુઓ લાવ્યા વિહારનું કારણ બતાવી સ્વીકારવી આ બધું લાખ્ખા બાર હજાર કરવા જેવું નહિ તો બીજું શું કહી શકાય ? માર્ગમાં ન આવેલો કોઈ ગામમાં ઉપદેશ કે ન નીરખતું કોઈ જૈનેતરના ઘરમાં ગોચરી. માત્ર એક ગામથી બીજા ગામ અને બીજા ગામથી ત્રીજા ગામ એમ જમીન માપ્યા કરવી અને તીર્થસ્થાને પહોંચવું એનો અર્થ શો ? એ તીર્થયાત્રા કેવી જાતની ? સંયમનો સત્યાનાશ વાળી અથવા કેમજો ઠેકાણે જૈન સાધુઓ કે જૈન ધર્મ ઉપર લોકોને અનેક પ્રકારની શંકાઓનું કારણ આપી તીર્થયાત્રાએ કરવાનું સમજાવાર દેવ કરમાવે ખરા ? કેટલાક એવા પણ લખના મળે છે કે ગુજરાત-નડીઆદ-વાળી માફક પોતાનું મહત્ત્વ મતાવવાની ખાતર અથવા ગમે તે કારણે સાધ્વીઓનું લગભગ પચાસ સાથે લઈ પૂર્વ દેશની યાત્રાએ નીકળે છે આનું પરિણામ શું આવે છે, એ કંઈ કહી કઠિન નથી. અજૈન પ્રજા, કે જેને જૈન-સાધુઓનો પરિચય કદિ થયો નથી, અથવા જેઓ જૈનસાધુઓના આચાર-વિચારથી બિલકુલ અનભિજ્ઞ હોય છે, તેવાઓને આ સાધુ-સાધ્વીઓના એક સાથે વિચરવાથી અને બિલકુલ નજીક નજીકજ મુકામો કરવાથી કેવી કેવી કલ્પનાઓ કરવાનું કારણ મળે એ સહજ સમજી શકાય તેવી હકીકત છે આવી અવસ્થામાં ભોગ જોગે સાધુઓ અને સાધ્વીઓની સંખ્યા લગભગ સરખીજ હોય તો તો પછી કહેવુંજ શું ? આનું નામ લાખના બાર હજાર નહિ તો બીજું શું ? આનું નામ ધર્મના બદલે અધર્મ કમાવા જેવું નહિ તો બીજું શું ? તેને તેટલાજ માટે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે ગમે તેટલો વિદ્વાન અને કાંઈ ઉત્તરદાયીનતાવાળો હોય તો પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ

ભાવ ઓળખનાર જરૂર જોઇએ વ્યવહાર અનભિજ્ઞતા એ પણ એક પ્રકારનું એકેન્દ્રિયપણું છે એવા એકેન્દ્રિય જીવો–સાધુઓ જૈનેતર પ્રજામાં જૈન ધર્મની શી છાપ પાડી શકે તેમ હતા ?

આ ઉપરાંત ઇતર દેશોમાં વિચરનાર સાધુઓ તેવાજ હોવા જોઇએ કે–જેઓ ક્લેશ–પ્રિય ન હોય જો કે સામાન્યતઃ જોવા જઇએ તો ક્લેશપ્રિયતા મનુષ્યમાત્રને ન હોવી જોઇએ પરન્તુ તેમાં પણ સાધુ, કે જેણે પોતાના અને પરના કલ્યાણને માટેજ માર્ગ સ્વીકારી છે, તેણે તો ક્લેશોથી–મતાગ્રહીપણાથી દૂરજ રહેવું જોઇએ અને આવા ક્લેશોથી માણસ ત્યારેજ દૂર રહી શકે કે જૈનશાસ્ત્રોમાં ફરમાવેલી **મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય** ભાવનાથી જેનું અંતઃકરણ ભીંજાએલું રહેતું હોય, જુદા જુદા દેશોમાં વિચરનારા સાધુઓએ પોતાના અંતઃકરણો આ ચાર ભાવનાથી ઓતપ્રોત કરી દેવા જોઇએ અને તોજ પરધર્મસહિષ્ણુતા આવી શકે છે ઉદારભાવ સિવાય બીજા ઉપર અસર થઇ શકતી નથી અને તે ઉદારભાવનાળો મનુષ્યજ ધર્મનો કે વિચારોનો પ્રચાર કરી શકે છે, બીજા ધર્મવાળાઓની વાત તો દૂર રહી સ્વકીય ધર્મના જુદા જુદા મત–મતાન્તરો પ્રત્યે પણ તિરસ્કારની બુદ્ધિ ન રાખતાં તેના પ્રત્યે પણ ઉદારભાવથી વર્તવામાં આવે તો જ તે મત મતાન્તરવાળાઓ ઉપર પણ સુંદર છાપ પાડી શકાય છે અને તેને અપનાવી શકાય છે ગચ્છોના કદાગ્રહો પણ ધર્મપ્રચારના કાર્યમાં બાધક નીવડે છે, એ વાતને ભૂલવી જોઇતી નથી

આ પ્રસંગે એક અન્ય ખાસ બાબત તરફ પણ અમારા સાધુવર્ગનું ધ્યાન ખેંચવું આવશ્યક સમજું છું

ગુજરાત–કાઠિયાવાડના ભક્ત શ્રાવકો આગળ ગમે તેવી કેવળ શ્રદ્ધેય બાબતોનો ઉપદેશ આપો, પણ તે સાંભળી શકે છે અને ગમે

તેવા કિસ્સા-કહાનિયો પણ સાંભળવાને તૈયાર છે, અને અમે તેવા આક્ષેપ-વિક્ષેપ કે એક બીજાની નિંદાના પ્રકરણો કે અધ્યયનો પણ ત્યાં ગબડાવી શકો છો, પરંતુ મુનિવરો ! ઇતર દેશોમાં તે બહુ કંઈજ કામનું નથી ત્યાં તો ભિન્નભિન્ન પ્રકારના, ભિન્નભિન્ન વિચારના અને ભિન્નભિન્ન વિષયના મનુષ્યો આપની પાસેથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનો રસાસ્વાદ લેવાને આવવાના. તેમની ઇચ્છાની-તેમની પિપાસાને તૃપ્ત કરવી, એ તમારૂં કર્તવ્ય રહેવાનું શાન્તિથી મધુરતાપૂર્વક આપે તે રસ તેમના હૃદયમાં ઉતારવાનો ત્યાં પોતાના કક્કો ખરો કરવાનો પ્રસંગ નહિ આવવાનો ત્યાં બીજાના ઉપર આક્ષેપ-વિક્ષેપ કર્યો નહિજ પાલવવાનો ત્યાં યુક્તિઓ અને દલીલો પેશ કરવી પડવાની થતી શંકાઓનું શાંતિ અને ગંભીરતાપૂર્વક સમાધાન કરવું પડવાનું, આ ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે કે-ઇતર દેશોમાં જે સાધુઓ વિચરે તેમની ઉપદેશ પદ્ધતિ પણ વર્તમાન જમાનાને અનુકૂળજ હોવી જોઈએ વર્તમાન જમાનાને અનુકૂળ થી મારી મતલબ એ નથી કે ઉપદેશકે પૂર્વ-ઝંડની હા માં હા મેળવવી નહિ, 'વર્તમાન જમાનાને અનુકૂળ'થી મારી મતલબ એ છે કે, ઉપદેશ પદ્ધતિ પ્રતિપાદક શૈલીવાળી હોવી જોઈએ નહિ કે નિષેધક શૈલીવાળી બીજાને બુરા કહેવા કરતાં સુંદરતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરવું એનું નામ પ્રતિપાદક શૈલી છે જૂઠનું પણ ખંડન કરવા કરતાં સત્ય સ્વરૂપને પ્રકટ કરવું એનું નામ પ્રતિપાદક શૈલી છે અસત્યનો તિરસ્કાર કરવા કરતાં સત્યનું સ્થાપન કરવું, એનું નામ પ્રતિપાદક શૈલી છે કુસાધુની નિંદા કરવા કરતાં સત્સાધુના લક્ષણો ધર્મો બતાવી આપવા એનું નામ પ્રતિપાદકશૈલી છે આ પ્રતિપાદકશૈલીથી ઉપદેશ આપનાર વ્યાખ્યાનો કરનાર ગમે ત્યાં પણ જનતા ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે અને અતએવ સાધુ

ઓએ આવા પ્રકારની ઉપદેશ પદ્ધતિ રાખવી જોઇએ ખાસ કરીને જેણે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાંથી ઇતર દેશોમાં જૈન ધર્મને લઇ જવો છે, અથવા ગુજરાત-કાઠિયાવાડ ઉપરાંત બીજા દેશોમાં ગામે ગામ બજારે બજાર અને ઘેર ઘેર જૈનધર્મની પ્રભાવના કરવી છે, તેમણે તો આ પદ્ધતિ ખાસ કરીને અખત્યાર કરવી જોઇએ છે અર્થાત્ જુદા જુદા દેશોમાં વિચરનાર સાધુઓએ આ પદ્ધતિનું પ્રધાનતયા અવલંબન કરવું જોઇએ

ઉપરના વિવેચન ઉપરથી એ સહજ સમજી શકાયું હશે :— જૈન સાધુઓએ ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી બીજા બીજા દેશોમાં વિચરવાની જરૂર છે, પરન્તુ તેમાં પણ યોગ્યતાનો ખાસ વિચાર કરવાનો છે અને તે સંબંધી વિચાર કરતાં ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ એ ચોક્કસ જણાય છે કે—ઇતર દેશોમાં તેજ સાધુઓએ વિચરવું જોઇએ કે—જેઓ કોઇ પણ જાતના કષ્ટોને સહન કરી શકે તેમ હોય જેઓ સ્વપરશાસ્ત્રોમાં વિદ્વાન્ હોય વિદ્વાનની સાથે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ઓળખનાર હોય, ઉપકરણ અને એવી વસ્તુઓના લોભથી રહિત હોય, જેમના વિચારો કેવળ બીજા દેશોમાં જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાનાજ હોય અને જેઓની ઉપદેશ પદ્ધતિ વર્તમાન સમયને અનુકૂળ અર્થાત્ મોટે ભાગે પ્રતિપાદક શૈલીવાળી હોય તેમ જેઓ પરમતસહિષ્ણુતાનો ગુણ ધરાવતા હોય આવી યોગ્યતા સિવાય કેવળ તીર્થયાત્રાના નિમિત્તે જ લાંબી ખેપો કરવી અને અનેક પ્રકારના આરંભસમારંભના પાપોનો બોજો ઉપાડવો, એ મને તો બિલકુલ અયોગ્ય જ લાગે છે ઉપર્યુક્ત યોગ્યતા સિવાયના સાધુઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડના શ્રાવક શ્રાવિકાઓને વ્રત-નિયમો કરાવતા રહેવું, એ જ શ્રેયસ્કર છે, કે જેથી લાખના બાર હજાર કરવાનો તો પ્રસંગ ન આવે તેમનું સંયમ

એજ તીર્થ છે અને તેની યાત્રા એજ તીર્થયાત્રા છે તે સિવાયની તીર્થયાત્રાનો પ્રાસંગિક લાભ ત્યાં જે મળનો હોય તે તેમણે નહિ લેવો જોઇએ પરન્તુ જે સાધુઓ વિદ્વાન્ છે, સમર્થ છે ઉપયોગ પૂર્વક બીજા દેશોમા વિચરી શકે તેમ છે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના જાણનારા છે, તેમણે તો જરૂર ગુજરાત-કાઠિયાવાડનો કે પોતાના માનેના ક્ષેત્રો ઉપરનો અને પોતાના રાગી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ ઉપરનો મોહ દૂર કરી બીજા બીજા દેશોમા વિચરવુ જ જોઇએ પુન પણ હું ભાર મૂકીને કહીશ કે-તેમણે વિચરવુ જ જોઇએ અને તેમા જ સાચી શાસનપ્રભાવના છે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા હજારો કે લાખો રૂપિયા ભક્ત શ્રાવકોની પાસે ખર્ચાવવામા જે શાસનપ્રભાવના નથી તે ઇતર દેશોમા વિચરી લોકોને જૈનધર્મનાં તત્ત્વો સમજાવવામા રહેલી છે

શાસનદેવ સર્વને સદ્‌બુદ્ધિ આપે, અને અમારો સુયોગ્ય મુનિવર્ગ જુદી જુદી ટુકડીઓમા જુદા જુદા દેશોમા વિચરતો થઇ જાય, અને તે તે દેશોમા જૈનધર્મની વિજય પતાકા ફરકાવે એવી અંત:કરણની ઇચ્છાપૂર્વક વિરમુ છુ

(૧૨)

કંઇ શીખશો કે ?

સમય બદલાયો છે જગત્ જાગ્રત થયુ છે નિદ્રા ઉડી ગઇ કે ધર્મનો પ્રચાર, એ જગતના તમામ સમાજોએ ' કર્ત્તવ્ય ધર્મ ' સમજી લીધો છે અને તેમ સમજીને તેના સમુચિત સાધનો તરફ સૌએ વલણ કર્યું છે ધર્મના પ્રચારનુ સૌથી પ્રધાન સાધન હવે ' **સગઠન** ' સ્વીકારાયુ છે જ્યા સગઠન નથી, જ્યા વ્યવસ્થા નથી, જ્યા બધારણ નથી, જ્યા એક બીજાની સહાનુભૂતિ નથી, જ્યા પ્રેમ નથી, જ્યા બધુભાવ નથી ત્યા ધર્મના પ્રચારની આશા રાખવી નિરર્થક છે આપસની ઇર્ષ્યા, વૈમનસ્ય, દુરાગ્રહ એ ધર્મના પ્રચાર કાર્યમા બાધક નિવડે છે જૈન સમાજની વર્તમાનમા આજ દશા છે શ્વેતામ્બર દિગમ્બરમા લડાઇ,

ગચ્છો ગચ્છોમાં લડાઇ, મંદિરો મંદિરોવાળાઓમાં લડાઇ, ઉપાશ્રયો ઉપાશ્રયોવાળાઓમાં લડાઇ, અને ક્રિયાપ્રિય લોકોમાં ક્રિયાકાંડોની ભિન્નતા માટે લડાઇ એમ જ્યાં જૂઓ ત્યાં લડાઇ સિવાય શું દેખાય છે? આ લડાઇની ભવાઇ તો ગૃહસ્થોની પણ પરમાત્મા મહાવીરના વેશ ઉપર તાગડ ધિન્ના કરનારા અમારા મુનિવરો કે જેઓ ત્યાગ વૈરાગ્યની મૂર્તિયો કહેવાય છે અને જેઓ રાગ-દ્વેષને સંસારમાંથી હાંકી કાઢવા ધર્મદંડ લઇને ચારે તરફ દોડાદોડ કરે છે એમનામાં યે કયાં ઠેકાણું છે શાસનના રાગની–મહાવીરના નામની બાંગ પોકારવાવાળા અમારા મુનિવરો પણ જ્યાં એક બીજાથી વધારે આડંબરવાળા સામૈયા કરાવવામાંજ મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર સમજે, ઉજમણા-ઉપધાન કે સંઘ કઢાવવામાંજ પોતાની સત્તાનું પ્રાબલ્ય સમજે, એક બીજાના કાર્યોને, પછી તે શાસનની ઉન્નતિનાંજ કેમ ન હોય, તોડી પાડવામાંજ શાસનની શુભેચ્છકતા સમજે અને એક બીજાની નિંદા કરવામાંજ [illegible] ધર્મની આરાધના સમજે ત્યાં કેમ કહી શકાય કે મુનિરાજો પણ જૈનધર્મનો પ્રચાર કરે છે? અમારા મુનિવરોને ગુજરાત છોડી બહાર વિચરવું નથી ગુજરાતના આડંબરનો મોહ મૂકવો નથી, દુનિયાં જોવી નથી, અને જેઓ કદાચ બહાર નીકળે પણ છે, તેઓ કાંતો સાધ્વીયોનું લશ્કર પણ સાથમાં લઇ જમીન માપવા સાથે જૈનેતરોમાં જુદીજ ભાવના ફેલાવે છે, અને કાંતો બીજા દેશમાં જઇને પણ ગચ્છાદિના ઝઘડાઓમાં પડી ઓર ઝઘડા વધારે છે એટલે પરિણામે તો મીંડુંજ

પૂજ્ય મુનિવરો! જરા બહાર નીકળો, ધર્મના પ્રચારના નિમિત્ત બહાર નીકળો દુનિયાની પ્રવૃત્તિ જોવાની અભિલાષાથી બહાર નીકળો ઉદાર વૃત્તિથી બહાર નીકળો, શીખવાની બુદ્ધિથી

બહાર નીકળો, બીજાઓમાં જૈનધર્મના બી વાવવા માટે બહાર નીકળો બહાર નીકળો અને શીખો જગતમાં શીખવાના માધનો ઘણા છે દુનિયાની પ્રવૃત્તિ ઉપર જરા ધ્યાન દો, ઘણુ શીખી શકો છો ઘણું જાણી શકો છો જોયા અને જાણ્યા સિવાય સંકુચિતતાનો પડદો દૂર થઇ શકતો નથી જરા જૂઓ, દુનિયા કેટલી આગળ વધી રહી છે પોતાના પૂજ્ય પુરુષો માટે કેટલું કરી રહી છે ? પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે, દેશનું ભલુ કરવા માટે આપસઆપસનું સંગઠન કરવા માટે અને પોતાના સિદ્ધાન્તો જનતાના કર્ણગોચર કરાવવા માટે કેટલું કરી રહી છે ? જરા જોશો કે ? આખ ઉઘાડશો કે ? ઉદાર હૃદયથી નિરીક્ષણ કરશો કે ? હજુ પણ કંઇ પાઠ શીખશો કે ? કંઇ આચરણમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરશો કે ? જૂઓ, જરા લાંબી નજર નાખજો, આપની સામે ઉપસ્થિત છે

આર્યસમાજના સંસ્થાપક સ્વામી **દયાનંદ** સરસ્વતીની શતાબ્દિમાં શું થયું ? સ્વામી **દયાનંદ** સરસ્વતી એટલે એક આધુનિક સમાજના સંસ્થાપક, સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે આર્ય-સમાજના સિદ્ધાન્તો પ્રમાણેના સુધારક સ્વામી "દયાનંદ" સરસ્વતી એટલે કોઇ સર્વજ્ઞ કે તીર્થંકર નહિ, અને હિંદુઓની માન્યતા પ્રમાણેના કોઇ અવતાર કે પ્રભુ પણ નહિ છતા તેમણે પોતાના જીવનમાં જે કંઇ કર્યું, ભારતવર્ષમાં જે કંઇ જાગ્રતિ આણી, જે સંદેશ પહોંચાડ્યો, જે કંઇ ઉપદેશ આપ્યો, એના બદલામાં એમના પ્રત્યે પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખનારાઓએ શું શું કર્યું ?

વર્તમાનપત્રો ઉપરથી અને ખાસ કરીને અહિંથી (શિવપુરીથી) ગયેલ મારા એક સ્નેહી **શ્રીમાન્ પંડિત રામનાથજી શર્મા** દ્વારા જે કંઇ ત્યાંનું દૃશ્ય જાણવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે-સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિ, એ સ્વામીજીની શતાબ્દિ

નહિ હતી પરંતુ ભારતવર્ષના રાષ્ટ્રીય સંગઠ્ઠનની સાક્ષાત્ મૂર્તિ ખડી થઇ હતી અને તે એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે—તે વખતે જિનના ઉત્સવ ઉપર, કેવળ આર્યસમાજીઓ નહિ પરન્તુ તે ઉપરાન્ત બીજા પણ જુદા જુદા ધર્માનુયાયિઓ મળી લગભગ પણ લાખ મનુષ્યોની મેદની એકત્રિત થઇ હતી. જેમાં સાઠ હજાર તો આ તની દેવીઓ—સ્ત્રીઓ હતી. પણ લાખ મનુષ્યો એ ને શું ? આટલી આટલી કોંગ્રેસો થવા છતાં આવું દશ્ય કોઇએ ક્યાંય જોયું ! આ મેળો મેળાજ માત્ર નહિ હતો ત્યાં ધાર્મિકશ્રદ્ધા—પૂજ્યભાવની ઉજ્જ્વળતા સ્પષ્ટ દેખાઇ આવતી હતી એટલી સ્ત્રીઓનો સમુદાય હોવા છતાં 'બહેન' અને માતા ના નામથી સંબોધાનો નેમ-વ્યવહાર જનતાના હૃદયોમાં અપૂર્વ આનંદ ઉત્પન્ન કરતો હતો પણ લાખ મનુષ્યોની મેદની મળવા છતાં વ્યવસ્થાપકો તમામની યોગ્ય વ્યવસ્થા જાળવવા તનતોડ મહેનત કરતા હતા. સેવાધર્મનું—આતિથ્ય સત્કારનું આથી જ્વલંત ઉદાહરણ બીજું શું મળી શકે તેમ હતું ? એટલું જ નહિ પણ લાખ મનુષ્યોનો મેળો હોવા છતાં એક પણ પોલીસનો પહેરો ન્હોતો માત્ર સ્વયંસેવકોની સેના ઉપર જ બધું નિર્ભર હતું અને તેમ છતાં તારીફ એ વાતની હતી કે, કોઇની પણ વસ્તુ ખોવાઇ કે લૂંટાઇ ન્હોતી કદાચ કોઇની ચીજ ક્યાંય પડી જતી, તો તત્કાળ સ્વયંસેવકદ્વારા કાર્યાલયના તાબામાં પહોંચી જતી અને માલધણી ત્યાં જતાં તુર્ત તેને મળી જતી વળી આ મેળામાં ખાસ એક એ પણ વાત ધ્યાન ખેંચનારી હતી કે—કોઇ પણ માણસ બીડી પીતો જોવાતો ન્હોતો બીડીના નિષેધની સૂચનાને તમામે માન આપ્યું હતું

આ ઉપરાંત જુદા જુદા પંડાલોમાં વ્યાખ્યાનોની ધૂમ સવારના ૭-૮ થી રાત્રિના દશ વાગ્યા સુધી (વચમાં અમુક એમ

ક્યાંકને જોડી) મચેલીજ જોવામાં આવતી ક્યાંય ગોરક્ષિણી સભાનું અધિવેશન થઇ રહ્યું છે તો ક્યાંય શુદ્ધિસભામાં લેક્ચર બાજી ઉડી રહી છે ક્યાંય દલિતોદ્ધારક સભા થઇ રહી છે, તો ક્યાંય જાતપાતનાશક સભા ગાજી રહી છે, ક્યાંય કવિસમ્મેલન છે, તો ક્યાંય વિદ્વત્પરિષદ્ છે ક્યાંક ધર્મપરિષદ્ છે, તો ક્યાંય રાજ્કીય પરિષદ્ છે અને ક્યાંય ભારતવર્ષીય યુવક પરિષદનું અધિવેશન છે, તો ક્યાંય સાધુ સમ્મેલન થઇ રહ્યું છે એમ જુદા જુદા પડદામાં જુદા જુદા સમ્મેલનો નજરે પડતા

એક બીજુ ખાસ એક નગરકીર્તન પણ નીકળ્યું હતું કહેવાય છે કે માઇનોમાં આ વરઘોડો કેનાયનો હતો અને બધે ફરીને આ વરઘોડો તે કોટડી–તે મકાને ઉતર્યો હતો કે જ્યાં સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીએ વિદ્યાધ્યયન કર્યું હતું આ કોટડીમાં **સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી** અને **લાલા હંસરાજજી** ધ્વજાઓ લઇને બેઠા હતા આમાં પણ ખાસ એક મોજ હતી અને તે એ કે–આ બન્ને વ્યક્તિયો વર્તમાન આર્યસમાજની બે મુખ્ય પાર્ટિયોના નાયક છે લાલા હંસરાજજી કોલેજ પાર્ટીના છે, તો સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી ગુરુકુલ પાર્ટીના દિગમ્બરભાઇઓની બાબૂ પાર્ટી ને પંડિત પાર્ટી અથવા શ્વેતામ્બરોની રૂઢી પૂજક પાર્ટી અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર–કાળ ભાવ પ્રમાણેની સુધારકપાર્ટી જેટલોજ આ બન્નેમાં તફાવત છે છતાં બાબૂ પાર્ટી કે પંડિત પાર્ટીની માફક માગ મારી કે રૂઢી પૂજકપાર્ટી અને સુધારકપાર્ટીની માફક નોટીસબાજી એમણે નથી કરી અને ન એક બીજા પ્રત્યે તિરસ્કાર ભાવ પણ રાખ્યો છે મતભિન્નતા હોવા છતાં પોતાના ગુરુના છત્ર નીચે બન્ને નાયકો એક સાથે ધ્વજદંડ લઇને બેઠા, એ એમની ઉદારતાનો પરિચય છે

આ પ્રસંગે આર્યસમાજના અનેક ગુરુકુળો અને વિદ્યાલયોના

ભાગ આ સંસ્થાઓની ઉપસ્થિતિ પણ જાગી હતી. જેવા કે—કાંગડી ગુરુકુળ, વૃંદાવન ગુરુકુળ, મથુરા ગુરુકુળ, ઈન્દ્રપ્રસ્થ ગુરુકુળ, જલંધર કન્યા મહાવિદ્યાલય, ડી. એ. વી. કોલેજ લાહોર, ડી. એ. વી. કોલેજ કાનપુર, ગુરુદત્ત કોલેજ દેહલી વગેરે; આગ્રાના આ; અજમેર અનાથાલય વિગેરે વિગેરે

જુદી જુદી સભાઓમાં જે જે આગેવાનોએ ભાગ લીધો હતો, તેઓમાં શ્રીયુત દીવાનચંદ, પ્રીન્સીપાલ ડી. એ. વી. કોલેજ કાનપુર, ભાઈ પરમાનંદ, સ્વામી સત્યાનંદજી, નારાયણ સ્વામી, લાલા હંસરાજજી, સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી, શ્રીયુત કૃષ્ણજી એડિટર 'પ્રકાશ' અને શ્રીયુત રામપ્રસાદજી એડીટર વર્તમાન એ વિગેરેનાં આખ્યાનો અતિશય જાણવા લાયક અને આનંદ હતાં.

યદ્યપિ આ પ્રસંગે જુદા જુદા કામો માટે જુદા જુદા મંડપોમાં જુદે જુદે સ્થળે સભા થતી. પરંતુ સર્વ આકર્ષણનું કેન્દ્ર એક જ હતું, તે જ્યારે ધ્યાન ખેંચનાર છે અને તે કે કેન્દ્રસ્થાનથી બહાર જુદા જુદા દેશોમાં આર્યસમાજના પ્રચાર કરવા એક ફંડ કરવામાં આવ્યું છે જેમાં લગભગ [illegible] લાખનું ફંડ થયું જણાય છે ફક્ત ત્યારે પણ થયું નાદ.

અજમેર ક્લબના સભ્યની શતાબ્દિ સભાની જયંતિ ઉજવીને પૂરી કરવા ભાગ લીધા. રીતે સમાપ્ત થયો પ્રવેશ કરાવ્યો. હવે આ પ્રસંગે હું જૈન સમાજનું ધ્યાન ખેંચવા [illegible] છું.

જૈનો અને આ પ્રસંગે જૈન પ્રતિનિધિ,

ક્લબ શતાબ્દિના ઉત્સવમાં દેશ ઉપરથી કાર્ય આગળ

કે ? જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે આપણે શું શું કરવું જોઈએ, એનો ખ્યાલ ઉપરના વૃત્તાન્ત ઉપરથી આપના મગજમા આવશે કે ? હજુ પણ ઉજમણા અને ઉત્સવોમાજ જૈનધર્મની તરક્કી છે, એ મા ધતામા કંઈ ફરક નહિ પડે ? શું સંકુચિતતાના કૂવામાથી બહાર નીકળવાનું હજુ પણ મન નહિ થાય ? શું ' ગૃહસ્થો દ્વારા આડંબરો રચાવી મહત્ત્વ પોતાનું વધારવું અને નામ ભગવાન્ મહાવીરનું લેવું ' એ કુટિલનીતિનો ત્યાગ હજુ પણ નહિ થાય ? શું આપસની ખટપટો અને વૈમનસ્યો હજુ પણ નહિ મટે કે ? અરે, જેનો વેષ ધારણ કરી જૈન ધર્મના બહાના હેઠળ પોતપોતાની દુકાનો ચલાવી રહ્યા છો, એ પૂજ્ય પિતા મહાવીર દેવ પ્રત્યે કંઈ પણ કૃતજ્ઞતા બતાવશો કે ?

મહાત્માઓ ! ભગવાન્ મહાવીરના નામ માટે તમે શું કર્યું ? એની વાસ્તવિક ઉદારતાવાળો સંદેશ તમે કેટલા દેશોમા અને કેટલા ઘરોમા પહોંચાડ્યો ? એના નામની માળા ફેરવનારા લાખો મનુષ્યો તમારી સંકુચિતતાથી ધર્મને છોડી રહ્યા છે, પોતાના જીવનો બીજાને ત્યા વેચી રહ્યા છે, એઓને બચાવવા તમે શું કર્યું ? જુદા જુદા દેશોમા જૈનધર્મનું નામ પણ ભૂંસાઈ રહ્યું છે, એને કાયમ રાખવા તમે કેટલો પ્રયત્ન કર્યો ? જે જાતિઓ સમાજની સંકુચિતતાથી પીસાઈ રહી છે-ધર્મ છોડી ચૂકી છે અથવા છોડવાની તૈયારી કરી રહી છે એને બચાવવા તમે કંઈ ધ્યાન આપ્યું, કે તમારા ભક્તોની હામા હા મેળવી ? પૂજ્યવરો, જરાક પરમાત્માના શાસન ઉપર ધ્યાન આપો. બીજાઓ પોતપોતાના ધર્મનો પ્રચાર કયા કયા સાધનો દ્વારા કરી રહ્યા છે, એ જરા તપાસો. દૃષ્ટિ ઉઘાડો. કોઈ વખત એકાન્તમા બેસી આત્માને પૂછો તો ખરા કે તમે ભગવાન્ મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યા છો કે-તમે પોતે પોતાને

ભગવાનના નામે પ્રજાની રક્ષા કો ? તમારા ભગવાનો, જેના તમે ગીત ગાઓ છો—જેની હામા હા મેળવો છો, તેઓ તમારી વાહ વાહ ગાય, જેથી તમે જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યા છો, એમ માની ફુલાઓ માં અજૈન પ્રજા ઉપર જૈન ધર્મની છાપ પાડો. બીજાઓને જૈનધર્માનુરાગી બનાવો. તમને જૈનધર્મનું અભિમાન છે ? જૂઠી વાત ! તમે તમારી કીર્તિને જેટલી ચાહો છો તેટલો જૈન ધર્મને ક્યાં ચાહો છો ? મત કરવાના અવાજથી તમે કહો તમને જૈનના નામ મહત્ત્વ બતાવવા તરફ પ્યાર છે, એટલો જૈનધર્મ ઉપર છે ? જાતિયોની જાતિયો નષ્ટ થાય ત્યાં તમે વધારે વિચરો ત્યાના જૈનોમા ખાનપાનની શુદ્ધિને તિલાંજલી દેવાય સામાજીક સંકુચિતતાના જ ભોગ બની હજારો યુવકો અન્ય ધર્મોમા ચાલ્યા જાય મંદિર ઉજડ અને વેરાન બને નવયુવકોમા નાસ્તિકતાનો પ્રચાર થાય બાળકોને ધર્મના શિક્ષણો ન મળે સમાજ ગરીબાઇમાં સબડતી જાય, હજાર મનુષ્યોને એક વખતનું અન્ન પણ ન મળે અને તમને ઉજમણાંને ઉત્સવો ગમે, તમને માલપાણી ગમે, તમને માનના ગમે ! ક્યા છે શાસનનો પ્રેમ ? ક્યાં છે સમાજની દાઝ ? ક્યા છે ધર્મનું અભિમાન ? ધર્મશ્રદ્ધાળુઓ હાજીઆઓને મળતા પવામાજ જૈનધર્મની પરાકાષ્ઠા છે ? જરા હૈયા પર હાથ રાખીને કહો ! તમો ધર્મનું અભિમાન શાને માન્યું છે ? શા માટે રોઓ છો ? શા માટે બોળવો છો ? શા માટે ધર્મદાગ લઇ બેઠા છો ? હૃદયહીન થઇને ક્યાં સુધી ધર્મના નામે ઢોંગના ચલાવશો ? હજુ ચેતો ? સમજો ! ઘર સંભાળો ! યદિ વાસ્તવિક સાચું છે તો બીજાનું અનુકરણ કરવામા પાપ ન માનો શીખો કંઇ શીખો ! જગતને જૂઓ ! ઈર્ષાનો ત્યાગ કરો ! આપસમા મેળ કરો ! સંગઠન કરો ! એક બીજાના ગુણોની સ્તુતિ કરવામા શ્રેય સમજો !

બહાર ની જો ! પરમસહિષ્ણુતા ધારણ કરો. કટોને મદદ કરો ઘેરે ઘેર ભગવાન્ મહાવીરનો સત્ય સંદેશ સંભળાવો ! અને તમારા ભક્તો પાસે તમારી મહિમા માટે દ્રવ્ય ન ખરચાવતાં જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે ખરચાવો. તો જ સમાજ બચશે ! તો જ ધર્મ જીવિત રહેશે ! તો જ બીજાની સામે ટક્કર ઝીલી શકશે, તો જ તેનું શૌર્ય ચારે તરફ રેલાશે ! તો જ લોકો આકર્ષાશે ! અને તો જ તેઓ જૈન ધર્મને અપનાવશે !

મહાનુભાવો, બીજા ચાર લાખ મનુષ્યોનો જ જૈન ધર્મ ન હોય ! ધર્મ તો જગત્ માત્રને સાથ હોય ! ગ્રહણ કરવા દો, અને ગ્રહણ કરે તેની સાથે બંધુત્વભાવથી વર્તાવ કરો, તેની સાથે ભળી છૂટ કરી દો તો જ દુનિયા જૈન ધર્મની શીતળ છાયામાં આવશે. શીખવાને માટે—જાણવાને માટે સ્વામી દયાનંદના શિષ્યો એટલે પ્રસંગ ભારી કે તેઓની ઉદારતા જુઓ, તેમનું સામાજિક અભિમાન જુઓ, તેઓનું સંગઠન જુઓ, તેઓનો પ્રેમભાવ જુઓ તેઓની પરધર્મસહિષ્ણુતા જુઓ, તેમની તમના ગુરુ પ્રત્યેની પૂજ્ય બુદ્ધિ જુઓ શીખશો કંઇ ? તેથી ઘણું શીખી શકો છો ! જાણી શકો છો ! લઇ શકો છો ? ચેતવાનો પ્રસંગ છે ચેતવું જરૂરનું છે અંતિમ પ્રાર્થના છે કે ચેતો, નિવેદન છે કે ચેતો, શાસનના ભલા માટે ચેતો અને નહિ તો લાખના બાર હજાર કરશો, એટલું જ નહિ પરંતુ આખરે એવા સ્થાનમાં જશો કે જ્યાં આંસુ લૂછનારે કોઇ નહિ મળે, એવા સ્થાને લૂંટાશો કે તમારી ચીસ સાંભળનારે કોઇ નહિ મળે અને એવા ઊંડાણમાં ડૂબશો કે જ્યાંથી હાડકાંનો યે પત્તો નહિ મળે ! શાસનદેવ ! સર્વને સદ્‌બુદ્ધિ આપો !

卐

(૧૩)

મહાવીર

'મહાવીર' એટલે જગતનો ઉદ્ધારક 'મહાવીર' એટલે સત્યમાર્ગનો પ્રકાશક 'મહાવીર' એટલે નિષ્પક્ષપાતની મૂર્તિ અને 'મહાવીર' એટલે જગતનો સાચો મિત્ર! 'મહાવીર' એ નામમાં રહેલી ચમત્કારિતા આપણા હૃદયોને કેવાં ચમત્કૃત કરે છે? એનું નામ લેતાં આપણને કેવો હર્ષાતિરેક થાય છે? કેમ ન થાય? જેના જન્મથી ત્રિલોકમાં આનંદ પ્રગટ્યો હતો જેના જન્મથી નારકીના જીવોને પણ સુખનો સંચાર થયો હતો જેના જન્મથી ઇન્દ્રનું આસન કંપ્યું હતું તે દિવસ અને તે ઘડીને કોણ યાદ ન કરે? આજનો દિવસ તે જ પવિત્ર દિવસ છે. આજનો દિવસ તે જ પરમ પિતા મહાવીરના જન્મ દિવસ છે. આજનો દિવસ તે જ

જગતના પ્રાણિમાત્રને આનંદિત બનાવનાર દિવસ છે. આજનો દિવસ એ ત્રણુસો સાઠ દિવસોનો શિરોમણિ દિવસ છે. આજના દિવસની પવિત્રતા શી વર્ણવવી? જે વખતે ભારતવર્ષમાં ઘોર હિંસા પ્રસરી રહી હતી, જે વખતે ભારતવર્ષમાં ધર્મના નામે ઢોંગ ધતીંગ ચાલી રહ્યા હતા, જે વખતે ભારતવર્ષ આર્યત્વને ભૂલી અનાર્યત્વના રંગમાં રંગાઇ ગયો હતો, તે વખતે અહિંસાની ઉદ્ઘોષણા કરનાર, સત્યનો સંદેશ પહોંચાડનાર, શુદ્ધ આત્મત્વનું–પ્રેમનું સ્વરૂપ સમજાવનાર અને પ્રાણિમાત્રના હૃદયોમાં પવિત્રતાનું સિંચન કરનાર આ **મહાવીરનો** જન્મ થયો હતો.

ભગવાન્ મહાવીરે જે ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, એમાં ખાસ વિશેષતા હતી. તે વખતે ચાલતા જુદા જુદા ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ જનતાને પોતાના વાડામાં લઇ જવાને બદ્ધ થયા હતા, ત્યારે ભગવાન્ મહાવીરે કેવળ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જગતને સત્ય માર્ગ બતાવ્યો હતો. મહાવીરના ઉપદેશમાં ત્યાગનું પ્રાધાન્ય હતું, નહિ કે પૌદ્ગલિક ભાવો તરફ આસક્તિ. મહાવીરના ઉપદેશમાં તાત્વિકતા હતી, નહિ કે જૂઠો આડંબર. મહાવીરે મુક્તિનો અધિકાર–મહાવીર બનવાનો અધિકાર સૌને માટે બતાવ્યો, નહિ કે પોતાનાજ ભક્તોને! નહિ કે અમુક જાતિ, કુળ કે દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાઓને! મહાવીરે એક બે નહિ, પરંતુ અનેક સિદ્ધ કર્યા, એજ એનું પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ. મહાવીરે બતાવેલા મુક્તિના અધિકારને સ્પષ્ટ કરતાં એક આચાર્ય કહે છે:

> नाशाम्बरत्वे न सिताम्बरत्वे
> न तत्त्ववादे न च तर्कवादे ।
> न पक्षसेवाश्रयणेन मुक्ति
> कषायमुक्ति किल मुक्तिरेव ॥ १ ॥

આત્મ કલ્યાણ માટે–મુક્તિ માટે–જગતના પ્રાણી–માત્રના ધ્યેય માટે સર્વથા નિષ્પક્ષપાતપણે આ પ્રમાણેની ઉદ્‌ઘોષણા કરનાર મહાવીરનો ધર્મ ચોક્કસ જાતિઓ–ચોક્કસ ક્ષેત્રો ચોક્કસ વેષવાળાઓના–ચોક્કસ ક્રિયા કરનારનો–ચોક્કસ સંયોગોમાં રહેનારાઓનોજ ધર્મ કેમ હોય? એતો કોણ બ્રાહ્મણ કે કોણ વૈશ્ય કોણ ક્ષત્રિય કે કોણ શૂદ્ર– કેનો હોય. એ ધર્મ તો કોણ હિંદુ કે કોણ મુસલમાન, કોણ પારસી કે કોણ ક્રિશ્ચન સૌનો આરાધ્ય હોય. એ ધર્મને માનનારાઓ, પાળનારાઓ આરાધનારાઓમાં સંકુચિતતાનું નામો નિશાને ન હોય. એઓનામાં મહાવીરની ઉદારતા ઓતપ્રોત થઈને રહેલી હોવી જોઈએ. પણ દુઃખનો વિષય છે કે મહાવીરનો સર્વ સામાન્ય ધર્મ આજ જગતના એક ખૂણામાં ભરાઈ રહ્યો છે. મહાવીરનો એ યુનિવર્સલ ધર્મ આજ ચોક્કસ મનુષ્યોનોજ ધર્મ બની રહ્યો છે અને વધારે દુઃખનો વિષય તો એ છે કે–મહાવીરના નામનું અભિમાન ધરાવનારાઓ આજ સંકુચિતતાના પાંજરામાં પુરાઈ રહ્યા છે. ખરી રીતે તો ભગવાન મહાવીરનો આવો સર્વમાન્ય ધર્મ–સર્વોપયોગી ધર્મ–જગતનો આત્મ ધર્મ દિવસે દિવસે ચોક્કસ મર્યાદામાં આવતો ગયો એનું પ્રધાન કારણ કોઈ હોય તો મહાવીરના ધર્મના ઉપદેશ કરનારાઓની સંકુચિતતાજ છે. ઉપદેશકો ઉપરજ ધર્મનો પ્રચાર અવલંબી રહ્યો છે. ઉપદેશકો, કોઈ પણ ધર્મની વિશાળતા કે સંકુચિતતા બતાવી અને બનાવી શકે છે. જે ધર્મના ઉપદેશકો પોતાનું સ્થાન છોડી–અરે પોતાની પાટ છોડી અન્યત્ર ઉપદેશ આપવા જતા હિચકાય, જે ધર્મના ઉપદેશકો પોતાના ધર્મનું તત્ત્વ બીજાના હાથમાં આપતાં સંકોચાય, જે ધર્મના ઉપદેશકો બીજાઓને અપનાવવામાં ધર્મનો નાશ સમજે, જે ધર્મના ઉપદેશકો એકજ ધર્મને પાળનાર જુદી જુદી જાતિના લોકોનો પણ સંબંધ

કરવામાં પાપ સમજે, જે ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ ચોક્કસ ક્ષેત્રોને જ પોતાનાં બાપીકા ક્ષેત્રો માની લઈ ત્યાં ફર્યા કરે, જે ધર્મના ઉપદેશકો ગૃહસ્થોને આધીન રહી એમની હામાં હા મેળવતા રહે, જે ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ પોતાનોજ મહિમા વધારવામાં રાતદિવસ મચ્યા રહે, અને જે ધર્મના ઉપદેશકો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોયા સિવાય ધર્મના નામે ઢોસલા ચલાવ્યા કરે, એ ધર્મના ઉપદેશકો એ ધર્મને વધારી શકે કે ઘટાડી શકે, એનું અનુમાન કરવું જરા પણ મુશ્કેલી ભર્યું નથી

જૈનધર્મ મર્યાદિત બન્યો હોય, જૈનધર્મ તરફ લોકોની અભિરુચિ ઓછી થઈ હોય, જૈનધર્મ અમુક ક્ષેત્રોમાંજ ભરાઈ રહ્યો હોય, અને જૈનધર્મ નિન્દાયો હોય કે નિંદાઈ રહ્યો હોય તો તે ઉપર્યુક્ત ઉપદેશકોનાજ કારણે છે મહાવીરની ઉદારતા જૂઓ. તેણે કદિ કોઈ ક્ષેત્રને પોતાનું ક્ષેત્ર માન્યું નહોતું તેણે કદિ કોઈ ઉપાશ્રયને પોતાના બાપીકા ઉપાશ્રય બનાવ્યો નહોતો, તેણે કદિ ઉપદેશ આપવામાં જાતિભેદનો વિચાર રાખ્યો નહોતો, તેણે કદિ પોતાનું મહત્ત્વ વધારવા કે બતાવવા કોશીશ કરી નહોતી તેણે કદિ કોઈ વાતનો ઉપદેશ કરવામાં—સત્યતત્ત્વનો પ્રકાશ કરવામાં કોઈની દાક્ષિણ્યતા રાખી નહોતી, તેણે કદિ એમ કહ્યું નથી કે—જૈનધર્મ પાળનારાઓમાં પણ તમે ભેદભાવ રાખો, તેણે કદિ કહ્યું નથી કે—માત્ર એકાન્તપક્ષથી તમે અમુકજ ક્રિયાઓ—અમુકજ ધૂમધામો કરો. છતાં તેજ મહાવીર પિતાના નામથી આજ એના સંતાનો શું કરી રહ્યા છે? તેમનામાં કેટલી સંકુચિતતા આવી ગઈ છે? એના સંતાનો એ પિતાના નામે ન્હા પેઢીઓ ચલાવી રહ્યા છે કોઈ જોશો કે? વિચારશો કે? કેટલા ઉપદેશકો જૈનધર્મની વાસ્તવિક દાઝ ધરાવે છે!

સૌથી પહેલાં, જૈના ઉપદેશનો પાયો રાગ-દ્વેષને ક્ષય કરવા

ઉપરજ રહેલો છે, એજ ઉપદેશકો રાગ-દ્વેષને પાતળા કરવા કોશીશ ન કર-બલ્કે જાણે કે એક બીજાના રાજ્યો ન લૂટાઇ જતા હોય એમ રાગ દ્વેષ વધારે-એક બીજાની નિંદાઓ કરી એક બીજાના શિષ્યોને હડપ કરવા મોરચા માંડે, એક બીજાના પુસ્તકો પચાવવા કાવાદાવા રચે, એક બીજાને હલકા પાડવા હેંડબીલો છપાવે, એક બીજાના છિદ્રો ઉઘાડે, એક બીજાથી પોતાની ઉત્કૃષ્ટતા અને બીજાની અપકૃષ્ટતા પ્રકટ કરે-આ બધા રાગ-દ્વેષને પાતળા કરવાના કારણો છે કે વધારવાના કોઇ બતાવશે કે ? ત્યાગની મૂર્તિ ગણાતા મુનિઓ-મહાવીરના સેવાસમા રહેલા સાધુઓ-મહાવીરનો વેશ ધારણ કરી વિચરનારા મુનિવરોને એ મહાવીરના નામપર મહાવીરના ધર્મ પર મહાવીરના ઉપદેશ પર અને મહાવીરની આજ્ઞા ઉપર જરા પણ અનુરાગ હોય-જરા પણ આસ્થા હોય-જો જરા પણ શ્રદ્ધા હોય તો કેવળ પોતાનાજ દુરાગ્રહની ખાતર ધર્મને નિંદાવે ખરા ? પોતાનાજ મહત્ત્વની ખાતર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ભૂલવા જેટલુ ભાન ભૂલે ખરા ? પોતાનાજ અભિમાનની ખાતર એક બીજાને મળી શાસનના હિતના વિચારો કરવા જેટલી ઉદારતા ન બતાવી શકે ખરા ? ચોક્કસ સંપ્રદાયના સાધુઓ પણ સંગઠન કર્યા સિવાય રહી શકે ખરા ? પરંતુ ખરી વાત એ છે કે વસ્તુ ભૂલાઇ છે લક્ષ્ય ચૂકાયુ છે, નિશાન બદલાયુ છે મહાવીરનુ તો નામ છે નથી દેશની દાઝ કે નથી ધર્મની નથી સમાજની દાઝ કે નથી સાધુ સમુદાયની ! દાઝ છે આત્માની દાઝ છે માન-મરતબાની, દાઝ છે પોતાની ઇજ્જતની. દેશ દુખી થાઓ, સમાજ સડી જાઓ, ધર્મની નિંદા થાઓ કંઇ પરવા નથી. અમારૂ તો નામ થાય છે ને ? અમારી આગળ તો વાજાં વાગે છે ને ! અમારા નામ તો છાપામા આવે છે ને ! બસ કલ્યાણ છે એ ઉપર. અત્યારે તો ખરી જયન્તી આજ ઉજવાઇ રહી છે આજે

ગામ ગામ મહાવીર જયન્તી ઉજવાશે, ઘણા વર્ષોથી જયન્તી ઉજવાઇ રહી છે વાજા વાગશે, વરઘોડા નિકળશે, પૂજાઓ ભણાશે, પતાસાં વ્હેંચાશે, વ્યાખ્યાનો થશે, જય બોલાશે, અને રાત્રે રોશનાઇ થશે બસ, જયન્તી ઉત્સવ સમાપ્ત. પછી વ્હેલી આવજે આવતા વર્ષની ચૈત્ર સુદિ તેરશ

પૂજ્ય મુનિવરો, અંતરાત્માને પૂછો ! મહાવીર દેવની જયન્તી આટલું માત્ર કરવા-કરાવવામાં સમાપ્ત થાય છે ? જરા છાતીએ હાથ મુકીને વિચારો આંખ મીંચીને વિચારો. એ મહાવીર જયન્તી વાસ્તવિક જયન્તી થઇ ન કહેવાય મહાવીર દેવના ઋણથી આટલું કર્યાથી આપણે મુક્ત નથી થઇ શકવાના ! આપણું કર્તવ્ય ઘણું બાકી રહે છે, આપણે ઘણા કામો કરવાના છે જ્યાં સુધી જૈન સમાજમાં અજ્ઞાનતા ફેલાએલી છે, જ્યાં સુધી હજારો જૈનોને એક વખતનું અન્ન પણ ખાવાને મળતું નથી, જ્યાં સુધી હજારો જુદા જાતીય બંધારણોને ભોગ થઇ દિવસે દિવસે પરધર્મમાં ભળી જતા છે, જ્યાં સુધી જૈનધર્મને પાળનારી જાતિયો સાથે પણ આપણે પરહેજ રાખીએ છીએ, જ્યાં સુધી જૈનધર્મને ગુજરાત-કાઠિયાવાડ અને મારવાડ મેવાડના ખૂણામાંજ આપણે દબાવી રાખ્યો છે, જ્યાં સુધી મગધ અને બંગાલ જેવા દેશોમાં પણ અહિંસાનો પ્રચાર કરવા બહાર નીકળતા નથી, આપસના વૈમનસ્યો દૂર કરી સાધુ સંગઠન પૂર્વક જૈનશાસનની ઉન્નતિના વિચારો કરતા નથી, જ્યાં સુધી કેવળ આપણાજ સ્વાર્થ તરફ આપણું લક્ષ્યબિંદુ બંધાયું છે, અને જ્યાં સુધી આપણે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઇને કાર્ય કરવાની શકતા નથી, ત્યાં સુધી મહાવીર જયન્તી ઉજવી કદી પણ મનાય તેમ નથી. અને ન આપણે મહાવીર પિતાના સાચા ભક્ત તરીકે હોવાનો દાવો કરી શકીએ તેમ છીએ

અતએવ મુનિવરો ! ખરી મહાવીર જયન્તી ઉજવવી હોય તો સૌથી પહેલાં સાધુ સંગઠ્ઠન કરો. વિચારોની લેનદેન કરો. અલ્પત્વનો ત્યાગ કરો. સમાજની નાડ તપાસી સમુચિત ઉપાય કરો. ધર્મ પ્રચારના વાસ્તવિક કારણો શોધી કાઢી તે સાધનોદ્વારા વાસ્તવિક ધર્મનો પ્રચાર કરો. ધર્મ ની પ્રભાવનાના સમુચિત સાધનો પ્રાપ્ત કરો. છોડી દો-નકામો દુરાગ્રહ છોડી દો. લક્ષ્ય મહાવીરનું રાખો. જૈનધર્મનું રાખો. તમારા નિમિત્તે ધર્મની નિંદા થતી હોય, તો એવા કામોથી દૂર રહો. મહાવીરના વેષ ધારણ કર્યો છે તો સાચા મહાવીર બનો. નીકળી પડો બહાર નીકળી પડો. ઉપાશ્રયો અને આસનોનો મોહ મૂકી દઈ દેશાને ખૂણે ખૂણે બહાર પડો. ધર્મનો પ્રચાર કરવા બહાર પડો, ગામે ગામ ને શેરીએ શેરીએ અને ઘેર ઘેર મહાવીર જયન્તી ઉજવવા બહાર નિકળી પડો. મહાવીરનો સત્ય સંદેશ ઘેર ઘેર સંભળાવો. મહાવીરની વાસ્તવિક મહાવીરતા લોકોને બતાવો. લોકોને મહાવીરના-ખરા વીરના ધર્મના અનુરાગી બનાવો. બસ, ખરી મહાવીર જયન્તી આમાંજ રહેલી છે, ખરો મહાવીર ઉપરનો અનુરાગ એમાંજ સમાયેલો છે. ખરા મહાવીરના પુત્ર તરીકેનો દાવો ત્યારે જ મંજૂર થઈ શકે. તેમ જ શાસનદેવ સૌને મહાવીર બનાવવાનું સામર્થ્ય આપે, એજ હાર્દિક વિજ્ઞપ્તિ છે.

(૧૪)

જૈન સાહિત્ય

(૧)

સંસારની પરિવર્ત્તનશીલતાનો પ્રભાવ અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સમયનો પ્રભાવ સંસારના કયા પદાર્થ કે વિષય ઉપર નથી પડતો? સંસારની એવી કોઈ જાતિ, દેશ, સમાજ, ધર્મ અને સાહિત્ય નથી, જેના ઉપર સમયનો પ્રભાવ ન પડ્યો હોય. સમયની પ્રેરણા પ્રમાણે દરેક વિષયોમાં પરિવર્ત્તન થયાજ કરે છે, અથવા એમ કહીએ કે સમય પ્રમાણે પરિવર્ત્તન કરવુંજ પડે છે. આ વિષયમાં કોઈનો પણ આગ્રહ, કદાગ્રહ કે દુરાગ્રહ કામમાં આવી શકતો નથી. સમયના પ્રભાવને આધીન વહેલા કે મોડા સૌને થવુંજ પડે છે.

જૈનસાહિત્યની પણ એજ દશા છે. જૈનસાહિત્ય પણ કુદરતના

રચના દ્વારા જૈનસાહિત્યના અંગો ખૂબ પુષ્ટ કર્યાં. **ભદ્રબાહુસ્વામીએ** નિર્યુક્તિઓની રચના કરી આગમોના રહસ્યને સ્પષ્ટ કર્યું. આવીજ રીતે **હેમચંદ્રાચાર્યે** સાડા ત્રણ કરોડ શ્લોકોની રચના દ્વારા અને છેલ્લે **યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે** એકસો આઠ ગ્રંથોની રચના કરીને જૈન સાહિત્યને ઓર સમૃદ્ધ બનાવ્યું. આવા અમુક ગણ્યા ગાંઠ્યા નહિ, પરંતુ જૈનધર્મમાં અનેક પ્રખર આચાર્ય-વિદ્વાનો થઈ ગયા છે કે-જેમણે સંસ્કૃત પ્રાકૃતના હજારો ગ્રંથોની રચના કરી. એટલુંજ નહિ પરંતુ બાળજીવોના બોધને માટે તેમણે ભાષામાં પણ એટલા ગ્રંથો રચ્યા કે જેનો અહોળો ખજાનો આજ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ઇતિહાસજ્ઞોના કથન મુજબ ભારતવર્ષની સાહિત્યલક્ષ્મીનો પૂર્વ કાળમાં ઘણો નાશ થઈ ગયો છે અને ઘણા ગ્રંથો વિદેશમાં ચાલ્યા ગયા છે, તેમ છતાં આજે ભંડારોના ભંડારો જૈનસાહિત્યના ખજાનારૂપ ભરેલા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ ઉપરથીજ આપણે અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે પૂર્વાચાર્યોએ જૈનસાહિત્યને કેટલું સમૃદ્ધ બનાવ્યું હોવું જોઈએ?

પરંતુ સમયે પાછો પલટો ખાધો. જૈન સાધુઓમાં જ્ઞાનાભિરુચિના ન્યૂન થવા લાગી. આચાર વિચારની શિથિલતા થતાં યતિવર્ગમાં સાહિત્યની યત્કિંચિત્ પ્રવૃત્તિ રહી, તે વૈદ્યક અને જ્યોતિષમાંજ તેની મર્યાદા બંધાઈ રહી અને તે વિદ્યા પણ કેવળ ઉદર-પૂર્તિના સાધન માટે જ ઉચિત રહી. એટલે પરિણામે તો તેની ગણતરી શૂન્યમાં જ થવા લાગી. આમ સાહિત્યની વૃદ્ધિ ઘટી તેની સાથે તેની પઠન પાઠની પણ લુપ્ત પ્રાય થઈ. વળી બીજી તરફથી મૂર્તિની પૂજાને મહત્ત્વ અપાયું. એટલે પ્રારંભમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ જૈનસાહિત્ય ભંડારોમાંથી બહાર નીકળતું બંધ થયું અને ત્યારે જૈનસાહિત્ય જનતાના હાથમાં ન ગયું એટલે જૈનમાં

હિત્ય અને જૈનધર્મ માટે લોકોમાં નાના પ્રકારની કલ્પનાઓ થવા લાગી 'જૈનધર્મ નાસ્તિક ધર્મ છે' 'જૈનધર્મ અનીશ્વરવાદી છે' 'જૈનધર્મનું સાહિત્ય કંઈ છેજ નહિ' 'જૈનધર્મ બૌદ્ધ-ધર્મની શાખા છે' ઇત્યાદિ માન્યતાઓ લોકોમાં દૃઢ થઈ અને એ તો બિલકુલ નિશ્ચિત વાત છે કે જે ધર્મમાં સાહિત્યનો અભાવ હોય, તે ધર્મ ધર્મ તરીકે ઓળખાવવાને લાયક નથી [illegible] સુતરાં, જૈનધર્મના સાહિત્યના અભાવે લોકો નાના પ્રકારની શંકાઓ કરે, તો તે સ્વભાવિકજ કહી શકાય તે વખતના જમાનામાં જૈનસાહિત્યથી અનભિજ્ઞ અજૈનોજ હતા, એમ નહિ પરન્તુ જૈનસાહિત્યને બહાર કાઢવાથી આશાતના થશે, લોકો ધર્મના મર્મને જાણી જશે, એવી શંકાથી ખુદ જૈનસાધુઓ પણ જૈનસાહિત્યના દર્શન કરવાથી વંચિત રહ્યા અને તેથી પરિણામ એ આવ્યું કે સંસ્કૃત પ્રાકૃત-સાહિત્યની પઠન પાઠન પ્રણાલી તો બિલકુલ ઉડીજ ગઈ અને અતએવ સમય એવો આવ્યો કે જે સાધુઓ કલ્પસૂત્ર ઉપરની સુબોધિકા માત્ર વાંચી લેતા, તે મહાન વિદ્વાન તરીકે ગણાતા અને જ્યાં કોઈ એમ સાંભળતું કે ફલાણા સાધુ સુબોધિકા વાંચે છે, ત્યારે તેના કાન ઉંચા થતા.

પણ પાછો એ સમય બદલાયો જગતની જાગૃતિના ભણકારા જૈનસમાજના કાને આવવા લાગ્યા. સાહિત્યને ગોંધી રાખવાથી તો જૈનધર્મ વધારે હલકી કોટીમાં ગણાશે, જૈનધર્મમાં વિદ્વાનો નહિ ઉભા થાય તો બીજા સમાજોની સાથે મુકાબલો કરવામાં જૈનોએ હારજ ખાવી પડશે બલ્કે બીજા સમાજો સાથે ઉભા રહેવાનો પણ હક નહિ રહે ! આ વિચારો જૈનધર્મના શુભેચ્છક મહાત્માઓને સ્ફુર્યાં અને એવી પાઠશાળાઓ સ્થાપવા તરફ સમાજની નામીક વ્યક્તિઓનું ધ્યાન ખેંચાયું કે જે પાઠશાળાઓમાં મૂળ ભાષાઓનું–

મસ્કૃત પ્રાકૃતનુ દૃષ્ટાપૂર્વક જ્ઞાન અપાય. બીજી તરફથી ભંડારોમા ભરી રાખેના પ્રાચીન ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવાનુ કામ પણ આરભાયુ. પરંતુ આ પ્રયત્નો બિલકુલ અલ્પાશમા હતા, અને જે પ્રયત્નો હતા, તેમા પણ સકુચિતતાનુ તત્ત્વ હતુ અને એની સકુચિતતાથી થતુ કાર્ય મૂલ સાધ્યને સિદ્ધ કરનારુ નજ નીવડે, એ દેખીતુ છે પરંતુ સમાજના સદ્ભાગ્યે સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજે આ બીડુ ઝડપી લીધુ તેમણે કાશીમા યશોવિજય પાઠશાળા સ્થાપી અને બીજી તરફથી યશોવિજય ગ્રંથમાળા શરૂ કરી આ બન્ને કાર્યોમા ગુરુદેવે ઉદારતાનુ તત્ત્વ દાખલ કર્યુ એટલે કે બન્ને સસ્થાઓને માત્ર ચોક્કસ સકલમા ન ગોંધી રાખતા તેનો લાભ દૂરથી બીજાઓ લઇ શકે, એવો પ્રયત્ન આદર્યો. ઉપરાત પાશ્ચાત્યદેશોના વિદ્વાનોને જૈનસાહિત્યના જ્ઞાતા બનાવવા ભગીરથ પ્રયત્ન આરભ્યો. આચાર્યશ્રીનો પ્રયત્ન જેમ જેમ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ પાશ્ચાત્યદેશોમા જૈનધર્મના અભ્યાસકોની સખ્યામા વધારો થતો ગયો. બીજી તરફથી જૈનસમાજ અને જૈનસાધુઓમા પણ વિદ્યાભિરુચિ વધવા લાગી. ઘણા સાધુઓ પોતાની પાસે પડિતો રાખી વિદ્યાધ્યયન કરવા લાગ્યા. એમ ધીરે ધીરે જૈનસાહિત્યનો પ્રચાર વધવા સાથ જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્ય પ્રત્યે લોકોની જે માન્યતાઓ હતી તેમા ફર્ક પડવા લાગ્યો પરિણામે છેલ્લા લગભગ પચીસ વર્ષોમા જૈનસાહિત્યનો જે પ્રચાર થવા પામ્યો છે, તે પહેલાના બસો વર્ષોમા હોતો થવા પામ્યો એ વાત કોઇપણ વિચારક જોઇ શક્યા વિના નહિજ રહે જૈનસાહિત્યની ઉપલી પ્રવૃત્તિએ અનેક વિદ્વાનોના વિચારોમા પરિવર્તન કર્યું છે અનેક મનુષ્યોને જૈનધર્મ તરફ આકર્ષ્યા છે, અનેક વિદ્વાનોએ નવી નવી શોધો દ્વારા જૈનધર્મનુ મહત્ત્વ વધાર્યું છે અનેક લોકોના દિલોમા જૈનધર્મ અને

જૈન સાહિત્ય સબંધી શકાઓ હતી, તેનુ પરિમાર્જન કર્યું છે યુનિવર્સિટીઓમા જૈન ગ્રંથો દાખલ કરાવી અનેક જૈન-અજૈન અભ્યાસીઓને અભ્યાસનુ સાધન વધારી આપ્યુ છે નવા નવા અનેક ગ્રંથોની યોજનાઓ કરાવી જૈન સાહિત્યની શ્રીવૃદ્ધિ કરાવી છે અને એતદ્દેશીય અને પાશ્ચાત્ય અનેક વિદ્વાનોના મુખથી એમ સ્પષ્ટપણે કહેવરાવ્યુ છે-કે હિંદુ અને બૌદ્ધ સાહિત્ય કરતા જૈન સાહિત્ય ઘણુ વધી જાય છે સસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્ય, બલ્કિ ગુજરાતી ભાષાની પણ રક્ષા કરનાર જૈન સાહિત્ય છે જૈન સાહિત્યની છેલ્લા પચાસ વર્ષની પ્રવૃત્તિએ-પ્રગતિએ તો જગતમા અવનવુ રૂપાતર કરી મૂક્યુ છે એ પ્રવૃત્તિએ જ લીપઝીગ, બર્લિન, ટેમ્બર્ગ અને હીડનબર્ગ આદિની યુનિવર્સિટીઓમા જૈન ગ્રંથો-જૈન આગમોનો અભ્યાસ શરૂ કરાવ્યો છે સેંકડો ગ્રંથોના અનુવાદો બહાર પડાવ્યા છે જૈનોના કથાસાહિત્ય અને એવા બીજા બીજા વિભાગો માટે વિદ્વાનો પાસે ઉચ્ચકોટીના અભિપ્રાયો બહાર પડાવ્યા છે બલ્કિ વિદ્વાનોને ત્યા સુધી આકર્ષ્યા છે કે અજૈન વિદ્વાનો જૈન આગમોના નવીન સસ્કરણો વિવેચનાત્મક રીત્યા બહાર પાડવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે શુ આ ઓછુ પરિવર્તન છે ? શુ આથી જૈનધર્મનુ ઓછુ ગૌરવ વધ્યુ છે ? જો જૈનસાહિત્ય સેંકડો વર્ષોથી ભડારોમા ગોંધાઇ રહ્યુ હતુ એમ ગોંધાઇ રહ્યુ હત, જૈનસાહિત્યને બહાર લાવવાથી ધર્મનો નાશ થાય છે, એ માન્યતા જેમની તેમ કાયમ રહી હત, જૈનસાહિત્ય જૈનઆગમો આદિને છપાવવાથી આશાતનામા આખી સમાજ ડૂબી જશે, એ ભય કાયમ રહ્યો હત, અરે, જૈનસાહિત્ય જૈનઆગમોનો અભ્યાસ તો ચોક્કસ યોગોદ્વહન કરનારા સાધુઓજ કરી શકે, બીજા કોઇથી તો એનો સ્પર્શમાત્ર પણ ન થાય, એ સિદ્ધાન્ત બરાબર પકડી રખાયો હત, તો આજ આવુ

પરિણામ આવત કે ? જૈનધર્મ દુનિયાનો-પ્રાણીમાત્રનો ધર્મ છે, એમ લોકો જાણત કે ? જૈનધર્મના આટલા અનુમોદકો-પ્રશંસકો બનત કે ? સાહિત્ય એ તો નિર્મળ આગીઓ છે, સાહિત્ય એ તો સુખડ છે એનો લાભ તો જેટલા લે તેટલાને લેવા દેવો જોઇએ એમાજ લાભ છે એમાજ ઉન્નતિ છે અને આ તો વળી જૈન સાહિત્ય, વીતરાગની વાણી, ત્યાગીઓના ઉદ્દગારો ! સંતોના હૃદયના ઉભરાઓ ! એની અમર તો દુનિયાને ઓરજ થાય એના ઘુંટડા નો વારવાર પીવાનુ બધાને મન થાય ! એમા ગભરાવા જેવુ કે સંતાડવા જેવુ હોયજ નહિ, એ તો ખુલ્લા બજારે મૂકવાનો માલ કહેવાય લેનારા લે લૂટનારા લૂટે એમાજ ફાયદો ! એમાં જ તરક્કી ! એમા જ શોભા !

(૧૫)

'જૈન સાહિત્ય' સંબંધી ઉપરના લેખમાં કેટલુંક કહેવામાં આવ્યું છે હવે આપણે એ વાત ઉપર આવીએ કે-છેલ્લા પચીસ વર્ષમાં જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર થવાથી લોકોના વિચારોમાં કેટલું પરિવર્તન થયું છે અને જૈન સાહિત્ય સંબંધી વિદ્વાનો કેવા ઉદ્‌ગારો કાઢી રહ્યા છે આ બધા વિચારો અને પરિવર્તનો આ ટૂંકા લેખમાં આપવા અશક્ય છે અને તેથી તેમાંના થોડાકજ અભિપ્રાયો ટાંકીશું.

જર્મન વિદ્વાન ડૉ. હર્ટલ કથા સાહિત્યના એક પ્રખર વિદ્વાન્ ગણાય છે લગભગ ચાલીસ વર્ષથી તેઓ કથા સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે તેઓ પોતાના અભ્યાસના પરિણામે કથા સાહિત્ય સંબંધી એક સ્થળે લખે છે

"ભારતવર્ષનું પ્રાય સમગ્ર કથાસાહિત્ય ખરી રીતે તો જૈનોનુંજ છે. અને આ સાહિત્ય જેટલું ગદ્યમાં લખેલું છે ત્યાં સુધી ખરેખર તે બોલવામાં આવતી સંસ્કૃત ભાષામાં રચાએલું છે"

આ વિદ્વાનનો એક એ પણ દૃઢ વિચાર બેસી ગયો છે કે "જૈનાચાર્યો જે ઉપદેશ દે છે—કથાઓ કહે છે, તે નીતિ અને સદાચારથી ભરેલીજ કહે છે"

આ વાત ડૉ હર્ટલે આ શબ્દોમાં કહી છે—

The Jainas have always endeavoured to raise the morals of their countrymen

તેજ પત્રમાં તેમણે એ પણ કહ્યું છે કે—

' But in the same time the Jainas know how to tell the moral tales in a simple style for those who were not highly cultivated Jain literature gives nourishment in the same time to the scholar to those who like refined literary compositions, and to those who like fine fairy and other tales related in a simple style which is adapted to this kind of literature Neither the Baudhhas nor the Hindu authors know how to tell a tale In the same time what would have become of Indian Sculpture and architecture if the Jainas had kept as you say, to conservative ideas i e if they had not caused statues of the Tirthankaras to be made and temples to be built '

અર્થાત્—જૈનનો ા શિક્ષાપ્રદ કથા સરલ ભાષામા તે પુરુષોના હિતાર્થ લખતા હતા કે જેઓ ઘણા શિક્ષિત નહિ હતા જૈન સાહિત્ય તે લોકોને પણ સુખપ્રદ છે કે જેઓ ઉચ્ચ પ્રકારની સાહિત્ય પ્રણાલીને ચાહે છે અને તેઓને પણ લાભપ્ર છે કે જેઓ દેવી-દેવતાઓના ચરિત્ર એવી સરલ ભાષામા ચાહે છે કે-જે કથા પ્રસગને યોગ્ય છે બૌદ્ધ અને હિદુશાસ્ત્રકારો કથા લખવી જાણતા નહિ હતા ભારતના શિલ્પ અને ગૃહનિર્માણ કૌશલ્યની શી દશા થાત, જો જૈનો એકાન્ત વિચારમા જ રહ્યા હત અને પોતાના તીર્થંકરોની મૂર્તિઓનુ અને દેવાલયોનુ નિર્માણ નહિ કરતે ।

ડૉ. હર્ટલ કેવળ જૈન કથા સાહિત્યનેજ સર્વોત્કૃષ્ટ નથી સમજતા, પરન્તુ આખા જૈન સાહિત્યને તેઓ સર્વોત્તમ બતાવે છે આ સબંધી તેમણે એક લેખમા લખ્યુ છે—

'Now what would Sanskrit Poetry be without this large Sanskrit literature of the Jainas ! The more I learn to know it the more my admiration rises'

(Jain Shasan Vol I No 21)

અર્થાત્—જૈનોનુ આ મહાન્ સસ્કૃત સાહિત્ય કમ કરી દેવામા આવે, તો સસ્કૃત કવિતાની શી દશા થાય ? જેમ જેમ મને આ વિષયમા વધારે વધારે જાણવાનુ મળે છે તેમ તેમ મારુ મન આશ્ચર્ય વધતુ જ જાય છે

આવી રીતે ડૉ હર્ટલે જ જૈન સાહિત્યને સર્વોત્કૃષ્ટ બતાવ્યુ છે એમ નહિ પરન્તુ અત્યારે જેટલા લોકો જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે, તે બધાએ જૈન સાહિત્ય ઉપર મુગ્ધ બની રહ્યા છે, અને મુક્તકઠથી કહી રહ્યા છે – 'જૈન સાહિત્યની સરાબરી ભારતવર્ષનુ એક પણ સાહિત્ય કરી શકે તેમ નથી ' એનુ કારણ એજ છે કે ધીરે ધીરે જૈન સાહિત્ય તેઓના દૃષ્ટિપથમા આવવા લાગ્યુ છે

ધ્યાનમાં રાખવુ જોઇએ કે સાહિત્ય અને ધર્મનો ઘનિષ્ટ સબધ છે સાહિત્યની વિશાળતા અને ઉત્તમતા જ ધર્મની ઉત્તમતાને સિદ્ધ કરે છે જે ધર્મમા સાહિત્ય નથી—જે ધર્મમાં ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય નથી તે ધર્મ દુનિયાની દૃષ્ટિમા માન પામી શકતો નથી પાશ્ચાત્ય અને એતદ્દેશીય વિદ્વાનોએ જૈન

ધર્મને હલકી દષ્ટિએ જોતા હતા-તિરસ્કારની બુદ્ધિથી જોતા હતા-નાસ્તિક તરીકે ગણતા હતા, તેનું કારણ એ જ હતું કે તેમણે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો જાણ્યા ન્હોતા તેઓએ જૈનસાહિત્યના મહા સાગરને નિહાળ્યો ન્હોતો. તેમણે જૈનધર્મનું હાર્દ તપાસ્યું ન્હોતુ પરંતુ જેમ જેમ જૈન સાહિત્ય તેમની દૃષ્ટિમા આવ્યું, તેમ તેમ પોતાની ભ્રમણાઓ તેમને જણાતી ગઇ અને તેથી જ તેમણે જૈનધર્મ સબંધી પોતાના પહેલાના વિચારોમા આકાશ પાતાળ જેટલો ફેરફાર કરી નાખ્યો છે ભારતવર્ષના બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોમા ઘણે ભાગે જૈનધર્મ માટે નાસ્તિકતાની એક ઉડી આશકા પેસી ગઇ હતી પરંતુ તે આશકા હવે લગભગ નાબૂદ થઇ છે. આ જ રીતે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમા એવા ઘણા વિદ્વાનો હતા જેઓ જૈનધર્મ માટે એવી જ શકા કિંવા દુરભિપ્રાય ધરાવતા હતા પરંતુ તેઓમા ઘણે ભાગે હવે વિચારોનું પરિવર્તન થઇ ગયું છે આવા જે જે વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો મળ્યા છે તેઓના વિચારો લગભગ જાહેર થઇ ચૂકયા છે પરન્તુ હમણા છેલ્લામા છેલ્લા એક વિદ્વાને પોતાનો જે અભિપ્રાય બદલ્યો છે, એ ઘણો અગત્યનો અને જૈનધર્મ કે જૈનસાહિત્યને માટે વધારે ગૌરવ ઉત્પન્ન કરનારો છે.

જૈન સાહિત્યમા રસ લેનારાઓ ડૉ. હોપકીન્સના નામથી ભાગ્યે જ અજાણ્યા હશે ડૉ. હોપકીન્સ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાના એક જૂના વિદ્વાન્ છે તેઓ લાબા વખતથી જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરે છે આ તેજ ડાક્ટર હોપકીન્સ છે કે જેમણે દૃઢતા પૂર્વક એવો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો કે " **જૈનોમા કંઇ પણ સાહિત્ય નથી અને જૈનોને-જૈનધર્મને જીવવાનો પણ હક્ક નથી, કારણ કે તેઓ દરેક કાર્યમા પાપ માને છે** "

ડૉ. હોપકીન્સના આ વિચારોએ બીજા વિદ્વાનોમાં ઘણી

ખરાબ અસર ઉત્પન્ન કરી હતી. બલ્કે-કેટલાક અધકચરા વિદ્વાનો તેમની વાતને 'વેદવાક્ય' સમાન માનવા લાગ્યા હતા ડૉ. હોપ્કીન્સના આ વિચારો ફેરવવા ઘણી ઘણી કોશીસો થઇ હતી, પરંતુ તે વિચારોમા પરિવર્તન થતુ ન હોતુ પરન્તુ મને જણાવતા હર્ષ થાય છે કે શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ મહારાજે આ વિદ્વાન્ સાથે પત્રવ્યવહાર શરુ કરી અનુકૂળતા પૂર્વક-યુક્તિપૂર્વક તેમને વસ્તુસ્થિતિ સમજાવવાની કોશીશ કરી હતી. અને જૈનસમાજ એ જાણીને ખુશી થશે કે ડૉ. હોપ્કીન્સે પોતાના તે વિચારોનુ પરિવર્તન કરી દીધુ છે એટલુજ નહિ પરન્તુ તેઓના અંતઃકરણમા જૈનધર્મ પ્રતિ અપૂર્વ સદ્‌ભાવ ઉત્પન્ન થયો છે આ વાત તેમના તા ૨૦ ડિસેમ્બર ૧૯૨૪ ના પત્રથી સ્પષ્ટ થાય છે તે પત્રમા તેઓ લખે છે —

I found at once that the practical religion of the Jains was one worthy of all commendation and I have since regretted that I stigmatized the Jain religion as insisting on denying God, worshipping man, and nourishing vermin as its chief tenets without giving the regard to the wonderful effect this religion has on the character and morality of the people But as is often the case, a close acquaintance with a religion brings out its good side and creates a much more favourable opinion of it as a whole than can be obtained by a merely objective literary acquaintance As to the literature, this

is a matter apart from religion, and I suppose that what I had in mind was the absence in Jain literature of any outstanding literary production which could be compared in Brahminism with the Gita Govind or the Bhagavad Gita or in Buddhism with the Dhammapada or for literary excellence with the Theragathas, at least as purely literary works the Jain stories and didactic material seem more ethical and religious than literary

અર્થાત્—'મને એમ માલુમ પડ્યું કે જૈનોનો વ્યવહારૂ ધર્મ કઈ રીતે પ્રશંસાપાત્ર અને તે વખતથી ઇશ્વરને નહિ માનનારો દુરાગ્રહ કરનાર મનુષ્યની પૂજા કરનાર અને કીડી મકોડીને મૂળ માણસ જાણી તેનું પોષણ કરનાર તરીકે જૈનધર્મને મેં નિર્દેશ આમ કરવામાં એ ધર્મ મનુષ્યની નીતિ અને વર્તણુક પર જે અસર કરે છે, તે પ્રત્યે કંઈ પણ લક્ષ આપ્યું નથી, તે બદલ મને દીલગીરી થઈ છે પણ જેમ વારંવાર બને છે તેમ, એક રીતે માત્ર પદાર્થ સંબંધીના પુસ્તક દ્વારા મેળવેલા જ્ઞાનથી ઘણી નકામી બાબતો રોશનીમાં આવે છે, અને ઘણીજ ખરાબ અભિપ્રાય બંધાવે છે જૈન સાહિત્ય કે જે ધર્મથી જૂદીજ બાબત છે તે સંબંધમાં ધારૂં છું કે મારા મનમાં એમ હતું કે વિદ્વત્તાથી ભરેલી જુની કૃતિનો જૈનસાહિત્યમાં અભાવ છે કે જેવી બ્રાહ્મણ ધર્મના ગીત ગોવિંદ, ભાગવત અને ગીતા માફક અથવા તો બૌદ્ધધર્મના ધમ્મપદ કે વિદ્વત્તાની ઉચ્ચતા

માટે યોગગ્રાયાઞ માથે સ ખ્યાની શકાય (પરન્તુ) બીજુ નહિ તો માત્ર સાહિત્યિક કાર્ય તરીકે જૈનવાનાઓ અને ઉપદેશરૂપ સાહિ ય સાક્ષરવિદ્યા કરતા, નૈતિક અને ધાર્મિક વધારે દેખાય છે."

ડાક્ટર હોપકીન્સના 'વિચાર પરિવર્તન' થી આપણે ઘણ સમજવાનુ છે ડા ટર હાપ્કીન્સે પોતાના આ વિચારે ઘણા વર્ષ બાદ બદલ્યા છે આવી જ રીતે જો જૈનાચાર્યો જૈન વિદ્વાનો અનુકૂળ પ્રયત્ન કરે તો જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્યને સર્વ ધર્મો અને સર્વ સાહિત્યોથી ઉચ્ચ કોટીમા લાવી શકે પરન્તુ તેવા અનુકૂળ પ્રયત્નની જરૂર છે

(૧૬)

જો કે સમયના વ્હેવા સાથે હવે જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટતા સ્વીકારનાર વધ્યા છે, એ વાત ખરી છે, છતા હમેશા બનતુ આવ્યુ છે તેમ, ઈર્ષ્યા, મત્સર, દ્વેષનો દુનિયામાથી સર્વથા અભાવ ન થાય ત્યા સુધી દુનિયાના કોઇ પણ ધર્મ કે કોઇ પણ સાહિત્યના વખાણનારાઓની સાથે નિંદનારાઓનુ અસ્તિત્વ પણ રહેવાનુ તો ખરૂજ આવી અવસ્થામાં આપણુ કર્તવ્ય તો એજ છે કે આપણે જેમ બને તેમ અનુકુળતા પૂર્વક—બીજા વિદ્વાનોને જોઇતા સાધનો પૂરા પાડી યુક્તિઓ અને દલીલોથી જૈન ધર્મ અને સાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટતા સિદ્ધ કરી આપવા તત્પર રહેવું જોઇએ

ઉપર કહેવામા આવ્યુ તેમ, પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનુ ધ્યાન જૈન-સાહિત્ય તરફ વધારે આકર્ષાયુ છે એ વિદ્વાનોની સખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતીજ રહી છે અત્યારે એવા લગભગ ૭૫ વિદ્વાનો જૈનધર્મનો ઉંડો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે તેઓમા મુખ્ય આ છે—ડૉ. હર્ટલ ડૉ શ્રીનો ડૉ જૅકોબી ડૉ ક્રુઆ, ડૉ. શુબ્રિંગ, ડૉ મિસ જોહાન્સન, ડૉ જેકોબી ડૉ થોમસ. ડૉ મેનોની, ડૉ લ્યૂશ, ડૉ. મીરાનો. ડૉ મિસ ક્રૌઝે ડૉ. કોનો ડૉ નોબલ, ડૉ લ્યુમેન, ડૉ સ્ટૉની ડૉ ફિરફેલ ડૉ. હેમૌથ, મી વૉરન. ડૉ. બેગલીન, ડૉ લેવી, ડૉ. સ્ટાઇન, ડૉ કાર્પેટીયર, ડૉ. ઝીમ્મર, ડૉ. પેટોલ્ડ અને ડૉ વિન્ટરનેત્ઝ વિગેરે મુખ્ય છે

આ વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યના એકજ વિષય ઉપર નહિ, પરન્તુ જૈનસાહિત્યના જુદા જુદા વિષયો ઉપર અભ્યાસ આગળ

વધારી રહ્યા છે, એટલુ જ નહિ પરન્તુ પોતપોતાના વિષયોને લગતા ગ્રંથોના અનુવાદો કરીને-નિબંધો લખીને અપુર્વ પ્રકાશ પાડે છે સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવની યોજનાને માન આપી આ વિદ્વાનોએ પોતપોતાના વિષયોને લગતા જે નિબંધો લખી મોકલ્યા છે, એ મારી વાતને દૃઢ કરે છે આ નિબંધ સગ્રહ બહાર પડશે, ત્યારે જગતને ખાતરી થશે કે જે વિષય ઉપર અત્યારે જૈન સમાજમા એક પણ વિદ્વાન્ શોધ્યો યે જડતો નથી, એવા વિષયો ઉપર પણ તેઓમાના કેટલા-એએ ખાસસો પ્રવેશ કર્યો છે

આ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનો જૈનધર્મ પ્રત્યેનો શોખ માત્ર અભ્યાસ કરવા પૂરતોજ નથી રહ્યો પરન્તુ તેઓ જૈન આગમો અને એવા ગ્રંથોને આજકાલની પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ પ્રમાણે સશોધન કરી બહાર પાડવાના વિચારો પણ કરી રહ્યા છે લગભગ પાચેક વર્ષ ઉપર ડૉ થોમસ, જ્યારે મુંબઈમા સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ પાસે આવ્યા, ત્યારે તેમણે પોતાનો આ વિચાર જણાવ્યો હતો પરતુ કોઈ પણ કાર્યમા અને તેમા ખાસ કરીને આવા વિશાળ કાર્યમા આર્થિક ચિંતાઓ ગમે તેવા ઉત્સાહી કાર્યદક્ષ અને યોગ્ય માણસોને પણ નાસીપાસ બનાવે છે થોડા વખત ઉપર **શ્રીયુત પી. એલ. વૈદ્ય. એમ. એ. ડી.** એ નામના વિદ્વાન્, કે જેઓ સુપ્રસિદ્ધ જૈન સ્કોલર ડૉ. જેકોબીના શિષ્ય છે અને જેઓ જૈન સાહિત્યનો સારો અભ્યાસ કરે છે, તેઓએ શ્રીવિજયેદ્રસૂરિ મહારાજ ઉપરના એક પત્રમા જે કેટલીક હકીકતો જણાવી છે, તેમા એક એ પણ છે કે—જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવા માટે જૈન ગ્રંથો મેળવવામા તેમને કેટલીક મુશ્કેલીઓ નડી હતી. તે સિવાય તેમણે જે એક અગત્યની બાબત લખી છે, તે તરફ હુ જૈન સમાજના આગેવાનોનુ ધ્યાન ખેચુ છુ તેમાં તેમણે લખ્યુ છે કે —

As soon as my work on the Typical Selections in Prakrits for the Calcutta University is over I am proposing to plan a new and critical edition of the whole of the Jain Canonical works and the Niryuktis I have discussed this item with Prof Jacobi and he has assured me his advice whenever I seek it So far three differen editions of Jain works have been published & yet none of them are available & none of them Scientific & Critical Though the Agamodaya Samiti edition is much better, it was planned for Jain monks and not for philologists who want the edition badly Some stray books edited by European Scholars are very useful to them but even these are now rare If a critical edition is designed. I think it will not be banned by the Jain monks but would be of great service to the students of Modern Universities and of religion and philology

I felt this difficulty when I had to teach Ardha Magadhi to my students To state a particular case, Rayapaseniya-sutta is appointed for the next year in our University the long promised edition of Agamodaya Samiti is not forth coming and even if it is published I am

afraid it will not be available to our students Last year I secured with great difficulty the Calcutta edition of the work, but as it could not be read by my students I had to dictate to them checking the text by the help of some available works to me

To give you some idea of the proposed edition the text without commentary, extracts from commentary, the Niryukti text, hard Index to the text and Niryukti, marginal references, references to repetitions etc The Volumes to be published according to the order of the scriptures and in an edition of 2000 copies books from octavo, Devanagri type on very superior paper In fact I propose to do the work on the linas of the Pali text Society

ઉપરના લખાણની મતલબ એ છે કે જૈનોના ટેનોનિ-કલ ગ્રંથ અને નિર્યુક્તિની આખી આવૃત્તિ કાઢવાનો તેઓનો વિચાર છે આ સંબંધી ડૉ જેકોબી સાથે તેઓને વાત થઇ છે અને ડૉ જેકોબીએ જરૂર પડે ત્યારે મદદ આપવાનું વચન પણ આપ્યું છે

વળી તેઓ જણાવે છે કે અત્યાર સુધી જૈનાગમોની ત્રણ આવૃત્તિઓ નીકળી છે પરંતુ તેમાંની એકે અત્યારે મળતી નથી અને જોઇએ તેવી તે છે પણ નહિ. તેઓ સાથ સાથે એ પણ કહે છે કે-જો કે **આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ** નવારે સારી

છે, પરન્તુ તે કેવળ જૈનોના માટે ઉપયોગી છે. શોધખોળ કરનારાઓને તે ઉપયોગી નથી.

વળી કેટલાક યુરોપીયન સ્કોલરો દ્વારા સંશોધન થયેલી બુકો શોધખોળ કરનારાઓને ઘણી ઉપયોગી છે પરંતુ તે અલભ્ય છે આની ઉપયોગી આવૃત્તિ કાઢવામાં આવે તો, તેઓ ધારે છે કે-જૈનો તરફથી તો કોઇ જાતનો વાંધો નજ લેવામાં આવે પણ તે હાલની યુનિવર્સિટીયોના વિદ્યાર્થીઓને જરૂર ઉપયોગી થાય.

તેઓ જણાવે છે અને તે ખરેખર ખુશ ખબર કહી શકાય કે તેઓની યુનિવર્સિટીમાં આવતા વર્ષથી '**રાયપસેણી સૂત્ર**' ભણાવવાનું નક્કી થયુ છે, પરંતુ તે પુસ્તક **આગમોદય સમિતિ**' તરફથી બહાર પાડવાનું વચન આપેલ, પણ તે હજુ મળ્યુ નથી કદાચ છપાયુ હોય તો પણ તે મેળવવાની આશા નથી ગયા વર્ષથી કલકત્તા યુનિવર્સિટી તરફથી તેમને જુની આવૃત્તિ મળેલ, પરંતુ તે ઘણી મુશ્કેલીથી વિદ્યાર્થીઓને ભણાવેલ.

તેઓ આગમોની એક સીરીઝ બહાર પાડવા ઇચ્છે છે, તે એવી ઢબથી કે જેમાં મૂળ આગમાના ખાસ ખાસ ફકરા નિયુક્તિનુ મૂળ કઠિન શબ્દોનો કોશ હાંસીયામા ખાસ નોંધ, વારવાર આવતી બાબતોનું કારણ શાસ્ત્રોની અનુક્રમણિકા વિગેરેનો સમાવેશ કરી તે આવૃત્તિ શોધ ખોળ કરનારાઓને અતિ ઉપયોગી થાય, એવી બનાવવી. ટૂંકમા 'પાલીટેક્સ્ટ સોસાયટી' જે પદ્ધતિથી ગ્રંથો બહાર પાડે છે, તે પદ્ધતિથી બહાર પાડવા તેઓ ઉમેદ રાખે છે

ઉપરની હકીકત ઉપરથી જૈન સમાજે ઘણુ સમજવાનું છે. જે આગમો માટે આપણે ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ બહુમાન ધરાવીએ

છીએ, જે આગમોમા આપણે મવ વિદ્યાઓનો સમાવેશ માનીએ છીએ અને જે આગમો પ્રત્યે પરમાત્માની વાણી તરીકે-પરમાત્માની બરાબર પૂજ્ય બુદ્ધિ ધરાવીએ છીએ તે આગમોમા આપણા કરતા અજૈન વિદ્વાન્ વર્ગ કેટલુ મહત્વ માની રહ્યો છે તે આપણે જોવુ જોઇએ છે આગમો અને બીજા જૈન સાહિત્યનો જેટલો પ્રચાર વધારે, તેટલીજ જૈનધર્મની પ્રભાવના વધારે, એની આપણે દૃઢતાપૂર્વક ખાત્રી રાખવી જોઇએ છે અને જો એમ માનતા હોઇએ તો તે આગમો અને અ યા ય સાહિત્યના પ્રચાર માટે બહુ છૂટથી-ઉદારતાથી આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, પરન્તુ મી દે આપણી મ કુચિતતા માટે જે માધારણ ધસારો કર્યો છે, એ ખાસ વિચારવા લાયક છે જે વિદ્વાનો આગળ વધવા ઇચ્છતા હોય, જે વિદ્વાનો દ્વારા અનેક નવા જૈન વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થવાની સભવના હોય, અને જે વિદ્વાનો જૈન માહિ-ત્યને ઉચ્ચ કોટીનુ માહિત્ય મમજતા હોય, તેવા વિદ્વાનો પણ આપણા પ્રકાશિત સાહિત્ય દર્શનથી વ ચિત રહે, એ ખરેખર દિલ-ગીરી થવુ જ કહી શકાય. આપણી હજારો કે લાખોની સમ્પત્તિ ધરાવનારી સસ્થાઓ પણ વિદ્વાનોને છૂટથી પુસ્તકો આપવા જેટલી ઉદારતા ન ધરાવે, તો પછી જૈનસાહિત્યના પ્રચારની આશા જ કેમ રાખી શકાય ? અન્યાન્ય ધર્મવાળાઓ પોત પોતાના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા કેટલુ કેટલુ કરી રહ્યા છે એ હવે કોઇથી અજાણ્યુ રહ્યુ નથી. આવી સ્થિતિમા પણ, આપણે ચૌદમી મદીની મ કુ-ચિતતામાં સડોવાયા કરીએ, એ જગતથી પાછળ રહેવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એનુ જ સૂચક છે વળી એ પણ ખામ વિચારવા જેવુ છે કે સસારમા મોટે ભાગે સાક્ષરતાની સાથે નિર્ધનતા રહેલીજ જોવાય છે એવા વિદ્વાનો જગતમાં બહુ થોડા જ હશે કે જેઓ સારા

ધનાઢ્ય પણ હોય. આવી અવસ્થામા આવા નિર્ધન વિદ્વાનોથી પણ આપણે દાનની આશા રાખવી, એ અનુચિત જ કહી શકાય.

મિ વદ્ય જૈન આગમો માટે જે ભાવના રાખે છે, તે ભાવના મફળ કરવા માટે શુ જૈન ગૃહસ્થો કઇ વિચાર કરશે કે ? । આગમ મમિતિના ટ્રસ્ટીઓ, મી વૈદ્ય ધારે છે એવી આગમોની સીરીઝ કાઢવાનુ બીડુ ઝડપશે કે ? મિ વૈદ્ય જણાવે છે તેમ કાય કરવા માટે–મશોધન માટે તેઓ અને તેમના બીજા મિત્રો તૈયાર છે બલ્કે એક સારી યોજના પૂર્વક આવી સીરીઝ કાઢવામા આવે તો યુરોપના પણ લગભગ ૭૦૦ જેટલા ગ્રાહકો થઇ શક્વાની સભાવના બતાવે છે અમારૂ માનવુ છે કે ચોક્કસ ગૃહસ્થો કિંવા કોઇ સારી સસ્થા મિ વૈદ્યની સાથે સલાહ કરી આવી મીરીઝ બહાર પાડવાની યોજના ઘડશે, તો જરૂર તે દ્વારા જૈન સાહિત્ય જૈન આગમો અને જૈન ધર્મ માટે દુનિયાના ચારે ખુણામા અપૂર્વ પ્રકાશ પાડી શકશે

જૈન સાહિત્યના પ્રચારનો ઉપર બતાવ્યો એ ઉત્તમમા ઉત્તમ ઉપાય છે તે ઉપરાત મારા નમ્ર મત પ્રમાણે જૈન સાહિત્યના પ્રચાર માટે વિદ્વાનોની શકાઓનુ પ્રતિપાદક શૈલીથી સમાધાન કરવાનુ અને કોઇ પણ ભડારમાથી તેઓને જોઇતો છપાયેલ કે હસ્તલિખિત ગ્રથ પૂરો પાડવા માટે જૈન સમાજે ઉદારતા રાખવી જોઇએ છે બલ્કે સુપ્રસિદ્ધ કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે **વિશ્વભારતી**ની સ્થાપના કરી યુરોપાદિ દેશોની સાથે જે સહકારિતાની યોજના ઉભી કરી કાર્ય પ્રણાલી ચલાવી છે, તેની પદ્ધતિનુ એક **વિદ્યાપીઠ** અથવા વિદ્વાનોની સમિતિ જૈન સમાજે સ્થાપન કરવાની જરૂર છે આવા એક સગઠન પૂર્વક જો જૈન સમાજ તરફથી જૈન સાહિત્યના પ્રચારનુ કાર્ય

આરભવામાં આવે તો અત્યારે અવ્યવસ્થિત પદ્ધતિથી જે કાર્ય આપણે પચીસ વર્ષમાં ન શકીએ, તે કાર્ય પાચ વર્ષમા કરવાને સમર્થ થઇ શકીશુ

આશા છે કે જૈન સમાજ–ખાસ કરીને વિદ્વાન્ મુનિરાજો અને ગૃહસ્થો–મારા આ નમ્ર નિવેદન તરફ ધ્યાન આપશે, અને એવી કઇ હીલચાલ ઉભી કરી સાહિત્ય અને ધર્મપ્રચારના અપૂર્વ કાર્યને હાથ ધરશે

શાસનદેવ આવી એક સગઠન પૂર્વકની સસ્થા જોવાનુ સદ્-ભાગ્ય જલદી પ્રાપ્ત કરાવે એમ ઇચ્છી વિરમુ છુ,

(૧૭)

अपर वा किं भविष्यति ?

જૈનધર્મની પ્રાચીન જાહોજલાલીના જેટલા ગુણગાન આપણે કરીએ છીએ, એના પ્રમાણમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ ઘણો ઓછો કરીએ છીએ. અને જ્યારે કોઇ વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ચિતાર ઉભો કરે છે અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વર્તમાન પરિસ્થિતિ ' નગ્નસત્ય ' તરીકે કોઇ આલેખી બતાવે છે ત્યારે તેને આપણે સમાજના અને ધર્મના દ્રોહી તરીકે જાહેર કરીએ છીએ અને બની શકે તો તેને પાડો પાડવા, તેને હેરાન કરવા આપણાથી બનતુ કરીએ છીએ આમ કરવાનુ ખરૂ કારણ આપણી કમજોરી છે તેટલા અંશમાં આપણે ગુન્હેગાર છીએ જો કોઇ પણ વ્યક્તિનુ કહેવુ સત્ય જ છે આપણો અંતરાત્મા સત્ય તરીકે જ તેને

સ્વીકારી રહ્યો છે, તો આપણે તેના વચનોનો આદર કરી યથાશક્ય આપણી તે ભૂલને સુધારવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઇએ અને વસ્તુત તેનું વક્તવ્ય અસત્યજ છે, તો તેનો સભ્યતાપૂર્વક પ્રતીકાર કરવો જોઇએ.

જૈનધર્મની રક્ષા માટે આપણા ઉપર જે જીમ્મેવારી રહેલી છે, તે આપણે સમજવી જોઇએ કે જૈનધર્મ યુનિવર્સલ ધર્મ છે આ ધર્મનો તો દુનિયા ભરમાં પ્રચાર થવો જોઇએ અને તેમા પણ સમય એટલો બધો અનુકૂળ આવી લાગ્યો છે કે આ સમયે તો જેટલો ધર્મનો પ્રચાર કરવો હોય તેટલો થઇ શકે તેમ છે નથી પહેલાના જેવા રાજકીય પ્રતિબંધનો કે નથી પહેલાના જેવા પ્રજાકીય દ્વેષો મેદાનો ખુલ્લા છે દરવાજા ઉઘાડા છે બોલે તેના બોર વેચાય છે ' લાઠી તેની ભેંશ ' થઇ પડી છે ગમે ત્યા વિચરો ગમે ત્યા બેસો ને ગમે ત્યા ઉભા રહો મરજીમા આવે તેમ પોતાના તત્ત્વો-પોતાના મન્તવ્યો જનતાની સમક્ષ મૂકી શકાય છે મૂકનાર જોઇએ પ્રકાશનાર જોઇએ બહાર પાડનાર જોઇએ, પરન્તુ ખામી તેટલીજ છે મૂકનાર નથી. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવને ઓળખનાર નથી અને તેથી જ અત્યારે ઉનટો પ્રવાહ થઇ રહ્યો છે જે સમયે હજારો મનુષ્યો ભદ્રિક પરિણામી થવા જોઇએ, તે સમયે હજારો મનુષ્યો જૈનભાવનાઓથી વંચિત થઇ રહ્યા છે અને જે સમયે લાખો નવા જૈનો બની શકે તેમ છે, તે સમયે ખુદ જૈનો જૈનધર્મને છોડી રહ્યા છે જગતમા જિજ્ઞાસા વધી છે, તત્ત્વાતત્ત્વના વિચારકો ઘણા થાય છે, પરન્તુ તેમની જિજ્ઞાસાઓ આપણે કયાં પૂરી કરીએ છીએ ? આપણે તેઓને કયાં ઉપદેશ આપીએ છીએ ? આપણે કયા સાહિત્ય પુરૂ પાડીએ છીએ ? આપણે વાસ્તવિક જૈનધર્મની શિક્ષાના કયા

સાધનો આપીએ છીએ ? ત્યારે જૈનધર્મીઓની સખ્યા વધતી નથી એમા દોષ કોનો ? આપણો જ અરે, જૈનધર્મીઓની સખ્યા વધવાની વાત તો દૂર રહી, ખુદ જૈનો જૈનધર્મ છોડી રહ્યા છે કોને પત્તો છે ? કોને ખબર છે ? ન માલુમ કેટલાયે જૈનો કોઇ ને કોઇ કારણે જૈનધર્મ છોડી રહ્યા છે ? આર્ય સમાજના ગુરુકુળોમા પદર પદર વીસ વીસ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરનાર જૈનયુવકો શુ જૈન રહેવાના ? બ્રહ્મસમાજ, દેવસમાજ આદિ સમાજોમા પ્રતિદિને જૈનધર્મીઓ ભળતા જાય છે, એની કોને ખબર છે ! કૈંક જૈનો આર્યસમાજના સાધુ તરીકે અત્યારે ક્યા નથી ! અરે જૈનો ક્રિશ્ચીયન થયેલા પણ અત્યારે ક્યા નથી ? આટલેથી નથી અટક્યુ હવે તો જૈનો મુસલમાન પણ થવા લાગ્યા છે ચમકશો નહિ અને તેટલુ થોડુ છે સ્યાલકોટથી નીકળતા 'દુર્રેનજફ' નામના ઉર્દુ પત્રમા હમણા મુસલમાન થનાર એક જૈને પોતાની જે હકીકત પ્રકટ કરી છે, એ કોઇ પણ જૈનધર્માનુયાયીને ચોકાવ્યા સિવાય નહિ રહે આ મુસલમાન થનાર જૈન એક સાધારણ મનુષ્ય નહિ, પરન્તુ ઑનરરી મેજીસ્ટ્રેટ અને તેનુ મૂળ નામ **શ્રીરામ** હતુ ને પોતાને ગુરૂકુલ કાગડીમા વિદ્યાભ્યાસ કર્યાનુ જણાવે છે ઉક્ત પત્રમા તેણે પદ્યમા (કવિતામાં) બહુ લબાણથી પોતાનુ વર્ણન અને જૈનધર્મની નિંદા આલેખી છે જેમાની થોડીક કડીઓનો અહિં ઉતારો કરૂ છુ —

"जैनी मत है अजब निराला खूब तरहसे देखा भाला ।
कर्मोंको यह कर्त्ता जाने, रामको मूरख कछु न जाने ॥
दिये बले न खाना खावें, भूका मरना धर्म बतावें ।
हिंदू दिलमें शर्म विचारें, बातें बड बड कर जो मारें ॥

मुसलमानोंको बूरा बतावें, कुरबानी पर रज चढ़ावें ।
आप करें हैं खुद कुरबानी, अपनी नहीं जानत नादानी ॥
देवीपर जब वह खुद जावे, भैंसा मैंढा खूब कटावें ।
दारुबोतल खूब उडावें, उस्का फिर खुद भोग लगावें ॥
वाहरे मूरखपन नादानी, खूब यह दिलमें तुमने ठानी ।
मुहम्मद नाम पर मैं बलिहारी, जान मोहि नही कुछ प्यारी ॥
मजहब इसलाम मैंने एक पाया, सच्चा मोहि नजर यह आया ।

વટનેવી બ્રાહ્મણી તરકડીમાથી યે જાય, એની માફક આ નવા બનેલા અબ્દુલ્લાખાએ જૈનધર્મની નિદા કરવામા કઇ બાકી રાખી છે ? બિચારા અબ્દુલ્લા મીયાંને એ પણ ખબર નથી કે જૈનધર્મમા માતાની આગળ જીવોનો વધ કરવામા આવે છે કે કેમ ? અને જૈનોમા દારૂ આદિ પથીઓનો દેટનો સખ્ત રીતે નિષેધ કરવામા આવ્યો છે એ મીયા અબ્દુલ્લાખા જૈનધર્મને છોડી મુસલમાન ધર્મમા જાય અને પછી જૈનધર્મની પાગલના પ્રલાપની માફક પ્રલાપ કરી નિદા કરે, એના જેવી મૂર્ખતા બીજી કઇ હોઇ શકે ?

મિયા અબ્દુલ્લાખા આગળ ચાલતા એમના મહમ્મદ સાહેબ ઉપર ફિદા થતા કહે છે —

हुवा सबमें बहत्तर हमारा मुहम्मद
अजब शानका है प्यारा मुहम्मद ।
किसीको वसीला किसीका यहा है
मुझे तो फक्त है सहारा मुहम्मद ॥

जनेउको तोडा कटाइ है चोटी
    किया तेरे दरका सहारा मुहम्मद ।
बुतोंकी परसतिशसे तायब हुवा है
    नहीं उन्की सुहबत गवारा मुहम्मद ॥

बुतोंको खुदा अपना जो मानते हैं
    किया मैंने उन्से किनारा मुहम्मद ।
कोई राम मानें कोई कृष्ण मानें
    हमें नाममें है प्यारा मुहम्मद ॥

नहीं फेज मुझको बुतोंसे मिला कुछ
    बहुत बर्सों शिर उन्से मारा मुहम्मद ।
मदीनाको दरवेश बनकर मैं जाऊं
    यही मैंने दिलमें विचारा मुहम्मद ॥

तुम्हाराही शैदा तुम्हीं पर फिदा हू
    तुम्हीं से है मेरा गुजारा मुहम्मद ।
मदीनामें अपने हरिको बुलाले
    यही नाम लेना तुम्हारा मुहम्मद ॥

મુહમ્મદ પરની દિવાનગીરીની હદ આવી ગઈ. એક મનુષ્ય પોતાના ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈને અધર્મ ભજે છે, ત્યારે તેની શી દશા થાય છે, એનું આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે. આ મુસલમાન બનેલા જનને પોતાની રામ કહાણીમાં જે જે બાબતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે,

એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જોવાય છે કે તેને જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોનું કે જૈન આચાર વિચારોનું રતીભર પણ જ્ઞાન નથી. અને એ બનવા જોગ પણ છે કારણ કે તેણે ગુરૂકુલ કાંગડીમાં શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી છે ગુરૂકુલ કાંગડી, એ આર્યસમાજનું ગુરૂકુલ છે ત્યાં શિક્ષા પ્રાપ્ત કરનાર, અરે બાલ્યાવસ્થાથીજ ત્યાં રહેનાર પોતાના ધર્મનું શું જ્ઞાન મેળવી શકે ? તેને શી ખબર હોય કે જૈનધર્મ શી વસ્તુ છે ?

આવી દશા આ એકજ યુવકની નહિ, પરન્તુ સેંકડો કે હજારો યુવકોની થઇ રહી છે જૈન-કુલોત્પન્ન બાળકોને જૈનધર્મની વાસ્તવિક શિક્ષાઓ આપનાર કયા છે આપણામાં સંસ્થાઓ ? અને જે સંસ્થાઓ ધર્મના સંસ્કારો પાડયા સિવાય જે યુવકોને બહારનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તેઓ જાહેર રીતે કદાચ અબ્દુલાખાના ભાઇ બને, એમાં નવાઇ જેવું શું છે !

અતએવ જૈનસમાજે ચેતવાની ખાસ જરૂર છે પ્રતિદિન હજારો-લાખોની સખાવતો અને ધર્મકાર્યોમાં વ્યય થતો રહેતો હોવા છતાં આવા પવિત્ર અને જગદુદ્ધારક ધર્મનો લોકો ત્યાગ કરે, એ કેટલી શરમાવા જેવી હકીકત છે ? ધ્યાનમાં રાખવું કે, આ તો એકજ જૈનના મુસલમાન બન્યાનું દૃષ્ટાંત છે, પરન્તુ આવા અનેક યુવકો જૈનધર્મની વાસ્તવિકતા નહિ જાણવાના કારણે અન્ય-ધર્મોમાં ભળી રહ્યા છે

આ પ્રસંગે કોઇએ એમ પ્રશ્ન કરવાનો નથી કે-મુસલમાન થનાર જૈન મૂર્તિપૂજક હતો, સ્થાનકવાસી હતો કે દિગંબર હતો ? ગમે તે હશે પરન્તુ એક જૈન તરીકે તો તેનું મુસલમાન થવું આખા જૈનસમાજને-જૈનધર્મીઓને માટે શરમનુંજ કારણ છે

અતએવ ન કેવળ અમુક એક ફિરકાએજ ચેતવાની જરૂર છે,

પરન્તુ મહાવીરના અનુયાયી 'તરીકેનો-જૈન ધર્મી તરીકેનો-દાવો રાખનાર તમામે ચેતવાની જરૂર છે સમય આવી લાગ્યો છે અધઃપાતના એક પછી એક લક્ષણો દષ્ટિગોચર થતાં જાય છે આવી અવસ્થામા પણ જૈન ધનાઢ્યો અને મુનિરાજો નહિ ચેતે તો નથી સમજી શકાતુ કે જૈન ધર્મની શી દશા થશે ? જૈન સમાજની દુર્દશા કયા જઈને અટકશે ?

અતએવ ચેતો ! મુનિરાજો ! ચેતો ! ધનાઢ્યો ચેતો ! જૈન ધર્મિયોને બચાવવા માટે પ્રયત્નશીલ થાઓ ! એ પ્રાન્તોમાં કે-જ્યાં જૈનધર્મની ભાવનાઓથી લોકો વિમુખ થતા જાય છે, ત્યા ગુરૂકુળો અનાથાશ્રમો વિધવાશ્રમો, બાળાશ્રમો સ્થાપના કરો. અને જ્યા જ્યા જૈનસસ્થાઓ હોય ત્યાં ત્યાં સૌથી પ્રથમ જૈનધર્મની તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા કરો. બીજી બધી બાબતોને અત્યારે ગૌણ કરો. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ઓળખી કામો કરો,-કરાવો જૈનના બાળકોને અજૈન સસ્થાઓમા શિક્ષા લેવા જવુ પડે અને પછી ધીરે ધીરે તેઓ અન્ય સસ્કારી બની જાય, એમા જૈનધર્મીઓને ખરેખર શરમાવા જેવુ છે જૈનાચાર્યોએ તો હજારો-લાખો અજૈનોને જૈની બનાવ્યા અરે હજારો ક્ષત્રિયોને જૈન બનાવ્યા. આજે ગણ્યા ગાઠ્યા જૈનોને પણ આપણે નથી સભાળી શકતા ? અરે જૈનધર્મીઓ ક્રીશ્ચીયન અને મુસલમાન થઇ રહ્યા છે ! કેટલી અફસોસની વાત કેટલો દુઃખનો વિષય ! ન માલૂમ આવોજ પ્રમાદ રાખતા રહીશુ તો ધીરે ધીરે अपरं वा किं भविष्यति-બીજુ શુ શુ થશે ?

卐

(૧૮)

पीछेसे चली आती है !

કહેવાય છે કે–પાચ પચાસ મુસલમાનો એક સ્થળે નીમાજ પઢી રહ્યા હતા. તેમા નીમાજની ક્રિયા વખતે કુર્નેસ કરતા એકના હાથની કોણી જરા હાલી ગઈ અને તે બીજાને અડી. બીજો દેખાદેખી ક્રિયા કરનાર હતો તેણે પેલાનુ અનુકરણ કર્યું, અને તેની પછીના માણસને કોણી અડાડી. તેણે બીજાનુ અનુકરણ કર્યું ચોથાએ ત્રીજાનુ, પાચમાએ ચોથાનુ, એમ પાચ પચીસ આદમી એ અનુકરણ કરતા ગયા, પણ કોઈએ એમ ન પૂછ્યુ કે–આમ કેમ કરવામા આવે છે ? આખરે પચીસેક માણસો તેમ કરતા ગયા. પછી એકે પોતાની પહેલાના મીયાભાઈને પૂછ્યુ —

" क्या खानभाइ ! यह क्या होता है ? " ખાનભાઈએ

જવાબ આપ્યો—" खुदा, जान, पीछेसे चली आती है '
ખાનભાઈએ પીરભાઈને પૂછ્યું આમ પૂછતા પૂછતા જ્યાંથી
શરૂઆત થઈ હતી, ત્યાં સુધી આવ્યું, ત્યારે માલૂમ પડ્યું કે આ
તો બધું સ્વાભાવિક ભૂલનું પરિણામ હતું

દરેક ધર્મવાળાઓમાં ઘણે ભાગે આવી જ રીતે ચાલુ થઈ ગયેલી
કેટલીક ક્રિયાઓ ચાલી આવે છે જૈન સમાજમાં પણ કેટલીક ક્રિયા-
ઓનું મૂળ તપાસવામાં આવે તો આમ જ पीछेसे चली आती है
ની કહેવતને ચરિતાર્થ કરવાવાળુ મળશે અર્થાત્ કાં તો અમુક
કારણના લીધે એ ક્રિયા શરૂ થઈ હશે, અથવા કોઈની અજ્ઞાનતાના
લીધે કોઈએ ક્રિયા કરી હશે અને પછી બીજાઓએ તેનું અનુકરણ
કરી તે ક્રિયા ચાલુ કરી હશે છતાં ક્રિયાઓને પણ અનાદિકાળથી
ચાલી આવે છે ' શાસ્ત્રોક્ત આ ક્રિયા છે માટે આ ક્રિયા કેમ
છોડી શકાય, અથવા કેમ ફેરફાર કરી શકાય. એવો આગ્રહ
કરનારાઓ અત્યારે પણ એમાં મૌજુદ છે ' શું અમારા બાપદાદાઓ
મૂર્ખ હતા, કે આ ક્રિયા કરતા આવ્યા ? શું તેઓમાંના કોઈને યે
ન સમજ્યું કે આ ક્રિયા કાઢી નાખવી જોઈએ અથવા ફેરફાર
કરવો જોઈએ ? પછી આપણે કેમ કરી શકીએ ?' આવી
જબરદસ્ત (!) દલીલો ઉપસ્થિત કરવામાં આવે છે
અને તે ક્રિયાઓને કાયમ રાખવા કોશીશ કરવામાં આવે છે
પછી તે ક્રિયા આ જમાનાને માટે ભલે સામાજિક કે ધાર્મિક
હાનિકર્તા હોય

આવી એક બે નહિ, પરંતુ અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓએ ધર્મનું
સ્વાંગ પકડી લીધું છે, કે જે આમાંથ બુદ્ધિથી પણ આપણે તેને
ધર્મની સાથે ન જ બેસાડી શકીએ

ઘણા ગામોમાં મુનિરાજો પધારે છે અને તેઓ જે સ્થળે

વ્યાખ્યાન વાચવાના હોય છે, ત્યા ચ દરવો, પૂઠીયુ, બાજઠો, ચાદી આદિની ઠવણી વિગેરે ગોઠવવામા આવે છે એક ગામમા અમે ગયા ચ રવો, પૂઠીયુ બાધ્યુ ન હોતુ વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું, ત્યારે એક શ્રાવક ભાઇ બોલી ઉઠયા " સાહેબ, જરા થોભી જાઓ, ચદરવો, પૂઠીયુ લેવા માણસ ગયા છે " તેને કહેવામા આવ્યુ " ભાઇ, ચદરવા પૂઠીયા વિના વ્યાખ્યાન ન વચાય ? " તેણે જવાબ આપ્યો-" ના, કોઇ મુનિરાજ અમારે ત્યા એવા નથી આવ્યા કે- ચદરવો-પૂઠીયુ બાધ્યા પહેલા વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હોય, અમારે ત્યા અનાદિ કાળથી આ રિવાજ ચાલ્યો આવે છે ચદરવો, પૂઠીયુ બાધવુ જ જોઇએ પરપરા પ્રમાણે ચાલવુ જોઇએ "

વિચાર કરવાનો વિષય છે કે-શુ ચદરવો પૂઠીયુ બાધવુ એ શાસ્ત્રોક્ત નિયમ હોઇ શકે ? ચદરવો પૂઠીયુ બાધ્યા વિના નુ વ્યાખ્યાન ન વચાય ? ચદરવો, પૂઠીયુ બાધ્યા વિના કરનુ વ્યાખ્યાન અવિધિવાળુ થાય ? પણ ' पीछेसे चली आती है ' ને જ મા આપનુ હોય ત્યા બીજો શો ઉપાય ?

એક ગામમા પ-૭ શ્રાવકો પ્રાતઃકાળમા પ્રતિક્રમણ કરવા એકઠા થયેલા ત્યા એક નવો માણસ આવ્યો ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી પેલા નવાએ ચૈત્યવદનનો આદેશ માગ્યો. ત્યારે એક બોલ્યો-" નહિ, પાચ જ્ઞાનની આરાધનાનો અને કર્મ ક્ષયનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી ચૈત્યવદન થશે અમારે ત્યા આ પ્રમાણે હમેશાથી રિવાજ ચાલ્યો આવ્યો છે " ઠીક, પેલા નવાએ તેમ કર્યુ, પણ શકા રહી ગઇ કે વિધિ કઈ સાચી ? આખરે કોઇ જ્ઞાની ગુરુને પૂછ્યુ ત્યારે ખાતરી થઇ કે શ્રાવકો વ્હેલા મોડા આવતા બીજાને સાથે લેવા માટે જરા થોભી જઇને બેસી રહેવુ પડતુ, તેના કરતા જ્ઞાનની આરાધનાનો અને કર્મક્ષયનો કાઉસ્સગ્ગ કરવામા

સમય વ્યતીત કરવો સારો, એમ ધારી તે લોકોએ એ કાઉસ્સગ્ગ શરૂ કરેલો, પણ ધીરે ધીરે તે વિધિરૂપે પેસી ગયો. જેમ ખરતર ગચ્છવાળાઓ દાનસાહેબનો કાઉસ્સગ્ગ કરે છે પણ જ્યારે દાન સાહેબ નહિ થયા હતા, ત્યારે કોનો કાઉસ્સગ્ગ કરતા હશે ? આમ શુભ અભિપ્રાયથી સમયને સફળ કરવા કોઈએ કાઉસ્સગ્ગ કોઈ વખત કર્યો પણ ધીરે ધીરે તે વિધિરૂપે પ્રવેશી ગયો અને કોઈ સમયે કોઈ કાઉસ્સગ્ગ ન કરે, તો તેનુ આખુ પ્રતિક્રમણ અવિધિ રૂપે ગણવામાં આવે આ પણ पीछेसे चली आती है નુ જ પરિણામ છે ને !

એક ગામમાં સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે દીવો રાખવાનો રિવાજ પડી ગયેલ. તેમા કેટલાક સમજુ લોકોએ દીવો નહિ રાખવાનુ જણાવ્યુ, ત્યારે બીજો પક્ષ વિરોધ કરવા લાગ્યો કે ' નહિ, આ જૂનો રિવાજ છે આ રિવાજ કેમ બધ થઈ શકે ? શુ અમારા વડવાઓ મૂર્ખ હતા કે—આવો રિવાજ રાખ્યો તેમણે પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણની જૂની વિધિમા આવો ઉલ્લેખ જોયો હશે. ત્યારેજ દીવો રાખતા હશેને ? આજ કાલ છાપા થઈ ગયા. બધી વિધિઓ છપાઈ ગઈ એમા બધો ગોટો વળ્યો' ઇત્યાદિ પ્રતિપાદન કર્યું છેવટે તે પક્ષને સમજાવવામા આવ્યો કે—" મહાનુભાવો ! પચાસ સો વર્ષ ઉપર લોકોમા જ્ઞાન ઓછુ હતુ યતિયો શિથિલાચારી થઈ ગયા હતા સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ વખતે લોકો ભેગા થતા વિલબ કરતા, આખરે ધીરે ધીરે ભેગા થતા રાત પડી જતી, યતિયોને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણના કેટલાક સૂત્રો કઠસ્થ નહિ અને લખેલ પાનામાથી વાચીને કહેવુ પડતુ તેથી દીવાની જરૂરત પડેલી પરતુ દીવો રાખવો એ કઈ વિધિ નથી પ્રતિક્રમણમા દીવાની ઉજેહી પડે, તોય દોષ લાગે, તો

પછી પ્રતિક્રમણમા દીવો રખાય જ કેમ ? " આખરે તેઓ સમજ્યા અને પીછેસે ચલી આતી હૈ આ ભૂલ તેમના ધ્યાનમા આવી

કેટલાક અજ્ઞાનિયો ' ધોળો મામો ' કાકરીયો પીર ' ' ચીંચરીયો દેવ ' વિગેરેને માને છે, પરંતુ તેની ઉત્પત્તિની તપાસ કરવામાં આવે તો બરાબર પીછેસે ચલી આતી હૈ ની કહેવતને જ લાગુ પડે આવીજ રીતે જૈનસમાજમા બીજી અનેક ક્રિયાઓ છે કે જે પીછેસે ચલી આતી હૈ ની નાનેદાર હોય છે ઘણી વખત આપણા લોકો, બીજાઓને એના ચાલી પડેલ દેવોને માનતાં હાસી કરે છે, અને તેમને મિથ્યાત્વી કહી ઉભા રહે પરંતુ પોતે આવી માનતાઓ માનવા વાળા કે એવી નિર્મૂળ 'ક્રિયાઓને કરવાવાળા હોય છે, એનુ તો એઓને ભાન યે ન્હેતુ નથી '

ચદનમાળાના અઠ્ઠમમા કેટલો ઉત્તમ ભાવ અને રહસ્ય સમાયેલ છે ? પરન્તુ આજકાલ એ અઠ્ઠમની પાછળ કેવી ક્રિયા થાય છે ? ચદનમાળાનો અઠ્ઠમ કરનાર બાઇએ પગમા આટી નાખવી જોઇએ અને અમુક નાણુ આપવુ જોઇએ આ પરંપરાનુ મૂળ શુ છે ? શુ આટી પાડયા વિના અને અંદર નાણુ મૂકયા વિના મુનિરાજને દાન દે તો તેનો અઠ્ઠમ નિષ્ફળ જાય ? કેટલાક ત્યાગી પુરુષો કહે છે કે એ પૈસા જ્ઞાનખાતામા જાય છે પરન્તુ આવી એક ઉત્તમ તપસ્યાની પાછળ આવા પ્રકારનો ટેકસ હોવાનુ કયુ કારણુ ? આ રિવાજ શુ એ સ્પષ્ટ નથી બતાવતો કે શિથિલાચારી ગોરજીઓના વખતમાં આ લફરૂ પેસી ગયુ છે ? શુ વીતરાગનો ત્યાગી માર્ગ આવી તપસ્યામાં આવો ફોર્સ પાડી શકે ? આ પીછેસે ચલી આતી હૈ એનુ પરિણામ નહીં તો બીજુ શુ છે ?

કેટલાક ગામોમા વાસક્ષેપ નખાવવાના ટકા લેવાય છે તેમા

છોકરાને વાસક્ષેપ નાખે તો અમુક રકમ, છોકરીને નાખે તો અમુક રકમ આ રિવાજ માટે પણ જો કોઇ કહે કે ભાઇ, વાસક્ષેપ નાખવામા પણ કિંમત ? ત્યારે એનો જવાબ મળે કે પીછેસે ચલી આતી હૈ । અમાગથી કેમ ફેરવાય ? અને વધારે દીર્ઘદર્શી પુરુષો તો એ જ જવાબ આપે કે એ નિમિત્તે આવક થાય છે આવક બરાબર છે, આવકનો માગ તો સારો, એમા કોઇથી ના પડાય તેમ નથી

કહેવાની મતલબ કે કોઇ પણ રિવાજ રાખવો કે ન રાખવો, એ સંઘની અનુકૂળતા કે મનસુરી ઉપર આધાર રાખે છે, પરંતુ આવા રિવાજોમા તથ્ય શુ છે ? શાથી આ રિવાજો પડયા છે ? આ રિવાજો કયારથી પડયા છે ! આ રિવાજને ફેરવવામા આવે તો ભગવાનની આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન કરવા જેવુ તો નથી થતુ ? અથવા શાસ્ત્રીય દોષ તો નથી લાગતો ! ઇત્યાદિ બાબતોનો જરૂર વિચાર કરવામા આવે તો કેટલાક ગચ્છો સબધી, કે પરંપરા સબધી સામ્પ્રદાયિક ઝઘડાઓ, કે જે આપણી અજ્ઞાનતાથી કરી રહ્યા છીએ તે ઘણે ભાગે ઓછા થઇ જાય.

દાખલા તરીકે–એ વાત ખરી છે કે તપાગચ્છના સાધુઓ પહેલા વ્યાખ્યાન સમયે મુહપત્તિ મુખ પર બાધતા હતા. એ વાત કેટલાક રાસાઓ–ગ્રથમાથી પણ મળી આવે છે પરન્તુ તે વખતે તેમ કરવાનુ કારણ હતુ અને તે કારણ એ જ કે પહેલા તાડપત્રો ઉપર લખેલા લાબા લાબા પાનાના ગ્રંથો હાથમા રાખીને વાચવા પડતા. આથી પુસ્તક પકડવામા જ બને હાથો કામમા આવી જતા, ત્યારે મુહપત્તિ કયા રાખવી ? અને ઉઘાડે મ્હોએ બોલવામા તો આશાતના થાય, અતએવ વ્યાખ્યાન સમયે બાધતા પરંતુ હવે તે કારણ રહ્યુ નથી. એક હાથમાં મુહપત્તિ

અને બીજા હાથમાં પાના ગખીને ઉપયોગપૂર્વક ખુશીથી વ્યાખ્યાન વાચી શકાય છે, અને તેથી જ પરમપૂજ્ય શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ, પૂજ્યપાદ શ્રીઆત્મારામજી મહાગજ, પૂજ્ય શ્રીમૂલચંદ્રજી મહાગજ, અને અને પૂજ્ય શ્રીનીતિવિજયજી મહારાજ તથા શ્રીઝવેરસાગરજી મહારાજના સાધુઓ વર્ત્તમાનમા બાધના નથી આમ કારણોની તપાસ કરી સમયાનુસાર એવા રિવાજોમા ફેરફાર કરવામા ધર્મનો નાશ કે पीछेसे चली आती है નુ ઓઠુ આગળ ન જ ધરવુ જોઇએ

આવી જ રીતે બોલીયોના રિવાજોનો પણ ઉંડો અભ્યાસ કરવામા આવે તો તેમા શુ છે ? એમાં જણાશે કે તે રિવાજો ચોક્કસ કારણોથી ઉપજ કરવાને માટે દાખલ કરવામા આવ્યા છે અને જ્યારે તે રિવાજો સમાજે જ દાખલ કર્યા છે, તો પછી, જેમ તેના ભાવોમા વધઘટ કરી શકીએ છીએ, તેવી રીતે તે આવક અમુક ક્ષેત્રમા નહિ, ને અમુક ક્ષેત્રમા લઇ જવાનો પણ સમાજ પ્રબધ કરી શકે છે સામાન્ય બુદ્ધિ પણ એ વાત સ્વીકારી શકે કે એક ક્યારીમા પાણી ઘણુ થઇ જાય છે, એટલે ખેતરનો માલીક તે કયારીનો માર્ગ બધ કરી આવતુ પાણી બીજી કયારીમા લઇ જઇ શકે છે કારણ કે ખેતરના માલીકે એ પાણીની નીક એટલા માટે બનાવી છે કે-કૂવાનુ પાણી આખા ખેતરમા પહોચી વળે. અને તેના માટે જેમ જેમ આવશ્યકતા જણાતી જાય છે તેમ તેમ તે પાણીને જુદે જુદે સ્થળે લઇ જવા માર્ગો ખુલ્લા કરી દે છે પરતુ તે ખેતરવાળો એમ કહેવાની કે માનવાની તો ભૂલ ન જ કરે કે-' આ કુવાનુ પાણી હમણા સુધી આ કયારીમા લઇ ગયો છુ માટે મારાથી બીજી કયારીમાં કેમ લઇ જઇ શકાય ? બીજી કયારીમા પાણી પહોંચાડવા માટે તો મારે બીજો કૂવો ખોદાવવો જોઇએ "

આમ કોઇ ન જ કરે. મતલબ કે આમ વ્યાવહારિક કાર્ય કરવામાં એક ખેતીકાર પણ पीछेसे चली आती है નું અનુકરણ નથી કરતો, તો પછી આપણાથી ધાર્મિક ક્ષેત્રોની પુષ્ટિ માટે તો पीछेसे चली आती है નું અનુકરણ કેમ થઇ શકે ? આવશ્યકતાનુસાર ફેરફાર કરીએ તો જ સામાજિક કે ધાર્મિક વિષયના તમામ અંગો પુષ્ટ રહી શકે અને પૂર્વપુરુષો એ પ્રમાણે ફેરફારો કરતા પણ આવ્યા છે

જરા ધ્યાન તો આપો. યોગક્રિયાની વિધિમાં કેટલો ફેરફાર થયો છે ! ઉપધાનાદિ ક્રિયામા અને તેની તપસ્યામા કેટલો ફેરફાર થયો છે ! પ્રાચીન વિધિઓ જરા મેળવવામાં આવે જુદા જુદા આચાર્યોની વિધિયોમાં જુદા જુદા પાઠો અને તેનું આલંબન કરીને આજકાલના પન્યાસો પણ સૌ સૌની મરજીમાં આવે છે તેમ ક્રિયાઓ ધપાવે જાય છે અને જ્યારે પૂછે છે કે-ફલાણા મહારાજ આમ કરાવે છે, અને આપ આમ કેમ ? આનો ઉત્તર અમારી પરંપરા આમ છે અર્થાત્ એનો અર્થ એજ કે पीछेसे चली आती है

શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે કે યોગાનુષ્ઠાન સિવાય વાચના આપે, તો પ્રાયશ્ચિત્ત છતા વર્તમાનમા વાચના આપવામાં આ વિધિ કેટલી પળાય છે ? આ ફેરફાર નહિ તો બીજુ શું કહેવાય ?

આવી એક બે નહિ, સેંકડો બાબતો એવી છે, કે જેના રીવાજોમાં ફેરફાર થતા આવ્યા છે જૈનધર્મના-સમાજના પૂર્વ પુરુષો पीछेसे चली आती है નું જો અનુકરણ કરતા આવ્યા હોત અને પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કર્યો હત, તો જૈનધર્મ કે જૈન-સમાજ આજે ક્યારનાએ કાળના ગ્રાસ બની ગયાં હત પરંતુ

નહિ, સમયાનુસાર આપણા પરમ પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યો ફેરફારો કરતા આવ્યા છે જ્યારે જ્યારે સમાજને જેમાં જેમાં ફેરફારો આવશ્યક જણાયા, ત્યારે ત્યારે તેમાં તેમણે પરિવર્તન અવશ્ય કર્યું છે હા, મૂળવસ્તુનો લોપ થવા નથી દીધો મૂળવસ્તુને ધક્કો નથી પહોંચવા દીધો તેનું રક્ષણ અવશ્ય કર્યું છે ખરી રીતે જોવા જઈએ તો બાહ્ય ક્રિયાઓ-રિવાજો ધર્મ અને સમાજરૂપી અંગના-શરીરના રક્ષક છે એ રક્ષકના વેષમા ગમે તેવો ફેરફાર કરી શકીએ છીએ એ શરીર ઉપર, એ શરીરની રક્ષા માટે ઋતુ અનુસાર વસ્ત્રો પહેરવામાં કંઈ ખોટું નથી. હા, એ વસ્ત્રોથી શરીરની હિફાજત થાય છે કે કેમ ? મૂળ શરીરને તેનાથી કંઈ હરકત તો પહોંચતી નથી ? એ જ માત્ર જોવાનું છે બાકી શીયાળામાં ગરમ કપડા ઓઢ્યા કે પહેર્યા, માટે ઉનાળામાં પણ ગરમ પહેરવા અને ઓઢવા જ જોઈએ, એ કયાની બુદ્ધિમત્તા ! ચૌદમી કે પંદરમી શતાબ્દિમાં ધર્મના કોઈ અંગની રક્ષા માટે અમુક કાર્ય કર્યું, માટે તેનું તે જ કામ આ વીસમી સદીમાં પણ કાયમ રાખવું જ જોઈએ, એ કયાંનો ન્યાય ? અને તે વખતનું એ કાર્ય આ વખતમાં ઘાત વિઘાતક હોય, છતાં તેને કાયમ રાખવું—કારણ કે पीछेसे चली आती है एे કેવું ડહાપણ ?

માટે દરેક મહાનુભાવોએ સમયને ઓળખીને કામ કરવાની જરૂર છે અને તેટલા માટે દરેક કાર્યમા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે આ પ્રમાણે સમાજના યુવકો અને ધર્મના ધોરીઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈને સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો કરે નહિ કે पीछेसे चली आती है માટે કરે-એવાં કાર્યો કરી જૈન ધર્મની જાહોજલાલી થાઓ, એટલું જ અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમું છું

(૧૯)

ધાર્મિક અભ્યાસ

કોઇ પણ સમયમા પ્રત્યેક માણસે ધાર્મિક અભ્યાસ કરવો અનિવાર્ય સમજવામા આવ્યુ છે ક્રિયાકાંડ તરફ અરુચિ રાખનારા આજ કાલના કેટલાક યુવકો પ્રતિક્રમણાદિના અભ્યાસને મહત્ત્વથી રહિત સમજે છે અને તેનુ જ એ કારણ છે કે બી એ કે એમ, એ. બી થઇ જવા પછી તેઓની ક્રિયા તરફની અરુચિમા વધારો થાય છે બલ્કે ‘ આવા ક્રિયાકાંડોમા શુ પડ્યુ છે ? ” એ શબ્દો કાઢતા પણ આપણે ઘણી વાર સાંભળીએ છીએ પરન્તુ તેઓ ભૂલી જાય છે કે સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષધ, જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, જપ, પૂજા વિગેરે આત્મશુદ્ધિનુ અસાધારણ કારણ છે અને આત્મશુદ્ધિ કિવા અંતઃકરણની પવિત્રતા, એજ

ખરો ધર્મ છે વમ, એ સિવાય બીજી કી વસ્તુ છે ? અને તેટલા માટે ક્રિયાકાંડ, એ પ્રત્યેક મનુષ્યને માટે–આત્મકલ્યાણાભિલાષીને માટે જરૂરનુ છે મોક્ષનુ સાધન કેવળ જ્ઞાન નથી, પરન્તુ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને છે, ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष । એટલે ક્રિયાકાંડને ઉપયોગી સૂત્રોનો અભ્યાસ પણ જરૂરનો છે જેઓ પ્રતિક્રમણાદિનો સ્વય અભ્યાસ નથી કરતા તેમને જન્મભર પ્રત્યેક ક્રિયામા પરતત્રતા ભોગવવી પડે છે બીજાની સ્હામે તાકવુ પડે છે ઉપરાન્ત મ્હોટી ઉમરના થવા છતા–ખાસ ડાહ્યા અને વિચક્ષણ ગણાવા છતા કોઇ સમયે થોડા કે ઘણા માણસોની વચમા સાધુ વદન, કે પ્રતિક્રમણના સૂત્રો બોલવાનો પ્રસગ આવે છે, ત્યારે તેઓને કેવા શરમીંદા થવુ પડે છે, એ એમનો આત્મા જ જાણે છે

અતએવ ધાર્મિક અભ્યાસ તો પ્રત્યેક જૈન બાળકને બાલ્યાવસ્થાથી જ કરાવવો જોઇએ એમા બે મત હોઇ શકે નહિ અને તેનુ જ એ કારણ છે કે–આજ કાલ પ્રાય પ્રત્યેક ગામમા હાની મ્હોટી જૈનશાળા કાયમ થતી રહી છે, બલ્કે બોર્ડિંગોમાં પણ અમુક સમય વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવામા આવે છે એ ખરેખર પ્રશસનીય છે,

પરતુ આ પ્રસગે હુ એ સબધી મારો અગત વિચાર પ્રકટ કરવા ઇચ્છુ છુ કે **બાળકોને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવો શી રીતે ?** અર્થાત્ અભ્યાસ કરાવવાની પદ્ધતિ કેવી હોવી જોઇએ ?

ધાર્મિક અભ્યાસની મુખ્ય બે પદ્ધતિઓ આપણી નજર આગળ છે એક **પ્રાચીન પદ્ધતિ** અને બીજી **આધુનિક પદ્ધતિ**

પ્રાચીન પદ્ધતિનો ક્રમ એવો જોવાય છે કે–બાલ્યાવસ્થામા

સૂત્રોને કંઠસ્થ કરાવવા, અર્થ વિના, અને જ્યારે અર્થને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ તેનામાં આવે ત્યારે અર્થ શીખવવા.

પરંતુ વર્તમાન સમયમાં મ્હોટો ભાગ આ પદ્ધતિને પસંદ નથી કરતો. આ પક્ષનું એવું કહેવું છે કે એક તો બાલ્યાવસ્થાથી કોઇ પણ વસ્તુ ગોખી નાખવાથી બાળકોના મસ્તકને જોર પડે છે અને બીજું એ કે અર્થ વિનાની ગોખણપટ્ટી એ પોપટને રામ રામનું રટણ કરાવવા બરાબર છે. માટે કોઇ પણ સૂત્ર અર્થ સાથે ભણાવવું જોઇએ.

બીજા પક્ષનું કહેવું કેટલાક અંશે આપણે સત્ય માની શકીએ. એમની મને દલીલોમાં કંઇક સત્ય સમાએલું છે. બાળકોના મગજને ખૂબ વિકસવા દેવા જોઇએ. ગોખાવીને તેમના મગજોને વજનદાર ન કરી નાખવા જોઇએ અને એ પણ ખરું કે- ' રામ રામ 'નું રટણ પોપટને માટે શું કામનું છે ? જ્યાં સુધી કે તે ' રામ 'નો અર્થ ન સમજે એવી જ રીતે માત્ર ' नमो अरिहंताणं ' એટલું ગોખી નાખવાથી શું ? અને તેટના માટે બાલ્યાવસ્થાથી જે જ્ઞાન આપવું, તે સાર્થ-અર્થ સહિત આપવું જોઇએ.

પરંતુ આની સાથે સાથે આપણે એ વિચારને ભૂલવો જોઇતો નથી કે બાળકોના મસ્તિષ્કો અર્થને ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળા ક્યારે હોય છે ? આનો અનુભવ તેઓને વધારે હોય છે કે જેઓને નાના બાળકોને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવાનું કામ પડ્યું હોય છે.

હું તો છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી જે કંઇ અનુભવ કરી રહ્યો છું, તેમાં મને તો સ્પષ્ટ જણાયું છે કે દશથી પંદર વર્ષની ઉમર સુધીના બાળકોમાં એવું ક્વચિત્ જ કોઇ બાળક હોય છે કે જે અર્થને-ખાસ કરીને પ્રતિક્રમણાદિના સૂત્રોના અર્થને-વાસ્તવિક અર્થને-ગ્રહણ કરવાની શક્તિ રાખતું હોય.

સૌથી પ્રથમ તો તેમની મસ્તિષ્ક શક્તિ જ એવી નથી હોતી —સૂત્રોના અર્થને ગ્રહણ કરી શકે તેમ સૂત્રોના અર્થમાં વિષય ગહન હોય છે, કે જે વિષયની સ્થૂલ બાબત સાથે પણ તેઓનો સ્પર્શ થયેલો નથી હોતો હા, તેઓ એક કામ અવશ્ય કરી શકે છે, અને તે એ કે, જેમ મૂલ સૂત્રો કંઠસ્થ કરે છે, તેની જ રીતે અર્થો પણ ગોખી મારે—રટી નાખે. જેવી રીતે કે આજ કાલની પ્રતિક્રમણની બુકો છપાયેલી હોય છે, તેવી રીતે જૈનશાળાઓમાં તે અર્થો રટાવવામાં આવે છે પરંતુ આમ કરવામાં વિદ્યાર્થીઓના મસ્તિષ્કનો બોજો—રટવાનો બોજો ઓછો નથી કરતા, બ‍ેકે તે બોજો વધારીએ છીએ

તેમ છતાં થોડા વખતને માટે માની લઈએ કે જેમ મૂલ સૂત્રો રટાવવામાં આવે છે, તેમ અર્થો પણ રટાવવા જોઈએ તો તેમાં પણ માત્ર તો એજ વસ્તુ છે કે સૂત્રોના રટણમાં અને અર્થોના રટણમાં ઘણું અંતર છે જણાવું કે—પ્રતિક્રમણના સૂત્રોમાં મોટે ભાગે ધાર્મિક બાબતો અને ખાસ કરીને વધુ વાંચ્યો છે પછી તે સંસ્કૃત હોય કે પ્રાકૃત (માગધી) આ બંને ભાષાઓનું બળ વ્યાકરણ—તેના નિયમો આદિ બાળકના જાણવામાં ન આવ્યા હોય ત્યાં સુધી તે જે રટે છે એ એના હૃદયની અંદર સ્પર્શ શી રીતે કરી શકે ?

દાખલા તરીકે—

પંચિદિઅ, લોગસ્સ, કરેમિ ભંતે આદિ પ્રારંભના જ સૂત્રો આ સૂત્રોમાં જે રહસ્ય છે, તે બાળક અર્થના રટણથી શું સમજી શકવાના હતા ? ત્યાંથી આગળ વધો. ' જગચિંતામણિ 'જ જૂઓ. આ જગચિંતામણિના અર્થો પણ રટવાથી શું ? આમ જ

આપવામા આવે છે, તેવી રીતે થોડા ઘણા અશે પણ સસ્કૃત–પ્રાકૃતનુ જ્ઞાન આપવુ જ જોઇએ અને એનુ જ્ઞાન આપ્યા પછીજ ક્રિયાકાંડના સૂત્રો કે પ્રકરણોનો અભ્યાસ કરાવવો જોઇએ મૂળભાષાના જ્ઞાન સિવાય તેવા ગ્રંથો રટાવેલા વધુ સમય સુધી રહી શકતા નથી. આપણે જોઇએ છીએ કે–ઘણા લોકોએ ન્હાની ઉમરમા પાચ પ્રતિક્રમણ અને પ્રકરણો કરેલા હોય છે પછી મ્હોટી ઉમર થતા મુશ્કેલથી જ તેમાનુ કઇ યાદ હોય છે પરંતુ જો મૂળભાષા શીખીને તે વસ્તુઓ ભણવામા આવી હોય તો તે ખસની નથી. અને કદાચ ખસે, તો પણ તેના અર્થોનુ રટણ તો તેને રહે જ છે અને તે ગ્રથ હાથમાં આવતા તેને ઓર જ આનંદ આવે છે

આપણે અત્યારે અનુભવીએ છીએ કે–જૈનસમાજની અનેક સસ્થાઓમાથી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ અત્યારે મૌજૂદ છે તેઓ અગ્રેજીમા જરૂર આગળ વધ્યા હશે, પરંતુ ઉપરની બે ભાષાઓ–સસ્કૃત પ્રાકૃત–ના અનભિજ્ઞ હોવાથી–નહિ જાણનારા હાવાથી પોતાના શાસ્ત્રો જોઇ શકતા નથી અને તેથી તેમને કોઇ પણ બાબતમાં–નહિ કે જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સબધમા પણ અગ્રેજીનો આશરો લેવો પડે છે પછી તે અગ્રેજી લખનારાઓએ ગમે તેવુ લખ્યુ હાય તેને 'તત્તમય સર્વં' માનીને જૈન સિદ્ધાતોની માન્યતાઓમા શકાશીલ થવાનો પ્રસગ આવે છે પરંતુ જો આપણી સસ્થાઓમા વ્યાવહારિક જ્ઞાનની સાથે સસ્કૃત–પ્રાકૃતનો અભ્યાસ ખાસ કરીને કરાવાતો હોય તો તેઓને તે ભાષાના ગ્રંથો વાચવામા જરૂર રસ પડે તેમ ક્રિયાકાડના સૂત્રોમા રહેલુ રહસ્ય સમજવાથી તેઓની ક્રિયાભિરૂચિના પણ જરૂર વધે

દિલગીરીની વાત છે કે જૈનસમાજમા અનેક બાળાશ્રમો, બોર્ડિંગો, ગુરૂકુળો અને શિક્ષાલયો હોવા છતા આ બે ભાષાએ ઉપર જોર આપનાર માત્ર **શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મડળ** જેવી એકાદ

મસ્થા જ નજરે પડે છે હા, બીજી બધી મસ્થાઓ જૈન સસ્થાઓ હોવાથી—જૈનોના દ્રવ્યથી પોષાતી હોવાથી થોડો ઘણો સમય ધાર્મિક અભ્યાસ, કેવળ ગોખણપટ્ટીથી, જરૂર કરાવાતો હશે, પરતુ મૂળ ભાષા શીખ્યા સિવાય એનુ ખરૂ રહસ્ય તેઓને નહિ મળવાનુ અને ભવિષ્યમા તે જ્ઞાન કાયમને માટે નહિ રહેવાનુ, એ તો લગભગ નિર્વિવા૰ જેવુ જ છે એતએવ—

બાળકોને ન્હાની ઉમરથી સસ્કૃત પ્રાકૃતનુ જ્ઞાન કરાવવા તરફ દરેક સસ્થાના સચાલકોએ લક્ષ આપવુ જરૂરનુ છે તેમ ન બને તો ધાર્મિક અભ્યાસ બાળકોને અર્થ સાથે રટાવીને તો ન જ કરાવવો, એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે પ્રારભમા તો તેઓને માત્ર મૂળ સૂત્રજ કંઠસ્થ કરાવવા અને જ્યારે તેઓમા સમજશક્તિ આવે, વિચારશક્તિ વધે, ગ્રહણશક્તિ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તેઓને અર્થો સમજાવવા ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે મારો આ અનુરોધ બાળકોને માટે જ છે જેઓ ઉમરલાયક છે, વિચારી શકે છે, સમજી શકે છે તેઓને માટે તો એક એક સૂત્રના જરા વિસ્તારપૂર્વક અર્થો સમજાવવાથી મૂળસૂત્રો પણ કંઠસ્થ કરવા તેમને માટે આસાન થઈ પડે છે પરતુ બાળકોને અર્થનુ રટન ન જ કરાવવુ પરતુ આથી પણ વધારે ઉત્તમ ઉપાય હુ ઉપર કહી ગયો એ જ બને તો દેખાય છે કે—પ્રત્યેક સસ્થામા—શાળામા સસ્કૃત—પ્રાકૃતનો પ્રથમ અભ્યાસ કરાવવો.

આની સાથે સાથે એક એ અનુરોધ કરવો પણ નહિ ભૂલુ કે ધાર્મિક અભ્યાસમાં પુસ્તકો નવીનજ પદ્ધતિથી—ટેક્સ્ટ બુક તરીકે યોજવાની ઘણીજ જરૂર છે અને તે એવી પદ્ધતિથી યોજાવવા જોઈએ કે—સૂત્રોના અર્થો આસાનીથી વિદ્યાર્થીઓ ગ્રહણ કરી શકે શુ વિદ્વાનોની આવી ટેક્સ્ટ બુક તયાર કરનાર કમીટી નીમાશે ?

(૨૦)

સંસ્થાઓ અને સંચાલકો.

ગતાંકમાં પ્રત્યેક જૈનસંસ્થામાં ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની, અને તેને માટે સંસ્કૃત પ્રાકૃત શીખવવાની અનિવાર્ય આવશ્યક્તા અને એની પદ્ધતિ સંબંધી મારા વિચારો પ્રકટ કરી ચૂક્યો છું. આ લેખમાં આપણી સંસ્થાઓ અને સંચાલકોના સંબંધમાં કંઈક વિચારો પ્રકટ કરવા ઇચ્છું છું.

આ વિષયને માટે વધારે વિસ્તારપૂર્વક આલેખવાની મારી ઇચ્છા હતી. અને તેથી જ થોડાક સમય પહેલાં આપણી સંસ્થાઓના છેલ્લામાં છેલ્લા રિપોર્ટો મેળવવાની મેં કોશીશ કરેલી, પરંતુ જોઈએ તેવી તેમાં સફળતા નથી મળી. એટલે સાધારણ રીતે આ સંસ્થા-

આની જે પરિસ્થિતિયો છે, તેનું અવલોકન કરી કેટલાક વિચારો પ્રકટ કરીશ

કોઇ પણ વિષયનો જ્યારે વાંચાય છે, ત્યારે લગભગ સર્વત્ર એક સરખો વાય છે તેનું જ એ કારણ છે કે-દેખાદેખીથી કે આવશ્યક્તા સમજીને-ગમે તે કારણે બધી સમાજમાં એકજ પ્રકારના કાર્યો કરવાની ધુન ચાલે છે જૈનસમાજમાં અત્યાર જે સંસ્થાઓ હયાતી ભોગવે છે, તે આવી અનુકરણપ્રિયતાનું પરિણામ કે આવશ્યકતા જાણવાનું પરિણામ છે, પરંતુ ઉપયોગીતા, અનુપયોગિતાનો સવાલ હવે પછી વિચારવાનો રાખીએ, તો પણ એટલું જરૂર કહી શકાય કે જૈનસમાજમાં-મૂ૰શ્વેતામ્બર સમાજમાં સંસ્થાઓની સંખ્યા અફસોસ કરાવનારી તો નથીજ અર્થાત્ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સમાજની સંખ્યાના પ્રમાણમાં સારી સંખ્યા સંસ્થાઓની છે જો કે આથી પણ વધુ થાય તો એમાં ખોટું કે આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઇ ન કહેવાય, કારણ કે સારી વસ્તુનું તો अधिकस्य अधिकं फलम् જ કહી શકાય

હવે આપણી આ બધી સંસ્થાઓને જો થોડામાં થોડા વિભાગોમાં વિભક્ત કરવી હોય, તો તેના બે વિભાગો થઇ શકે **૧ સ્વતંત્ર શિક્ષણ આપનારી બોર્ડીંગો અને ૨ સ્કુલ કે કોલેજોમાં શિક્ષણ આપનારી બોર્ડીંગો ત્રીજો વિભાગ** એક એ પણ છે કે જે સંસ્થાઓ કેવળ શિક્ષણ આપે છે-જેની સાથે બોર્ડિંગ નથી હોતી. કહેવાની કંઇજ આવશ્યકતા નથી કે આ બધીયે સંસ્થાઓ કેવળ જૈનસમાજના જ દ્રવ્યથી ચાલે છે, આ સંસ્થાઓના નિમિત્તે જૈનસમાજ જે ખર્ચ ઉઠાવી રહી છે, એનો અડસટો કાઢવામાં આવે તો માસિક લગભગ ૧॥-૨ લાખથી તો ઓછું-નહિ જ હોય-સંભવ છે કે તેથી વધાર પણ હોય. આ હિસાબે વર્ષે લગભગ ૨૦

લાખ કે તેથી વધુ રકમ કેળવણી નિમિત્તે–જૈનસંસ્થાઓને પોતાના નિમિત્તે–જૈનબાળકો અને યુવકોને સુસંસ્કારી બનાવવા માટે ખરચવામાં આવે છે, ત્યારે હવે આટલા ખર્ચના પ્રમાણમાં જૈનસમાજ પ્રતિવર્ષ ફળ શું મેળવે છે, તે તરફ આપણે દૃષ્ટિપાત કરીએ.

સૌથી પહેલાં આવી સંસ્થાઓ કે જે બોર્ડિંગોની સાથે બાળકોને સ્વતંત્ર શિક્ષણ આપે છે તે તપાસીએ.

મારા ધારવા પ્રમાણે આવી સંસ્થાઓની હયાતિ આપણી સમાજમાં બહુજ ઓછી છે અને આવી સંસ્થાઓ જે છે તેની લાઇન જ જુદી છે અને એટલું પણ હું તો જોતો આવ્યો છું કે જે સંસ્થાઓ પોતાનાજ મુકરર કરેલા કોર્સ પ્રમાણે બાળકોને સ્વતંત્ર શિક્ષણ આપે છે તેનું ફળ પણ સીધી કે આડકતરી રીતે જૈનસમાજના જ ઉપયોગમાં આવ્યું છે અને આવવાનું. **બનારસ પાઠશાળા** આવી સંસ્થામાંની એક હતી. આ સંસ્થા એક જુદીજ લાઇનની હતી. અનેક વિઘ્નો પસાર કરીને પણ આ સંસ્થાએ જે ફળ જૈનસમાજ આગળ ધર્યું છે, તે અત્યારે જૈનસમાજના જ ઉપયોગમાં આવી રહ્યું છે અને તેમાથી નીકળતા વિદ્વાનો ગમે ત્યાં નોકરી કરતા હશે. પરંતુ એમણે **બનારસ પાઠશાળામાં** રહીને એવી વિદ્યા હાસલ કરી છે કે જે વિદ્વાનો ઉપયોગ જૈનસાહિત્ય જૈનધર્મ કે જૈનસમાજના લાભમાં જ થઇ રહ્યો છે અને થવાનો. આવીજ પદ્ધતિની કે થોડા ફેરફાર સાથેની જે કોઇ સંસ્થાઓ અત્યારે હયાતિ ભોગવે છે, કિંવા થશે તે જો સુવ્યવસ્થિત રીતે ચાલી તો તેનું ફળ જૈનસમાજના જ લાભમાં આવવાનું. પરંતુ દિલગીરી છે કે–એવી પદ્ધતિની સંસ્થાઓ આપણે ત્યાં ક્વચિત્જ જોવાય છે. આવી પદ્ધતિની સંસ્થાઓમાથી પણ જો જૈનસમાજ

સમુચિત ફળ ન મેળવે, તો તેનું કારણ શું છે, તે હું હમણાંજ આગળ બતાવીશ

હવે એવી સંસ્થાઓ કે જે બોર્ડિંગની સાથે બાળકોને સ્કૂલોના કોર્સ પ્રમાણે વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપે છે આ વિભાગમાં આપણા બાળાશ્રમો, ગુરૂકુળ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે

આવી સંસ્થાઓ વર્ષોથી ચાલવા છતાં કંઇ પણ સંગીન ફળ પ્રાપ્ત થયું હોય, એવું આપણે જોઈ શક્યા નથી. પ્રતિવર્ષ પાંચ પચીસ મેટ્રીક પાસ થનારા યુવકો નીકળતા હશે પરન્તુ સ્કુલમાંથી નીકળતાંજ તેઓ આર્થિક ચિંતાના ચક્કરમાં પડીજ જાય છે દસ,પાંચ વર્ષ એક સંસ્થામાં રહ્યા પછી પણ તેને ૧૫-૨૦ રૂ ની નોકરી માટે ધનિકોના મ્હો તાકવાજ પડે છે એક દુકાનથી બીજી દુકાને યાચનાઓ કરવીજ પડે છે જ્યારે તે પોતાના પેટ માટેજ એવી ફિકરમાં હોય છે, તો પછી સંસ્થા પ્રત્યેના પોતાના કર્ત્તવ્યને તો ક્યાંથીજ યાદ કરે ? મ્હોટે ભાગે લગભગ આવી સ્થિતિ પ્રાથમિક શિક્ષા લેનારાઓની થાય છે એટલે જે ઇરાદાથી જૈનસમાજ હજારો કે લાખો રૂપિયાનો વ્યય કરી આવી સંસ્થાઓ ચલાવે છે, એમાં જોઇએ તેવી સાર્થકતા તો નથીજ થતી

ઉપર જે વિભાગની સંસ્થાઓ સંબંધી મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે, એમાં ગુરૂકુળોનો પણ હું સમાવેશ કરૂં છું ખરી વાત એ છે કે— આપણા ગુરૂકુળોને ગુરૂકુળ કહી શકાય કે કેમ, એજ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે પ્રાચીન ગુરૂકુળના જે વર્ણનો આપણે વાંચીએ છીએ, એમાંની કઇ બાબત અત્યારના ગુરૂકુળોમાં જોવાય છે ?

ગુરૂકુળ એટલે ૮ વર્ષથી ૨૫ વર્ષ સુધી સંસારની વાસનાઓથી બાળકોને દૂર રાખી બ્રહ્મચર્ય પાલન કરાવવા પૂર્વક-શુદ્ધ સંસ્કારો નાખવા પૂર્વક વિદ્યાધ્યયન કરાવનારા આશ્રમો અને તે પણ

ગુરૂઓના સહવાસમાં રાખીને આપણાં બાળકો એની એ સમારની વાસનાઓમાં ઉછરે મરજી પડે ત્યારે આશ્રમમાંથી વિદાય પણ થઇ શકે, સમારની વાસનાઓમાં રચ્યા પચ્યા ગૃહસ્થોના સહવાસમાં રાત દિવસ રહે બ કે એ બાળકો ઉપર સંસ્કાર પાડનારા પણ એવાજ ગૃહસ્થીઓ હોય અને તેની સાથે આપણી પ્રાચીન વિદ્યાઓનું શિક્ષણ દૂર રાખી આજકાલની સ્કૂલોનું જ શિક્ષણ-કે જે શિક્ષણ આજે એકી અવાજે દોષીતુ ગણવામાં આવ્યું છે-તે શિક્ષણ અપાય, છતાં આપણે તેને ગુરુકુળ કહીએ, એનો અર્થ શો ? મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો પ્રત્યેક સસ્થાના સચાલકોએ સસ્થાના નામ અને ઉદ્દેશ પ્રમાણે સસ્થાને યથાયોગ્ય આકારમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ જો કે મારૂ એ કહેવુ નથી કે આપણે બધુ પ્રાચીન ગુરુકુળો પ્રમાણે આ સમયમાં મૂકી શકીએ, તો પણ જેટલા અશે બને તેટલા અશે તો તે કારમાં મૂકવી જ જોઇએ. આથી વિપરીત પદ્ધતિ ચલાવવી, એ તો અનુચિત જ ગણાય. થોડા વખત ઉપર આચાર્ય શ્રીવિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજે ત્યાંના ગુરૂકુળને ઉપયોગી થાય, એવી કંઇ મારા અનુભવજન્ય સૂચનાઓ લખવાની આજ્ઞા કરેલી, તે વખતે મે તો સ્પષ્ટ જણાવ્યુ હતુ કે-જ્યારે ગુરુકુળ નામ રાખ્યું છે, તો એ સસ્થામાં રહેનારા બાળકોના જીવનને સુસસ્કારી બનાવવા માટે-એમને રાત-દિવસ ઉપદેશાદિથી સદ્ભાવના વાળા રાખવા માટે આપના બે ચાર મુનિરાજોને સસ્થા સાથે અવશ્ય રાખવા. જો કે એ ખુશી થવા જેવુ છે કે પંજાબના ગુરુકુળમાં સાંભળવા પ્રમાણે ભણવાનો કોર્સ સ્વતંત્ર જ રાખવામાં આવ્યો છે મુનિરાજોને રાખવાની વ્યવસ્થા થઇ છે કે કેમ ? એની મને ખબર નથી.

કહેવાની મતલબ કે આપણી સસ્થાઓએ નામ અને ઉદ્દેશ

પ્રમાણેજ એનુ બધારણ પણ રાખવુ જોઇએ. અત્યારની પરિસ્થિતિમા આવી સસ્થાઓમાંથી જે કઇ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે ઉપર પ્રમાણેનુ જ એટલે કે ૧૦–૫ વર્ષ સસ્થામા રહ્યા પછી જીવનની ચિંતા ઉત્પન્ન કરાવનારૂ જ થાય છે

આપણી સસ્થાઓનો બીજો એક વિભાગ એ છે કે જે બોર્ડિંગો સાથે કોલેજોનો અભ્યાસ કરાવે છે આવી સસ્થાઓની પાછળ જે ખર્ચ થાય છે તે અર્ધમાં ગામ અને અર્ધમા ગામ જેવુ હાય છે પણ આવી સસ્થાઓ બહુ ઓછીજ છે અને જે છે, તેમાથી જરૂર વર્ષ દિવસે બે ચાર ડાકટરો, બે ચાર એલએલ. બી કે એન્જીનીયરો નીકળતા હશે પરન્તુ હવે એ ભ્રમ લગભગ ખુલ્લો થઇ ગયો છે કે આવી લાઇનમા પઢાવ્યા પછી તેમને આર્થિક ચિંતા નથી રહેતી, એમ તો નહિંજ સમય બારીક આવ્યો છે, અને " दिन दो गुने रात चौ गुने " આવી લાઇનના ઉમેદવારો નીકળતા જ રહે છે એટલે સૌને માટે સાધનો તૈયાર હોય, એવુ કઇ હોતુ નથી. આ વિષયનો અનુભવ કરવો હોય તો કોઇએ ટાઇમ્સ કે ક્રોનીકલ જોવામા જાહેરખબર આપી જોવી માલૂમ પડશે કે-કેવા ઢગલાબધ એલ. એલ બી. એ અને બી. એ થયેલાઓ તરી આવે છે એટલે જે આર્થિક ચિંતા દૂર કરાવવાના ઉદ્દેશથી આવી સસ્થાઓ ચલાવવામા આવે છે એમા પણ જોઇએ તેવી સફળતા તો નથીજ મળતી વળી આવી સ્થિતિમા નીકળેલા યુવકોનો જૈનસમાજ સાથે સબધ ઓછો રહે છે તેઓ સ્વતત્રતા બકે સ્વચ્છદતાના પવનમા ઉછરે છે, અને તે ઉપરાત ધાર્મિક સસ્કારોનો લગભગ અભાવ હોય છે, એટલે જૈનસસ્થામા કેળવણી લેવા છતા સમાજ અને ધર્મ પ્રત્યેના પોતાના કર્ત્તવ્યને બહુ જ ઓછા જ યુવકો યાદ રાખે છે

આમ કેળની દષ્ટિએ જોતા આપણે દરેક પ્રકારની સ્થિતિમા બહુ ઓછુ જ સંતોષજનક કાય થતુ જોઇ શકીએ છીએ. આ ઉપરાત પ્રત્યેક સસ્થાનો જે એક પ્રધાન ઉદ્દેશ હોવો જોઇએ તે –ચારિત્ર–કેરેકટરના સબધમા તો કઇ લખવા જેવુ રહેતુ જ નથી શુ લખવુ ? કેરેકટર ચારિત્રનો વિષયજ એક એવો છે કે જેના સબધમા ચોક્કસપણે કોઇથી કઇ નિર્ણય થઇ શકે જ નહિ તો પણ એટલી તો આપણે અવશ્ય આશા રાખી શકીએ કે જૈનસ સ્થાઓમાથી–અને તેમાં પણ ખાસ કરીને એવી સસ્થાઓમાથી કે–જેનો સબધ બાળકોના ચારિત્ર નિર્મળ બનાવવા તરફ વધુ હોય છે–નિર્મળ ભાવનાવાળા નૈતિક જીવનવાળા અને સદાચારી યુવકો નિકળવા જોઇએ, પર તુ આ સબધમા જે કઇ કિવદન્તિયો–લોકરવ સાભળીએ છીએ, તે જો સાચો હોય તો આ ફળ પણ સંતોષપ્રદ તો નથીજ તો પણ આ વિષયમાં નિશ્ચિતપણે કઇ ન કહી શકુ છતાં આપણી સસ્થાઓમાંથી ત્યાગની ભાવનાવાળા–સમાજ પ્રત્યેની કે ધર્મ પ્રત્યેની લાગણીવાળા યુવકો ખાસી સખ્યામા નિકળ્યા હોય, એવુ તો નથીજ જોવાતુ અને જો એવા યુવકો નીકળ્યા હત, તો આજે તમામ જૈનસસ્થાઓ યોગ્ય કાર્યકર્તાઓના અભાવની જે ચિચ્યાહટ કરી રહી છે, એવી ચિ તાહટ કરવાનો પ્રસગ નહિજ આવતે

આ પ્રમાણે બધી રીતે તપાસતાં આપણી સસ્થાઓ નિમિત્તે જે ખર્ચ કરવામાં આવે છે, એના પ્રમાણમાં ફળ બિલકુલ નહિ જેવુ જ મળી રહ્યુ છે અને નિરાશાજનક કાર્ય થઇ રહ્યું છે, એ તો સ્પષ્ટ જ છે, પ તુ તેમ થવાનુ શુ કારણ છે ? એ આપણે તપાસવુ જોઇએ

સૌથી પ્રથમ તો આપણી સસ્થાઓનુ એક સગઠન બળ નથી

જેટલી સંસ્થાઓ તેટલાં બંધારણો. ચોક્કસ બંધારણ પૂર્વકની અમુક સંખ્યામાં સંસ્થાઓ ચાલતી હોય અને તે બધી સંસ્થાઓનું એક સંગઠ્ઠન બળ હોય તો મારા નમ્ર મત પ્રમાણે થોડા ખર્ચમાં અને વ્યવસ્થાપૂર્વક કાર્ય કરતી એ સંસ્થાઓ થોડા સમયમાં મોટું રૂપ બનાવી શકે આવી રીતનું સંગઠ્ઠન અને વ્યવસ્થિત બંધારણ નહિ હોવાનું જ એ પરિણામ છે કે, દર પાંચ વર્ષે એક સંસ્થામાં રહીને નીકળનારા યુવકોને ગુજરાનને માટે તો આમ તેમ ફાંફાં મારવા જ પડે છે સમયનું અવલોકન કરી, જૈન બાળકોના ભવિષ્ય નો ખ્યાલ કરી નવીજ પદ્ધતિપૂર્વક આપણી સંસ્થાઓના બંધારણો બનાવવામાં આવતાં હોય, તો બાળકોને–યુવકોને સંસ્થામાંથી નીકળ્યા પછી પેટની કે કુટુંબની ચિંતાનો પ્રશ્ન ઓછોજ રહે, એટલે સંસ્થાઓની વાસ્તવિકતા–ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરવા માટે સૌથી પ્રથમ સંસ્થાઓનું સંગઠ્ઠન અને બંધારણ મુકરર થવાની જરૂર છે

સંસ્થાઓમાંથી વાસ્તવિક જોઈએ તેવું ફળ નહિ પ્રાપ્ત થવાનું બીજું કારણ સંચાલકોનું પણ છે સંચાલકોનો પ્રશ્ન જૈનસમાજ આગળ એક વિચિત્રભાવે ઉપસ્થિત થયેલો છે આજે જૈનસમાજની પ્રાયઃ દરેક સંસ્થા યોગ્ય સંચાલકોની માગણી કરી રહી છે આપણે ત્યાં કયાં છે સંચાલકો? કયાં છે કાર્ય કરનારાઓ? જો કે એ વાત ખરી છે કે–પ્રાયઃ દરેક સંસ્થા કમીટીના બંધારણપૂર્વક ચાલે છે પરંતુ કમીટીના સભ્યોમાં પણ જ્યાં સુધી એક બે વ્યક્તિઓ એવી ન હોય કે જે બધાઓને પ્રેરણા કરે, અને સંસ્થાના તમામ અંગોનું નિરીક્ષણ કરે, બલ્કે એમ કહેવું જોઈએ કે સંસ્થાના આત્મા બનીને કામ કરે, એવી એક બે વ્યક્તિઓ ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ સંસ્થા પગભર થઈ શકતી નથી, અને તેનું સંચાલન પણ સમુચિત રીતે થતું નથી અત્યારે આપણી સંસ્થાઓમાંની કેટલીક જે કઈ

સાધારણ રીતે ઠીક ઠીક ચાલી રહી છે, તે આવા સંચાલકોના સદ્‌ભાવે જ છે જે સંસ્થાઓને આમ આત્મા બનીને કામ કરનારી વ્યક્તિયો નથી મળી તે સંસ્થાઓની શી દશાઓ થઇ રહી છે, એ કોઇથી અજાણ્યુ નથી, તેમ છતાં એક વાત અવશ્ય છે કે સંસ્થામા પ્રાય કમીટીમા તેવાજ માણસો જોડાયલા હોય છે કે, જેઓ વેપારી લાઇનના યા એવાજ બીજા પોતાના કાર્યો પણ કરનારા હોય છે એવી અવસ્થામા પોતાનો તમામ સમય કેવળ સંસ્થાને માટે જ આપવાનુ તો તેમનાથી નથી જ બનતુ અને ન બને એ સ્વાભાવિક પણ છે અને તેથી ઘણો ખરો આધાર સંસ્થાના નોકરો ઉપરજ રાખવો પડે છે જો કે હજુ તો જૈનસમાજની એક પણ સંસ્થાને એવુ સદ્‌ભાગ્ય પ્રાપ્ત નથી થયુ કે જેનો આત્મા કોઇ વાનપ્રસ્થાશ્રમ જેવી સ્થિતિએ પહોંચેલ અને સંસારના કાર્યોથી વિરક્ત થયેલ કોઇ સદ્‌ગૃહસ્થ બની રહ્યો હોય મારુ તો માનવુ છે કે જ્યા સુધી ઉમર લાયક, કેળવાયેલા અને સુખી ગૃહસ્થો પોતાના સાંસારિક કાર્યોથી વિરક્ત થઇ આપણી સંસ્થાઓના આત્મા બનીને કાર્ય કરનારા ન નીકળે ત્યા સુધી સંસ્થાઓ જોઇએ તેવી પ્રગતિ નહિ જ કરી શકવાની. કયા છે આપણામા એક પણ એવી વ્યક્તિ કે જે પોતાનુ સર્વસ્વ સંસ્થાને સોંપી દઇ પોતાનુ જીવન પણ સંસ્થાને સોંપી દીધુ હોય ! કમમા કમ પોતાનુ જીવન સોંપનાર પણ કયા છે ? જૈનેતર સંસ્થાઓનુ જરા નિરીક્ષણ તો કરો, કેટલા આત્મભોગી વીરો નીકળી આવ્યા છે ? ત્યારે શુ લોભની પરાકાષ્ઠા-ઇચ્છાઓની પરાકાષ્ઠા જૈનસમાજને ત્યા જ આવીને ભરાઈ છે ? ડહાપણ આપનારા પોતાના ધંધાઓમા સારી રીતે આગળ વધી લક્ષાધિપતિઓ થનારા અને દરેક પ્રકારે સુખી તેમજ પુખ્ત ઉમરે પહોંચેલા આપણા કેળવાયલાઓ હવે ધંધા રોજગારો બંધ કરી પોતાના જ્ઞાનનો અને

અનુભવનો સંપૂર્ણ લાભ આપણી સંસ્થાઓને આપવા આત્મભોગ આપે, તો શું ન બની શકે ? પરંતુ ઇચ્છાવૃત્તિઓ ક્યાં રોકાય છે ?

આવા મહાનુભાવો નહિ નીકળવાનું જ કારણ છે કે આપણી સંસ્થાઓનો બધો આધાર કેવળ પગારદાર નોકરો ઉપર જ રાખવો પડે છે આવા પગારદાર નોકરોમાં સદાચારી નીતિપરાયણ અને બાળકોના જીવનોને સુંદર રીતે ઘડવાની શક્તિ રાખનારા તેમજ જે સંસ્થાનું તે અન્ન ખાતા હોય તેને સ્વકીય તરીકે માની કાર્ય કરનારા ક્વચિત્ જ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જ્યારે એવા નથી પ્રાપ્ત થતા, તો પછી તેનું પરિણામ સંસ્થાઓની કમબખ્તી સિવાય બીજું શું આવે ?

હા, જૈનસમાજમાં એક એવો વર્ગ છે કે જે પુખ્ત ઉમરે પહોંચેલ અને પોતાના ધંધાથી લગભગ રિટાયર થએલ અને ઠીક ઠીક કેળવણી પણ લીધેલ હોય છે આવા મહાનુભાવો કદાચ આવી સંસ્થાઓની લગામો હાથમાં લે, તો સારું કામ કરી શકે પરન્તુ આવો વર્ગ ધાર્મિક શ્રદ્ધામાં એટલો ઉંડો ઉતરી ગયેલ હોય છે કે-જૈનસંસ્થાઓમાં કામ કરીને પણ પગાર લેવામાં પાપ સમજે છે અને પગાર લીધા સિવાય પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવી શકે તેમ નથી હોતા. એટલે તેઓ ન પગાર લઇને કામ કરી શકે છે અને ન ઓનરરી કામ કરી શકે છે પરન્તુ હું નથી સમજી શકતો કે ધર્મની આસ્થાપૂર્વક, લાગણીપૂર્વક-પોતાનું સમજીને કામ કરીને પગાર લેવામાં શું પાપ સમાયેલું છે ? ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે એવા આસ્તિક-શ્રદ્ધાળુ લાગણીવાળા માણસો જે કામ કરી શકે છે, તે લોભીયા અને કેવળ પગારની દૃષ્ટિએ કામ કરનાર નોકરો નથી કરી શકતા. આપણી પેઢીઓ અને સંસ્થાઓમાં આવા જૈનો નથી રહેતા, એનું જ એ કારણ છે કે જેવા તેવા અને ગમે તે ધર્મના

માણસોથી કામ લેવું પડે છે હું તો જરૂર કહું કે આવા મહાનુ
ભાવોએ યોગ્ય પગાર લઇ ધાર્મિક કે સામાજિક સંસ્થાઓમાં કામ
કરવામાં કઇ પણ પાપ નથી. મારી ખાતરી છે કે જે માણસને
શાસનનો પ્રેમ છે, ધર્મની લાગણી છે અને જે પોતાનું સમજીને
કામ કરે છે તે ૧૦૦ ના પગાર લઇ સવાસોનું કામ કરવાની જ
દૃષ્ટિ રાખશે અને આવી અવસ્થામાં સંસ્થાઓમાંથી કે પેઢીઓમાંથી
પગાર લેવો કઇ પાપકર્તા ન હોઇ શકે હું માનું છું કે દરેક
સંસ્થાના સંચાલકોએ આવા માણસોની શોધ કરી નિયુક્તિ કરવી
જોઇએ કેવળ પૈસાના લોભની ખાતર કામ કરનારાઓથી સંસ્થાઓ
કવી બદનામ થાય છે, એનાં ઉદાહરણો આપવાની જરૂર છે જ
નહિ. કેટલીક વખત એવું પણ બને છે કે માણસો પોતાને નિસ્વા-
ર્થપણે ઓનરરી તરીકે કામ કરવાનું સ્વીકારી કામ શરૂ કરે છે
પરંતુ આવા ઓનરેરી કામ કરનારાઓનું ખર્ચ એક પગારદાર કરતા
—તેનાજ જેવી યોગ્યતા ધરાવનાર પગારદાર કરતા—સવાયું થઇ જાય
છે છતાં તે ઓનરેરી કહેવડાવે છે અને સંસ્થાના સંચાલકો, પોતાને
ઓનરરી કામ કરનાર મળેલ છે, એવો ખોટો આડંબર બતાવવાની
ખાતર એ સાચી વાત ઉપર ઢાંક પીછોડો કરી સમાજની આંખમાં
ધૂળ નાખે છે હું કહીશ કે આવા ઓનરેરી કામ કરનારાઓ કરતા
પગારદાર નોકરો સારા છે અને સંચાલકોએ પણ આવી રીતે ખોટો
આડંબર રાખીને સમાજને ઠગવાના કાર્યથી દૂર રહેવું જોઇએ

ટૂંકમાં કહું તો—આપણી સંસ્થાઓ નિમિત્તે જૈનસમાજ જે
ખર્ચ કરી રહી છે, તેના પ્રમાણમાં ફળ ઘણું જ ઓછું, બલ્કે નહિ
જેવુંજ મળે છે, અને તેટલા માટે આપણી સંસ્થાઓનું સંગઠન
કરવું જોઇએ અને એક કમીટી મુકરર કરી સંસ્થાઓનું બંધારણ
મજબૂત થવું જોઇએ તેમ તેની સાથે આપણા કેળવાયેલા સુખી

ગૃહસ્થોએ શાસનના પ્રેમની ખાતર-ધર્મની ખાતર પોતાની જિંદગીનો પાંચમો ભાગ કેવળ સંસ્થાઓના માટે સમર્પણ કરવો જોઈએ લોભવૃત્તિઓને ઓછી કરવી જોઈએ આત્મભોગની ભાવનાઓને વધારવી જોઈએ.

જો આમ થાય તો જે કાર્ય અત્યારે આપણે પચીસ વર્ષમાં નથી કરી શકતા, તે કાર્ય પાંચ વર્ષમાં આસાનીથી કરી શકીએ. આશા છે કે-શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે અને આપણી સંસ્થાઓથી આપણે કંઈ સંગીન ફળ મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈએ.

(૨૧)

મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીને !

મહાવીર એટલે ત્યાગની મૂર્તિ મહાવીર એટલે જગતના ઉદ્ધારક મહાવીર એટલે સત્યના પ્રકાશક મહાવીર એટલે અહિંસાના પ્રચારક મહાવીર એટલે વિશ્વપ્રેમનુ પ્રતિબિંબ અને મહાવીર એટલે લોભ અને ભયથી જીવન જીવવાનો નિષેધ. એવા પ્રભુ મહાવીરનો આજે જન્મ દિવસ છે ત્રિલોકીના પ્રાણિઓને આનંદ ઉપજાવનાર દિવસ છે આજનો મંગળમય દિવસ, મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ ઉજવવો જોઇએ અને ઉજવશે પણ ખરા શુ કરીને ? વરમા મિષ્ટાન્ન બનાવીને, મંદિરમા પૂજા ભણાવીને, વ્યાખ્યાન કરીને, વ્યાખ્યાન સાભળીને, કસાઇખાનામાથી દસ-પાંચ જીવ છોડાવીને અને મંદિરોમા રાત્રે રોશની કરાવીને પણ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજા-

રીએ સમજવુ જોઇએ છે કે આટલુ માત્ર કર્યાથી જયન્તીના ઉત્સ-વની સાર્થકતા થાય તેમ છે ? શત્રુંજય, રાજગૃહી, મક્ષી અને એવા ઘણા તીર્થો જ્યા સુધી ભયમા છે, તેના ઉપર બીજાઓના આક્રમણો છે, હજારો મહાવીરના પૂજારીઓને એક વખતના અન્નના પણ સાસા છે, મહાવીરની હજારો પૂજારણ વિધવાઓને પવિત્રતા-પૂર્વક જીવન વ્યતીત કરવાના સાધનો ઉપસ્થિત કરી આપવામા આવ્યા નથી, હજારો નવયુવકો સાધનોના અભાવે શિક્ષાથી વિમુખ રહી ઉદરનિર્વાહની ચિંતામા માર્યા માર્યા ફરે છે, અને લાખો મનુષ્યો મહાવીરના પૂજારી થવાને ઉત્સુક હોવા છતા આપણી અનુદારતાથી ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શકતા નથી, ત્યા સુધી ઉપરના કાર્યો કરવા માત્રથી કે મહાવીરના નામનો ઘટ વગાડી જયજયકાર પોકારવા માત્રથી " મહાવીર જયતી " ની સાર્થકતા માનવી, એ બરાબર ભ્રાન્તિજ છે મહાવીર કે મહાવીરના શાસન સાથે સબધ રાખનારી બધી બાબતોનુ બારિકાઇથી અવલોકન કરવાની જરૂર છે જ્યા સુધી મહાવીરના શાસનની બીજી બીજી વસ્તુઓ ભયમા હોય, આફતમા હોય, ત્યા સુધી વરઘોડા અને ઉત્સવોથી, ઉજમણા ને ઉપધાનોથી સભાઓ અને ભાષણોથી, પૂજા અને પતાસા-નાળીયેરની પ્રભાવના-ઓથી મહાવીરના શાસનની વાહવાહ કહેવડાવીએ, જયજયકાર બોલા-વીએ અને ઢોલ તાસા કે રણજાકના બેંડ વગડાવીએ એ સમયને નહિ ઓળખવાની અજ્ઞાનતા જાહેર કરવા બરાબર કરીએ છીએ

ખરી વાત તો એ છે કે-મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ-પછી તે સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ-સમયને ઓળખી તીર્થોની રક્ષા માટે, જૈન-ધર્મના પ્રચાર માટે, જૈનધર્મમા દાખલ થવા-મહાવીરના પૂજારી બનવા ઇચ્છનારા લોકોને અપનાવવા માટે અને જૈન સમાજના યુવકોને શિક્ષા તેમજ હુન્નર આદિમા આગળ વધારવા માટે પોતાના

તન-મન-ધનનો ભોગ આપવાની જરૂર છે અને તેજ ખરી **મહાવીર જયન્તી** છે સમયને ઓળખ્યા સિવાય, કેવળ પોતાની વાહ વાહને માટે-પોતાના નામને માટે, પોતાની મોટાઇને માટે વાજા વગાડવામા કે મિષ્ટા નો ઉડાવવામા લાખોનો ધુમાડો કરાવી નાખ વામા આવે અને કહેવુ કે-આ તો મહાવીરના નામ માટે છે, મહાવીરના શાસન માટે છે, મહાવીરના ધર્મની ઉન્નતિ માટે છે, એ નરી હાસ્યકતા નહિ તો બીજુ શુ છે? ખરી મહાવીર જયન્તી ઉજવવાનો પ્રસગ અત્યારે આવી ઉપસ્થિત થયો છે એને માટે લાખોની મખાવત કરવા કોઇ વીરનો વીરનો પૂજારી નીકળ્યો? આપણુ તીર્થધન લુટાઇ રહ્યુ છે સિદ્ધક્ષેત્ર જેવા પવિત્ર તીર્થ ઉપર આજ ભયકર આફતનુ વાદળ ઘેરાઇ રહ્યુ છે, અને વિખેરાવવા માટે એની સ્વતત્રતા મેળવવા માટે કોઇ મખાવતી વીર નીકળ્યો? અત્યારે તો ખરી મહાવીર જયન્તી તે ઉજવવાની છે જ્યાં સુધી આપણુ પવિત્ર તીર્થ અને તીર્થો સ્વતત્રતા પૂર્વક આપણા હાથમા ન આવે, ત્યા સુધી આપણા બીજા ઉત્સવો એ ઉત્સવો રૂપે હોવા જ ન જોઇએ

મહાવીર જયન્તીનો બીજો પ્રકાર મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કરવો એ છે મહાવીરનો ધર્મ-જૈનધર્મ એ યુનિવર્સલ ધર્મ છે, જગતનો ધર્મ છે સર્વમાન્ય ધર્મ છે છતા એ ધર્મને માનનારા આવા બુદ્ધિવાદના જમાનામા ગણી ગાંઠી સખ્યાના માણસો હોય, એનુ કારણ શુ છે? એનુ કારણ સ્પષ્ટ છે મહાવીરના પૂજારી તરીકે અભિમાન ધરાવનારાઓએ મહાવીરના ધર્મને પોતાનો બાપીકો ધર્મ માની લીધો છે એ ધર્મની શીતલ છાયામાં બેસવાનો જાણે કે બીજા કોઇનો હક્ક જ નથી, અને કદાચ કોઇ એ ધર્મની ઓથે આવીને ઉભો પણ રહે તો તેની સાથે કોઇ પણ જાતની છૂટ કે

મમત્વભાવ રાખવાની ઉદારતા મહાવીરના પૂજાઓ આપણે ધરાવતા જ નથી આવી સ્થિતિમા મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કેમ થઇ શકે ? મહાવીરના પૂજારીઓની સખ્યા કેમ વધી શકે ? ધર્મની સાથે સામાજિક બધારણોને સડોવાવવાં, એ વાસ્તવિક ધર્મને ખાબોચિયામા ડુબાડી રાખવા બરાબર શુ નથી ? જગત જાગ્રત થયુ છે બુદ્ધિવાદનો જમાનો છે, વિજ્ઞાનની કસોટી ઉપર જે ધર્મના સિદ્ધાન્તો સો ટચના સોનાની બરાબર ઓપી ઉઠે, એ ધર્મનો સ્વીકાર કરવાને આજે દુનિયા તૈયાર છે ત્યારે શુ મહાવીરના પૂજારીઓનુ એ કર્તવ્ય નથી કે-કોઇ પણ જાતિ કે કોઇ પણ દેશનો માણસ આ ધર્મનો આદર કરે-સ્વીકાર કરે, એને સર્વથા અપનાવવો ? અરે, જેઓ એક સમયે દશ જૈન હતા, મહાવીરના પૂજારી હતા, પરન્તુ અત્યારે કાલના પ્રભાવે કે આપણી બેદરકારીથી વિખુટા પડી ગયા છે, એઓને અપનાવવાની અને જૈનધર્મની બીનત ગાયામા મેળવી તેમની સાથે સર્વ પ્રકારનો વ્યવહાર ચાલુ કરવાની પણ ઉદારતા મહાવીરના પૂજારીઓ ન કરી શકે, એના જેવો ખેદનો વિષય બીજો કયો કહી શકાય ? અતએવ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીનુ કર્તવ્ય છે કે મહાવીરના ધર્મનો જેમ વધુ પ્રચાર થાય, એને માનવાવાળા વધે, અને દુનિયા જૈનધર્મના વાસ્તવિક સિદ્ધાન્તોને જાણે, એવા જે કઇ શક્ય ઉપાયો હોય, તે હાથમાં લેવા અને કોઇ પણ દેશ કે જાતિનો માણસ યદિ જૈનધર્મ પાલન કરે છે, તો તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર રાખવાની ઉદારતા રાખવી, એ મહાવીર જયન્તીનો બીજો પ્રકાર છે ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ કે સ્વધર્મીની સાથે પરહેજ રાખવાનુ ફરમાન મહાવીરના ધર્મમા છે જ નહિ સ્વધર્મી સાથે પણ પરહેજ-અનુદારતા રાખવાનુ કાર્ય તો તેજ કરી શકે કે કે જેણે મહાવીરના

સામ્યનાદને ઓળખ્યો નથી. ભગવાન્ મહાવીરે કોઇની સાથે કોઇ દિવસ ભેદ રાખ્યો નથી. એને મન તો ધની કે નિર્ધન પંડિત કે મૂર્ખ, બાલ કે વૃદ્ધ હિંદુ કે મુસલમાન, ભક્ત કે અભક્ત, શત્રુ કે મિત્ર, આર્ય કે અનાર્ય—તમામ એક સરખા હતા. મહાવીર તમામ આત્માઓમાં એક સરખી અનંતશક્તિ જોતા હતા. અને અતએવ સંસારનો કોઇપણ આત્મા આત્મકલ્યાણનો—મોક્ષનો અધિકારી છે, એમ તેમણે માન્યુ, સમજાવ્યુ અને વર્તનમાં મૂકી બતાવ્યુ હતુ '**સૂયગડાગસૂત્ર**'માં

> पभूदोसे निराकिच्चा न विमज्झेज्ज केणइ ।
> मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतसो ॥

આત્મબળને ફેરવી દ્વેષને દૂર કરી કોઇની પણ સાથે મન-વચન કાયાથી મરણ સુધી વિરોધ ન કરવાની પ્રભુએ આજ્ઞા કરી છે આ પ્રભુઆજ્ઞાનુ રહસ્ય શુ છે ? એ મહાવીરના પૂજારીઓ સમજશે કે ? મહાવીરનો ધર્મ-રાગ-દ્વેષને દૂર કરવાનો ધર્મ—જગતનો કોઇપણ મનુષ્ય પાલન કરવાનો અધિકારી છે અને જ્યાં એક ધર્મી તરીકેનો દાવો થયો એટલે ત્યાં એક બીજાની સાથે પરહેજ રાખવો પાલવે જ નહિ—રખાય જ નહિ અને જ્યાં સુધી કોઇ પણ સમાજ આટલી ઉદારતા ન કરે ત્યાં સુધી તે સમાજે માનેલા ધર્મનો પ્રચાર કદિ સંભવિત જ નથી અને તેથી મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારી પ્રત્યે એ કહેવુ લગારે અત્યુક્તિવાળુ નથી કે ઉદારતાપૂર્વક મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે સૌથી પહેલા સ્વધર્મિઓને અપનાવવાની—સાથે લેવાની—જ જરૂર છે અને તેમ થાય તો જ મહાવીરનો ધર્મ પ્રચાર પામે અને મહાવીરની વાસ્તવિક જયન્તી ઉજવી ગણાય.

હવે ત્રીજે પ્રકાર મહાવીરના '**શાસન**' સબંધી છે શાસન'

ગ૨થી અહિ ' આનાઓ 'થી મતલબ છે મહાવીરની આજ્ઞાઓનુ પાલન એજ મહાવીર ઠી માચી જયન્તી. આ આજ્ઞાઓનુ પાલન આપણે–મહાવીરના પૂજારીઓ કેટલુ કરીએ છીએ, એ પ્રત્યેક પૂજારીએ વિચારવુ ઘટે છે

કોઇ પણ પિતાનો સાચો પુત્ર તેજ કે જે પિતાના આજ્ઞાનુ પાલન કરે. કોઇ પણ માલીકનો સાચો સેવક તેજ છે કે જે માલીકની આજ્ઞાઓને શિરોધાર્ય ગણે અને કોઇ પણ દેવનો સાચો પૂજારી તેજ કે કે જે તે દેવની આજ્ઞાઓનુ શિર માટે પાલન કરે. આપણે તો મહાવીરના પૂજારી ! મહાવીર એટલે જગતના પિતા, મહાવીર એટલે જગતના માલીક મહાવીરની આજ્ઞા એ આપણા માટે આપણુ સર્વસ્વ હોવુ જોઇએ મહાવીરની આજ્ઞા એ આપણા માટે શિર માટે પાળનીયા હોવી જોઇએ આપણા હાડકા ખૂન અને રોમ રોમમા મહાવીરની આજ્ઞાપાલનનો ભાવ ઓતપ્રોત થઇને રહેવો જોઇએ, અને તોજ આપણે મહાવીરના પૂજારી તરીકે શોભી શકીએ–દાવો કરી શકીએ આપણે જે કઇ કરીએ તે મહાવીરના માટે મહાવીરની શોભા માટે જ આપણી શોભા નહિ કે આપણી શોભાને મહાવીરની શોભા બનાવીએ પર તુ અત્યારે શુ થઇ રહ્યુ છે ? કયા છે મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન ? પોતાના સ્વાર્થની ખાતર યશ–કીર્તિના લોભની ખાતર ધર્મના ઓઠા નીચે ઠેકાણાઓ ચલાવ્યા જવા, એ શુ મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન છે ? મહાવીરના વેષને નામે મોજો ઉડાવવી, એ શુ મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન છે ? ઉત્સર્ગને અપવાદ અને અપવાદને ઉત્સર્ગ બતાવી સ્વાર્થ સાધવા રાતદિન તત્પર રહેવુ એ શુ મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન છે ? સમાજ કે જાતિનુ ગમે તે થાય, પર તુ પોતાના પટારા તર કરતા રાત દિવસ મચ્યા રહેવુ, એ શુ મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન છે ? પોતાને પૂજાવવાની ખાતર શાસન

પ્રભાવના કે ધર્મની ઉન્નતિના બહાના બતાવી ભોળા જીવોને ભર માની પૈસાનુ પાણી કરાવવુ, એ શુ મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન છે ? કેવળ પોતાની સત્તા કાયમ રાખવા માટે તીર્થોની કે સઘોની પણ ખેન્દરકા ી કરવી, એ શુ મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન છે ? લોભવૃત્તિ ઓને તૃપ્ત કરવા માટે ધર્મની ક્રિયાઓમા ટેમ્મો રાખવા રખાવવા અને તે નિમિત્તે દ્રવ્યસગ્રહ કરવો કરાવો, એ શુ મહાવીરની આજ્ઞાનુ પાલન છે ? મહાવીરનો પ્રત્યેક પૂજારી મહાવીરની આજ્ઞાઓનુ કેટલુ પાલન કરે છે એનો સ્વય વિચાર કરી લે. અને જ્યા સ્વય આજ્ઞાનુ પાલન નથી, ત્યા મહાવીરના નામની ઘટડી વગાડયા કરવી, જય બોલાવ્યા કરવી, એ કયા સુધી સાર્થક છે એનો વિચાર ડાહ્યા માણસો સ્વય કરી શકે તેમ છે મહાવીરની પ્રથમ આજ્ઞા રાગ–દ્વેષને કમ કરવાની છે ખરુ કહીએ તો જૈનધર્મનુ પ્રથમ લક્ષણજ રાગદ્વેષને પાતળા કરવા એ છે પરન્તુ જ્યા રાગ–દ્વેષની પ્રબળતા હોય અને ઈર્ષ્યાગ્નિ રાતદિવસ પ્રજ્વલિત રહેતો હોય, ત્યા જૈનત્વ છે–મહાવીરના પૂજારીપણુ છે, એ કેમ માની શકાય ? મહાવીરના પૂજારીઓ વિચારશે કે આપણામા રાગ–દ્વેષની ન્યૂનતા કેટલી થઈ છે ? અરે, અમારા ત્યાગી મહાત્માઓજ પહેલા વિચારે. રાગદ્વેષની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ કારણ છે કે–ગણ્યાગાંઠયા ચારસો સા ધુઓ પણ પોતાનુ સગઠન નથી કરી શકતા ? રાગદ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ કારણ છે કે આજે આપણા તીર્થો આવી ભયકર સ્થિતિમા આવી પડવા છતા બધા સાધુઓ મળીને કોઇ પણ જાતના એક નિશ્ચય ઉપર નથી આવી શકતા ? રાગદ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ કારણ છે કે–સખાવતે બહાદુર ગણાતી જૈનસમાજમા એક પણ આદર્શ સસ્થા હયાતી ભોગવતી નથી ? રાગદ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ

કારણ છે કે પોતાના સમુદાયના સાધુઓમાંના કેટલાક શિથિલાચારી અને સ્વચ્છંદી થઇ રહેલા છતાં તેઓના ઉપર કોઇ પણ જાતનો અંકુશ રાખી શકતા નથી ? અને રાગદ્વેષ તથા ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજું શું કારણ છે કે આટલા ન્હાના સમુદાયમાં પણ જુદા જુદા વાડાઓમાં ગૃહસ્થોને ખેંચી જવાની તાણાતાણી થઇ રહી છે ? વિચારવાની જરૂર છે બહુજ વિચારવાની જરૂર છે. મહાવીરના પૂજારીઓમાં-વીતરાગના ઉપાસકોમાં આટલો દ્વેષ શોભે ? ધર્મ કે સમાજ ઉન્નતિના કાર્યોમાં પણ એક બીજાની સહાનુભૂતિ ન હોય, એક બીજાનું અનુમોદન ન હોય, એના જેવો ઈર્ષ્યાનિ બીજો કયો હોઇ શકે ? જ્યારે આવી અવસ્થા છે, તો પછી આપણે કેમ કહી શકીએ કે આપણે મહાવીરના પૂજારીઓ મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન કરીએ છીએ ? અને જ્યાં મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન જ ન હોય, ત્યાં મહાવીર જયન્તી-વાસ્તવીક જયન્તી ઊજવી કે કેમ મનાય ?

અતએવ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ મહાવીરનો ધર્મ અને મહાવીરની આજ્ઞાઓ તરફ ધ્યાન આપીનેજ પ્રત્યેક કાર્ય કરવાની જરૂર છે. મહાવીર આજ્ઞા કરે છે કે તમે જગતના પ્રાણી માત્ર સાથે **મૈત્રીભાવ રાખો.** જ્યારે આપણે ધરમાં પણ ભાઇઓ ભાઇઓમાં પણ વૈર વિરોધ અને ઈર્ષ્યાઓ રાખીએ, એ કેમ પાલવે ? મહાવીર આજ્ઞા કરે છે અને પોતાના વર્તનથી બતાવી આપે છે કે તમે તમારા દુશ્મન ઉપર પણ-તમારૂં ખરાબ કરનારા ઉપર પણ સ્નેહ કરો-તેને અપનાવો અને **વેરનો બદલો વેરથી ન લેતા શાંતિથી લ્યો.** જ્યારે આપણે અવૈરીને હિતકારીને પણ વૈરી માની ઈર્ષ્યા અને દ્વેષથી એનું બુરૂં કરવા રાતદિવસ મચ્યા રહીએ, એ કેમ શોભે ?

पन्नगे च सुरेन्द्रे च कौशिके पादसंस्पृशि ।
निर्विशेषमनस्काय श्रीवीरस्वामिने नम ॥

આ શ્લોકનો પાઠ કરી ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કરનારા આપણે એના રહસ્યનો જરા યે વિચાર ન કરીએ, એ કેમ ઉચિત ગણાય ?

અને તેટલા માટે મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ આજથી મહાવીરના જન્મ દિવસથી નિશ્ચય કરવો જોઇએ કે —

૧ હુ મહાવીરના ધર્મને માનનારી પ્રત્યેક વ્યક્તિને અપનાવીશ અને તેની સાથે કોઇ પણ જાતનો ભેદભાવ રાખીશ નહિ

૨ હુ મહાવીરના ધર્મની પ્રભાવનાનુ કોઇ પણ કાર્ય કરી તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરીશ અને મારાથી બનતી કોઇ પણ મદદ દેવાને તૈયાર રહીશ

૩ હુ મહાવીરના કોઇ પણ પૂજારીની-પછી તે ગૃહસ્થ હોય કે સાધુ-નિંદા નહિ કરુ તેમ ઈર્ષા પણ નહિ કરુ

૪ હુ જેમ બનશે તેમ જગતના પ્રાણિ માત્ર સાથે મૈત્રીભાવ ધારણ કરી તે આત્માઓને મારા આત્માની બરાબર સમજીશ, અને તેમના પ્રત્યેના દ્વેષ ભાવથી દૂર રહીશ.

૫ હુ મહાવીરના ધર્મને બટ્ટો લાગે એવુ કામ કદિ નહિ કરુ અર્થાત્ મહાવીરના શાસનની અપભ્રાજના થાય, એવા કાર્યોથી વેગળો રહીશ

મહાવીરનો પ્રત્યેક પૂજારી મારા આ નમ્ર નિવેદન તરફ ધ્યાન આપે અને યત્કિંચિત અશમા પણ તેનુ પાલન કરવા પ્રેરાય. એટલુ અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમુ છુ ?

(૨૨)

ગુરૂડમવાદ.

જુદા જુદા સમયમાં, જુદા જુદા દેશોમાં જુદા જુદા વાદો ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ કોઇ વખત બુદ્ધિવાદનું બળ વધે છે, તો કોઇ વખત વિજ્ઞાનવાદ વધે છે કોઇ વખત આત્મવાદની સત્તા જામે છે, તો કોઇ વખત સામ્યવાદ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે કોઇ વખત શ્રદ્ધાવાદ તો કોઇ વખત ક્રિયાવાદ, અને કોઇ વખત જ્ઞાનવાદ તો કોઇ વખત સત્તાવાદ વધી પડે છે આવાજ 'વાદો' માં એક ગુરૂડમવાદ પણ છે ભારતવર્ષના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી અત્યારે જો કોઇપણ 'વાદ' નું જોર ફેલાયું હોય તો તે ગુરૂડમવાદ છે તેમાં પણ જૈનસમાજમાં તો આ ગુરૂડમવાદનું અત્યારે એકછત્ર સામ્રાજ્ય થયું હોય તેમ જોવાય છે

ગુરૂડમવાદ અથવા ગુરૂડમશાહી એ 'નાદ્શાહી' નો પ્રતિધ્વનિ છે સત્તાના મદમા મસ્ત બની બીજાને કચડવા, પોતાની સત્તાથી ગમે તેવા અધર્મો કે અત્યાચારો ફેલાવવા, ધર્મના કે પુણ્યના ઓઠા નીચે જુ મો કે અનીતિઓ કરવી, તેમ સ્વર્ગ-નરકની આ કિઓ પોતાના હાથમા જ હોવાનુ લોકોને ભાન કરાવી ધમના નામે ગમે તેવા ફોસના ચલાવવા, એ ગુરૂડમવાદિયોનુ પ્રધાન લક્ષ્ય બિંદુ હોય છે

આ ગુરૂડમવાદના ઉપાસકો ન કેવળ ગૃહસ્થો જ છે, પર તુ મહાવીરના વડીલ પુત્ર તરીકેનો દાવો કરનારા અને 'મહાવીર' ના નામે જનતાને ભ્રમમા નાખનારા કેટલાક સાધુઓ પણ છે બ કે એમ કહેવામા આવે કે ગુરૂડમવાદનો મ્હોટો ભાગે પ્રચાર તેઓ દ્વારાજ થઇ રહ્યો છે તો તેમા કઇ ખોટુ નથી.

સાધુ એટલે ત્યાગનુ મ દિર સાધુ એટલે પ્રેમની મૂર્તિ સાધુ એટલે ઉત્તમ ચ દન, અને સાધુ એટલે સુગ ધી પુષ્પ. સાધુને સાંસારિક ખટપટો સાથે શો સ બ ધ? સાધુને ક્લેશ અને ઝઘડાઓની શી જરૂર? સાધુથી ક્રોધાદિ કષાયો કેમ કરી શકાય? અને સાધુથી ભવ્યાત્માઓ ભાગતા કેમ ફરે? પણ અહિ તો 'સાધુવાદ' નથી 'સત્તાવાદ' છે, અહિ તો 'ગુરૂડમવાદ' છે અમે સાધુ એટલે અમારાથી બધુ થઇ શકે समरथको नहि दोस गुसाइ । અમે સાધુ થયા એટલે સત્તાના મદમા ગમે તેને ગમે તેવા કટુવચનો સ ભળાવી નાખીએ, અમે સાધુ એટલે શિષ્યોને આગળથી મોકલી સામૈયાં અને ધુમધામો માટે પ્રેરણાઓ કરાવી શકીએ અમે સાધુ એટલે સાચુ કહેનારાઓ ઉપર પેટ ભરી આક્રમણો-આક્ષેપ કરી

શકીએ અમે સાધુ, એટલે નજીવો મતભેદ ધરાવનાર કે વિચાર સ્વાતંત્ર્ય રાખનારને બહિષ્કાર કે જ્ઞાતિબહારની શિક્ષાઓ કરી કરાવી શકીએ અમે સાધુ એટલે આત્મકલ્યાણનો સીન જોયો કરી, ગમે તેવા બાળકો કે અબળાઓને દીક્ષા આપવા નસાડી ભગાડી શકીએ અમે સાધુ, એટલે જ્યાં જઇએ ત્યાં શ્રાવકોએ ઉત્સવો ધૂમધામો–ઉજમણા–ઉપધાનો કરવા જ જોઇએ અને તે નિમિત્તે અમારી વાહવાહ પેપરોમાં આવવી જ જોઇએ પછી ભલે સમાજના લાખો મનુષ્યોને એક વખતનું અન્ન પણ ન મળતું હોય ભલે, લાખો બાળકો અને યુવકો અશિક્ષિત અવસ્થામાં જીવનો ગુજારતા હોય, અને હજારો વિધવાઓ પેટ ભરીના ટુકડા માટે સગાં સંબંધીઓ અને બીજાઓને ત્યાં ભટકી રોટલો રળતી હોય અમને તેની દરકાર નથી અમારે તો અમારૂં કામ કે અમારૂં નામ થવું જોઇએ ફલાણા ગામમાં ફલાણા મહારાજના પધારવાથી આવો અપૂર્વ ઉત્સવ થયો હતો અને આટના દિવસ નોકારશીઓ ઉડી હતી, તેમ ફલાણા ફલાણા ગામોથી પ્રસિદ્ધ બેંડ બોલાવવામાં આવ્યા હતા, એમ પેપરમાં આવવું જ જોઇએ અમે તો સાધુ, એટલે સાહિત્ય-સેવક તરીકેનું કે એવું કાંઇ પણ બ્હાનું રચી લોકો પાસેથી પૈસા કઢાવીજ શકીએ, પછી પૈસાનો ગમે તેવો દુરુપયોગ થતો હોય.

ગુરૂડમવાદિયો પોતાની સત્તાના અભિમાનમાં શું શું નથી કરી શક્યા અને શું શું નથી કરતા ? આજે ગુરૂડમવાદિયોના ઉપદ્રવોથી જૈનસમાજ કેટલી ત્રસ્ત બની રહી છે ? એક પણ કાર્ય સર્વાંગ સુંદર નથી બની શકતું એનું શું કારણ છે ? ગુરૂડમવાદિયોનો ગુરૂડમવાદજ ભલું જોઇતું નથી કે આપણી પ્રસિદ્ધ ફીરકીઓ ગુરૂડમવાદિયોના ફંદમાં ન ફસાઇ હત, તો આજે તેના પ્રત્યે જે મતભેદ

જોવા પામીએ છીએ, તે કદાપિ જોવા ન પામતે. એ ગુરૂડમવાદિયોનો જ પ્રતાપ છે કે આજે આપણા તીર્થો ખાસ કરીને શત્રુંજય તીર્થ આવી બયભીત સ્થિતિમાં આવી પડ્યું છે એ ગુરૂડમવાદિયોનોજ પ્રતાપ છે કે મ્હોટા મ્હોટા મંદિરોમાં લાખોની મિલકતો હોવા છતા તે મિલકતથી ધર્મના કે સમાજના કાર્યોને લગાર પણ ફાયદો પહોચતો નથી, બલ્કે એ મિલકતોનો દુરૂપયોગ થઇ રહ્યો છે એ ગુરૂડમવાદિયોનો જ પ્રતાપ છે કે-ઉપધાનો અને એવી બીજી બીજી ધાર્મિક ક્રિયાઓમા પણ આજે ટકસો હવાની ભોગવી રહ્યા છે એ ગુરૂડમવાદિયોનો જ પ્રતાપ છે કે આવા કરોડોના સમયમાં પણ જૈન સાધુઓ પોતાનુ સંગઠન કરી શકતા નથી." એ ગુરૂડમવાદિયોનોજ પ્રતાપ છે કે જૈનધર્મ પાળનારી અનેક જાતિયો આજે અન્યાન્ય ધર્મોમા ભળી ગઇ છે એ ગુરૂડમવાદિયોનોજ પ્રતાપ છે કે જૈન સમાજનો સામાન્ય વર્ગ આજે સાધુના નામથી ભડકી રહ્યો છે ગુરૂડમવાદિયોએ જૈન સમાજમા શું શું 'નથી કર્યું'? સમાજની છિન્નભિન્ન અવસ્થા ગુરૂડમવાદિયોના ગુરૂડમવાદને આભારી છે. મ્હોટા મ્હોટા શહેરોમા વાડાઓ બંધાઇ જવા, એ ગુરૂડમવાદિયોના ગુરૂડમવાદને આભારી છે આશ્ચર્ય અને અતિ ઉપયોગી સંસ્થાઓને તોડી પાડવાનો પવિત્ર (!) પ્રયત્ન ગુરૂડમવાદિયો જ કરે છે, પોતાની અધમતાને ઢાંકવા બીજાની ઉત્કૃષ્ટતાને અપકૃષ્ટતાના આકારમા બતાવવાનુ કાર્ય ગુરૂડમવાદિયો જ કરી રહ્યા છે જિનમંદિર જેવાં શાન્તિના અને ધ્યાન કરવાના સ્થાનો અશાન્તિમય અને આડંબરી ગુરૂડમવાદિયોએ જ બનાવી મૂકયા છે ગુરૂડમવાદિયોએ શું નથી કર્યું? એમના પવિત્ર (!) ગુરૂડમવાદનો પ્રભાવ એમણે કયા નથી પાડયો? અને તેમ કરીને એ ગુરૂડમવાદથી તેઓ ચોક્કસ ઉપાશ્રયના માલીક બની બેસવા છતા પોતાને અનગાર ચોક્કસ ક્ષેત્ર-

માજ વિચરનારા હોવા છતા પોતાને દેશ દેશાન્તર વિહારી, ચોક્કસ ગૃહસ્થોના ઘરોમાં જ ગોચરીએ જનારા હોવા છતા પોતાને ભૈક્ષ્યમાત્રોપજીવી, ખુબ ભારે કિંમતની કાબળો અને દુશાલા ગખવા છતા અને બીજા ઉપકરણોના પટારા ભરી તેના ઉપર મૂર્ચ્છા રાખવા છતાં પોતાને નિષ્પરિગ્રહી કહેવગવે છે એટલુ જ નહિ પગન્તુ ક્રોધની મૂર્તિ હોવા છતા ક્ષમાશ્રમણ, કપટ-પ્રપચમા રાત દિવસ મચ્યા રહેવા છતા નિષ્કપટી શાસનની અ દર શત્રુતાના કામો કરવા છતા પોતાને શાસનસમ્રાટ્, આકંઠ અજ્ઞાનતા ભરેલી હોવા છતા પોતાને મહાન્ પડિત, આચાર્યનો કે સાધુનો એક પણ ગુણ ગોખ્યો યે જડે તેમ ન હોવા છતા પોતાને સૂરીશ્વર, અને મહા મુનિરાજ, તેમ कहींकी इंट कहींका रोडा, भानुमतिने कुणवा जोडा વાળી કહેવત પ્રમાણે ઇધર-ઉધરના રખડાઉ સ્વચ્છદી સાધુ ઓને સાથે ફેરવવા છતા પોતાને મ્હોટા સમુદાયના નાયક કહેવગાવવા અને મનાવવા તૈયાર થનાર ગુરુડમોની કરતૂતોથી હવે સમાજે સાવધાન થવાની જરૂર છે

આવા ગુરૂડમો ન કેવળ સાધુવર્ગમાજ છે પગન્તુ ગૃહસ્થવર્ગમા પણ તેની સખ્યા કઇ કમ નથી ડહાપણ બુદ્ધિ કે ભલાઇની સાથે બારમો ચદ્રમા ધગવનાર કેવળ લક્ષ્મીના મદમા મસ્ત રહી બીજા નિર્ધન કે અલ્પધનવાળાઓને હલકા-નીચ-કે ગુલામ સમજનારા ગુરૂડમોનુ અસ્તિત્વ જેમ જૈનસમાજમા છે, તેમ, आधी अकल में और सब, देढ अक्लमें हम સમજનારા કેટલાક કેળવાયલાઓ બીજાને અશિક્ષિત અસમજદાર અને મૂર્ખ સમજી પોતાની વાગડો જે એક હત્થુ સત્તાથી ચલાવી રહ્યા છે, અથવા ચલાવવાની કોશીશ કરી રહ્યા છે, એ પણ એ જાતનો ગુરૂડમ જ છે આવા ગુરૂડમ-વાદિયો જો મદિરોના ટ્રસ્ટી હોય તો ત્યા તેઓ તે મદિરોની મિલકતને

પોતાની મિલકતની માફક ગમે તેમ તેનો વ્યય કરી શકે જો તેઓ કોઇ ગામના મથના આગેવાન છે, તો તેઓ પોતાની આગેવાનીના મદમા કોઇની મિનમ્ત દાવપેચથી પચાવી પાડે, ધારે તેને મમાજમા ઉતારી પાડે કે ગમે તેમ કરે એમને કોઇનાથી કઇ કહી શકાયજ નહિ

મતલબ કે ગૃહસ્થવર્ગમાં પણ આવા ગુરૂડમવાદિઓ અવશ્ય છે. અને એઓ પોતાના ગુરૂડમવાદનો ઉપયોગ ખુબ કરી શકે છે, પરંતુ એ ગુરૂડમવાદિયોએ સમજવુ જોઇએ છે કે કોઇપણ જાતની સત્તા, બીજાઓના ઉપર જુલમ ગુજારવા માટે નહિ પરંતુ બીજાઓને અપનાવવા માટે પ્રાપ્ત થાય છે સમાજ કે જાતિ, ધર્મ કે મમ્પ્રદાય મભા કે મોસાઇટી મસ્થા કે પેઢી-ગમે ત્યા આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરો પરંતુ તે આધિપત્યનો-ગુરૂડમવાદનો દુરૂપયોગ આ વીસમી મદીની જનતા તો કદિ પણ મહન કરી શકે નહિ જમાનો બદલાયો છે પ્રાચીન મમયમા પણ સમાજની દષ્ટિએ, ધર્મની દષ્ટિએ, ન્યાયકર્તાઓની દષ્ટિએ મહાન્ પુરુષો-સત્તાધારી પુરૂષો અવશ્ય થયા છે, પરન્તુ તેઓ આજમાનના સત્તાધારીયોની માફક ગુરૂડમવાદ ન્હોતા. ચલાવતા કારણ કે તેઓ પોતાને એક સત્તાધારી નહિ પરંતુ મેવક તરીકે ઓળખાવતા હતા એમણે પોતાની ગુરુતા-મ્હોટાપણાનો લાભ બીજાઓને મનાવવામા રજાડવામા, અન્યાય કરવામા નોતો લીધો, પરંતુ જે જે વિષયમા તેઓ મ્હોટા ગણાયા તે તે વિષયને લગતા મહત્વના કાર્યો કરવામા લીધો હતો અને તેનું જ એ કારણ હતુ કે તેઓ આજે પોતાના નામો ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમા સુવર્ણાક્ષર અંકિત કરાવી ગયા છે

મંપ્રતિ, શ્રેણિક, ચન્દ્રપ્રદ્યોત આમ, શિલાદિત્ય, વનરાજ અને કુમારપાલ જેવા જૈનરાજાઓ અને શમ્મામ, વિમલ, ઉદયન, વાગ-

ભર વસ્તુપાલ, તેજપાલ, ભામાશા અને કર્મચંદ જેવા સત્તાધારી જૈન મંત્રિયો ધારતે તો આજના કરતાં સત્તાધારી જૈન ધનાઢ્યો અને કહેવાતા કેળવાયેલાઓ કરતાં કેટલાએ ગુણો પોતાનો ગુરુડમ-વાદ ફેલાવી શકતે! પરંતુ નહિ. તેઓ પોતાને ધર્મના, સમાજના, અને સાધર્મિક ભાઇના એક સેવક તરીકે સમજતા હતા બીજા ભાઇઓની ઉન્નતિમાં જ પોતાની ઉન્નતિ અને અને કીર્તિ સમજતા હતા. આવી રીતે જૈન રાજાઓ અને મંત્રિઓજ નહિં પેથડશા, ઝાંઝણ, જગડુશા, જગસિંહ, ભામાશાહ, જાવડ ભાવડ સારંગ અને ખેમાહડાલિયા જેવા ધનાઢ્યોએ ગુરુડમવાદ તો ન્હોતો જ ચલાવ્યો. તેઓ બીજા સાધારણ સ્થિતિના લોકોને કોઇ ચીજ નહિ સમજવાનો **સત્તામદ** તો ન્હોતા જ રાખતા આવી જ રીતે ભદ્રબાહુસ્વામી, ઉમાસ્વાતિવાચક, હરિભદ્રસૂરિ, રત્નપ્રભસૂરિ, કાલિકાચાર્ય, બાપભટ્ટિ, સિદ્ધર્ષિ મહારાજ, યશોભદ્રસૂરિ, મલ્લવાદી, મલધારી હેમચંદ્રાચાર્ય અને હીરવિજયસૂરિ આદિ મહાન્ પ્રભાવક આચાર્યો એવા થઇ ગયા છે કે જેમની આગળ અત્યારના આચાર્યો અને સાધુઓ ચરણરજ સમાન જ ગણી શકાય તે મહાન્ આચાર્યો આખા સમાજ ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવી શકતા હતા. સમાજનું એક પાનું પણ એમની આજ્ઞા સિવાય ન હાલી શકે, એવી સત્તા અને યોગ્યતા રાખતા હતા, પરંતુ કોઇ કહી શકે તેમ છે કે તેમણે સમાજમાં ગુરુડમવાદ ચલાવ્યો હતો? ખરી વાત તો એ હતી કે તેઓ પોતાના મહત્ત્વ કરતાં શાસનનું મહત્ત્વ વધારે સમજતા હતા તેમને પોતાની કીર્તિ કરતાં શાસનની કીર્તિ વધારે પ્યારી હતી. પોતાના રાગી કરતાં શાસનરાગી બનાવવાનું તેમને વધારે પસંદ હતું પોતાના સ્વાર્થ કરતાં જગત્નું કલ્યાણ તેમને વધારે ગમતું હતું, અને તે જ કારણ હતું કે-જેમ તેઓ આખી સમાજને અપનાવતા

હતા, તેમ આબાલવૃદ્ધ સારી સમાજ તેમને અપનાવતી હતી. તેઓ સમાજની નાડને તપાસનારા સાચા વૈદ્યો હતા. તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જાણનારા સાચા સમયજ્ઞો હતા તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઇને જૈન કલ્યાણના કાર્યો કરવા વધાર પસંદ કરતા હતા, નહિ કે-' पीछेसे चली आती है ' એ કહેવતને ચરિતાર્થ કરવામાં લોક કલ્યાણ સમજતા હતા. સમય પર શાસનને માટે પ્રાણ આપવાને તેઓ તૈયાર રહેતા. જૈનધર્મની પ્રભાવના માટે માન કે અપમાનની પણ તેઓ દરકાર નહિ કરનારા હતા સંક્ષેપમાં કહીએ તો તેઓ સત્તાવાદમાં-ગુરૂડમવાદમાં નહિ માનનારા હતા, પરન્તુ શાસનવાદમાં માનનારા-સેવાભાવને પસંદ કરનારા હતા. તેઓનો દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે સેવા કરવામાં આત્મકલ્યાણ સમાયલું છે, નહિ કે સત્તા ભોગવવામાં.

અમારા આચાર્યો ઉપાધ્યાયો મુનિવરો અને ગૃહસ્થવર્ગ, કે જેઓ ગુરૂડમવાદમાં માનનારા છે એઓએ આપણા તે પૂર્વ પુરૂષોના જીવનો ઉપર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે અને તેવીજ રીતે જેઓને શાસનનો પ્રેમ છે જેઓ મહાવીર પ્રકાશિત મત્રીભાવમાં માનનારા છે જેઓ જૈનધર્મની વાસ્તવિક પ્રભાવનાને ચાહનારા છે, જેઓ જૈનસમાજમાં ફેલાયેલા આ અંધકારથી કંટાળેલા છે, જેઓ વાસ્તવિક સત્યનો દીપક જૈન જગતમાં પ્રકાશવા ચાહે છે જેઓને પોતાના સાધર્મિક ભાઇઓની દાઝ છે અને જેઓ આ જુલમને અધમનું કારણ સમજે છે તેઓએ હવે જાગ્રત થવાની જરૂર .

જેના હૃદયમાં સત્ય સૂર્ય ઝગઝગી રહ્યો છે એનાથી અધર્મ સહન ન જ થઇ શકે એમણે ચેતવું જ છું એમણે સંઘબહાર કે જાતિબહાર ના ભય ત્યાગવોજ રહ્યા એમણે જૂઠા દાક્ષિણ્યને તિલાંજલિ આપવીજ રહી એમણે સમાજના ભલા માટે ફકિરી લેવીજ

રહી. એમણે ગુરૂડમવાદિયોના ઉપદ્રવોને આમાનીથી વધાવી લેવા કમર કસવીજ જોઇએ એમણે જગતના કલ્યાણને માટે ફ્શરીયા કરવાં જ જોઇએ એમણે सत्यं ब्रूयात प्रियं ब्रूयात् न ब्रूयात् सत्यमप्रियम् એ નીતિને સ્યાદ્વાદની દૃષ્ટિથી નીહાળી નગ્ન સત્ય કહેવાને બહાર પડવુજ જોઇએ મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આવા ગુરૂડમવાદિયોથી જગતને સાવધાન કરવા માટે એક ટુકડીએ બહાર પડવાની જરૂર છે આવી એક ટુકડી કેવળ આજ કાર્યને માટે ફકીરી લઇને બહાર નીકળે અને ગામે ગામ, શહેરે શહેર ગલીયે ગલીયે અને બજારે બજારે જાહેર વ્યાખ્યાનો દ્વારા, છુટા હેડબીલો અને ટ્રેક્ટો દ્વારા, સભાઓ અને સોસાઇટીયો દ્વારા જૈન સમાજના પ્રત્યેક અંગમા રહેલો સડો અને તે કોની કાન થઇ રહ્યો છે ? શા માટે થઇ રહ્યો છે ? એ સડાઓને દૂર કરવાના વાસ્તવિક શા શા ઉપાયો છે ? એ બધી હકીકત તો જરા પણ દાક્ષિણ્ય કે શેહ રાખ્યા સિવાય, જરા પણ મીઠું મરચુ કે ઓપ ચઢાવ્યા સિવાય જ નગ્ન સત્ય રૂપે પ્રકાશ કરવુ જોઇએ પરન્તુ મગુર, આવુ કામ માથે લેનારાઓએ **સાચા આદર્શ** બનવાની જરૂર છે સત્યની મૂર્તિ બનવાની જરૂર છે સાચા ત્યાગી બનવાની જરૂર છે જો આમ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરીને એક ટોળી બહાર પડે તો જરૂર ગુરૂડમવાદિયોનુ જોર ઓછુ થાય. અને સમાજ કાઇક પોતાનુ કર્તવ્ય સમજતી થાય. શાસનદેવ એવા ગુરૂડમવાદિયોને સદ્બુદ્ધિ આપો, એ જ ઇચ્છી વિરમુ છુ

卐

જપાદિ થઇ શકે, બીજા જીવો ધર્મ પામે, અને શિક્ષા આદિ સમા જોપયોગી કાર્યો થાય '

એ શુભદષ્ટિથી ક્ષેત્રોની પસંદગી કરવી જોઇએ.

પરંતુ વર્તમાન સમયમા તો ઘણે ભાગે આ બન્ને વર્ગના ઉદ્દેશોમા ફર્ક પડી ગયેલો જોવાય છે

કોઇ પણ ગામના આગેવાનો મુનિરાજોને વિનતિ કરવા અગાઉ વિચારે છે કે—

" એવા સાધુને આપણે લાવો કે જેઓ આપણી હા એ હા કરે, અને આપણો દોર સંઘ ઉપર ચાલે છે એ બરાબર ચાલ્યા કરે "

વળી સાથે એ પણ વિચારે છે કે- એવા ચલતા પૂર્જા સાધુને લાવો કે જેની ખટપટથી સંઘમા ઉપજ સારી થાય ' આમ મુનિરાજોને વિનતિ કરવામા જેમ શ્રાવકો પોતાનો ઐહિક સ્વાર્થ સાધવાની દષ્ટિ રાખે છે તેવીજ રીતે મુનિરાજો પણ વિચારે છે કે—

" એવા ગામમા ચોમાસુ કરીએ કે જ્યા મન ધાર્યું કાય કરી શકાય શ્રાવકો આપણા વાડાના હોય, શિષ્યાદિને પન્યાસાદિ પદવી આપવી હોય તો ખૂબ ધુમધામપૂર્વક આપી શકાય અથવા સ્વયં આચાર્યાદિ પદવી લેવી હોય તો બના મ મત થાય ઉપધાનાદિ ઊજમણો મનમાની રીતે કરી શકાય, અને તેની ઉપજ આપણે જ્યા નાખવી હોય ત્યા રાખી શકાય

આવી રીતે મુનિરાજો પણ પહેલેથી વિચાર કરે છે આ પ્રમાણે બન્ને વર્ગના લક્ષ્યો ચૂકાયા છે ધર્મબુદ્ધિ-ઉપકારની લાગણીથી કેટલા સાધુઓ ચોમાસા કરે છે અને કેટલા શ્રાવકો ચોમાસા કરાવે છે ?

વળી કટલીક વખત તો કેટલાક મુનિગજો એજ વિચારે કે " આ વખત મુબઇ કે સુરત ઉપડો કે જ્યા સારી રીતે કામ તો થાય. " (આ કામ કયુ, એ વાચકો સ્વય વિચાર કરી શકે છે) વળી કેટલાક એવા ક્ષેત્રો શોધે છે કે જ્યા છોકરાઓને કે બાઇઓને દીક્ષાઓ માટે નસાડવા-ભગાડવાનુ પણ સારી રીતે બની શકે જ્યારે કેટલાક સાવ પતિત થયેલા ભ્રષ્ટાચારિઓ તો જ્યા મનમાની ઇચ્છા-તૃપ્તિઓ થાય, એવાંજ ક્ષેત્ર શોધે છે

આ બધી મનોવૃત્તિયો લક્ષ ચૂકાયાનુ જ નિર્દેશ કરે છે શુ કોઇ એમ વિચારે છે કે આ વખતે તો ચાલો એવા ક્ષેત્રમા કે જ્યાં મુનિરાજોના વિહારના અભાવે લોકો ધર્મ છોડી રહ્યા છે ? શુ કોઇ એમ વિચારે છે કે ચાલો એવા ક્ષેત્રમા કે જ્યા શ્રાવકો મ દિરોની સામે યે જોતા નથી, અને મ દિ-રમા મહની આશાતનાઓ થઇ રહી છે ? શુ કોઈ એમ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમા કે જ્યા જૈનોનુ એક પણ ઘર નથી. ત્યા જઇ જૈનશાલના સ્થાપન કરીએ ? શુ કોઇ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમાં કે જ્યાં માસાહાર વધી રહ્યો છે ત્યા ગમે તેટલાં કષ્ટો સહન કરી-રહી-માસાહાર ત્યાગ કરાવી મુનિમાર્ગ ખુલ્લો કરીએ ? શુ કોઇ એમ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમા કે જ્યા કોઇ ન્હાનો મ્હોટો રાજા હોય તેને જૈનધર્મનો અનુરાગી બનાવીએ ?

જો મુનિરાજો આવી શાસનની લાગણીથી-ધર્મની બુદ્ધિથી-ખરી પ્રભાવનાનુ લક્ષ્ય રાખીને પોતાના વિહારો અને ચતુર્માસના નિર્ણયો કરતા હોત-કરતા આ યા હોત, તો આજે જૈન ધર્મીઓની સ ખ્યા ગણી ગાઠી રહેવા પામત જ નહિ. આજે જૈનધર્મ ગુજરાત કાઠિ-યાવાડના ખાઓચીયામા જઇને પડયોજ ન હોત, આજે મારવાડ-

મેવાડ માનવામા અનેક મન્દિરોના બારણા બધ થયાજ ન હત બગાળ અને મગધ જેવા પ્રદેશમા આટનો મામાહાર વધતજ નહિ બગાળની લાખોની સખ્યામાં હયાતી ધરાવતી ' સરાક જાતિ જૈનધર્મથી વિમુખ થતેજ નહિ.

અમારા મુનિવર્ગે ક્ષેત્રોની પસદગી કયાની કરવાની છે ? જે ક્ષેત્રોને પોતાના ગરાસ તરીકે માની રાખ્યાં છે ત્યાની ! જ્યા ખૂબ રાગ ગળે છે ત્યાની ! જ્યા પોતાની ઇચ્છા મુજબ આહાર અને વસ્ત્રોની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાની ! જ્યા ચેના ચાપટ વધારવા માટે છોકરાઓ નસાડી-ભગાડી શકાય ત્યાની ! જ્યા ધર્મના નામે ઢોંગ રચી મન ફાવ્યુ કરી શકાય ત્યાની ! અને અમે ઉપાશ્રયો પણ એજ પસદ કરીશુ કે જેને અમારા મઠ તરીકે માની લીધેલ છે અને જ્યા એમનાર શ્રાવકોની પાસે ગમે તેવી અસભવિત-અસત્ય વાતો પણ સભવિત અને સત્ય કહેવરાવી શકીએ છીએ

અમને ગરજ નથી કોઇ રાજાને જૈન બનાવવાની, અમને દરકાર નથી જૈનધર્મની વાસ્તવિક પ્રભાવનાની અમને દરકાર છે અમારી પ્રભાવનાની અમને દરકાર છે અમારી ઇચ્છાનુપ્તિઓની પછી તે ધર્મના નામ નીચે કરાવીએ કે ગમે તે નિમિત્તે. અમને જગતના પ્રાણિયોને શુદ્ધશ્રાવક બનાવવાની જરૂર નથી. અમારે માટે તે શ્રાવકો બસ છે કે જેમને અમે અમારી ઝોળીમાંથી ચાચકા ભરી ભરીને સમકિત આપ્યુ છે, અને અમારા સિવાય બીજાને ગુરૂ નહિ માનવાના-અરે માનુ પણ નહિ માનવાના નિયમો કરાવ્યા છે

બસ અમારે માટે તો ક્ષેત્રો, તે ઉપાશ્રયો અને તે શ્રાવકો કાફી છે અમારે તો બીજુ જગત જોવાની જરૂર નથી.

આ લક્ષબિંદુને ચૂકવાના લક્ષણો નહિ તો બીજુ શું છે? અમારો મુનિવર્ગ આમ લક્ષ ચૂકવા છતા પણ પોતાના વ્યાખ્યાનોમા તેજ પૂર્વાચાર્યોના ઉદાહરણો જોરશોરથી સંભળાવશે કે જેમણે કેવળ ધર્મની રક્ષા ખાતર જૈનધર્મની પ્રભાવનામા જ પોતાના જીવનો વ્યતીત કર્યા હતાં. લગાર પણ ઐહિક સ્વાર્થને પોતાના કાર્યોમા સ્થાન નહોતુ આપ્યુ,

સમ્પ્રતિરાજાએ કૃત્રિમ સાધુઓને અનાર્ય દેશોમા મોકલી મુનિરાજોનો વિહાર ખુલ્લો કર્યાનુ દૃષ્ટાન્ત અમારા મુનિવર્ગની જિહ્વા ઉપર બરાબર રમી રહ્યું છે કુમારપાળ અને હેમચંદ્ર, હીરવિજયસૂરિ અને અકબરના દૃષ્ટાન્તો પણ અમે ધડાકા સાથે જનતાને સંભળાવીએ છીએ, ધર્મની નિંદા નહિ થવા દેવાના કારણે સાધુએ પોતાનો વેષ બાળી દીધાના ઉદાહરણો પણ આપીએ છીએ

પણ એ બધુ ગૃહસ્થોને સમજાવવા ખાતર અમે આવા શાસન રાગી છીએ, એવુ દેખાવવાની ખાતર અમારે તેમાનુ કંઇ કરવુ નથી અમારે તો અમારા ભક્તો પાસે વાહવાહ કહેવરાવવી છે અને તેટલા માટે જ અમે દૃષ્ટાન્તોદ્વારા ગૃહસ્થોને ઉત્તેજિત કરીએ છીએ—અમારો શાસનપ્રેમ બતાવીએ છીએ,

પરન્તુ અમારે તેમાનુ કરવું—ધરવુ કંઇ નથી અમારે તો અમારા ધાર્યા ક્ષેત્રોમા રહેવુ છે, અને મોજો ઉડાવવી છે અમે બહાર નીકળીએ તો મન ધાર્યા તોફાનો કેમ કરી શકીએ? અમારી સત્તાનો ઉપયોગ કેમ કરી શકીએ! બીજાની ઈર્ષ્યાથી કે ગમે તે કારણે આચાર્યાદિ પદવીઓ લેવી હોય તે કેમ લઇ શકીએ? પરંતુ અમારો મુનિવર્ગ ભૂલી જાય છે! આ પ્રમાણે વર્તમાનમા इतो भ्रष्टस्ततो नष्ट જેવુ જ અને જે જે ઉદ્દેશથી ચારિત્ર સ્વીકાર્યુ છે, તે ઉદ્દેશની પૂર્તિ શું આથી

થાય છે ? શુ ચારિત્રનો વાસ્તવિક આનંદ મળે છે ! અને જ્યાં વાસ્તવિક આનંદ જ નથી તેમ સાધુ થવાના ઉદ્દેશની પૂર્તિ નથી, ત્યા જીવનની સાર્થકતા શી ? અને એવી અવસ્થામા इतो भ्रष्टस्ततो नष्ट થવા જેવુ નહીં તો બીજુ શુ છે ?

વળી કેટલાક તો એમ બહાના કાઢે કે–' શુ કરીએ ! શ્રાવકોનો અત્યંત આગ્રહ છે આ જરા ફેલાણુ ફેલાણુ કામ બાકી છે, તે પૂ૨ કરવાનો આગ્રહ કરે છે અમારા હાથે શરૂઆત થઇ છે, માટે પૂરૂ પણ અમારા હાથે જ કરવાનુ શ્રાવકો કહે છે '

પરંતુ આમા નરી કપટપટુતા સિવાય બીજુ કશુ નથી હોતુ જેમને પોતાના ચારિત્રના રક્ષણની ભાવના છે જેમના હૃદયમા પરોપકારની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છાઓ રહ્યા કરે છે જેમને શાસનની વાસ્તવિક પ્રભાવના કરવાની અભિલાષાઓ છે, તેઓ આવા બંધનોને તૃણવત્ સમજે છે ખરી વાત તો એ છે કે તે ક્ષેત્રો અને ગૃહસ્થો ઉપરનો મોહ છોડાતો નથી. જો તે મોહ દૂર થાય, તો સંસારના ત્યાગી મહાત્માઓને કોઇની પણ પ્રતિબંધકતા નડતી નથી

આ પ્રસંગે અમારા મુનિવર્ગે જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિ મહારાજનુ દૃષ્ટાન્ત ખાસ કરીને સ્મરણમા લાવવા જેવુ છે હીરવિજયસૂરિ ગુજરાતના જ ઉત્પન્ન થયા, અને ગુજરાતમા જ વિચર્યા ગુજરાતના જ આહારપાણી એમના જીવનને બંધ બેસતા થઇ પડયા હતા પરન્તુ જે વખતે અકબર બાદશાહે ફત્તેહપુર સીકરી પહોચવાને માટે નિમંત્રણ મોકલ્યુ અને અમદાવા ખંભાત. તથા ગંધારના આગેવાનો સૂરીજીને એવા વિકટ પ્રદેશમા નહિ જવા માટે આગ્રહ કરવા લાગ્યા, તે વખતે સૂરિજી મહારાજે આપ્યા મંધને કયા શબ્દોથી પ્રતિબોધ કર્યો હતો, એની ખબર છે ! શ્રાવકોનો

ઘણો વાદવિવાદ અને યુક્તિઓ થઇ ગયા પછી જગદ્‌ગુરુ હીરવિજયસૂરિ મહારાજે તમામ સંઘને સમજાવતા કહ્યું હતું કે— *

" મહાનુભાવો ! તમારા બધાઓના વિચારો મેં અત્યાર સુધી શ્રવણ કર્યા છે અને હું સમજું છું ત્યાં સુધી પોત પોતાના વિચારો પ્રકટ કરવામાં કોઇનો પણ ખરાબ અભિપ્રાય નથી સૌએ લાભનો ઉદ્દેશ રાખીનેજ પોતાના અભિપ્રાયો બતાવ્યા છે હવે હું મારો વિચાર જણાવું છું '

" જો કે એ વાતનું અત્યારે લાંબુ વિવેચન કરવાનો પ્રસંગ નથીજ કે આપણા પૂર્વાચાર્યોએ કેવળ શાસનની સેવા માટે માન અપમાનની દરકાર રાખ્યા સિવાય રાજદરબારમાં પગપેસારો કરી કરીને રાજાઓને પ્રતિબોધ કર્યો હતો એટલુંજ નહિ પરન્તુ, તેઓ દ્વારા શાસનહિતના મ્હોટા મ્હોટા કામો કરાવ્યા હતા. કોણ નથી જાણતું કે-આર્યમહાગિરિએ સંપ્રતિરાજાને, બપ્પભટ્ટીએ આમરાજાને, સિદ્ધસેન દિવાકરે વિક્રમાદિત્યને અને કલિકાલ સર્વજ્ઞ પ્રભુશ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યે કુમારપાળરાજાને-એમ અનેક પૂર્વાચાર્યોએ અનેક રાજાઓને પ્રતિબોધ્યા હતા અને તેનાજ પરિણામથી જૈનધર્મની અત્યારે આટલી જાહોજલાલી જોઇ શકીએ છીએ ભાઇઓ, જો કે હું તો તે પૂજ્ય પુરુષોની પગની રજ સમાનજ છું, તો પણ તે પૂજ્ય પુરુષોના પુણ્યપ્રતાપથી યાવદ્ બુદ્धिबलोदयम् એ નિયમાનુસાર કંઇ પણ શાસનસેવા માટે ઉદ્યમ કરવો, એ મારી ફરજ સમજું છું વળી આપણાં તે પૂજ્ય પુરુષોને તો રાજ્ય દરબારમાં પગ પેસારો કરવામાં કેટલીક મુશ્કેલીઓ પડી હતી અને આ તો સમ્રાટ્ પોતે આપણને આમંત્રણ કરે છે તો પછી આપણે તેના આમંત્રણને પાછું ઠેલવું, એ મને તો વ્યાજબી લાગતું નથી તમે બધા સમજી શકો છો કે હજારો બલ્કે લાખો મનુષ્યોને ઉપદેશ

આપવામાં જે લાભ રહેલો છે, તેના કરતા કઈ ગુણો લાભ એક રાજાને-સમ્રાટને ઉપદેશ આપવામાં રહેલો છે કારણ કે પુણ્યથી યદિ સમ્રાટના હૃદયમાં જો એક પણ વાત ઉતરી જાય, તો તેનું અનુકરણ કરવાને હજારો કે લાખો મનુષ્યોને બાધ્ય થવુ જ પડે વળી આપણે એ વિચાર કરવાની પણ જરૂર નથી કે-જેને ગરજ હશે તે આપણે ત્યાં વસ્તુનો સ્વીકાર કરવાને આવશે આવા વિચારો શાસનને માટે લાભદાયક નથી. સંસારમા-પોતાની મેળે ધર્મ કરનારા-સારા સારા કામો કરનારા મનુષ્યો બહુ થોડા હોય છે અત્યારનો ધર્મ પાગળો છે લોકોને સમજાવી સમજાવીને-યુક્તિઓ લગાડી લગાડીને જો ધર્મ કરાવવામાં આવે તોજ મનુષ્યો ધર્મમા આરૂઢ થાય છે અને પુણ્યકાર્યમા જોડાય છે એટલા માટે આપણે તો શાસન સેવાનીજ ભાવના રાખવી જોઈએ છે અને શાસન સેવાની લાગણીથી-ભાવનાથી આપણને ગમે ત્યાં જવુ પડે, તો પણ આપણે તેમા સંકોચ રાખવોજ જોઈએ નહિ, પરમાત્મા મહાવીર દેવના અકાટ્ય સિદ્ધાન્તોનો ઘેર ઘેર જય પ્રકાશ કરવામા આવે ત્યારેજ આપણે સાચી શાસનસેવા બજાવી શકીશુ 'सत्री जीव करूं शासनरसी' એ ભાવનાનો મૂળ ઉદ્દેશ શો છે ? ગમે તે રીતે મનુષ્યોને ધર્મના-અહિંસા ધર્મના અનુરાગી બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો. માટે તમે બધા બીજો બધો વિચાર છોડી દઈને અકબરની પાસે જવા માટે મને સમ્મત થાઓ. એજ હુ ઇચ્છુ છુ ' (સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ)

જગદ્‌ગુરુ હીરવિજયસૂરિ મહારાજનો ઉપદેશ અત્યારના તમામ મુનિવર્ગે બરાબર હૃદયમા ઉતારવો જોઈએ છે ઉપર્યુક્ત ઉપદેશ, એ શાસન પ્રભાવક સૂરીશ્વરના હૃદયનો ફોટો છે, દેશદેશાન્તરમા ફરી

ઉઠાવવા પડશે, એવા ડરથી કે ચોક્કસ ક્ષેત્રો ઉપરના મોહથી બહાર નહિ નિકળનારા મુનિરાજોએ ઉપર્યુક્ત ઉપદેશ ઉપર બહુજ વિચાર કરવો ઘટે છે

આપણે આપણુ લક્ષ્ય કેવળ શાસનની ઉન્નતિનો લાભ હોવાનુ જ રાખવુ જોઇએ છે લાભાલાભનો વિચાર કરવાની જરૂર છે અને તેનો દીર્ઘ વિચાર કરી દરેક કાર્ય કરવુ જોઇએ છે આજે આપણા ચારસો કે પાંચસો મુનિરાજો જો વધુ ઉપકાર બુદ્ધિ રાખીનેજ વિચરવાનુ અને ચાતુર્માસ કરવાનુ નક્કી કરતા હોત, તો આજે ગુજરાત કાઠીયાવાડના પણ જે અનેક ગામો મુનિરાજોના દર્શનથી વંચિત રહે છે, તેમ રહેવાનો પ્રસંગ આવતેજ નહિ

ચોમાસુ નજીક આવે છે, મુનિરાજો ક્ષેત્રોની પસંદગી કરવામા જેમ લાગી ગયા છે તેમ ગૃહસ્થો પોતાના ગામોમા મુનિરાજો લાવવા માટે દોડધામ કરી રહ્યા છે આવા પ્રસંગે મારૂ ઉપર્યુક્ત નિવેદન ધ્યાનમા લઇને જો મુનિરાજો પોતાના ચતુર્માસો નક્કી કરશે, અને ગૃહસ્થો પણ બીજી કોઇ ઇચ્છાઓ ન રાખતા કેવળ ધર્મબુદ્ધિથીજ મુનિરાજોને નિમંત્રણ કરશે, તો ઉભયનુ કલ્યાણ થવા સાથે શાસનની સારી પ્રભાવના થશે અને તેમ નહિ થતા ચાલ્યુ આવે છે તેમ સ્વાર્થવૃત્તિઓમા આસક્ત રહી મનધાર્યું કરવામા જોડાએલા રહેશે, તો એ સ્પષ્ટ છે કે—इतो भ्रष्टस्ततो नष्ट જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે, એજ ઇચ્છુ છુ

(૨૪)

એમાં શું ?

એમા શુ ? કેવુ સુદર શબ્દ ! કેટલો સુદર બચાવ ! ભલા ભલા વાદિયો, ટીકાખોર અને હેતુના હેતુઓ માગી જીવ ખાનારાઓનો પજો છોડાવવાનો કેવો સુદર ઉપાય ! તમારી કોઇ પણ વાત ઉપર તમને કોઇ છછેડે તો બીજો કઇ પણ જવાબ ન આપતા—બીજી કઇ પણ ફિલોસોફી ન છાંટતા માત્ર કહી દો કે—' એમા શુ ? ' બસ, બોલી બન્ધ ! એમા શુ " ની આગળ ભલભલા તર્કશાસ્ત્રિયોના તર્કો તૂટી જવાના. ભલા ભલા ધર્મ પ્રેમિયોની શ્રદ્ધાઓ સ્તબ્ધ થઇ જવાની ગમે તેવાનો આવેશ શાન્ત થઇ જવાનો સ્ત્રી કે પુરૂષ બાળક કે વૃદ્ધ, રંક કે રાય ધની કે નિર્ધન, રાજા કે પ્રજા, ન્હાના કે મ્હોટા, કોઇ પણ હોય આ શબ્દની

આગળ ચૂપ થવાના, અને જેની પાસે " એમા શુ " નુ શસ્ત્ર હશે, તે અવશ્ય વિજય મેળવશે

એક નવયુવકને સવત્સરીના દિવસે પણ પ્રતિક્રમણ ન કરતો જોઇ, તમે તેને કહો કે " ભાઇ, આજે તો પ્રતિક્રમણ કરવુ જોઇતુ હતુ " તે જવાબ આપશે-" એમાં શુ ? " મજાલ નથી કે-તે પછી તમે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકો એક ગરીબ નાણુને કોઇ વ્યાપારી છેતરતો હોય, તેને જોઇ તમે તેને કહો કે-" આમ ગરીબોને ચુસો, તે ઠીક કહેવાય ?" જવાબ મળશે-" એમાં શુ ? " બસ, પછી તમે કઇ નહિ કહી શકો ! એક પુરુષ પરમાત્માની પૂજા કરતા આશાતના કરતો હોય તેને તમે કહો કે-" ભાઇ જરા ઉપયોગ પૂર્વક પૂજા કરોને ' જવાબ મળશે "એમા શુ ?" બસ, તમારાથી કઇ નહિ બોલી શકાય ! આવીજ રીતે કોઇ સાધુ પોતાના ધર્મથી વિરુદ્ધ વર્તન કરતો હોય, તેને તમે કહો-" મહારાજ આપનાથી આમ થાય, " જવાબ મળશે " એમા શુ ? " બસ, ખતમ એક શબ્દ પણ તમારાથી કઇ નહિ કહી શકાય ' એમા શુ ' મા અપૂર્વ ચમત્કારિતા છે

પરન્તુ ભૂલવુ જોઇતુ નથી કે-" એમા શુ " એ શસ્ત્ર બાહ્યદ્રષ્ટિએ જરૂર વિજય અર્પણ કરાવે છે, પરન્તુ એ શસ્ત્ર ખરેખર ' આત્મઘાતી ' છે, " એમા શુ " ના શસ્ત્રમા એક એવુ વિષ રહેલુ છે કે, તેના ઉચ્ચારણની સાથેજ આત્માના ગુણોનો ઘાત શરૂ કરે છે અને એનુ જ એ પરિણામ છે કે આજે કોણ ગૃહસ્થ કે કોણ સાધુ, બન્ને વર્ગમા મ્હોટે ભાગે નહિ ઇચ્છવાયોગ્ય શિથિલતા બલ્કે પતિતતાનો પ્રવેશ થઇ ચૂક્યો છે 'આચાર હીનતા' ની શરૂઆત ખાસ કરીને " એમા શુ " જ કરાવે છે જે વખતે મનુષ્યના હૃદયમા આ ભાવ-" એમા શુ " નો ભાવ-ઉત્પન્ન થાય

છે, ત્યારે ને ભૂલનો પ્રારંભ કરે છે અને એ નિમિત્ત કરેલી એક ભૂલ બીજી મેકડો ભૂલોનો જન્મ આપી આખરે પતિતતાની સ્થિતિએ પહોચાડે છે

ખૂબ સ્મરણમા રાખવુ જોઇએ કે કોઇપણ વસ્તુનો અધઃપાત એકદમ થતો નથી ધીરે ધીરે શિથિલતા વધે છે, અને પછી પરિણામે તે નીચી સ્થિતિએ પહોચી જવાય છે પરંતુ આમ નીચે ઉતરતા ઉતરતા પણ મનુષ્ય ' એમા શુ ' નો આશ્રય લેતો જાય છે આ આશ્રય જ એવો છે કે જે નીચે જતા અટકાવતો નથી, પરન્તુ નીચે તરફ ઔર ધક્કો મારે છે વિવેકશૂન્ય મનુષ્ય ' એમા શુ ' ની આ ઘાતક શક્તિને જોઇ શકતો નથી

આપણે આ વાતને ઉદાહરણો સાથે જરા વધારે સ્પષ્ટતાથી જોઇએ

આચાર–માત્ર ક્રિયાકાંડ–એનો સબંધ પણ આત્માની સાથે રહેલો છે એ વાતને આજકાલના કહેવાતા સુધારકો માનવાને તૈયાર નથી થતા નઓ એમ સમજે છે અને કહેવાને તૈયાર થાય છે કે– એમા શુ પડયુ છે ? આત્માના વિચાર કરવો જોઇએ " એમની આ માન્યતાનુ જ એ પરિણામ છે કે આજકાલ મોટે ભાગે કેટલાક ગૃહસ્થવર્ગમા પૂજા, સામાયિક પૌષધ પ્રતિક્રમણ, તપ વિગેરે તરફ અભિરુચિ કમ જોવામા આવે છે તેઓને " આ સબધી કંઇ કહેવામા આવે તો માત્ર એજ જવાબ આપશે કે " એમા શુ ? " પરંતુ એમના આ ' એમા શુ ' એ તેમને કેટલે કે મૂકી દીધા છે, એમનો આત્મા કેટલો શુષ્ક બની ગયો છે, આત્મસ્વરૂપના ચિંતનથી કેટલા રહિત બની ગયો છે એનો જ્યારે તેઓ એકાતમા બેસી વિચાર કરતા એમને સ્પષ્ટ સમજાય કે અમારા કરતાં માત્ર શ્રદ્ધાથી પણ, કંઇને કંઇ

ક્રિયા કરનારા જરૂર માગ છે અને તે વાત બિનકુલ સાચી છે કે કેવળ શ્રદ્ધાના બળે પણ કોઈ પણ વસ્તુને પકડી રાખનારા કોઈ ને કોઈ સમયે તે ક્રિયાની વાસ્તવિકતાનો આનંદ અનુભવી શકે છે પરન્તુ જેઓએ ક્રિયાને સર્વથા છોડી છે—જેઓ સર્વથા હાથ ધોઈ બેઠા છે, તેમને માટે એ વાત સર્વથા અસંભવિત થઈ ગયેલ હોય છે

સંસારમાં કોઈ પણ એવો ધર્મ નથી કે જેના અનુયાયીઓને માટે એક યા બીજી રીતે કંઈને કંઈ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની ફરજ ન રાખવામાં આવી હોય. આ ક્રિયાઓના મહત્ત્વને નહિં સમજનારાઓ અથવા સમજવા છતાં 'પ્રમાદ' કે એવા બીજા કારણે નહિં આચરી શકનારાઓએ "એમાં શું ?" કહીને પોતાનો બચાવ અવશ્ય કર્યો છે—કરે છે, પરંતુ તેઓની સ્થિતિ કેટલી નીચી હદ સુધી પહોંચી ગયેલી હોય છે, એ બતાવવાની આવશ્યકતા નથી.

ગૃહસ્થોની વાત તો બાજુ ઉપર મૂકીએ સાધુઓની દશા જોઈએ તો તેમાંથી પણ આપણને 'એમાં શું' એ શબ્દના ઘણા ચમત્કારો જોવાના મળશે

ધર્મના ધર્મશાસ્ત્રોનું જો બારીકાઈથી અવલોકન કરીએ તો લગભગ તમામ ધર્મના સાધુઓનો એક સરખોજ આચાર માલૂમ પડશે **મનુસ્મૃતિ** અને એવા હિંદુધર્મના બીજા શાસ્ત્રોમાં સાધુઓના આચાર જોઈએ છીએ તો બરાબર જૈન સાધુઓના આચાર જેવોજ મળે છે

પરન્તુ હિંદુ સાધુઓની અત્યારે શી સ્થિતિ છે, એ કોઈથી અજાણ્યું નથી ગાંજો, ભાંગ, ચરસ, ગાડી, મોટર, ઘરબાર બધું ધીરે ધીરે તેમાં પ્રવેશ્યું છે, બકે અયોધ્યા, મનારસ અને એવા તીર્થસ્થાનો કે જ્યાં હિંદુ સાધુઓના મોટા મોટા અખાડા છે, ત્યાંની સ્થિતિ જોતાં કોઈનો પણ અંતરાત્મા એમ બોલી ઉઠ્યા વિના

નહિ રહે, કે " આમના કરતાં ગૃહસ્થો શા ખોટા ? " એક કવિના શબ્દોમાં કહું તો.—

જટા વધારી જોગી કહાવે
ભભૂત ચઢાવે ભા
પકડી માળા કરે કડાકા,
જો જો ટીખળ આ.

કડી થઈ મડી લે સાથે
તીર્થે નાવા જા
ભગવા સાથે ભગની ફરતી,
જો જો ટીખળ આ.

ગામ તજ્યું ને ધામ તજ્યું પણ,
કામ તજ્યાની ના
એકેતુ આસુરડે બેઠા
જો જો ટીખળ આ.

સમારીને એક મઢૂલી
મતોળી રહે, હા
મઢધારીનું મડળ મોટું,
જો જો ટીખળ આ.

સિદ્ધ બનીને કથા સુણાવે,
પથ વધારે આ
ામ રમે રડાને મડળ,
જો જો ટીખળ આ.

બીજાની બેયગ છ ડાવે,
મદિર બાવે। ચા,
આચાર્ગીને આઠ સતુણી,
જે જે ટીખળ આ. "

આ સ્થિતિનુ જ પરિણામ છે કે, આજે ભારતવર્ષમાં સાધુ-
ઓને રાષ્ટ્રમા ભારભૂત સમજવામા આવે છે અને તેમના તરફ
ભક્તિના બદલે ધૃણાનુ પૂર વહી રહ્યુ છે

આ પ્રસગે આપણે વિચારવાનુ માત્ર એટલુ જ છે કે આટલી
બધી શિથિલતા બલ્કે પતિતતા શાથી આવી ? શુ આવી સ્થિતિ
એકાએક આવી છે ? નહિ. હમેશા શિથિલતા ધીરે ધીરેજ આવે છે
આચારની એક હીનતા છેક નીચેની હદે પહોંચાડે છે અને એટલા
જ માટે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેવામા આવ્યુ છે કે आचारहीनं
न पुनन्ति वेदा । આચારથી હીન મનુષ્યને વેદ પણ પવિત્ર
કરતા નથી.

આવી જ રીતે—આથી પણ વધારે મજબુતાઇ જૈન સાધુઓના
આચાર માટે કરવામા આવી છે, પરન્તુ જ્યા જ્યા આ આચારમાં
શિથિલતાઓ પ્રાપ્ત થઇ છે, ત્યા ત્યાં "એમા શુ" નો જ આશ્રય
લેવામા આવ્યો છે ઘણી વખત આપણે જોઇએ છીએ કે બાહ્ય-
દૃષ્ટિએ એક આચાર ઘણોજ નજીવો જણાતો હોય છે, પરન્તુ એવા
નજીવા મનાતા આચારના ઉડાણમાં એવી અજબ શક્તિ રહેલી હોય
છે કે જેનુ માપ આપણે કાઢી શકવાને બિલકુલ અસમર્થ હોઇએ
છીએ

આચાર સાધારણ હોય કે અસાધારણ—તે તો પાલનીયજ ધર્મ

કે એમાં જરા પણ શિથિલતા—એના સબંધમાં જરા પણ "એમાં શું"ની માન્યતા—ઠેઠ નીચી હદે આવવાનું પ્રસ્થાન કરવા બરાબર છે

કેટલાક સાધુઓને, આપણે લગાર પણ વિચાર વિના પોતાના આચારથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તન કરતા—વ્યવહાર કરતા જોઈએ છીએ એમનો વેષ, એમના વાસ, અને એમની બધીયે રીતભાત અને ક્રિયા લગભગ ગૃહસ્થોના જેવીજ જોઈએ છીએ. ત્યારે આપણને એમ થાય કે—આવું થઈને આમ કેમ કરતા હશે ? પરંતુ ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરવામાં આવે, તો એમ થવાનું કારણ એમની "એમાં શું" ની માન્યતા જ હોય છે તેમને જો પૂછવામાં આવે તો તેઓ જરૂર એવો જવાબ આપશે કે 'એમાં શું ?' પરન્તુ આ એમનું "એમાં શું ?" ધીરે ધીરે એમને કેટલી હદે લઈ ગયેલ હોય છે એનો વિચાર એઓને ભાગ્યેજ રહે છે પ્રારંભમાં નજીવી ગણાતી શિથિલતાઓ ધીરે ધીરે મ્હોટી મ્હોટી બાબતો કે જે સાધુ **ધર્મના મહાન્ ચિન્હો છે,** એનાથી પણ દૂર કરાવે છે અને એના દૂર થયેલાઓના દૃષ્ટાન્તો પણ આપણને મળી શકે છે

એક પ્રસંગે કાલીદાસ જીર્ણ ગોદડી ઓઢીને જાય છે ભોજ સામે આવે છે, તે વખતે ભોજ અને કાલીદાસની વચ્ચે શો સંવાદ થાય છે :—

भिक्षो ! कथा श्लथा न ?
न हि, शफरवधे जालमश्नासि मत्स्यान्—
ते मे मद्योपदंशान्
पिबसि ननु मधु किं ? वेश्यया, यासि वेश्यां ?
दत्त्वाऽङ्घ्रीमूर्ध्नि रीणां,
तव किमु रिपवो ? भीत्तिभेत्तास्मि चैषा

चोरोऽसि ? द्यूतहेतोम-
त्वयि मत्स्यमिदं ? नास्ति नष्टे विचार ॥

ભોજ સાધુને પૂછે છે—" આ તમારી ગોદડી જીર્ણ થઈ ગઈ છે ! " સાધુ કહે છે ના, તે ગોદડી નથી માછલા મારવાની જાળ છે શુ તમે માછલી ખાઓ છો ? મદિરાની સાથે શુ મદિરા પીઓ છો ? વેશ્યાની સાથે બેસીને શુ વેશ્યાને ત્યા જાઓ છો ? દુશ્મનના માથા ઉપર પગ દઈને શુ તમારે દુશ્મન છે ? ચોર છુ શુ ચોરી કરો છો ? જુગાર રમવો પડે છે

છેવટે ભોજ પૂછે છે—શુ તમારામા બધુ છે ? કાલીદાસ કહે છે—नास्ति नष्टे विचार महाराज, નષ્ટ થયા પછી વિચાર રહેતો જ નથી.

આપણા આ લેખની પરિભાષામા કહીએ તો નષ્ટ થનાર મનુષ્યને સર્વત્ર-સર્વ ક્રિયામા ' **એમા શુ** ' એજ વિચાર હોય છે મતલબ કે એક પગથીયુ જે ચૂકે છે તે ઠેઠ નીચેજ આવીને અટકે છે ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે—" એમા શુ " આ શબ્દ ધ્વનિજ સદ્વિચારની વિષમતા સૂચવે છે અને જ્યા સદ્વિચાર નથી, ત્યા આત્માના પરિણામો વિષમ બને છે અને જ્યાં વિષમ પરિણામ થાય છે, ત્યા કોઈ પણ જાતના પાપમા અરેકારો રહેતો નથી અને જ્યા અરેકારો નથી, ત્યા પછી **નાસ્તિકતા** પ્રવેશી જાય છે

અતએવ દરેક આત્મકલ્યાણાભિલાષી મનુષ્યોએ પોતાના આચાર-ક્રિયાકાંડની આરાધનામા તત્પર રહેવુ જોઈએ અને ત્યાં કે કદાચિત્ પોતાથી કોઈ ક્રિયા ન થતી હોય તો તેને માટે પશ્ચા-

તાપ કરવો, લઘુતા ભાવવી પરંતુ 'એમાં શું ?' એ વિચારને તો પોતાના હૃદયમાં સ્થાન ન જ આપવું.

આ પ્રસંગે એક એ પણ વાત વિચારવા જેવી છે કે જેમ ક્રિયાકાંડથી-આચાર વિચારથી પરાઙ્ગમુખ થનારાઓ 'એમાં શું' નો આશ્રય લે છે, તેવીજ રીતે કેવળ ક્રિયાકાંડમાં માનનારા-તેમાં જ રચી પચી રહેનારા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોયા વિના માત્ર ક્રિયાકાંડને જ પોતાનું ધ્યેય માની સમયાનુસાર કરવા જોઈતા બીજા કાર્યો માટે પણ "એમાં શું" નો જ આશ્રય લે છે અત્યારે સમાજને કઇ વસ્તુની વધારે જરૂર છે? અત્યારે રાષ્ટ્રની શી સ્થિતિ છે? ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર કર્યા વિના માત્ર પોતાની પ્રાચીન પદ્ધતિને-જૂની રૂઢીને જ ધ્યેય માની સમયાનુસાર કાર્ય કરનારાઓના કાર્યોને વખોડે છે યા તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જૂએ છે અને જ્યારે તેઓને કોઇ કંઇ પૂછે છે ત્યારે કહેશે કે 'એમાં શું?' પરંતુ ખરી વાત એ છે કે-તેઓ પોતે પણ માનેલા આચારોના મહત્ત્વને-ક્રિયાકાંડના મહત્ત્વને સમજ્યા નથી મારા ધારવા પ્રમાણે તેઓ ક્રિયાકાંડને પોતાનું સાધ્ય માની બેઠેલા હોય છે પરંતુ વસ્તુતઃ તે ઠીક નથી બાહ્ય આચારો ' ક્રિયાકાંડો એ સાધ્ય નહિ પરંતુ સાધન છે, તેવીજ રીતે સેવાના કે બીજા પરોપકારના કાર્યો એ પણ સાધનો છે

એટલે એક બીજાના કાર્યોને ન વખોડતા બની શકે તેટલા અંશે તે તે સાધનોમાં અભિરૂચિ વધારવી, એ આત્મકલ્યાણાભિલાષિઓનું કર્ત્તવ્ય છે

ટૂંકમાં કહું તો-ક્રિયાકાંડ-આચાર વિચાર-પછી તે ન્હાનો હોય કે મ્હોટો, પરન્તુ તેના ઉદરમાં અપૂર્વ રહસ્ય રહેલું છે,

અને તેથી તેમા શિથિનતા લાવની એ આત્માને હાનિ પહોચાડના બરાબર છે એવીજ રીતે સમયાનુસાર બીજા કાર્યો પણ જરૂરના છે, અને તે સાધનો તરફ અભિરૂચિ વધારી તે તરફ પ્રવૃત્તિ કરની જોઇએ, અને જેટલા અંશે ન બની શકે, તેટલા અંશે ન્યૂનતા ભાવની, પરન્તુ એમ કદી ન માનવુ કે ' એમા શુ ? '

આશા છે કે " એમા શુ ? " ના મંતવ્યથી દૂર થઇ ' આત્મકલ્યાણ ' ને પોતાનુ લક્ષ્યબિંદુ રાખી તેને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવામા આવશે

દીક્ષા ' નુ પાલન થઇ શકે છે દીક્ષા લીધા પછી પણ છળકપટો ન જાય, દીક્ષા લીધા પછી પણ સાંસારિક પ્રલોભનોથી ચિત્ત દૂર ન થાય, દીક્ષા લીધા પછી પણ પુસ્તક કપડાં કે બીજી વસ્તુઓ ઉપરની મૂર્ચ્છા ન હો, દીક્ષા લીધા પછી પણ રાગ દ્વેષની પ્રવૃત્તિયો વધતી રહે, અને દીક્ષા લીધા પછી પણ ઉપાશ્રયો કે ક્ષેત્રો ઉપરના મમત્વ દૂર ન થાય, તો પછી એ ' દીક્ષા લીધા ' ની સાર્થકતા શી છે ? ક્યાં તે મહાપુરુષોની દીક્ષા, કે જેમને પોતાની સાથે જ ક્રોધી માણસ પણ શાન્ત થઇ જતો અને ક્યાં આજે ભાગવતી દીક્ષાનો પોકાર કરનારાઓની ' દીક્ષા કે જેમને જોવાથી ન ક્રોધ થતો હોય એને પણ ક્રોધ થાય અને કદાચ ચૌદમુ રત્ન પણ ચખાડવા તૈયાર થાય ' દીક્ષા ' દીક્ષા 'માં પણ કેટલુ અ તર છે કહેવાની મતલબ કે ' દીક્ષા ' લેવી, એટલાજ માત્રથી કઇ ' દીક્ષા ' ની ' ભાગવતી દીક્ષા 'ની સાર્થકતા થતી નથી 'દીક્ષા લીધા પછી પોતાના ' આત્મ કલ્યાણ ના લક્ષ્ય બિંદુને નજ છોડવુ, એમાંજ ખરી બહાદુરી છે

આવી જ રીતે દીક્ષા લેવામા જેમ પોતાના આત્મકલ્યાણ તરફ લક્ષ્ય રાખવાની જરૂર છે, તેવી જ રીતે ' દીક્ષા ' લેનારે પોતાની જવાબદારીને પણ ભૂલવી જોઇતી નથી દીક્ષિતોની–સાધુઓની ' જવાબદારીના સબ ધમા હુ ઘણી વખત મારા વિચારો બતાવી ચૂક્યો છુ એટલે વિસ્તારથી ન કહેતાં એટલુ જ માત્ર કહીશ કે ' દીક્ષા ' લેવી એટલે જગતના ગુરૂ બનવાનુ છે, ' દીક્ષા ' લેવી એટલે એક દસ વીસ કે પચીસ ' માણસના કુટુ બના સર્કલમાથી મુક્ત થઇ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ બનવાનુ છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતના પૂજ્ય બનવાનુ છે ' દીક્ષા લેવી ' એટલે જગતની દૃષ્ટિએ આદર્શ બનવાનુ છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતના કલ્યાણનો

માર્ગ બતાવવાનો છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતના કલ્યાણ માર્ગમા પ્રવૃત્તિવાળા રહેવા છતા ' જલ કમલવત્ સંસારની પ્રલોભન શક્તિઓથી નિર્લેપ રહેવાનુ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવાનુ છે ' દીક્ષા ' લેવાની આ જવાબદારીનો ખ્યાલ માત્ર પણ નહિ કરી શકનાર દીક્ષા લેવાને યોગ્યજ કેમ કહી શકાય ? અને કદાચ લે તો પણ પોતાની આ જવાબદારી નહિ સમજી શકનાર પોતાના કર્તવ્યમા આરૂઢ છે, એમ માની યે કેમ શકાય ? અને જ્યારે, જે માણસ પોતાના કર્તવ્યમા આરૂઢ નથી-કર્તવ્યથી ચ્યુત છે, એને એ દષ્ટિમા નિહાળવો-જોવો, એ કયા સુધી યોગ્ય છે, એનો વિચાર દરેક બુદ્ધિમાન મનુષ્ય કરી શકે છે

દીક્ષાનુ માહાત્મ્ય હમેશાથી સંસારમા ચાલ્યુ આવે છે ' દીક્ષા ' પ્રત્યે-દીક્ષિતો પ્રત્યે-ગૃહસ્થોનો હમેશાથી પૂજ્યભાવ ચાલુ રહ્યો છે ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરનાર ગૃહસ્થ પણ ' દીક્ષિત ' ને દેખતાં શિર ઝુકાવશે રાજા કે મહારાજા, શેઠ કે શાહુકાર, ગરીબ કે તવગર, સ્ત્રી કે પુરુષ, બાળક કે વૃદ્ધ ગમે તે હશે, જ્યા તે દીક્ષિતને દેખશે, પોતાનુ ઉત્તમાંગ મસ્તક ઝુકાવશે કદાચ કોઇ અભિમાની બાહ્યદષ્ટિથી શિર નહિ નમાવે, તો હૃદયનુ નમન તો જરૂર કરશે જ કરશે પણ તે શા માટે ? એનો વિચાર, કોઇ દિવસ દીક્ષિતો ' ભાગવતી દીક્ષા ' ના ઉપાસકો કરે છે કે ? ગમે તેવો ગૃહસ્થ-વિરક્ત અને વ્રતી ગૃહસ્થ પણ સમજે છે કે-" આ અમા ગમાથી ગુણોમા મ્હોટા છે, અમે છ કાયના કૂટામા-આરંભ સમારંભમા ફસાએલા છીએ, જ્યાર આ મહાત્મા તેનાથી દૂર છે અમે સ્ત્રી પુત્ર પરિવારના મોહમા ફસાઇ માત્ર તેનીજ રક્ષાના સ્વાર્થમા ફસાએલા છીએ, ત્યારે આ ગુરૂદેવ જગતના ઉપકારમા જ પોતાનુ જીવન ખપાવી રહ્યા છે અમે ઇન્દ્રિયલોલુપતામા લાલચુ બનેલા

છીએ, ત્યારે આ ગુરુએ પચેન્દ્રિયના વિષયોને જીત્યા છે અમે ઘરબાર-કુટુબ-કમીનાના મોહમા ફસાએલા છીએ ત્યારે આ ત્યાગી મહાત્મા સર્વ થીએ ઉપરના મોહથી દૂર હ છે ' ઇત્યાદિ વિચારોથી એ ગૃહસ્થો, આપણને-દીક્ષિતોને નમન કરે છે, વદન કરે છે પણ આ વદન કરાવનારા દીક્ષિતો કોઇ દિવસ એનો વિચાર કરે છે કે આ ગૃહસ્થો જે ગુણોથી અમારા ઉપર આકર્ષિત થાય છે એ ગુણો અમારામા કેટલા છે ? કહેવાની કઇજ જરૂર નથી કે-દરેક મનુષ્ય પોત પોતાના શુભ કે અશુભ કૃત્યોને-પુન્ય કે પાપને-ગુણ કે અવગુણને સમજી શકે છે છોકરાનો સાચો બાપ કોણ છે, તે 'મા જ સમજી શકે છે તેવીજ રીતે પાપ' પણ માણસ પોતેજ સમજી શકે છે અને તેટલા માટેજ **" મા જાણે બાપ, ને આપ જાણે પાપ '** એવી કહેવત બોલાય છે આવી અવસ્થામા દીક્ષિતો સમજી શકે છે કે ગૃહસ્થો આપણને જે માન આપે છે, જે વદનાદિ ક્રિયા કરે છે તેને યોગ્ય અમે કર્યાં સુધી છીએ ! પરંતુ હવે તો આવી સ્થિતિ પણ નથી રહી. ગૃહસ્થો સ્વય સમજવા લાગ્યા છે કે " આ મહાત્મા કર્યાં સુધી યોગ્ય છે ? ' અને એ સમજવાનુજ પરિણામ છે કે-કેટલાક સ્થળે ભક્તિના સ્થાનમાં 'ધૃણા' અને 'વદનના સ્થાનમાં 'ચોદમા રત્નની નોબતો આવ્યાનુ સભળાય છે જો આવી સભળાતી વાતો સાચી હોય તો ખરેખર જૈનસમાજની કમનસીબીનો જ સમય સમજવો જોઇએ અને એ કમનસીબીના જવાબદાર હુ તો એ 'દીક્ષિતોને' 'ભાગવતી દીક્ષા ના નામે ધમપછાડ઼ા કરનારાઓનેજ ગણુ કે જેઓ પોતાના ધર્મથી ચ્યુત થવાના કારણે સમાજમા આવા પ્રસગો ઉપસ્થિત કરાવે છે જો દીક્ષિતો-સાધુઓ પોતાના કર્ત્તવ્યને સમજતા હોય પરમાત્માની આજ્ઞાઓનુ પાલન કરવા તરફ રાત દિવસ સચેષ્ટ રહેતા હોય,

ધર્મ મ ભાળીશુ—આપણા કર્તવ્યોને-નિયમોને અનુસરી જીવન વ્યતીત કરીશુ, તો બીજાઓને નિદા કરવાનો કે ઘૃણા કરવાનો કે તિરસ્કાર કરવાનો પ્રસગ નહિજ આવે

આ બન્ને વિચાર જેમ દીક્ષિતોએ-સાધુઓએ કરવાનો છે તેવીજ રીતે જેઓ દીક્ષાના ભાવિકો છે, દીક્ષાના ઉમેદવારો છે, દીક્ષા લેવા માટે આમ તેમ દોડ દોડા કરે છે તેમણે પણ વિચાર કરવાનો છે દીક્ષાના ઉમેદવારોએ સૌથી પહેલા તો એજ વિચાર કરવાનો છે કે પોતાને વૈરાગ્ય કેટલો છે સસારની વાસનાઓથી પોતાનુ મન કેટલુ ઉદ્વિગ્ન થયુ છે, અને પોતે ' દીક્ષા 'ના મહત્ત્વને કયા સુધી સમજી શકયા છે ' દીક્ષા ' શી વસ્તુ છે ? ' દીક્ષા 'મા કેવા કેવા કષ્ટોનો મુકાબલો કરવો પડે છે ? ' દીક્ષા લીધા પછી પોતાના કર્તવ્યને બજાવવા માટે બરાબર તૈયાર રહેવાશે કે કેમ ? અને દીક્ષા લેવામા કેટલી જવાબદારિયો શિર ઉપર આવવાની છે ? આ બધી બાબતોનો દીક્ષાના ઇચ્છુકે જેમ વિચાર કરવાનો છે, તેવીજ રીતે જેની પાસે તે દીક્ષા લેવા જાય છે તે ગુરૂની બરાબર પરીક્ષા કરી છે કે કેમ ? એ ગુરૂની પ્રકૃતિ પોતાની પ્રકૃતિથી મળતી આવે છે કે કેમ ? એ ગુરૂ ચારિત્રધર્મમા સ્થિર છે કે કેમ ? એ ગુરૂ કેવળ આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી દીક્ષા આપે છે કે એમા બીજો પણ કઇ સ્વાર્થ રહેલો છે ? ઇત્યાદિ કેટલીએ બાબતોનો દીક્ષાના ઇચ્છુકે વિચાર કરવો જોઇએ છે ઘરના કલેશથી કે માતા પિતાના ઠપકાથી અથવા બીજા કોઇ કારણે કટાળી ક્ષણિક વૈરાગ્યમા તણાઇ દીક્ષા મ બ ધી સ્વપ્નમા પણ કઇ વિચાર કર્યા વિના ગુરૂ પાસે દોડી જવુ અને ગુરૂજીને પ્રાર્થના કરવી કે ' મને તો સસાર ખારો ઉસ જેવો લાગે છે, મ ો જ લદીથી દીક્ષા આપો ' એનો અર્થ કઇજ

નથી માટે દીક્ષા લેનારે પોતાની જવાબદારી અને ધર્મો અવશ્ય સમજવા જોઇએ

હવે દીક્ષા આપનાર-ગુરૂએ દીક્ષા કોને આપવી ? ક્યારે આપવી ? કેવા સંયોગોમાં આપવી ? શા માટે આપવી ? ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર કરવો રહે છે આ વિચાર હવે પછી કરવા ઉપર રાખી અત્યારે તો આટલેથી જ વિરમું છું

(૨૬)

ગત લેખમાં આપણે ' દીક્ષા ' નું માહાત્મ્ય જોઈ ગયા. તેની સાથે સાધારણ દૃષ્ટિએ એ પણ તપાસ્યું કે દીક્ષા શા માટે લેવી ? દીક્ષા લેનારનો શો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ ?

દીક્ષા લેનારનો ઉદ્દેશ ' આત્મકલ્યાણ ' ના-સંસારના ફંદાથી નીકળવાનો હોવો જોઈએ. નહિ કે ઉખમાંથી નીકળીને ચૂલમાં પડવાનો, નહિ કે મોહના ખાબોચિયામાંથી નીકળી મોહના સાગરમાં પડવાનો ! નહિ કે-મહારાજ-ગુરુજી કહેવરાવવા માત્રનો ! આથી વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો-

मूंड मुडाय तीन गुण
मिटे सीस की खाज ।
खान का लड्डु मिले
लोक कहे महाराज ॥

આ ત્રણ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો ઉદ્દેશ નહિ હોવો જોઈએ. જેઓ આ બાહ્ય લાલચોથી દીક્ષા લે છે તેઓ ખરેખર જાણી જોઈને પોતાના આત્માને અધોગતિમાં લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

આ ઉપરાન્ત દીક્ષા લેનારની જવાબદારીનો ખ્યાલ પણ તે લેખમાં ઉપસ્થિત કરાયો છે. એટલે કે-દીક્ષા લેનાર ન કેવળ પોતાના આત્મકલ્યાણને માટેજ દીક્ષા લે, પરંતુ દીક્ષા લીધી પછી તે જગતના ગુરુ બને છે. દીક્ષા લીધી પછી તે જગતનો આદર્શ બને છે. એટલે એણે તો એક ચોખ્ખા-નિર્મળ આદર્શ-કાચની માફક રહેવાનું છે.

હવે આ લેખમાં આપણે એ વાતનો વિચાર કરીએ કે, " દીક્ષા કોણે આપવી ? "

આ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે દીક્ષા લેનારમા જેમ યોગ્યતા જોવી પડે છે–જોવી જોઇએ છે, તેવીજ રીતે દીક્ષા આપનારને પણ પોતાની યોગ્યતાનો પહેલા વિચાર કરવો ઘટે છે ' દીક્ષા આપવી ' એટલે 'બીજા જીવોની જીવનદોરીને પોતાના હાથમા લેવાની છે દીક્ષા આપવી, એટલે બીજા જીવોના આત્મોદ્ધારની જવાબદારી પોતાના શિરપર લેવાની છે દીક્ષા આપવી, એ કઇ બાળકોના ખેલ નથી. દીક્ષા આપનારમા ઘણી ઘણી યોગ્યતાઓ જોઇએ છે દીક્ષા આપવામા ખાસ મહત્ત્વના ગુણો હોવા જોઇએ છે પરન્તુ અત્યારે તો જૈન સમાજમા ગમે તેવો વેષધારી બીજા જીવોને દીક્ષા આપી દે છે સદાચારી કે દુરાચારી, ભણેલા કે અભણ, વ્યવહારજ્ઞ કે અ વ્યવહારજ્ઞ, સમયજ્ઞ કે અસમયજ્ઞ–ગમે તે હશે, પણ ભગવાનના પ્રકાશિત કરેલા, અરે, ભગવાને સ્વય આદરેલા **પાચ મહાવ્રતોનુ** ઉચ્ચારણ કરાવે છે પાચ મહાવ્રત બીજાઓને આપે છે હવે ક્યા કરવો યોગ્યતા–અયોગ્યતાનો વિચાર ? ગમે તેવી સ્થિતિ પોતે ભોગવતા છતા પણ ગુરૂ બનવા માટે ગત દિવસ હાય હાય કરવી, ધમપછાડ કરવી, ઉત્કટ ઇચ્છાઓ કરવી, એ " ગૃહસ્થોની પુત્ર પ્રાપ્તિની ઇચ્છા " ની સાથે સરખે તેથી પણ નીચી કોટીએ મૂકવા જેવી ઇચ્છા નથી શું ?

યોગ્ય પુરૂષો, બીજાનુ કલ્યાણ ઇચ્છીને યોગ્ય પુરૂષને, યોગ્ય અવસ્થામા, યોગ્ય સજોગોમા દીક્ષા આપે, તો તેમા કોઇને કઇ કહેવા જેવુ હોય જ નહિ, પરન્તુ પોતામા યોગ્યતાનો છાંટો યે ન હોય, અને બીજાના તારણહાર બનવાનો પ્રયત્ન કરવો, એ બીજાના જીવન ઉપર પાણી ફેરવવાનો પ્રયત્ન નથી શુ ? ખરી વાત એ છે કે, પોતાના સ્વાર્થ આગળ મનુષ્યો સત્ય વસ્તુને ભૂલી જાય છે અને બીજાના જીવનનો જરાયે ખ્યાલ

કરતા નથી સાધુઓ સમજે છે કે-અમે દીક્ષા ન આપીએ અને બે ચાર કે પાંચ ચેલાઓ સાથે આગળ આગળ દંડો લઈને આસ્તે કદમ ન ચાલીએ ત્યાં સુધી અમારા સાધુત્વને લોકો કેમ જાણે? બે-પાંચ ચેલા સાથે નહિ હોય તો અમારા સામૈયા કેમ થશે? અમારા ગુરૂ કેમ જ્યાં જાય છે ત્યાં ગાજતે-વાજતે વાગે છે! ત્યારે અમે શું કમ છીએ! અમે પણ જુદા વિચરીએ અને બે પાંચ ચેલા અને બે પાંચ ચેલીઓને સાથે લઈ કોઈ સારા ગામમાં પ્રવેશ કરીએ તો અમારૂં પણ સામૈયું ન થાત શું! અમારી આગળ પણ માણસોની ભીડ ન જામે શું!

વિગેરે ઇચ્છાઓને આધીન થઈ યોગ્યતા કે અયોગ્યતાનો ખ્યાલ કર્યા સિવાય જે આવ્યો તેને મૂંડે છે ખરી રીતે તેઓ એક શિષ્ય તરીકે ગુરૂના ચરણકમળમાં રહેવાના ગૌરવ કરતાં ગુરૂ બની બે ચાર ભાર ઉઠાવનારા ચેલાઓ અને બે ચાર કપડા ધોઈ આપનારી કે ઓઘા દોરા બનાવી આપનારી ચેલીઓને સાથે લઈ ફરવાના ગૌરવને વધારે મહત્વનું સમજે છે પણ સાચી રીતે તો તેમની પોતાની કિંમત અહિંજ અંકાઈ જાય છે કારણ કે તેઓ ગુરૂના ચરણ સેવન કરતા શિષ્યના ચરણ સેવનને અને શિષ્યાઓની મનાવટો પતાવટોને વધારે મહત્ત્વ આપે છે, એમની આ મનોભિલાષાઓજ એમની યોગ્યતા (!)નું સાચું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે

- આવી બાલ ઇચ્છાઓને આધીન થઈ ઘણા ખરા સાધુઓ શિષ્યો માટે જે ધમપછાડા કરે છે, જે ઉપદ્રવો મચાવે છે જે અપમાનો સહે છે, જે વૈમનસ્યોને જન્મ આપે છે, જે અધર્મ પમાડે છે, એ બધી બાબતો અત્યાર કોઈથી અજાણી નથી અને આનું એજ પરિણામ છે કે—આજ ગૃહસ્થવર્ગ પૂજ્યોનો ઘણો ખરો

ભાગ આવા ઉપદ્રવોથી , ત્રસ્ત બન્યો છે અને પરિણામે સારા કે ખોટા તમામ સાધુઓ પ્રત્યે અરૂચિભાવવાળો થયો છે વિચારવાનુ માત્ર એટલુ જ છે કે જેઓના હૃદયમા કેવળ શાસનની જ દાઝ છે, જેઓ બીજાના કલ્યાણનેજ માત્ર ચાહે છે અને જેઓને પોતાના ચારિત્રના પ્રભાવ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેઓને આટલી ધમપછાડો કરીને દીક્ષા આપવાની ઇચ્છાઓ થાય ખરી કે ? પરન્તુ ખરી વાત તો એજ છે કે-મહત્વાકાક્ષાઓ-લોભનાચો તેમના ઉપર સવાર થયેલી હોય છે, અને તેનુ જ એ પરિણામ છે કે તેઓ પોતાની યોગ્યતાનો જરા પણ ખ્યાલ કર્યા સિવાય અને દીક્ષા લેવા આવનારની પણ યોગ્યતા તપાસ્યા સિવાય ગમે તટલી ધાર્મિક કે સામાજિક હાનિયોને નહિ જોઇને દીક્ષા આપવા માટે તૈયાર થાય છે પરન્તુ એ ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે કે-દરેક સાધુએ, બીજાને દીક્ષા આપવા અગાઉ પોતાની યોગ્યતાનુ માપ કાઢવાની જરૂર છે પોતામા ગુરૂ બનવાની યોગ્યતાનુ માપ કાઢવાની જરૂર છે પોતામાં ગુરૂ બનવાની યોગ્યતાનો છાંટો યે ન હોય, અને બીજાઓને મૂડવા-ચેલા બનાવવાથી શો ફાયદો ? અને પોતામા યોગ્યતાનો અભાવ છતા બીજાને દીક્ષિત કરવો છે, એનો અર્થ જ એ છે કે એઓ જાણી જોઇને બીજાના જીવનને કૂવામા ડુબાવવા ચાહે છે ' બીજાનુ ગમે તે થાય. હુ તો અમુક ચેલાઓનો ગુરૂ કહેવાઇશ ' એવી ઇચ્છા માત્રથી દીક્ષા આપનારનુ રૂપ કઇ અધમસ્થિતિએ પહોચેલુ હોવુ જોઇએ, એ કોઇ પણ સહૃદય વિચારી શકે છે

ઉપરના વૃત્તાન્ત ઉપરથી કોઇએ એમ સમજવાની ભૂલ નજ કરવી કે ' હુ દીક્ષાનો વિરોધી છુ ' નહીં, હુ પોતે દીક્ષિત છુ અને હુ દીક્ષાને-ભાગવતી દીક્ષાને મનુષ્ય માત્રના કલ્યાણનુ પરમ

સાધન માનુ છુ અને દરેક સાચા સાધુએ બીજા ભવ્ય જીવોના ઉદ્ધારને માટે સસારની વાસનાઓમા રચી-પચી રહેના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા ભરસક પ્રયત્ન કરવો જોઇએ પ્રત્યેક મનુષ્યને દીક્ષાનુ મહા ત્મ્ય સમજાવવુ જોઇએ અને યોગ્ય જીવોને યોગ્ય સમયમા, યોગ્ય સયોગોમા દીક્ષા આપવી જોઇએ એમ પણ માનુ છુ પરન્તુ તેની સાથે સાથે દીક્ષા આપનાર પોતાની યોગ્યતાનો-જ્વાબદારીનો પણ ખ્યાલ અવશ્ય કરવાની જરૂર છે એક વ્યવહાર અકુશળ અને નિ ક્ષર ભ ચાર્ય મનુષ્ય એક મહાન્ જ્વાબદારી ભર્યું કાર્ય ઉઠાવવા ચાહતો હોય, તો તે જેટલુ અયોગ્ય કહેવાય તેટલુ જ પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ કર્યા સિવાય બીજાના જીવનની દોરી હાથમા લેવાનુ કાર્ય અયોગ્ય છે અતએવ દીક્ષા આપવાની ઇચ્છા રાખનાર દરેક સાધુએ પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ પહેલા કરવો જોઇએ છે

દીક્ષા આપનારમા ક્યા કયા ગુણો આવશ્યક છે એ સબધી જૈનશાસ્ત્રોમા અનેક સ્થળે ઉલ્લેખ છે પરન્તુ તે બધા ઉલ્લેખોનો અહિ ઉતારો ન કરતા **શ્રીમાન્ માનવિજયજી ઉપાધ્યાયે ધર્મસગ્રહમા** બતાવેલા ગુણો જ માત્ર આપણે સક્ષેપમા જોઇએ.

ધર્મ સંગ્રહના દ્વિતીય ભાગના તૃતીય અધિકારમા દીક્ષા આપનાર ગુરૂમા આ ૧૫ ગુણોની આવશ્યકતા બતાવવામા આવી છે —

૧ વિધિપ્રપન્નપ્રવ્રજય —શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે તેણે દીક્ષા લીધેલી હોવી જોઇએ આ ગુણથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગમે તે વખતે ગમે તેમ કપડા પહેરી લેનાર ગુરુ બનવાનો અધિકારી નથી. વાચકો વિચારી શકશે કે ઘડીમા કષાય ને ઘડીમા કષાય ઘડીમા કષાય ને ઘડીમા કષાય 'એમ મનમા આવ્યુ તેમ જ્યાં ત્યા વેષો બદલી સાધુ

થનારા ગુરૂ કહી શકાય કે કેમ ? પણ અત્યારે તો વિધિ પૂર્વક દીક્ષા લીધાની વાત તો દૂર રહી, પતિત થએલા અને વારસાર બહિષ્કૃત થએલા પણ ખાસ્સા 'ગુરૂદેવ' કે 'પન્યાસજી મહારાજ' થઇ દીક્ષાઓ આપે છે, એટલુ જ નહિ પરન્તુ ઉપધાન અને વડી દીક્ષાઓ આદિની પણ ક્રિયાઓ કરાવે છે સ્વચ્છંદતાની તે કઇ સીમા છે

૨ आसेवितगुरुकम —ગુરૂકુલવાસ સેવી હોવા જોઇએ ગુરૂ બનનારે ગુરૂકુલવાસનુ સેવન કર્યું હોવુ જોઇએ જૈન સમાજમા ગુરૂકુલના સેવનની, બારિકાઇથી આપણે અવલોકન કરીએ તો, ખરેખર અતિ શોચનીય દશા દેખાયા વિના નથી રહેતી સ્વચ્છંદતાના કારણે અત્યારે ગણ્યા ગાંઠ્યા ભાગ્યશાળીઓ જ એવા નિકળશે કે જેમણે ગુરૂકુલવાસનુ સુચારૂ રૂપે સેવન કર્યુ હશે અથવા જેઓ કરતા હશે પરન્તુ જેણે ગુરૂકુલવાસ સેવ્યો નથી, તેનામા શાન્તિ, ગંભીરતા, સમયજ્ઞતા અને શાસ્ત્રની બાબતોનુ રહસ્ય સમજવામા ભાગ્યેજ આવી શકે છે, અને તેથી તે ગુરૂ બનવાનો અધિકારી નથી થતો. ખરી વાત છે કે જે સાચો શિષ્ય બન્યો નથી—જેણે ખરૂ શિષ્યત્વજ ભોગવ્યુ નથી, એ ગુરુ બનીજ કેમ શકે ? જે સાચો સેવક બને છે, તેજ કોઇ દિવસ સેવ્ય બની શકે છે તેમ જે સાચો શિષ્ય બને છે તેજ ગુરૂ બનવાનો અધિકારી થઈ શકે છે

૩ अविराधितचारित्र —જેણે પોતાનુ ચારિત્ર ખંડિત નથી કર્યું—અખંડિત ચારિત્ર રાખ્યુ છે, તે

૪ पठितागम —જેણે વિધિપૂર્વક આગમોનુ અધ્યયન કર્યું હોય શાસ્ત્રકારે વિધિપૂર્વક આગમોનુ અધ્યયન કરવુ બતાવ્યુ છે, એનુ કારણ એ છે કે ગુરૂગમ પૂર્વક આગમોનુ અધ્યયન કરવુ

હોવુ જોઈએ આગમોનો અભ્યાસ એ સામાન્ય શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ નથી મહાન્ ગીતાર્થ ગુરૂઓ પાસે જેઓ આગમોનુ અધ્યયન કરે છે, તેઓજ આગમના રહસ્યને મેળવી શકે છે, નહિ તો સૂત્રોના અર્થો ઉથલ-પાથલ કરવામા લગાર વાર ન લાગે અને અત્યારે એ પ્રમાણે સ્વચ્છ તાથી આગમો જોનારાઓની શ્રદ્ધાઓ ઉપર કાલિમાઓ લાગેલી પણ આપણે કયા નથી જોતા ?

૫ तत्त्ववित्—તત્ત્વનો જાણનાર હોય ન્યાય વ્યાકરણ કે બીજા શાસ્ત્રને ભણી જવા એ જુદી વસ્તુ છે, અને તત્ત્વના જ્ઞાતા થવુ એ જુદી વસ્તુ છે અતએવ ગુરૂ તેજ બની શકે જે તત્ત્વજ્ઞ હોય

६ उपशान्त—મન, વચન કાયાના વિકારોને રોકનાર-દમન કરનાર હોય.

७ अविले प्रवचने वात्सल्ययुक्त—સાધુ-સાધ્વી શ્રાવિકા ને ચતુર્વિધ સઘ પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવવાળો હોય

८ सर्वसत्त्वहितान्वेषी—સમસ્ત જીવોના હિતનુ અન્વેષણ કરનાર હોવો જોઈએ. અર્થાત્ સમસ્ત જીવોનુ હિત ચાહનાર હોય, નહિ કે બીજાઓને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવા માટે બીજાઓને પાયમાલ કરવા માટે, રાત દિવસ પ્રપચ ખેલનાર હોય

९ आदेय—બીજાના બાલ વચનોનો આદર કરનાર હોય बालादपि शुभाषित ग्राह्यं એનુ પાલન કરનાર હોય. નહિ કે-હઠાગ્રહી-દુરાગ્રહી.

१० अनुवर्तक—વિચિત્ર સ્વભાવવાળા મનુષ્યોમાંથી ગુણોને શોધી, એ ગુણોનુ અનુકરણ કરવાની બુદ્ધિવાળો હોય.

११ गंभीर—ગભીરતાવાળો હોય. ગભીરતા એ તો બધા

ગુણોનો શિરતાજ ગુણ છે ગમે તેવો ગૃહસ્થ પણ તુચ્છ સ્વભાવનો—નાના પેટનો હોય છે, તો તે દરેક સ્થળે અપમાનિત અને દુખી થાય છે, તો પછી સાધુને—ગુરુને માટે તો કહેવુ જ શુ ? ' ગુરુ ' બનનારમા જો ગભીરતા નથી,—તુચ્છતા છે—ઉછાછળાપણુ છે, તો તે વિવાદની ગરમી ઝરતા કે લાખના બાર હજાર કરતા વાર નહિ લગાડે, અને તેથી શાસનને પણ ધક્કો પહોચશે. અતએવ ' ગુરુ ' બનનારમા ગભીરતાનો ગુણ પણ અત્યાવશ્યક છે

૧૨ अविषादी —ઉપસર્ગ પરિસહના પ્રસગોમા કાયર બની ખેદ કરનારો ન હોય પણ અત્યારે તો નજીવી નજીવી બાબતોમા પણ મર્યાદાઓ મૂકી મહાન્ ઉત્પાત કરી બેસનારા ' ગુરુવો ' પોતાને ' મહાન્ ગુરુ ' કહેવરાવવાનો દાવો કરે છે પરન્તુ શાસ્ત્રકારો તો એમજ કહે છે કે જે 'ગુરુ' બનવા ચાહે છે તે अविषादी હોય.

૧૩ उपशमलब्ध्यादियुक्त —ઉપશમલબ્ધિ, ઉપકરણલબ્ધિ, અને સ્થિરહસ્તલબ્ધિ એ લબ્ધિઓથી યુક્ત હોય

૧૪ सूत्रार्थभाषक —સૂત્ર અને તેના અર્થોનો ભાષક હોય. ભાષક એટલે માત્ર અર્થ કહેનાર જ નહિ, પરન્તુ રહસ્ય યુક્ત અર્થોને સમજાવનાર હોય, પરતુ અત્યારે આપણે શુ જોઈએ છીએ માત્ર છાપાનાં પુસ્તકો અને તે પણ કિસ્સા વાર્તાઓ જેવા પુસ્તકો સમજાવનારા પણ ' ગુરુ ' બની બેઠા છે એટલુ જ નહિ, જેઓને પાચ પ્રતિક્રમણ માત્ર પણ મુશ્કેલીથી આવડતા હશે એવાઓ પણ બીજાઓના તારણહાર બને છે, ' ગુરુદેવ ' બને છે, અને એવા ' ગુરુ ' અને ગુરુના ઉપાસક શિષ્ય—આનદથી વિચરે છે આપણે સહજ સમજી શકીએ તેમ છીએ કે આવા ગુરુઓ અને આવા શિષ્યો કોઈ સારા ગુરુકુળવાસમા રહી કઈ વિદ્યાધ્ય-

યન કરવા માથે સાચુ ગુરુત્વ પ્રાપ્ત કરે તો જગતનુ કેટનુ કલ્યાણ કરે.

૪. स्वगुरुअनुज्ञातगुरुपद —અર્થાત્ પોતાના ગુરુની અનુજ્ઞાથી જેણે ' ગુરુ ' પદ મેળવ્યુ છે મતલબ કે જેમના પોતાના ગુરુએ–ગચ્છનાયકે ગુરુ પદની યોગ્યતા અર્પી છે

ઉપરના ગુણોનુ સ્થૂલ બુદ્ધિથી અવલોકન કરનાર પણ જોઇ શકશે કે ' ગુ ' બનવાનુ મહત્ત્વ ' શાસ્ત્રકારોએ એક ઓરજ પ્રકારે વર્ણવ્યુ છે અર્થાત્ ' ગુરુ ' બનવુ એ જેમ આજકાલના સમયમા બાળકોનો ખેલ થઇ પડ્યો છે, તેવુ નથી. ગુરુ બનવા માટે અતિ યોગ્યતાઓ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે

કદાચ એમ કહેવામા આવે કે આગના બધા ગુણો અત્યા ના સમયમા કેમ હોઇ શકે ? તો પણ, એ તો દરેકે કબૂલ કરવુ જ જોઇએ કે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે આ બધા નહિ તો આમાના ઘણા ખરા ગુણો તો ગુરુ બનનારમા જોઇએ જ, અને જયા સુધી ' ગુરુત્વ ગુણોથી નથી મેળવ્યુ ત્યા સુધી માત્ર 'શિષ્ય' કરીને 'ગુરુત્વ'-નામ માત્રનુ ગુરુત્વ મેળવવુ, એનો અર્થ કઇજ નથી જેઓ ગુણોથી ગુરુત્વ મેળવીને પછી ' શિષ્ય ના ગુરુ બને છે, તેઓ જ એક સાચા ગુરુ તરીકે પોતાની ફરજો સમજી શકે છે અને એ ફરજોને બજાવવા રાતદિવસ સચેષ્ટ રહે છે પોતાનામાં ગુણ ન હોય અને પછી ચેલાચાપટ કરવાથી લોકોને પણ નાના પ્રકારની વાતો કરવાના પ્રસગ મળે છે, અને તેથી શાસનની પણ અપભ્રાજના સિવાય બીજુ શુ હોઇ શકે ? અતએવ શાસનપ્રેમી મુનિરાજોએ શિષ્યો કરવા અગાઉ પોતાનામાં ગુરુ' ના કેટલા ગુણો છે, એનો વિચાર કરી એ ગુણો જો પોતામા ન હોય તો તે ગુણો પ્રાપ્ત કરીનેજ

શિષ્યો મનાવવા તરફ પ્રવૃત્તિ કરવી ઘટે છે પોતાની અયોગ્યતામાં બીજાઓને મૂડી પોતાનુ અને પરનુ જીવન પાયમાલ કરવુ, એ તો કોઇ પણ રીતે યોગ્ય ન કહેવાય હા, જેઓ ગુરૂના ગુણો ધરાવે છે, તેઓ યોગ્ય પુરુષોને યોગ્ય સમયમા અને યોગ્ય સયોગોમા દીક્ષાઓ આપે, એ ખરેખર પ્રશસાને પાત્ર છે

ઉપર પ્રમાણે આપણે ' દીક્ષા કોણે આપવી ? " એ જોયુ, હવે આપણે પોતાની અયોગ્યતામા દીક્ષા આપવાનુ પરિણામ તપાસીશુ

---

(૨૭)

ગયા અંકમાં આપણે જોઇ ગયા છીએ કે–' દીક્ષા ' આપનાર ગુરૂમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઇએ. કારણ કે યોગ્યતા વિનાના ' ગુરૂ ' ગુરૂ બનીને શિષ્યનું શું કલ્યાણ કરી શકવાના હતા ? અત્યારે આપણે અનેક સ્થળે જોઇ રહ્યા છીએ કે કેટલાક ગુરૂઓ કહેવાય તો જરૂર છે કે તેઓ આટના શિષ્યના ગુરૂ છે, પરંતુ તેઓના અમાનુષી અત્યાચારથી જુલ્મથી શિષ્યો અંદરના અંદર રીબાયા કરે છે અને નજ્જા કે ભયના કારણે છૂટી પણ શકતા નથી કેટલાક ગુરૂઓ પોતાનું કર્તવ્ય નહિ સમજવાના કારણે પોતાના શિષ્યોના હૃદયોમાં યથાયોગ્ય વૈરાગ્યની પુષ્ટી પણ કરી શકતા નથી અને સ્વયં નિરક્ષર ભટ્ટાચાર્ય હોવાથી શિષ્યોની જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો પણ પ્રબંધ કરી શકતા નથી. કેટલાક ગુરૂઓ સાધારણ રીતે પંડિત હોવા છતા વાણિયાઓની પંચાયતમાંથી ફુરસદ મેળવી શકતા નથી, અને તેથી પોતાના શિષ્યોને બ્રાહ્મણ પંડિતોના હાથમાં સોંપે છે ન્યાય, વ્યાકરણ પણ બ્રાહ્મણ પંડિત ભણાવે, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન પણ બ્રાહ્મણ પંડિત ભણાવે અને આગમનો અભ્યાસ પણ બ્રાહ્મણ પંડિત જ કરાવે આનું પરિણામ શું આવે ? એ કોઇ પણ બુદ્ધિમાન સ્વયં સમજી શકે તેમ છે આગમના ગુઢ રહસ્યો, કે જેને સમજવામાં મોટા મોટા વિદ્વાન સાધુઓ પણ–ગુરૂગમતા પૂર્વક નહિ ભણવાથી–નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા, તે રહસ્યો આપણે એક અજાણ પંડિત પાસેથી શિષ્યોને આપવાની આશા રાખીએ એનો અર્થ શો ? અગર ગુરૂ વિદ્વાન છે તો તેમનું શું એ કર્તવ્ય નથી કે તેમણે પોતાના શિષ્યોને સૂત્રોનો ગંભીર અર્થ સમજાવવો ! પરન્તુ શ્રીમન્તોની મધ્યકામાંથી અને વાણીયાઓની પંચાયતમાંથી ફુરસદ મળે ત્યારે શિષ્યોને ભણાવેને !

આમ જુદી જુદી દૃષ્ટિએ તપાસતાં ગુરૂઓ પોતાનું કર્તવ્ય નહિ બજાવવાનું જ મોટે ભાગે પરિણામ છે કે આજકાલ ન્હાના ન્હાના સાધુઓમાં સ્વચ્છંદતાનો ઝેરી પવન ફૂંકાએલો છે

ગુરૂઓની અયોગ્યતાનું એક એ પણ પરિણામ છે કે, તેઓ પોતાના સ્વાર્થની આગળ સામુદાયિક નુકસાનને જોઈ શકતા નથી. ચાહે દુનિયાનો ઉતારજ કેમ ન હોય, પરન્તુ 'કોઇ પણ ચેનો હાથ આવે છે,' એવા વિચારમાં તેઓ ફરતાજ રહે છે એનું જ એ કારણ છે કે–એક સમુદાયથી બહિષ્કૃત થયેલ, ચારિત્રથી પતિત, નિરક્ષર, રોટલીવિજય, કે ભાતવિજય સાધુજ કેમ ન હોય, બીજા સમુદાયમાં જરો કે તેને ઝટ સંગ્રહી લેશે અને પોતાની સાથે ફેરવશે આવી રીતે "कहींकी ईंट, कहींका रोडा, भानुमतिने कुणबा जोडा" વાળી કહેવતને ચરિતાર્થ કરનારા પણ આપણા મહાન્ ગુરૂઓ ક્યાં નથી જોવાતા? આમ કરવામાં માત્ર તેઓનું એકજ લક્ષ્ય હોય છે, અને તે એ કે ગમે તેવો કાણો કૂબડો, ગમે તેવો રોટલાખાઉ, ગમે તેવો અક્કલનો ઓથમીર, ગમે તેવો અડબંગ સાધુ હશે, પરંતુ એમ તો કહેવાશે કે ફલાણા મહારાજ પાસે આટલા સાધુઓ છે? ફલાણા મહારાજ–ફલાણા આચાર્ય આટલા સાધુઓ સાથે પધાર્યા છે! બસ, આજ દૃષ્ટિ પરંતુ તેઓની આ લોભવૃત્તિ સામુદાયિક સંગઠનને કેટલી કુઠરાઘાત સમાન નીવડે છે, એનો તેઓ વિચાર કરતા નથી એક ગુરૂના શિષ્યને બીજા ગુરૂઓ સંગ્રહવા લાગ્યા છે, એનું જ એ પરિણામ છે કે શિષ્યોમાં ગુરૂઓ પ્રત્યે જે બહુમાન–વિનય–વિવેકાદિ હોવાં જોઇએ, તે રહેતા નથી કારણ કે શિષ્યો એમ સમજે છે કે–ગુરૂજી જરા ટકપક કરશે, તો લેઇ દડ–કમંડલને ચાલતા થઇશું અને બીજે ક્યાંય જઇ બેસીશું. જેમ નાતરાની છૂટ જે કોમમાં હોય, તે કોમની સ્ત્રીયો સ્વતંત્રપણે રહે

છે, અને પતિ પ્રત્યે જે ભક્તિ હોવી જોઇએ, તે નથી રાખતી, કારણ કે તે એમ સમજે છે કે ધણી બહુ લપડ સપડ કરશે તો દુનિયામા બીજા ધણાએ તૈયાર છે એવી દશા આપણા સાધુ વર્ગની છે ઠેવટે કોઇ માથુ પામે ન દાળ ગળે તો સ્વતત્રરામ થઇને ફરે છે, કારણ કે જૈનસમાજ પીળાની પાછળ મુગ્ધ છે પીતવસ્ત્રધારી અને ઓઘો મુહપત્તી રાખનાર દેખ્યા, એટલે આદર-ભાવ તૈયાર જ છે એવુ પૂછવાની કે જાણવાની જૈનસાજ ઓછીજ દરકાર કરે છે કે-તમે કોણ છો? કોના શિષ્ય છો? કેમ એકના રખડો છો? સમુદાયથી કેમ છૂટા પડયા છો? વિગેરે

પરતુ આ બધાનુ મૂળ કારણ તપાસીએ તો આપણા કેટલાક ગુરૂઓમા જે ગુરૂતા હોવી જોઇએ એની ન્યૂનતાનુ જ આ પરિણામ છે જો ગુરૂઓ પોતાની ફરજ સમજતા હોય, સામુદાયિક સગઠન કરીને તે પ્રમાણે ચાલતા હોય શિષ્યલોભી ન હોય, સ્વય ગુણને પ્રાપ્ત કરીને દીક્ષા આપવાની પદ્ધતિ રાખતા હોય તો આવા પ્રસગો ન જ બને અને બને તો પણ ક્વચિત્જ અસ્તુ

કહેવાની મતલબ કે-'ગુરૂ બનવુ' એ પણ એક મોટી જવાબદારી ઉપાડવા બરાબર છે, અને તેટલા માટે એવા ગુરૂ બનવા માટે પહેલા યોગ્યતા મેળવવી જોઇએ છે

આવીજ રીતે 'શિષ્ય કોને કરવો' આ પ્રશ્ન પણ વિચારણીય છે શિષ્યને માટે ઘણી ઘણી યોગ્યતાઓ જોવાની છે અને તે યોગ્યતાઓ હવે પછી આપણે જોઇશુ

---

(૨૮)

' દીક્ષા ' આપનાર ગુરૂમા કયા ગુણો હોવા જોઇએ, એ આપણે જોઇ ગયા હવે આપણે એ તપાસીએ કે-" દીક્ષા કોને આપવી " અર્થાત્ ' દીક્ષા ' નો ઉમેદવાર કોણ હોઇ શકે ? અને તેમા કયા કયા ગુણો હોવા જોઇએ ?

આ ગુણો જોવાની આવશ્યકતા એટલા માટે છે કે ' સાધુ ' થવુ, એટલે એક મ્હોટામા મ્હોટી જવાબદારી વ્હોરવાની છે વર્ત્તમાન પરિસ્થિતિ જોતા સાધુઓનો અને ગૃહસ્થોનો એટલો બધો ઘનિષ્ઠ સબધ બનેનો છે કે-ન તો ગૃહસ્થોને સાધુ સિવાય ચાલી શકે તેમ છે અને ન સાધુઓને ગૃહસ્થો સિવાય ગૃહસ્થોનુ નૈતિક જીવન સદાચારતા અને કર્ત્તવ્ય પરાયણતા, એ બધુ સાધુઓના ઉપદેશ ઉપર અવલંબી રહ્યુ છે અને સાધુઓનો ઉપદેશ, તેમના જ્ઞાન અને ચારિત્ર ઉપર અવલબી રહ્યો છે આવી સ્થિતિમા સાધુઓમા સાચી સાધુતા, કર્તવ્ય પરાયણતા, સમયજ્ઞપણુ અને વિદ્વત્તા એ બધીયે વસ્તુઓની અનિવાર્ય જરૂર છે પરન્તુ આ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ યોગ્ય પુરૂષો સાધુ થાય, તોજ તેમા આવી શકે અયોગ્ય પુરૂષોનુ સાધુ થવુ, સમાજને માટે ભાર ભૂતજ ગણી શકાય હા એ જરૂર છે કે-સસારના તમામ મનુષ્યો એક સરખી યોગ્યતા નથી ધરાવી શકતા, તો પણ કમમા કમ નવા થનાર સાધુઓથી હરકોઇ માણસ એટલી તો આશા અવશ્ય રાખી શકે, કે તેઓ સ્વપરનુ કલ્યાણ કરનારા ન થાય તો નહિ, પર તુ કમમા કમ પોતાનુ કલ્યાણ કરવા જેટની તો શકિત તેમનામા અવશ્ય હોવી જોઇએ અને તે શકિત ' દીક્ષા ' આપનારે અવશ્ય જોવી જોઇએ

આપણે જોઇએ અને અનુભવીએ છીએ કે-એક સામાન્યમા

સામાન્ય કાર્ય પણ કોઇને સોંપવુ હોય છે, તો પહેલા તેની પરીક્ષા કરીએ છીએ. તે કાર્ય માટે તેની યોગ્યતા જોઇએ છીએ, તો પછી મહાવીરના વડીલ પુત્ર, ત્યાગની મૂર્તિ, લાખો મનુષ્યોના આદર્શ તરીકે ઉભા કરવા પડેના એવા ઉમેદવારની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો જરા પણ વિચાર ન કરીએ અને જે આવ્યો તેને મૂંડિયે, અને ધપાવે રાખીએ એ કેટલુ બેહુદુ શાસનને માટે કેટલુ ઘાતક અને સમાજને માટે કેટલુ હાનિકર્તા હોઇ શકે, એ મહજ સમજી શકાય તેવો વિષય છે ખરૂ પૂછીએ તો અત્યારની છિન્નભિન્નતા અધાધુધી એ વિના પરીક્ષાએ ધબેડયા રાખ્યાનુ જ પરિણામ છે અને આવી જ રીતે નિરંતર પ્રવૃત્તિ જો ચાલુ રાખીશુ, તો એ નિશ્ચિત છે કે-સાધુ સંસ્થા પ્રત્યે જે કઇ બચ્ચો-બચ્યો યો સદ્‌ભાવ રહ્યો છે તે પણ ખોઇ બેસવાનો સમય આવશે અને અત્યારે હિંદુ-સાધુઓની જે દશા થઇ રહી છે, તેજ દશા કદાચ જૈન સાધુઓ માટેની પણ થાય

અતએવ મુનિવર્ગે ચેતવાની જરૂર છે, અને જે કઇ નવા સાધુઓ કરવામા આવે તેમની પરીક્ષા કરવાનુ અવશ્ય ધ્યાનમા લેવુ જોઇએ.

' દીક્ષાના ઉમેદવારમા કયા કયા ગુણો હોવા જોઇએ, એનુ વર્ણન પ્રવચન સારોદ્ધાર, ઠાણાંગસૂત્ર તથા ધર્મસંગ્રહ આદિમા વિસ્તારથી કરવામા આવ્યુ છે એ વર્ણન ઉપર આપણે દૃષ્ટિપાત કરીએ તે પહેલા આપણી સ્થૂલ દૃષ્ટિથી નિહાળતાં દીક્ષાના ઉમેદવારમા મુખ્ય કયા ગુણો અનિવાર્ય દેખાય છે, તેજ જોઇ લઇએ

સૌથી પહેલા ' દીક્ષા ' ના ઉમેદવારમા એ જોવુ જરૂરનુ છે કે તે પાચ મહાવ્રતોને પાલન કરવાનુ સામર્થ્ય ધરાવે છે કે કેમ?

સાસારિક વાસનાઓ ઉપરથી તેનુ મન હટ્યુ છે કે કેમ ? સાંસારિક પ્રલોભનો તેને ડગમગાવી શકે તેમ છે કે કેમ ? અર્થાત્ તેના હૃદયમા વૈરાગ્યનો અકુર કયા સુધી ફૂટયો છે ? અને તેની સાથે સાથે એ પરિક્ષા કરવી પણ આવશ્યક છે કે એનો વૈરાગ્ય ચિર-સ્થાયી રહી શકે તેમ છે કે કેમ ? શુ ચોક્કસ કારણોથી–માતાપિતાના કે કોઇના ઠપકા વિગેરેથી ગુસ્સાવાળો થવાથી તો તેને સસાર ખારો નથી લાગ્યો ?

ઘણી વખત એવુ બને છે કે પોતાના સબધિયો તરફનુ જરા કઇ નિમિત્ત મળવાથી માણસને એકદમ વૈરાગ્યનો ઉભરો આવી જાય છે, પરતુ એ ક્રોધ શાન્ત થયા પછી એને તેજ સબ-ધિયો યાદ આવે છે, અને પછી તેને વિચાર થાય છે કે "દીક્ષા લેવાની ઉતાવળ ન કરી હત, તો સારૂ થાત," આ વિચારના પરિણામે કા તો તે વેષ છોડીને ઘરે જઇ બેસે છે, અને કદાચિત્ લજ્જાના કારણે દીક્ષા નથી છોડતો તોપણ તેને ચારિત્રનો જે આસ્વાદ લેવો જોઇએ અથા મળવો જોઇએ, તે લેતો પણ નથી અને મળતો પણ નથી અને તેથી દીક્ષિત અવસ્થામા રહેવા છતા પણ તે શુષ્ક જીવન–નીરસ જીવન વ્યતીત કરે છે

એટલા માટે વૈરાગ્યની પરીક્ષા દીક્ષા આપનાર ગુરૂએ સૌથી પહેલા કરવી જોઇએ છે બેશક, એ હુ માનુ છુ કે દુખગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ કોઇ વખતે આત્મકલ્યાણનો સાધક બને છે કઇ બધાઓને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય થતો નથી પરન્તુ તેની સાથે સાથે એતો ખરૂ જ છે કે દુખગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ ક્ષણિક તો નજ જોઇએ પ્રારભનો એ દુખગર્ભિત વૈરાગ્ય ચોક્કસ સમય પછી જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય રૂપે પરિણમવો જ જોઇએ. કારણ કે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય, એજ સ્થાયી ભાવે રહી શકે છે અને એ વાત તો દેખીતી

છે કે જ્યા સુધી પૌદ્ગલિક ભાવોની અસારતાનુ જ્ઞાન થયુ નથી, જ્યા સુધી સસારની અનિત્યતાનુ ભાન થયુ નથી, જ્યા સુધી આત્મકલ્યાણ ' એ ' જીવનનુ ધ્યેય સમજાયુ નથી, ત્યા સુધી **સાધુતા** જ કેમ પ્રાપ્ત થઇ શકે ? અને જ્યા સુધી **સાધુતા** નથી પ્રાપ્ત થઇ, ત્યા સુધી માત્ર મુડન કે લુચન સફેદ કે પીળા–તેજ માત્ર આપણુ નુ કલ્યાણ કરી શકે ?

માટે, ' દીક્ષા ' ના ઉમેદવારમા ગુરુએ સૌથી પહેલાં **વૈરાગ્ય** વાસનાનુ જરૂર નિરીક્ષણ કરવુ જોઇએ એટલુ જ નહિ પરતુ એ વૈરાગ્યની પરીક્ષા પણ કરવી જોઇએ આ પરીક્ષા અત્યારે કેટલી કરવામા આવે છે ? એ કોઇ કહી શકે તેમ છે ? અત્યારની દીક્ષાઓમા મ્હોટે ભાગે એવી દીક્ષાઓ જોઇએ છીએ કે ગમે તેવો માણસ ' દીક્ષા ' નુ નામ લેતો આવ્યો, કે ઝટ ગુરૂ મહારાજ તયાર છે નથી પૂછાતુ કારણ કે નથી જોવાતો વૈરાગ્ય ' જો આગળ મેડે ઉતાર નહિ ને પાછળ મેડે ધરાળ નહિ " એવો કોઇ આવ્યો, તો તે ઝટ **મુડે ભવિત્તા** થઇ જ જવી, અને જો એમ લાગ્યુ કે પાછળ રોનાર–પીટનાર છે, તો તેને માટે રફુચક્કરનો ઉપાય તૈયાર જ છે પેલા દીક્ષા લેવા આવનાર વૈરાગીજી (!) પણ સમજે છે કે ચાલો, મફતની રેલવે મુસાફરી મળે છે, ગામ ગામ ફરીશુ, જોઈશુ અને માલ પાણી ઝાપટીશુ, ખોટુ શુ છે ?

પરતુ બુદ્ધિમાનો વિચાર કરી શકે તેમ છે કે જેના અતકરણમા સાચો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે, એને નાસવા ભાગવાની જરૂર ખરી કે ? વૈરાગ્ય કે જે દુનિયાને એક જુદી જ દિશામા બતાવે છે, એ વૈરાગ્યને ધારણ કરનાર માણસ શુ નાસી–ભાગી શકે ? અને એ શુ બીજાને પણ નસાડવા–ભગાડવાની ઝઝટમા પડવુ પડે ખરૂ કે ? જેના અત.કરણમા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે તે ગમે તે

ઉપાયે સંબંધિયોને સમજાવી શકે છે જબરદસ્તીથી જો ઘરમાં લઈ જાય તો પણ આખરે તો એના વૈરાગ્યને આધીન સંબંધિયોને થવું જ પડે છે, તો પછી નાસવા-ભાગવાનું શું કારણ હશે, એ સમજી શકાતું નથી

આ તો આપણે યોગ્ય ઉમરના વૈરાગિયોની-દીક્ષાના ઉમેદવારોની વાત જોઈ, પરન્તુ ન્હાની ઉમરના બાળકોને નસાડવા-ભગાડવા કે સંતાડવા સિવાય બીજો શો ઉપાય છે ? એમ જરૂર પ્રશ્ન ઉદ્ભવી શકે છે

પરંતુ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તો ત્યાંજ મળી જાય છે કે—બાલ્યાવસ્થા અને વૈરાગ્ય એ બેનો સંયોગ જ અકલ્પનીય છે જો કે એ વાત ખરી છે કે-મ્હોટાઓ કરતા બાળકોમાં વૈરાગ્યના અંકુર-સદ્ભાવનાઓ વધારે હોય છે, તેમનું હૃદય પણ કોમળ હોય છે, પરંતુ બાળકોનો વૈરાગ્ય એટલે શું ? બાળકોનો વૈરાગ્ય એ સાચો વૈરાગ્ય નહિ, પરંતુ એક પ્રકારનો એ પણ મોહ છે—કૌતુક છે એકાદ પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી ઘણા બાળકોને સાધુના ઉપદેશો કે સાધુને જોઈ તે તરફ તેનું ચિત્ત આકર્ષાય છે, પરન્તુ ખરી રીતે એ વૈરાગ્યનું પરિણામ નથી હોતું

આ પ્રસંગે ઘણા ખરા શિષ્યલોભી મહાત્માઓ ચરિતાનુવાદમાંથી એવા દષ્ટાન્તો આપે છે કે જે બાળવયમાં દીક્ષા લીધા સંબંધી હોય છે ચરિતાનુવાદમાંથી પાંચ પચીસ નહિ, બલ્કે સેંકડો ઉદાહરણો એવાં મળી શકે તેમ છે, પરંતુ ચરિતાનુવાદ એટલે શું ? ભૂલવું જોઈતું નથી કે ચરિતાનુવાદ એ વિધિવાદ નથી ચરિતાનુવાદ અને વિધિવાદમાં આકાશ પાતાળનું અંતર છે અમુક માણસે અમુક કામ કર્યું, એટલે આપણે તે કરવું જ જોઈએ,

અથવા આપણે તેમ કરી શકીએ, એમ માનનારા કે કહેનારાઓ ખરેખર સૈદ્ધાંતિક આજ્ઞાઓનું મહાન્ અપમાન કરે છે એટલું જ નહિ પરન્તુ તે પૂર્વ પુરુષોએ ગમે તે શક્તિથી, ગમે તે કારણે કરેલા કાર્યોને પણ પોતાની કોટીમાં મૂકી તેમનું અપમાન કરવા બરાબર કરે છે કોણ જાણે પૂર્વ પુરુષોએ કેવા કારણે કેવા સંયોગોમા તે પ્રમાણે કર્યું હશે ! ઘણે ભાગે ચરિતાનુવાદમાના એવા ઉદાહરણોમા–ન્હાની ઉમરમા દીક્ષા આપ્યાના ઉદાહરણોમા મુખ્યત્વે એજ જોવાય છે કે– બાળકમા ગુરુ કંઇપણ પ્રકારના ખાસ લક્ષણદ્વારા અપૂર્વ શક્તિ જૂએ છે અને એ શક્તિ બતાવીને તેના માતપિતા પાસે માગણી કરે છે પછી ગમે તે રીતે તે બાળકને દીક્ષા આપે છે" આવા જ બનાવો મોટે ભાગે જોવાય છે નસાડી–ભગાડીને દીક્ષા આપ્યાના જે પ્રસંગો કોઇ કોઇ મળે છે, તેમા પણ ખાસ કરીને એવી શક્તિવિશેષ જોવાથી અને ભવિષ્યમા એ બાળક શાસનનો ધોરી થશે, એવુ જોવાથી તેને ગમે તે રીતે દીક્ષા આપવાનો પ્રયત્ન થયેલો છે, અને એ પણ સાચુ છે કે ગુરુએ તેની પ્રારંભમા જે પરીક્ષા કરી હોય છે, તેજ પ્રમાણે તે ભવિષ્યમાં નીવડે છે પરંતુ અત્યારે ? અત્યારે જેઓ શાસનમા ભયંકર તોફાનો મચાવીને, સેંકડો લોકોને અધર્મ પમાડીને, અજૈનવર્ગમા પણ ખરાબ અસર ઉત્પન્ન કરીને એનંદ છોકરાને મૂડે છે તેઓ શુ તેનામા એવુ કોઇ અપૂર્વ લક્ષણ જુએ છે ? એવુ ખરેખર લક્ષણ જોવાની કોઈ સત્તા ધરાવે છે ?

ખરી વાત તો એ છે–સ્વાર્થની આગળ પરમાર્થ જોવાતો નથી શિષ્યો વધારવાની લોભવૃત્તિ શાસનમા કુહાડાઘાતનું કામ કરી રહી હોય છે, એ પણ જોઇ શકાતુ નથી જે આ મે તેને મૂડ્યો, એના પરિણામે શાસનમા કેટલા અનર્થો થઇ રહ્યા છે અને આવી શિષ્યલોભવૃત્તિ કેટલાક ધૂર્તોને પણ એક પ્રકારનુ કમાઇનુ સાધન

બની ગયુ છે ખરૂ છે કે " લોભિયા હોય ત્યા ધૂતારા ભૂખે મરતા નથી " શિષ્યલોભથી એવા ઘણા ધૂતારાઓ ઠગાઈના ધધા કરી અનીતિમય જીવન ગુજારી રહ્યા છે અને અમારા મહાત્માઓ એવુ જીવન ગુજારવામાં તેમને સહાયક થઈ રહ્યા છે, આ શુ ઓછુ પુણ્ય (!) ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે ? આવા મહાત્માઓ ઘણી વખત પોતેજ ઠગાય છે, પોતાનાજ કપડા કાબળીયો અને વખતે પ્રાઇવેટ-મા રખાવેલી માલમતાઓ પણ ગુમાવી બેઠેલા સભળાય છે, છતા એ લોભવૃત્તિને ક્યાં છોડાય છે ? અસ્તુ

હવે આપણે એ જોઇએ કે શાસ્ત્રકારો દીક્ષાના ઉમેદવારમા કયા કયા ગુણો જોવાનુ ફરમાવે છે.

જોવાજ જોઇએ પરંતુ ગુણો જોવાની તો વાત દૂર રહી, કેટલીક દીક્ષાઓ તો, એ દીક્ષાના ઉમેદવારની સૂરત શકલ જોયા વિના પણ થઇ જાય છે, ત્યા પછી ગુણોની કયાં વાત કરવી.

ઉપરના ગુણોનુ બારીકાઇથી અવલોકન કરવામા આવે, તો દરેક વાચકને સ્પષ્ટ જણાશે કે અત્યારે દીક્ષાને નામે જે અંધાધુંધી ચાલી રહી છે, કલકત્તાના અજાયબ ઘરમા મૂકવા જેવા પૂતળાઓને પણ જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે એકથી બીજાને ને બીજાથી ત્રીજાને ઠગીને માલ ખાઇ જનારાઓને જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે મનુષ્યાકૃતિમા હોવા છતા બહુચરાજીના ની માફક ચેષ્ટા કરનારાઓને પણ જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, બાર વાગે આહાર કરવા બેસે અને ૩ા-૪ વાગે ઉઠે એવા ભોજનાનંદિયોને જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, ન્હાની ઉમ્મરના બાળકોને નસાડી ભગાડી, અને તેના માતપિતાઓને રોકકળાટ કરાવી જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે એક ઘરથી બીજુ ઘર અને બીજા ઘરથી ત્રીજુ ઘર માંડનારાઓને જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, તેમ જૈન અને અજૈન વર્ગમા પણ જૈન ધર્મની અસાધારણ નિંદા થાય, એવા સંયોગોવાળી પણ જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે એ બધી કયાં સુધી યોગ્ય છે ?

ઉપરના ગુણોમાં ખાસ ધ્યાન ખેચનારા ગુણો આ છે —

૧ સંસારની નિઃસારતાને જાણનારા હોય સંસારથી ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળા હોય. હવે વિચારવાનુ એ છે કે જેનુ મન સંસારથી બિલકુલ વૈરાગી બની ગયુ છે, એને નાસવા-ભાગવાની જરૂર ખરી કે ? અને ગુરૂજીને પણ એના માટે નાના પ્રકારનાં કપટ પ્રપંચો કરવાની જરૂર ખરી કે ? બીજા મહાવ્રતને અભરાઇએ મૂકવાની જરૂર ખરી કે ?

૨ રાજાદિને સમ્મત હોય અર્થાત્ એની દીક્ષામાં કોઇ મ્હોટાઓનો

વિરોધ ન હોય આ ગુણુથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મધનો વિરોધ હોય, એવી દીક્ષા પણ સાધુથી કેમ આપી શકાય ? વળી નસાડવા ભગાડના એ પણ એક પ્રકારનો રાજ્યદ્રોહ નહિ તો બીજુ શુ છે ?

૩ દીક્ષા લેનાર અદ્રોહી હોય એક સ્થાનથી નાસી છૂટેનો બીજે સ્થળે દીક્ષા લેવા જાય, એક સ્થળેથી કપડા કામળીઓની ધાપ મારીને બીજે સ્થળે લેવા જાય એવા માણસો અદ્રોહી-અવચક કહેવાય કે નહિ ? એનો વિચાર ભાગવતી દીક્ષા (!) ના ઉપાસકોએ જરૂર કરવો ઘટે છે

૪ સુદર શરીરવાળો આ ગુણ ઉપર **ધર્મસગ્રહ**ની ટીકામા અને પ્રવચન સારોદ્ધારમા પણ સારી રીતે વિસ્તારથી વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે એવી આકૃતિવાળા,–એવા અગોપાગવાળા કે જેમને જોતાજ સુગ ચડે, સાથે વાત કરતાજ લોકોને ઘૃણા થાય, એવાઓને પરમાત્માના પ્રતિનિધિ બનાવવા, એ શુ પરમાત્માની પરમ પવિત્ર દીક્ષાને લજ્જાવવા બરાબર નથી શુ ? કમમા કમ દીક્ષિતનુ એટલુ રૂપ તો હોવુજ જોઇએ કે જેના ઉપર દીક્ષાનુ તેજ–ચારિત્રનુ તેજ ઓપી ઉઠે હાથીની અબાડી રાજભના ઉપર ચડાવવી, એ, અબાડીને અપમાનિત કરવા જેવુ નથી શુ ? હા એ હુ માનુ છુ કે, ચારિત્રનો સબધ આત્માની સાથે છે, આત્મગુણોની સાથે છે, એમા શરીરની સુદરતા કે શરીરનુ વિકલપણુ કઇ લાભ-નુકશાન કરતા નથી, તો પણ બાહ્યદૃષ્ટિથી જ્યારે આપણે ચારિત્ર આપીએ છીએ, તો પછી બાહ્યદૃષ્ટિએ સમુચિત યોગ્યતા પણ જોવી, એ સૌ કોઇ કબુલ કરશે ચારિત્રના ગુણો આત્માની સાથે સબધ રાખે છે તેમ જાણવા છતા પણ આપણે વેષને નમન કરીએ છીએ, વદન કરીએ છીએ થોડી વાર પહેલા એક માણસ બધા ગૃહસ્થોની સાથે હરે છે ફરે છે, કોઇ હાથે જોડતુ નથી, પરન્તુ થોડીજ વારમા

વૃદ્ધાવસ્થાના સબધમા કર્તાએ કહ્યુ છે કે-સિત્તેર વર્ષથી ઉપરની ઉમર વૃદ્ધાવસ્થામા ગણાય છે, વળી કેટલાક સાઠ વર્ષથી ઉપરની ઉમ્મરને પણ ગણે છે છેવટે એમ પણ કહ્યુ કે-જે કાળમાં જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય તેના દસ ભાગ કરવા, તેમા આઠમા, નવમા અને દશમા ભાગમાં જે વર્તમાન હોય, તે વૃદ્ધ કહી શકાય.

આ તો એક ગણતરી માત્ર છે પરતુ ખરી રીતે શાસ્ત્રકારોએ આટલી અવસ્થા બતાવેલી હોવા છતા પણ, ધારો કે કોઇ કોઇ માણસ એથી ઓછી ઉમ્મરમાં પણ શક્તિથી હીન થઇ ગયો હોય અને વૃદ્ધાવસ્થાના તમામ લક્ષણો તેનામાં આવ્યાં હોય, તો તેને શુ આપણે વૃદ્ધ નહિ ગણીએ ? શુ એવા ઉમ્મરના ન્હાના, પરન્તુ શક્તિથી હીન થયેલા ડોકરાને દીક્ષા આપીશુ ? તેવીજ રીતે બાલ્યાવસ્થા માટે પણ સમજવુ જોઇએ બાલ્યાવસ્થા વ્યતીત થઇને યુવાવસ્થામાં કોઇ માણસ પ્રવેશ કરતો હોય, પરન્તુ તેનામા જો એક બાળકના જેવા લક્ષણો છે અથવા એક બાળકના જેવાજ સયોગો છે, તો તેવી અવસ્થામા દીક્ષા કેમ આપી શકાય !

ઉપસહાર.

હવે ઉપસહારમા માત્ર એટલુ જ કહીશ કે-દીક્ષા આપનારાઓએ ' દીક્ષા ' લેવા આવનારના તમામ પ્રકારના સયોગો જોવાની જરૂર છે માત્ર પોતાનો ચેલો થશે-હુ વધારે શિષ્યોનો ગુરુ કહેવાઇશ, આટલુ જ લક્ષ્ય રાખીને બીજાનુ ગમે તે થાય, દુનિયા નિદે કે સ્તવે, ધર્મની હીનતા થાય કે ગમે તે થાય, ઇત્યાદિ બાબતોનો જરા પણ વિચાર કર્યા વિના ધપેડે રાખવુ એ એક પ્રકારે શાસનનુ દ્રોહીપણુજ કહી શકાય, જે પરમાત્માના શાસનમા

આપણે પૂજાઇએ છીએ-જે પરમાત્માના વેષ ઉપર આપણે તાગડ ધિન્ના કરીએ છીએ અને જે પરમાત્માના શાસનનુ ધૂસરૂ આપણે લઇને ફરીએ છીએ, એ પરમાત્માની આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન કરવુ, એ પરમાત્માના શાસનની આપણા સ્વાર્થની ખાતર નિદા કરાવીએ, એના જેવુ દ્રોહીપણુ બીજુ શુ હોઇ શકે ?

ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ છે કે બુદ્ધિવાદના આ જમાનામા અધાધુધી ચાલી શકે તેમ નથી ગૃહસ્થ કે સાધુ, ન્હાના કે મોટા ગરીબ કે તવગર, દરેકે સયોગોનો વિચાર કરીને, પરિસ્થિતિયો જોઇને કાર્ય કરવાની જરૂર છે, પરિસ્થિતિયોને જોયા વિના સત્તાના મદમા કે हमको कोन पूछनेवाला है ? એવા અભિમાનથી સ્વચ્છદતા ભર્યું કાર્ય કરવુ છે એ પોતાની ઇજ્જતના હાથે કરીને કાકરા કરવા બરાબર છે

જૈન સાધુઓની-ખાસ કરીને ‘ ભાગવતી ’ દીક્ષા ’ ના નામે ધમાલ કરી મૂકનારાઓની અત્યારે જે દશા થઇ રહી છે, તે દશા કદિ ન આવત, જો સમાજની નાડ તપાસીને પોતાના બાહ્યસ્વાર્થની ખાતર ધર્મને નામે હ્રાસનો ન ચલાવ્યો હોત

હજુ પણ અમારા મુનિવરોએ ચેતવાની જરૂર છે મુનિવરોને તો દેખીનેજ, જોનારના અત કરણમા પ્રભાવ પડવો જોઇએ મુનિરાજ તો જ્યાં જાય ત્યાં શાન્તિનુ જ વાતાવરણ ફેલાય, મુનિરાજ જ્યા જાય ત્યા સપનેજ વધારે, મુનિરાજને દેખતાની સાથેજ લોકોનુ હૃદય નમી પડે ભાગવતી ‘ દીક્ષા ’ નો તો આવો પ્રભાવ હોય, ભાગવતી દીક્ષાનો તો આટલો પ્રતાપ હોય, અહા કેટલી ઉત્તમ ભાગવતી દીક્ષા, કોણ હીનભાગી આ દીક્ષાની ચાહના ન કરે !

વાચકો ! ‘દીક્ષા ના સબધમા છેલ્લા પાચ અકોમા મે

મારા વિચારો જણાવ્યા છે એ વિચારો કોઈને ગમ્યા હશે કોઈને નહિ પણ ગમ્યા હોય પરન્તુ જૈન સમાજની પરિસ્થિતિએ મને આ વિચારો લખવાને પ્રેર્યો છે અને પરિસ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરી, શાસ્ત્રને બાધ ન આવે એવી રીતે મારા વિચારો પ્રગટ કરવામાં મારું કર્તવ્ય સમજ્યો છું મારું દૃઢ મન્તવ્ય છે કે પોતાની મતલબ સાધવાની ખાતર શાસ્ત્રોના વાક્યો ઉપર બધી બાબતોની તપાસ કર્યા વિના, માત્ર તેને પોતાના પક્ષમાં ખેંચી લેવા, એ શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રકારોનો દ્રોહ કરવા બરાબર છે વળી કેવળ શાસ્ત્રોના આધાર ઉપરજ કોઈ પણ બાબતની ઇમારત ચણવી એ પણ પ્રભુ આજ્ઞાની વિરાધના કરવા બરાબર છે શાસ્ત્રોની સાથે સંયોગો પણ જોવાની જરૂર છે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ ભાવને જોઈને દરેક કાર્ય કરવાની પ્રભુ આજ્ઞા દરેકે માન્ય રાખવી જોઈએ. અને જો તેમ થાય તોજ અત્યારે જે કલેશો જે વૈમનસ્યો, જે છિન્નભિન્નતાઓ આપણે જોઈએ છીએ તે ઘણે અંશે ઓછાં થઈ શકે લોકોને અધર્મ પામવાનું પણ કારણ નહિ રહે પરન્તુ હા તેમાં પોતાના સ્વાર્થને કેટલેક અંશે જતો કરવો પડશે હૃદયમાં ભરાઈ રહેલા આંકડ લોભને ઓછો કરવો પડશે કંઈક ઉદાર પણ થવું પડશે પરન્તુ શાસનને ઘણો લાભ થશે.

લોભવૃત્તિના કારણે માણસો મર્યાદા મૂકે છે વખતે મનુષ્યત્વથી પણ બહાર નિકળી જાય છે સત્યસ્વરૂપનો પ્રકાશ પણ મનુષ્યને ઘોર અન્ધકાર સ્વરૂપ દેખાય છે વખતે મર્યાદા ત્યાં સુધી મુકાય છે કે હડકવા હાલ્યા જેવું થાય છે પરન્તુ સમજવું જોઈએ કે તેમાં પોતાના જ ભાગ્યનો દોષ છે જગત્ તો પોતાને જે ઠીક લાગે-જે જે સમુચિત જણાય, તેનો પ્રકાશ કરે છે એ પ્રકાશથી આપણા સ્વાર્થને ધક્કો પહોંચે અને તેથી આપણે અકળાઈએ કે બીજાને

ભાડવા તૈયાર થઇએ, એ આપણી કમજોરી અને અયોગ્ય-નાજ છે

'દીક્ષા'ના સંબંધમાં જેટલું લખીએ તેટલું લખી શકાય તેમ છે, સમાજની પરિસ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરનારને માટે આ વિષય અતિ મહત્ત્વનો લાગશે સૌ કોઇ જાણે છે તેમ હું પણ એક દીક્ષિત છું, લગભગ વીસ વર્ષનો દીક્ષિત છું 'દીક્ષા' એ પરમ આત્મકલ્યાણનું સાધન છે, એ વાતનો મને પૂર્ણ અનુભવ અને વિશ્વાસ થયેલો છે હું પોતે દીક્ષામાં ગુરુદેવની કૃપાથી અપૂર્વ આનંદ લઇ રહ્યો છું, અને બીજાઓ તેવા ચાહતા હોય, એમને એમના એ કાર્યની અનુમોદનાજ કરૂં છું, પરન્તુ તેની સાથે સાથેજ અયોગ્ય પુરુષોને દીક્ષા આપવાની અને અયોગ્ય પુરુષો પાસે દીક્ષા લેવાની હું તો નાજ પાડું દીક્ષા લ્યો, જરૂર લ્યો, અને આપો જરૂર આપો પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઇનેજ મેં 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્'માં લખ્યું છે તેમ, હજુ પણ હું માનું છું કે-"દીક્ષાનું માહાત્મ્ય ન કેવળ જૈનશાસ્ત્રમાં, પરન્તુ હિંદુશાસ્ત્રમાં પણ વર્ણવ્યું છે" અને એ દીક્ષા માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી વિલંબ ન કરવો, એ જાણી જોઇને ખાડામાં પડવા જેવું છે અને તેટલાજ માટે '**સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્**'માં પ્રકટ કરેલા તે વિચારોની અંતે મે જણાવ્યું છે કે-"**દીક્ષા દેનારે યોગ્યતાનો વિચાર અવશ્ય કરવો જોઇએ છે**

બસ, મારા 'દીક્ષા' સંબંધીના કેટલા પાંચ લેખોનો સાર પણ હોય, તો તે આજ છે '**યોગ્યતા**' વિનાનું બધુંએ કાર્ય ધૂળ ઉપર લીંપણ કરવા જેવું છે

અમારો મુનિવર્ગ યોગ્યતાઓ અને બધા સંયોગો જોઇનેજ

દીક્ષાઓ આપવાનુ પસંદ કરે, અને દીક્ષા લેનારાઓ પણ માન આધળીયા નાખીને જ્યાં ત્યાં ન પડતા યોગ્યતા જોઈનેજ-ગુરૂના ગુરો નિહાળીને જ દીક્ષા ને પોતાની જીવન દોરી ગુરૂદેવના કરકમલમા સોંપે, અને પછી યાવજ્જીવન પર્યંત તેનો નિર્વાહ કરે અને આવી રીતની યોગ્ય દીક્ષાઓ દિનપ્રતિદિન હજારોની સંખ્યામા થાય. અને જૈનશાસનમા સાધુ સમુદાય ખૂબ વધી જૈનધર્મની વિજય પતાકા સર્વત્ર ફરકાવે એજ અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમુ છુ

ૐ શાન્તિ

(૮૦)

માંગણવૃત્તિ

'માંગણવૃત્તિ એ કેટલો બધો અણુચિત શબ્દ છે ? કેટલો તિરસ્કરણીય છે ? 'માગણવૃત્તિ' ઉપર જીવન ગુજારનારને પણ જો આપણે એમ કહીએ કે 'આ ભીખમંગા' તો તેના હૃદયમા જરૂર આઘાત પહોંચશે. મનુષ્યની બધી વૃત્તિઓ કરતા આ વૃત્તિ–માગણવૃત્તિ અત્યન્ત નિકૃષ્ટ છે. પોતાની ઇચ્છાને પૂરી કરવા માટે બીજાને આજીજી કરી, દીનતા પૂર્વક હાથ લાંબો કરવો એ શુ ? આત્મગૌરવને ગુમાવી બેસવાનુ કેવુ પગથીયુ અથવા સ્વત્વાભિમાનને ખોઇ બેસવાની યોગ્યતા છે. જ્યાં જ્યાં 'માગણવૃત્તિ' પ્રવેશી છે, ત્યાં ત્યાં ગૌરવનો ઘટાડો અવશ્ય થયો છે. 'માગણવૃત્તિ' વાળાઓમા શરમ કે દાક્ષિણ્યતા નજર કે

ભય ભાગ્યેજ હોય છે પરિણામે માગણવૃત્તિવાળાઓને પોતાના કર્તવ્યનું-મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતાનું પણ ભાન ભાગ્યેજ રહે છે. માગણવૃત્તિવાળાઓને દુનિયાના દાસ થઈને રહેવું પડે છે એમના આત્માઓ મુડદાલ બની જાય છે આત્મશક્તિઓનો વિકાસ એમનાથી હજારો ગાઉ દૂર થાય છે એ વૃત્તિવાળાઓને પછી બાજુ કંઈ પણ પુરુષાર્થ ભર્યું કાર્ય કરવાની ગરજ પડતીજ નથી.

હિંદુસ્થાનના છપ્પન લાખ કે બહોંતેર લાખ ભિક્ષુકો-માગણ-વૃત્તિથી જીવન ગુજારનારાઓ ઉપર મોટે ભાગે આખા દેશની જે કફોડી નજર થઈ રહી છે એમાં વજૂદ અવશ્ય છે દેશના ભિક્ષુકોની માગણવૃત્તિએ તમને કેટલી હદે નીચે ઉતારી મૂક્યા છે, એ હવે છાનું રહ્યું નથી. ગૃહસ્થોના ગુરુ તરીકેનો દાવો કરવા છતાં શું પૈસા કે શું સ્ત્રી પરિચય, શું ભાંગ કે શું ચરસ-એકથી પણ દૂર નહિ રહેનારા ગુરુઓ ભિક્ષુકો, માગનારાઓ જનતા પર શું ઉપકાર કરી શકે ? અને જો દેશના જરા પણ ઉપકાર ન કરતા હોય તો પછી રાષ્ટ્રને માટે તેઓ ભારભૂત ગણાય એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

જૈનસાધુઓની સ્થિતિ આથી જુદી છે બીજા ભિક્ષુકો કોઈ પણ વસ્તુ માટે "બાપજી આપો" કહે છે ત્યારે મુશ્કેલીથી મળે છે, જ્યારે જૈનસાધુઓને 'બાપજી લ્યો-સ્વીકારો' કહેવા છતાં પણ મુશ્કેલીથી સ્વીકારે છે કારણ કે-બંનેની વૃત્તિઓમાં ફેર છે એકમાં લોભવૃત્તિ-સ્વાર્થવૃત્તિ છે જ્યારે બીજામાં ત્યાગવૃત્તિ, નિસ્પૃહતા છે લોભવૃત્તિવાળા મનુષ્યો જગતના દાસ થઈને રહે છે જ્યારે નિસ્પૃહ મનુષ્ય જગતને પોતાના દાસ બનાવે છે જગત એનું દાસ થઈને રહે છે જૈનસાધુઓની ત્યાગ વૃત્તિ નિસ્પૃહતા આથી પણ આગળ વધેલી છે તેઓ પોતાના શરીરથી પણ બેદરકાર રહે છે ભોજન જેવી વસ્તુઓ માટે પણ યદ્યપિ

તેઓ ભિક્ષા માગે છે પરન્તુ તે નિસ્પૃહતાપૂર્વક ઘરે ઘરે ભિક્ષા માગવા છતાં ઉદરનિર્વાહ જેટલું જ તેઓ સ્વીકારે છે તે પણ ન મળે તો ' अच्छा तो आज अपनी ही पूंजी गमेंग " કરીને આનંદમાં રહે છે સાધુઓએ પોતાની પૂંજી માની કે પોતાના આત્મગુણો વ્રત-નિયમ-પ્રત્યાખ્યાન-એ આત્મ લક્ષ્મી કે ગૃહસ્થોના ઘરેથી ભિક્ષા ન મળે તો પોતાની લક્ષ્મી-ઉપવાસ-ઉપર આનંદ મનાવે છે

આવીજ રીતે કપડાં અને બીજાં ઉપકરણો માટે પણ જૈનસાધુઓ નિસ્પૃહજ રહે છે

સાધુઓ પોતાની આ નિસ્પૃહતામાં જેટલા અંશે ન્યૂનતા કરે, તટનાજ અંશે તેઓ માગણવૃત્તિવાળા બનતા જાય છે, અને અનએવ તેઓ ધીરે ધીરે ગૃહસ્થોના દાસ બનતા જાય છે અમારા સાધુઓની વર્તમાન પરિસ્થિતિ માટે અંદર પ્રવેશ કરીને જોઈએ તો એ સ્પષ્ટ જણાશે કે તેઓમાં ધીરે ધીરે પેલી તિરસ્કરણીય માગણવૃત્તિનું તત્ત્વ પ્રવેશતું જાય છે, અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે, ગૃહસ્થોનો સદ્ભાવ પડતા કરતા ઓછો થતો જાય છે સુંદર ખાનપાન માટે, સુંદર કપડાંલત્તાં, માટે સુંદર કામળીયો માટે, જેમ જેમ સાધુઓની આસક્તિઓ વધતી જાય છે, અને જેમ જેમ એશઆરામના દાસ બનતા જાય છે, તેમ તેમ તે તે વસ્તુઓ માગવા માટે ગૃહસ્થોની આજીજી, ખુલ્લા શબ્દોમાં ગૃહસ્થોના જેવી નહિ, તો કમમાં કમ હલકા ભાવથી તો ખરીજ-એવી આજીજીઓ કરવી પડે છે આ આજીજી એ માગણવૃત્તિ નહિ તો બીજું શું છે? કયાં, ગૃહસ્થો એક ઉપર એક એક આવીને પ્રાર્થનાઓ કરે કે " સાહેબ સ્વીકારો " એ સ્થિતિ, અને ક્યાં " શેઠજી, જૂઓને આ નવા સાધુ છે, જરા એને માટે મારી મુલાયમ, કોમળ પશમી-

નાની ચાદર કે પેલી રેશમ જેવી હનરી કાબળ આવે છે, તે જરા મુબઇ જઇને મોકલજો હો કે કઇ વધારે કિમતની ન મોકલજો લગભગ ૭૫ થી ૧૦૦ સુધીનીજ હોય, આ સ્થિતિ !

આટલેથી જ નથી અટકયુ ! આથી પણ આગળ વધીને સાધુઓ પુશામતો કરતા થાય છે ઇચ્છાઓની તૃપ્તિને માટે સુદર સુદર—કપડાં અને ખાનપાન મળે, એટલા માટે મ્હોટા મ્હોટા ગૃહસ્થોના ઘરમાં આવ-જા શરૂ કરવી, વાતો ચીતોથી અને એમના બાળકોને પ્યારથી બોલાવી-રમાડી ગૃહસ્થોને આકર્ષવા, આ બધુ શુ છે ? દાસવૃત્તિ કે બીજુ કઇ ? ગૃહસ્થોના બાલબચ્ચા હજુ આખો ચોળતા ઉઠયા યે ન હોય ગૃહસ્થોના ઘરોમાથી હજુ ઝાડુ-દારોએ ન નીકળ્યો હોય, અને ચા-દૂધની તરપણીઓ ભરવા ' ધર્મ નામ ' કેતા ઉભા રહેવુ, એનો અર્થ શો છે ? માગણવૃત્તિ કે બીજુ કઇ ?

પરન્તુ વિચાર કરવાની વાત છે કે આ બધુ શાથી બને છે ? લોલુપવૃત્તિથી-લાલચવૃત્તિથી-ઇદ્રિયોના દાસ બનવાથી અને ઇંદ્રિયોના દાસ થવુ, એ પોતાના કર્તવ્યથી-ધર્મથી નીચે ઉતરી જવા બરાબર છે જો આવી જ સ્થિતિ વધારે સમય ચાલુ રહી, અને નાયકોએ કઇપણ સુધારો કરવાનુ લક્ષ્યમા નહિ લીધુ, તો આજે જે આક્ષેપ અજૈન સાધુઓ ઉપર થાય છે, તેજ આક્ષેપ જૈન સાધુઓ ઉપર પણ થવાનો સમય આવે તો એમા નવાઇ પામવા જેવુ શુ છે ?

આ માગણવૃત્તિ, જેમ, જે માગણવૃત્તિ કરનાર છે, એને માટે દુઃખકર્તા છે તેમ જેની આગળ માગણવૃત્તિ' કરવામા આવે છે એને પણ દુઃખકર્તા થાય છે એક માગવાવાળો માણસ જ્યારે બીજાની આગળ જઇને ઉભો રહે છે અને કઇ પણ ચીજની

માંગણી કરે છે, ત્યારે તેને એક સમયે તો જરૂર કાળ સમાન લાગે છે આના ઉદાહરણોની જરર નથી પાલીતાણામા જનારા યાત્રાળુઓની આગળ જ્યારે જ્યારે પાલીતાણાની સંસ્થાઓના ફેરીઆઓ હાથમા નોટીઓ અને બગલમા ટીપનો ચોપડો કે રસીદ બુક લઈને જાય, ત્યારે એ યાત્રાળુઓ કેવી નજરથી એ માગણીયાઓની મ્હામે જૂએ છે–જોતા, એનુ દશ્ય જેમણે જોયુ હશે, તેમને સમજાયુ હશે કે માગણવૃત્તિ કેટલી અધમવૃત્તિ છે

આવી જ રીતે કોઇ કોઇ સંસ્થાઓ તરફથી ફરતા ફેરિયાઓ ન્હાના મ્હોટા ગામોમા ઉઘરાણુ કરતા ફરે છે, તેઓને એક ગામમાથી બે પચાસ પિયા મેળવતા કેટલો પસીનો ઉતારવો પડે છે, એ એજ બિચારા જાણતા હશે આ તો એક સાધારણ સ્થિતિના વીસ વીસ કે પચીસ પચીસના નોકરો કે જેઓનો ધધોજ ભાટ ચારણોની માફક ગૃહસ્થોની વાહ વાહ ગાઇને પૈસા કઢાવવાનો હોય છે, તેમની વાત થઇ, પરન્તુ મુબઇ અને કલકત્તા જેવા શહેરોમા, કોઇ ન્હાના મ્હોટા ગામોના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોને દેરાસર કે ઉપાશ્રયને માટે ટીપ કરવા જવુ પડે છે અને ત્યાના, લક્ષ્મીના મદમા મગ્ન બનેલા, ગૃહસ્થોના માળાઓમા કે દુકાનો ઉપર જે ટલ્લા ખાવા પડે છે, તેમજ એ કહેવાતા શેઠિયાઓના જે તિરસ્કાર–અપમાન સહન કરવાં પડે છે, એ જોતા કોઇ પણ વિચારક એમ બોલી ઉઠયા વિના નહિ રહે કે–" આના કરતા દેરૂ કે ઉપાશ્રય ન બનાવવુ, એ શુ ખોટુ ? પરતુ શુ કરે ? ધર્મનો કેફ પણ કઇ ઓરજ શક્તિ આપે છે ધાર્મિક ભાવનાઓથી એ બધુ સહન તેઓ કરે છે

પરતુ કહેવાનુ માન એટલુ જ છે કે આ માગણવૃત્તિ એ એક એવી વૃત્તિ છે કે–જે આપણા આત્માઓને શક્તિહીન, બુદ્ધિહીન, નિરુત્સાહ અને સ્વાત્માભિમાનથી રહિત બનાવે છે

આ પ્રસંગે આપણી સસ્થાઓની માગણવૃત્તિ સબધી કઇક વિચાર કરવો આવશ્યક સમજુ છુ

જૈનસમાજમા કેળવણીના પ્રચાર નિમિત્તની અનેક સસ્થાઓ હયાતી ભોગવે છે આમાની કઇ સસ્થા પાસે કેટલુ ધન છે, અને કેવી રીતે ચાલે છે, એ બતાવવા હુ નથી ઇચ્છતો, માત્ર આપણી કેટલીક સસ્થાઓની માગણવૃત્તિના સબધમાજ મારે કઇક કહેવાનુ છે

સસ્થાઓ, એટલે જ્યા સુધી તેની પાસે ખર્ચના જેટલી નિશ્ચિત આવક ન થાય ત્યા સુધી સમાજ પાસે માગણી કરવાનુ તો તેનુ કર્ત્તવ્ય છેજ પરતુ માગણી માગણીમા પણ ફર્ક છે

એવા ઉઘરાણીગીર ઉપદેશકો (!) કે જેઓ ભાટ-ચારણોની માફક ભાઇ બાપ કરતા, અને પરાજિયા કે ગમડા સભળાવતા ગામ ગામ ફરે, આચારવિચારનુ નામ ન હોય, સો ખાડી બોલીને છ ટાક ભાર પણ પાલન ન કરે, એવા ઉપદેશકોને ગામ ગામ મોકલવા સસ્થાના ઉદ્દેશો સમજાવવા, દેશોદ્ધારની, સમાજોદ્ધારની, અને સ્વર્ગના દરવાજા બનાવનારી વાતો કર્યા પછી આખરે " આપજો અન્નદાતા તમારા બાળકોનુ રક્ષણ કરો અનાથને આશ્રય આપો, આટલા બાળકોનો ઉદ્ધાર કરો " ઇત્યાદિ ઘરે ઘરે ધર્મસાડો પડાવવા. આવી માગણવૃત્તિ મારા નમ્ર મત પ્રમાણે બિલકુલ નહિ ઇચ્છવા યોગ્યજ છે આવા ટીપીયાલટોને ફેરવવામા સસ્થાના સચાલકો ભલે ફાયદો સમજતા હોય પરતુ તત્ત્વદષ્ટિએ એની સમાજ ઉપર તો બુરી અસર થાય છેજ પરતુ એથી સસ્થાના હિતને પણ સાધારણ ધક્કો પહોચે છે સૌથી મોટો ધક્કો તો એજ છે કે જેઓની શિક્ષાને માટે એ નાણા એકઠા કરવામા આવે છે, એઓના આત્માઓ સાવ મુડદાલ

બની જાય છે, એઓની ઉચ્ચ કોટીનુ ભાવનાવૃક્ષ મૂળમાથી મરી જાય છે તેઓ પોતાને સમાજની દષ્ટિએ-ધનાઢ્યોની દષ્ટિએ અતિ હીન-નીચ-હલકા-નકામા-ગરીબ-કગાલ સમજે છે તેઓ પોતાને ધર્માદિયા સમજે છે અને તેથી તેઓમાં જે કઇ ચૈતન્ય પ્રકટાવવાની લાબી લાબી આશાઓ રાખીએ છીએ એમાની કઇ પણ સફળ થતી નથી તે બાળકો સમજે છે—" અરેરે, અમારા માટે અમારા સચાલકોને આવી રીતે ભિક્ષા માગવી પડે છે? આવા ગરીબ શબ્દોમા અમારે માટે જુઓને બીજાઓની આગળ કેવા કાલાવાલા કરે છે '

શુ સસ્થાઓ, સમાજના એ ભાવિ હીરાઓમા આવી ભાવનાઓ ઉત્પન્ન કરાવવા માટેના સ્થાન હોવા જોઇએ? સસ્થાઓ શા માટે છે? સમાજના એ ભાવિ ઉદ્ધારકોના ચૈતન્યોને વિકસવા માટે! એમની શક્તિઓને ખીલવવા માટે! એમને આત્મગૌરવ સમજાવવા માટે! એમને એમના ભવિષ્યના કર્તવ્ય પાઠોને ભણાવવા માટે: " તમારા આત્મા પણ અનતશક્તિઓ ધરાવે છે તમે ભવિષ્યમા કોઇના દાસ ન બનજો ઇંદ્રિયોને આધીન ન થજો. કોઇના ભરોસા ઉપર ન રહેજો તમારા પગ ઉપર ઉભા રહેવાની શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરજો "

પરતુ જ્યા પ્રારભમાજ તેમનામા કગાલિયતના, ગરીબાઇના સસ્કારો પાડવામા આવે ત્યા શક્તિઓનો તો વિકાસ કેમ થઇ શકે?

ન કેવળ ઉપર કહ્યા તેવા ઉપદેશકો દ્વારાજ, પરતુ એવી આજીજીવાળી જાહેરખબરો દ્વારા તેમ કોઇ ગૃહસ્થ આવવાનો હોય ત્યારે જોઇએ તેથી વધારે સ્વાગત અને ખુશામદો કરી કરાવીને પણ આપણે એ સસ્થાના ભવિષ્યના સમુચિત ફળને હાનિ પહોચાડવાના કારણ ભૂત થઇએ છીએ

ત્યારે શું કરવું ? એ વિચાર આપણને જરૂર ઉઠે છે કરવું માત્ર એજ કે જેમાં 'અતિ' ન હોય, સમુચિત પ્રયત્નો દ્વારા સંસ્થાઓ ચલાવવી એજ એ સંસ્થાઓ અને સમાજના કલ્યાણનો માર્ગ છે સારા ગૃહસ્થો ડેપ્યુટેશન દ્વારા સમાજને અપીલ કરી શકાય છે સંસ્થાના કાર્યના સાચા રિપોર્ટો–સાચી હકીકતો વર્તમાનપત્રો દ્વારા પ્રકટ કરીને સમાજનું ધ્યાન આકર્ષી શકાય છે, પરંતુ એવો તો એક પણ પ્રયત્ન ન થવો જોઈએ કે જેની અસર સમાજ ઉપર ખરાબ થાય અને તેની સાથે એ બાળકો ઉપર પણ જુદીજ અસર થાય.

અલ્બત્ત માગણવૃત્તિનું સાધનજ નહિ ઇચ્છવા યોગ્ય છે તેમ છતા કાળના પ્રભાવે જ્યારે સમાજના લક્ષ્મીપુત્રો કેળવણીનું મહત્ત્વ નથી સમજી શક્યા અને ઉદાર પુરુષોની ઉદારતામાં વિવેકનો અભાવજ દેખાય છે તેવી સ્થિતિમાં માગ્યા સિવાય કાંઇ આપતું નથી, એ વાત ખરી છે પરન્તુ માગવું એ એવી રીતે માગવું જોઇએ કે જેમાં મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન થાય અને જેને માટે માગવામાં આવતું હોય, એમના આત્માને દુર્ભાવ ઉત્પન્ન કરનાર ન નીવડે

ખરી રીતે જોઇએ તો આજે સમાજની કમનસીબીના દિવસો છે, નહિ તો જે સમાજના હજારો બાળકો અશિક્ષિત હોય, જે સમાજમાં હજારો યુવકો સાધનોના અભાવે શિક્ષાથી વિમુખ થતા હોય, જે સમાજથી પ્રતિવર્ષ સેંકડો માણસો કેવળ શિક્ષા કે પેટ પોષણની લાલચથી પરધર્મમાં જતા હોય, જે સમાજના સેંકડો ઐતિહાસિક સ્થાનો નષ્ટ ભ્રષ્ટ થતા હોય, અને જે સમાજની અનેક સંસ્થાઓ કેવળ પૈસાના અભાવે આગળ ન વધી શકતી હોય, એ સમાજના ધનાઢ્યોને–લક્ષ્મીપુત્રોને લાખોના ખર્ચે ઉત્સવ

કરવા અને મંદિરો કરાવવાનું સૂઝે ખરૂં ? એ સમાજના ધનાઢ્યોને ઉજમણા ને ઉપધાનોમાં પાણીની માફક પૈસા ખર્ચવા સૂઝે ખરો ? એ સમાજના નાયકો-ધર્મનાયકોને પોતાની વાહવાહ માટે પોતાના અંધરાગી શ્રાવકો પાસે ઉંચી જાતના બેન્ડ મંગાવી વગડાવવાનું ગમે ખરૂં ? અને એ સમાજના ધર્મઘેલાઓને પોતાના માનેલા (પછી ગમે તેવા પતિતજ કેમ ન હોય) સાધુઓનાં દુર્ગુણો ઢાંકવા માટે-બચાવ કરવા માટે હજારો રૂપિયા ખરચવાનું મન થાય ખરૂં ? પરંતુ કહેવાની કંઈ જ આવશ્યકતા નથી કે સમાજના કમભાગ્ય નીજ એ નીશાની છે કે આજે સમાજ નાયકોની બુદ્ધિઓ એક જુદી દિશામાં કામ કરી રહી છે આવી સ્થિતિમાં " અમારા સાધુઓ અને આગેવાન ગૃહસ્થો ધનાઢ્ય ગૃહસ્થોને સદ્બુદ્ધિ આપો કે જેથી સમાજ ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યોમાં સમુચિત ઉન્નતિ કરી શકે ' એવી શાસન દેવને પ્રાર્થના કરવા સિવાય આપણી પાસે બીજો શો ઉપાય છે ?

(૧)

ધર્મ અને રૂઢી

'ધર્મ અને રૂઢી' આ બન્નેનો સંબંધ એટલો બધો ઘનિષ્ઠ છે અથવા વ્યવહારમાં થઈ ગયો છે, કે—આ બન્નેનો ભેદ સામાન્ય વર્ગને સમજાવવો એ કઠિનતા ભરેલું થઈ ગયું છે. કેવળ જૈન સમાજમાં જ નહિ, લગભગ બધાયે સમાજોમાં સમયના પ્રભાવે આ બન્નેની ઘનિષ્ઠતાનો દુરૂપયોગ થઈ રહ્યો છે અર્થાત્ 'ધર્મ' અને 'રૂઢી' એ બન્ને જુદી—અતિ ભિન્ન વસ્તુઓ હોવા છતાં અત્યારે મ્હોટા ભાગે 'રૂઢી'ને જ 'ધર્મ'નો ઝભ્ભો પહેરાવવામાં આવ્યો છે અર્થાત્ જે ભય અને પાપ ધર્મથી ઉલટા ચાલવાથી માનવામાં આવે છે તે જ ભય અને પાપ 'રૂઢી'ના ફેરફારમાં માનવામાં આવે છે

બાકી ઘણે ભાગે તો એમજ જોવાઈ રહ્યું છે કે ' ધર્મ ' જેવી વસ્તુ તરફ તો ઘણુંજ ઓછુંજ ધ્યાન આપે છે અને ' ..ી ' એજ પરમારાધ્યા દેવી થઇ પડી છે, આ ' રૂઢીયો ' ના જન્મો તરો પ્રતિદિન થઇ રહ્યા છે ..તા ' રૂઢી ' એજ ' ધર્મ ' છે " " રૂઢીમાં ફેરફાર થઇજ શકે નહિ " એમ માનવામાં આવે છે આનું ખરૂં કારણ તો મને એજ લાગે છે કે આપણે ' ધર્મ ' એ શી વસ્તુ છે, એને બરાબર સમજ્યાજ નથી અને બીજું કારણ એ પણ છે કે આપણે કેવળ શાસ્ત્રની પંક્તિયો ઉપરજ દારમદાર કરી બેઠા છીએ.

બારીક દષ્ટિથી વિચારીએ તો ધર્મ ' એ આત્માની સાથે સંબંધ ધરાવનાર વસ્તુ છે અને તેટલાજ માટે ' ધર્મ ' નું લક્ષણ " वत्थुसहावो धम्मो ' વસ્તુનો સ્વભાવ એજ ' ધર્મ ' એમ બતાવવામાં આવેલ છે તેમ છતાં આપણે બીજી રીતે ધર્મ ' ની વ્યાખ્યા જોઇએ તો મહર્ષિઓએ એજ કરી છે કે, ' अन्तःकरणशुद्धित्वं धर्मत्वम " અથવા " कषायनिवृत्तित्वम धर्मत्वम " અંતઃકરણનું શુદ્ધ થવું—, એનું નામ ' ધર્મ ' છે, અથવા કષાયથી નિવૃત્ત થવું,—કષાયોથી દૂર થવું, એનું નામ ધર્મ છે આ બંનેમાં આત્મીય લાભજ સ્પષ્ટ જોવાય છે એટલે કે આત્માનો વિકાસ—આત્માની શુદ્ધિ—એજ ' ધર્મ ' છે આ ધર્મના ભેદો કદિ હોઇ શકે ખરા ? આ 'ધર્મ' ને નહિ માનનારાઓ હોઇ દુનિયામાં હશે ખરો ? આ 'ધર્મ' ને નામે લડાઇ કે ઝઘડા, ટંટા કે કિસાદ થાય ખરા ? છતાં 'ધર્મ' ને નામે લડાઇઓ થઇ અને થાય છે ' ધર્મ ' ના નામે લોહીની નદીયો વહી છે, એનું શું કારણ ? કેવળ એકજ કારણ, અને તે એ કે જુદા જુદા મજહબના અને સમ્પ્રદાયના લોકોએ રૂઢિઓને—રિવાજોને ' ધર્મ '

એને ધર્મથી વિમુખ કહેવો અથવા નાસ્તિક કહેવો એ ડાહ્યા પુરુષોને તો ન શોભે અને એટલા માટે જ તો નીતિકારે વા વાર કહ્યું છે કે—

केवलं शास्त्रमाश्रित्य न कर्त्तव्यो विनिर्णय ।
युक्तिहीनविचारे तु धर्महानि प्रजायते ॥

કેવળ શાસ્ત્રનો આશ્રય લઈ કોઈ પણ વિષયનો નિર્ણય નહિ કરવો જોઈએ કેમકે યુક્તિ વિનાના વિચારથી ધર્મની હાનિ થાય છે

કોઈપણ શાસ્ત્રના અભ્યાસમા બુદ્ધિનો ઉપયોગ અવશ્ય કરવો જોઈએ, આ વસ્તુ શા માટે કહેવામા આવી છે ? કયા સમયને માટે કહી છે ? ગ્રંથ કયા સમયનો બનેલો છે ? તે વખતના રિવાજને અનુસરીને આ કહેવામા આવ્યુ છે કે–અનાદિ અનતકાળને માટે એ કહ્યુ છે ? એના કથન કરનાર એક પ્રમાણિક ગ્રંથકાર હતા કે કેમ ? ઇત્યાદિ અનેક બાબતોના વિચાર કરવો જોઈએ નહિ કે માત્ર એક ગ્રંથમા લખેલુ દેખ્યુ, એટલે ઝટ એને આગમ વાક્ય કે વેદવાક્ય માની લીધુ કોઈ પણ બાબત ઉપર આવી શોધખોળો કે વિચારો નહિ કરવાનુ જ એ પરિણામ છે કે એ વસ્તુ ઉપર જરા પણ શકા કરનારને આપણે યુક્તિપૂર્વક સમજાવવાના બદલામા એ-દમ તેને 'નાસ્તિક' ના ટાઇટલથી વિભૂષિત કરીએ છીએ ખરી રીતે આવા સબધમા 'નાસ્તિક' આપણે છીએ. કારણ કે ઊડા ઉતરીને વિચાર કરવામા આવે તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે આપણી "તિજોરી તળીયા ઝાટક" છે આપણે દનીઆમા દેવાળુ ફૂકી બેઠા છીએ. અતએવ કેવળ શાસ્ત્રમા લખ્યુ છે માટે તેજ લકીર ઉપર ચાલવુ જ જોઈએ, એવુ માનીએ છીએ બકે ખરી રીતે તપાસીએ તો ઉપરના શ્લોકમા કહ્યુ છે તેમ એકના શાસ્ત્રના ઓઠા નીચે ધપાવે

રાખવામા ધર્મના બદને 'અધર્મ' પણ થવાનો પ્રસંગ આવે છે 'ધર્મ' ક તા ધા- પણ પડે છે માટે દરેક કાર્યમા દીર્ઘસૂત્રી થઇ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો વિચાર કરી કાર્ય કરવુ જોઇએ બીજા શાસ્ત્રોમા કહીએ તો શ્રુતિ (શાસ્ત્ર), યુક્તિ અને અનુભૂતિ-આ ત્રણની કસોટી ઉપર ચઢાવીને જ કોઇ પણ વિષયનો નિર્ણય કરવો

'રુઢિયો' ને 'ધર્મ'નુ સ્થાન આપવા જેટલી જે અજ્ઞાનતા અત્યારે પ્રબળતાથી જોવાઇ રહી છે, એનુ પણ ખાસ કારણ 'વિચાર શકિતનો અભાવ' એટલે કે માત્ર 'લખ્યુ તે વાચ્યુ,' એજ જણાય છે એક રૂઢી કયા સમયમા શા કારણથી ઉત્પન્ન થઇ, અને એ રૂઢી ચલાવે રાખવામા લાભ છે કે નુકસાન, એનો વિચાર કર્યા વિના માત્ર पीढ़ीसे चली आती है એમ માનીને ચલાવે રાખવી એ એક અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજુ શુ કહી શકાય ? દાદાના વખતમા ઘરમા પાળેલી બીલાડી શ્રાદ્ધ વખતે રસોઇ અભડાવી નાખતી તેથી તેને બાંધવી પડતી, પણ પિતાના શ્રાદ્ધ વખતે ઘરમા બીલાડી નહિ હતી, એટલે બાંધવી કોને ? એમ ધારી પિતાના શ્રાદ્ધ વખતે ટોપલો લઇને ઘર ઘર બિલાડી માટે ફરનાર બ્રાહ્મણપુત્રની મૂર્ખતા ઉપર આપણે હસ્યા વિના રહીશુ કે ? અને કદાચ એ છોકરો એમ કહે કે-'વાહ, મારા બાપા, મારા દાદાના શ્રાદ્ધ વખતે, શુ મૂર્ખ હતા, તે બીલાડી બાંધતા હતા ?" તે વખતે આપણે દાંત પીસીને એને 'મૂર્ખાનંદ શિરોમણિ' કહ્યા વિના રહીએ ખરા કે ?

ઘણી રૂઢિયો આમ પ્રચલિત થાય છે મગ તપાસ્યા વિના, ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ જોયા વિના એ રૂઢિયોને આપણે ચલાવે જઇએ છીએ પછી તે રૂઢિયોથી સમાજને ભયંકર નુકસાનજ કેમ ન થતુ હોય ! આવી રૂઢિયોમા ફેરફાર કરવામા આપણે અચકાઇએ છીએ, એનુ પ્રધાન કારણ તો મે પહેલા કહ્યુ તેજ-રૂઢીને 'ધર્મ'નુ

રૂપ આપ્યું છે તેજ છે આપણે સમજીએ છીએ કે " આ 'રૂઢી' નહિ પણ 'ધર્મ' છે, એમા કેમ ફેરફાર કેમ થઇ શકે ? પરંતુ જરા ઇતિહાસને તો તપાસો. એવી તો કેટલીયે રૂઢિયો કાળના વિશાળ ઉદરમા સમાઇ ગઇ ? એવી તો હજારો રૂઢિઓએ હજારો જ માતમ કરી લીધા ? અને વર્તમાનમા ! વર્તમાનમા પણ કયા ઓછી રૂઢિયો બદલાઇ રહી છે ? આપણા નેત્રો આગળથી પણ કયા ઓછી રૂઢિયો અદરશ્ય થઇ છે ? અરે આપણા હાથે પણ નિત્ય ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યની ક્રિયાઓ થઇ રહી છે તેમ છતા ' રૂઢિમા ફેરફાર થઇ ન શકે ' એમ બોલવુ અને માનવુ એ અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજુ શુ છે ?

હવે આપણે એ જોઇશુ કે કઇ કઇ રૂઢિયોમા કેવી કેવી રીતે ફેરફારો થયા છે અથવા કઇ રૂઢિયોને આપણે ધર્મનુ રૂપ આપી જેમની તેમ ચલાવી રહ્યા છીએ તેમ એવી રૂઢિયોમા ફેરફાર કરનારાઓને આપણે 'અધર્મી' 'નાસ્તિક' 'ધર્મ નાશક' કહીએ છીએ તે કયા સુધી ઠીક છે

---

(૩૪)

'ધર્મ' અને 'રૂઢી' આ બેનો ભેદ આપણે ગત લેખમાં જોઈ ગયા, અને એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાયું છે કે 'ધર્મ' એ આત્માની સાથે સંબંધ રાખનારી વસ્તુ છે, જ્યારે 'રૂઢી' એ રિવાજ છે. આ રિવાજોમાં તો કેટલાક સમૂલ હોય છે તો કેટલાક નિર્મૂલ હોય છે પરંતુ આ રિવાજોનો સંબંધ સમાજની સાથે રહેલો હોવાથી અર્થાત્ સમાજદ્વારા એની ઉત્પત્તિ થએલ હોવાથી એમાં ફેરફાર કે અવસરે બહિષ્કાર એનો થઈ શકે છે. અનાદિકાળના ચક્રમાં આવી જોડો રૂઢિયો ઉત્પન્ન થઈ અને અદૃશ્ય થઈ ને રિવાજો-રૂઢિયો પણ જેમની તેમ-જરા પણ ફેરફાર થયા સિવાય ચાલી આવત હોત, તો આજે એક પણ સમાજને ઉભા રહેવાનું કે વિચાર માનવું પણ સ્થાન ન રહ્યું હોત પરંતુ એ રૂઢિયો કાયમને માટે રહીજ કેમ શકે? કારણ કે એ ક્ષણિક વાત છે. એની વાત તો દૂર રહી ભગવાનના બનાવેલ આગમમાર્ગમાં પણ આવશ્યકતાનુસાર ધુરંધર આચાર્યોએ અને સંઘોએ ફેરફારો કર્યા છે તો પછી રૂઢિયોની તો વાતજ શી કહેવી? સાધુઓ કપડાં "ન ધોવા, ન રંગવા" એવી ખુલ્લી પ્રભુઆજ્ઞા હોવા છતાં આવશ્યકતા જણાતાં રંગવા અને ધોવા માટે બાધ્ય થવું પડ્યું કે નહિ? પાંચમીની સંવત્સરી હોવાથી ચાલી આવતી હોવા છતાં ચોથની પ્રચલિત થઈ કે નહિ? આવી આગમોના-પ્રભુ આજ્ઞાની બાબતોમાં પણ ફેરફાર થયા અને થાય છે, તો પછી આપણી જ બનાવેલી રૂઢિયોમાં ફેરફાર જોઈએ તેને ફેર કરીએ તો તેમાં ખોટું શું? કાં નિકાલવું છે! અને અવિચ્છિન્ન કોઈ વસ્તુ હોય છે અને રહેશે, તો તે 'ધર્મ' છે. ધર્મ અને રૂઢિમાં એજ મોટું અંતર છે એક અંતર છે, તો ખોટું મ

ધર્મી છે એક અવિનાશી છે તો બીજી વિનાશી છે એક આત્મા સાથ સંબંધ રાખે છે, તો બીજી વ્યવહાર સાથે રાખે છે મિયા મહાદેવનું જોડું કેમ એક કરી શકાય? આમશ અને પાતાળનું અંતર કેમ હટાવી શકાય? દિવસ અને રાતનો ભેદ કેમ ભાગી શકાય?

આ પ્રસંગે આપણે જૈન સમાજમાં ચાલતી કેટલીક આધુનિક રૂઢિયો ઉપર દૃષ્ટિપાત કરીએ

આ તો સૌ કોઈ કબુલ કરશે કે-મંદિરો દેરાસરો એ શાંતિના ધામો છે દ્રવ્યપૂજા કે ભાવપૂજામાં કેવળ આત્મશુદ્ધિના ચિંતવન સિવાય બીજું શું હોવું જોઈએ! અને જ્યાં આત્મશુદ્ધિનું ચિંતવન-વિચાર હોય, ત્યાં આહ્લાદ બરતી પ્રધાનતા નજ શોભે પરન્તુ એજ મંદિરામાં થતી આત્મશુદ્ધિની ક્રિયાઓ પ્રસંગે બોલીયો વિગેરેના જે રિવાજો પડ્યા છે એને કોઈ આત્મશુદ્ધિમાં સાધનભૂત કહી શકે તેમ છે? અને એમ પણ કોઈ કહી શકે તેમ છે કે-એ બોલિયોના રિવાજો અનાદિ કાળથી ચાલ્યા આવતા હતા? દાખલા તરીકે, આરતી-પૂજા પ્રસંગે ઘી બોલવું વરઘોડા પ્રસંગે ભગવાનને લઈને બેસવાનું, ગાડી, ચામરનું ઢાળવું વિગેરે વિગેરે આ રૂઢિયો આપણી ધાર્મિક રૂઢિયો છે કલહ ઉપજ ઉત્પન્ન કરવાના અને લોકોમાં એ ક્રિયા કરવા માટે હસાતુંસી ન થાય એના માટે ઉત્પન્ન કરેલી રૂઢિયો છે, એ કોણ નહિ માને? ઘણા સ્થાનો એવા છે કે જ્યાં આ રૂઢિયો નથી પણ, તેમ છતા પૂજા-આરતી વિગેરે વિધિયો-ક્રિયાઓ બરાબર થાય છે ત્યારે શું એમ કહી શકાય કે એની બોલીયા વિનાની એ ક્રિયાઓ નિરર્થક છે?

આવી રીતે સેંકડો રૂઢિયો હજુ પણ જૈનસમાજમાં હયાતી

ભોગવે છે અને ધીરે ધીરે એક બીજાના દેખાદેખી પ્રવિત થએલી છે દાખલા તરીકે—

સુપન ઉતારવા અને ઘોડિયાપારણું ઝુલાવવું કોણ કહી શકે કે, આ રિવાજ રૂઢી નથી? રિવાજ ક રૂઢી એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે કલ્પસૂત્ર શ્રીમદ સમક્ષ નહિ વચાતું હતું, ત્યારે શું આગુઓ સ્વપ્ન ઉતારતા હતા? ત્યારે કબૂલ કરવું જ જોઇએ કે આ રિવાજ ચોક્કસ વખતે પડેલોજ પાડેલો છે, ધીરે ધીરે આ રિવાજમાં કેટલું બધું પરિવર્તન થયું? સુપન તો ઉતર ને ઉતર, પરંતુ તેના ઉપર માગાઓનું ઘે ઘી બોલાય. માગાનો પણ ચોક્કસ નિયમ તો નહિજ, કોઇ વખત અને કોઇ સ્થળે એક બે પાચ પણ ચલાવાય, અને દરેક વાર ઘી બોલાય. ભગવાનના ઘોડિયા પારણા માટે પણ કેટલીક વાર ઘી? જે જે ગામના મનતી મરજીમા જેટલી વા આવે એટલી વાર એના કઇ નિયમજ નહિ

કહેવાની મતલબ એટલીજ છે કે આ રિવાજો, આપણી આવશ્યકતાની પૂર્તિ માગેના અથવા તો કાં એક પ્રકારના લોભના માર્ગનો છે એને 'ધર્મ' કોણ કહી શકે?

આવા રિવાજો એક બે નહિ, અનેક છે, અને તે દરેકનો, ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરીએ તો, એના સબંધ ધર્મથી હજારો કોશ દૂર છે

કલ્પસૂત્ર મુનિરાજનું, એમનીજ પાસેથી લીધું અને સભામાં તેજ કલ્પસૂત્ર મુનિરાજને વ્હોરાવવા ઘી બોલાય, પ્રતિક્રમણના સૂત્રો કોઇને અશુદ્ધજ કેમ ન આવડતા હોય, પરન્તુ જે વધારે ઘી બોલ્યો એજ ગડબડ અધ્યાય ચલાવે રાખે, સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવા ઉપાશ્રયે જાય, એટલે એની પાસેથી–ઉપાશ્રયના ભાડા તરીકે કઇ

લેવુજ ઉપધાન વહન કરે, માળ પહેરે, એની પાસે નકરો નેવોજ જોઇએ થોડો કે ઘણો જો નકરો ન આપી શકે તો, તે ઉપધાન જેવી ક્રિયા ન કરી શકે, વ્રત ગ્રહણ કરવુ હોય અને નાદ મડાવે એટલે નાદનો નકરો એના કપાળે ચોંટયોજ પૂજા કે સ્નાત્ર પૂજા ભણાવે, એનો પણ અમુક નકરો આપવોજ રહ્યો. કોઇ બાઇ જીંદગીમા પહેલીજ વાર પોસહ કરે, અથવા કઇ વ્રત લે, તો અમુક નકરો અથવા અમુક ખરચ કરવુ જ જોઇએ, નહિ તો એ બધુ કરાવ્યુ ધૂળધાણી વ્યાખ્યાન વાચવાને સ્થાને ચદરવા પૂઠિયા બાધવાજ જોઇએ હાથમા પાના લઇનેજ માણુએ વ્યાખ્યાન કરવુ જોઇએ સ્થાપનાજીને પધરાવવા ત્રણ પાટલા ગોઠવવાજ જોઇએ, તેના ઉપર માલ નાખવાજ જોઇએ વ્યાખ્યાનમાં પહેલા સૂત્ર વાચવુ અને પાછળ કઇ કથા વિગેરે વાચવી અને વચમાં સ્ત્રિયોએ ગહુળી ગાવી સ્થાપનામા રેશમી અથવા રેશમથી ભરેલી મુહપત્તિ તથા ડમાનો રાખવા. ઠવણીને પણ રેશમના ફુમતા વિગેરેથી ખૂબ શણગારવી, ખાસ ખાસ તહેવારના દિવસોએ ચાદીની ઠવણી મૂકવી, દેરાસરમા ચાનર, નગારા, રેશમી વસ્ત્રો વિગેરે વાપરવામા વાધો નહિ માનવો અને એક માણસના હાથે ઘડીયાળનો પટો હોય તો તે બહાર મૂકવોજ જોઇએ, સાધુઓએ દાંડો મોઘરાવાળો જ રાખવો જોઇએ કામળા, સથારિયા ઓઘારિયામા ગોમૂત્રકા મૂકવા ઓઘામા અમુક જાતનુ રેશમથી ભરત ભરાવવુ આચાર્યાદિ પદવીઓ વખતે રૂપા-નાણાંઓનો વરસાદ વરસાવવો સાધુઓને ખાસ વદન કરવા જાય, તો પ્રભાવના વિગેરે કઇ કરવુ જ જોઇએ મદિરમા કેસર વાપરવુ જ જોઇએ મદિરમા પાટલા પેઠા ઉજમણામા મુકાય છે તેના રંગેલા–ચિત્રરાણા રાખવા જોઇએ

આવી સેકડો રૂઢિયો પ્રચલિત છે હુ એ જરૂર માનુ છુ

અને દરેક એ પ્રમાણે માનશે કે-એક અથવા બીજી રીતની રૂઢિયો દરેક સમાજમા, દરેક દેશમા અવશ્ય ચાલે છે, અને ચાલ્યા કરવાની પરન્તુ સવાલ માત્ર ' રૂઢી ' અને ' ધર્મ ' ના ભેદને સમજવાનો છે ઉપર બતાવી તે બધી રૂઢીઓ છે નહિ કે ' ધર્મ ' એ રૂઢીને ' ધર્મ ' માનવાનુ જ એ પરિણામ છે કે એ રૂઢી પ્રમાણે નહિ ચાલનારને આપણે ' ધર્મ નાશક ' સમજીએ છીએ એક ગામમા ઘોડિયા પારણા ઉપર નાખવાના ૧૦ મણનુ ઘી બોલતુ હોય, પરન્તુ કોઈ સાધુ કહે કે ૧૦ નુ શુ કામ છે ? ૮ મણનુ ઘી બોલ્યા એ શુ ઓછુ છે ? તો ઝટ જવાબ મળશે. " વાહ, અમારે ત્યા અનાદિ કાળથી ૧૦ મણનુ બોલાય છે શુ અમારા વડવાઓ મૂર્ખ હતા, કે ૧૦ મણનુ બોલતા હશે ? " કેટલી સુન્દર દલીલ ? જાણે કે દસ મણનુ ઘી બોલવુ એજ ધર્મ છે અને એ ધર્મમા આઘુ પાછુ કેમ થઇ શકે ? કોઇ ગામમા મુનિરાજ વ્યાખ્યાન વાચવા બેસી જાય, અને ગૃહસ્થને ચદરવો પૂઠિયા બાધતા કે પાટલા ગોઠવતા વાર લાગી જાય, તો તે ગૃહસ્થો ઝટ મહારાજને કહેશે–" જરા થોભો સાહેબ, હજુ ચદરવા પૂઠિયા બધાયા નથી ' કદાચ મહારાજ એમ કહે કે–" કઇ નહિ, ચદરવા પૂઠિયાનુ શુ કામ છે, તમે તમારે ઉપદેશ સાભળોને ! " તો ઝટ જવાબ મળશે–" નહિ એમ ન થાય, ચદરવા પૂઠિયા બાધ્યા વિના વ્યાખ્યાન વચાતુ હશે ? " જાણે કે એમના ચદરવા પૂઠિયા પોતેજ વ્યાખ્યાન વાચવાના ન હોય ! પાના હાથમા રાખીને વ્યાખ્યાન વાચવાનો રિવાજ હોય, ત્યા જો કોઇ સાધુ પાના રાખ્યા વિના વ્યાખ્યાન વાચવા બેસે તો તેની ઝટ નિદા કરશે " મહારાજે શાસ્ત્ર તો હાથમા રાખ્યુ નહોતુ કોણ જાણે ક્યુયે ઉત્સૂત્ર બોલી ગયા હશે, તે ઉત્સૂત્ર ભાષવાથી અનતા ભવ કરવા પડશે, એ શુ મદા ાન

નહિ જાણતા હોય ' આમ શંકા કરવી, એ કેવળ મૂર્તિ ધર્મ માનવાનો પ્રતાપ છે આવા રૂઢીપૂજકોની વચમાં કોઇ સાધુ ભલે અભણ હોય, પણ સુંદર રેશમથી ભરેલા પૂઠા ઉપર હાથની લખેલી પ્રાચીન પ્રતિ રાખીને, પછી તે પ્રતિ વાંચી શકતા હોય કે ન હોય, વ્યાખ્યાન વાંચે તો મૂર્તિપૂજકો કહેશે કે–" અહાહા ! મહારાજે કેવું સરસ વ્યાખ્યાન કર્યું ? જૂનામાં જૂનાં શાસ્ત્ર લઇને આજ તો મહારાજે વ્યાખ્યાન કર્યું"

અત્યારે સાધુઓ મોઘરા ૨ દાંડા રાખે છે એ રૂઢી પડી ગઇ છે પરંતુ કોઇ સાધુ શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે વાંસનો નાંડો રાખે, તો લોકો ઝટ ટીકા કરે અને કહે કે–' જોયું ? દાંડા બાંડા મૂકી દીધા, અને હવે તો લાકડીઓ રાખવા લાગ્યા. "

કેટલીક ક્રીયો ખાસ સમ્પ્રદાયોની નિશાની તરીકે પણ પડી ગયેલી હોય છે દાખલા તરીકે તપગચ્છના સાધુઓ તરપણી અને પાતરા લાલ રાખશે, પરન્તુ કાંઠા કાળા રાખશે જ્યારે ખરતર-ગચ્છીય સાધુઓ કાંઠા લાલ રાખશે, અને બીજો બધો ભાગ કાળો રંગશે, આવીજ રીતે એકજ ગચ્છની અંદર પણ કેટલીક પદ્ધતિયો જુદી જુદી રીતે પડી ગયેલી હોય છે જેમકે વિહાર કરતી વખતે કમર બાંધતા કેટલાક સાધુઓ ઉપધી બાંધીને પછી ઉપર કપડો ઓઢે છે જ્યારે કેટલાક પહેલા કપડો ઓઢીને પછી ઉપર ઉપધિ બાંધે છે

શું મહત્ત્વ છે ? પરન્તુ આવી નજીવી નજીવી બાબતોમાં પણ ઘણી વખત રાગ-દ્વેષનું ઉદ્‌ભાવન થાય છે એ બધી અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજું શું છે ? ખરી વાત તો એ છે કે કોઇ પણ રીત-રીવાજ-રૂઢી ગમે તે હોય, પરંતુ તેનો હેતુ શોધવાની જરૂર છે.

આ રૂઢી શા માટે પ્રચલિત થઇ ? ક્યારે થઇ ? હવે આવશ્યકના છે કે કેમ ? એમા પરિવર્તન થયુ છે કે કેમ ? એમા પરિવર્તન કરવાની જરૂર છે કે કેમ ? ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર બુદ્ધિમાનોએ અવશ્ય કરવો ઘટે બોલિયોના રિવાજો, કે જે રિવાજો ધાર્મિક ક્રિયાઓની અંદર પણ પેસી ગયા છે, એની અંદર પણ આપણે કેટલો બધા ફેર જોઇએ છીએ ? કોઇ સ્થળે બોલિયોના કઇ ભાવ છે તો કોઇ સ્થળે કઇ છે, કોઇ સ્થળે ઉપજ ક્યાય નઇ જવામા આવે છે, તો કોઇ સ્થળે ક્યાય લઇ જવાય છે એજ બોલીયોમા એ વખત તેલ બોલાતુ હતુ, તો અત્યારે ઘી બોલાય છે એજ બોલીયો એક સ્થળે એક સમયે નહિ હતી, તો તેજ સ્થળે બીજા સમયે પ્રચલિત થઇ ધર્મમા આવુ બની શકે ખરૂ ? જરા દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો ધર્મની ક્રિયાઓમા પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ નાખી તેમા કેટલુયે પરિવર્તન કરી નાખ્યુ છે પ્રતિક્રમણા-દિની ક્રિયાઓ જે જે સમયે કરવાનુ કહ્યુ છે, એજ પ્રમાણે-એજ સમયે આજે કેટલા કરે છે ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા પોરસી સમયે પાત્રાની પ્રતિલેખના કરીને ગુરુવંદન કરવાનુ અને પછી વૈયાવચ્ચ કે સ્વાધ્યાય બેમા શુ કરવુ, તે સબધી આજ્ઞા માગવાનુ કહ્યુ છે અત્યારે એ વિધિ કેટલા સાધુઓમા દેખાય છે ? નવ વાગ્યા પછી કરવાનુ ગુરુવંદન શુ પ્રાતઃકાળમા નથી થતુ ? પ્રતિક્રમણમા કેટલાયે સૂત્રો શુ પાછળથી નથી પ્રવેશ્યા ? ભગવાનની થતી અંગ-રચનાઓમા થયેલુ પરિવર્તન કોઇ નિહાળે છે કે ? અત્યારે ભગવાનની અંગરચનામા કોટ, પાટલુન, જાકીટ વિગેરે બનવા લાગ્યા. ઘડીયાળો મૂકાવા લાગી (હા, અંગ્રેજી ટોપી-હેટની ખામી રહી ગઇ છે) તે પહેલા બનતુ હતુ ? આ બધી રૂઢીયો-આ બધા રિવાજો ઉપર શુ વિચાર કરવો નથી ઘટતો ?

આ પ્રસંગે હું એ કહેવા નથીજ ઇચ્છતો કે કયો રિવાજ સારો કે નરસો ? કઇ રૂઢી ગ્રાહ્ય છે કે અગ્રાહ્ય ? આ લેખનો ઉદ્દેશ માત્ર એટલોજ છે અને તે એ કે 'ધર્મ' ને ધર્મ સમજવો અને રૂઢી'ને 'રૂઢી'. રૂઢીને 'ધર્મ' સમજવાનું જ પરિણામ છે કે ઘણી વખત નજીવી બાબતોમાં રાગ દ્વેષો ઉભા થાય છે, અને તેના પરિણામે સમાજ—શાસનને ઘણું નુકસાન પહોંચે છે જ્યારે આપણે 'રૂઢી' ને 'રૂઢી' અને 'ધર્મ' ને ધર્મ સમજતા થઇશું, ' ત્યારે એ આગ્રહ આપણાથી સર્વથા દૂર થવાનો કે " આ રૂઢીમાં ફેરફાર નજ થાય. આ રૂઢીની ઉપજ અમુક કાર્યમાં જ જાણી જોઇએ ' એ વખતે તો આપણને સ્પષ્ટ સમજાશે કે રૂઢી, એ તો આપણો ઉભો કરેલો ચીલો છે—માર્ગ છે એને ભૂંસી નાખી—મિટાવી દઇ—આપણે ગમે તે નવો માર્ગ લઇ શકીએ છીએ

હું પહેલાં જ કહી ગયો છું કે ' રૂઢી એ સમાજના ઘડતર હારની વસ્તુ છે એમાં કેટલાક રિવાજો ખાસ મુકરર કરેલા હોય છે જ્યારે કેટલાક પોતાની મેળે પણ પડી જાય છે આવા કેટલાક વધુ રિવાજો પણ જોઇએ. ન કેવળ ભારતમાંજ, પરંતુ યુરોપમાં પણ આવા રિવાજો પડી ગયેલા હોય છે કારણ કે રિવાજો એ તો જ્યાં મનુષ્ય સ્વભાવની સાથે સબંધ ધરાવનારી વસ્તુ છે આવતા લેખમાં આપણે કેટલાક યુરોપીય રિવાજો પણ જોઇશું

(૩૩)

' ધર્મ ' અને ' રૂઢિ ' ની ભિન્નતા ગયા બે અંકોમા આપણે જોઈ છે, એમા અનેક ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ જોવાયુ છે કે ' ધર્મ ' જુદી વસ્તુ છે અને ' રૂઢિ ' જુદી, ધાર્મિક રીતરિવાજોમા ' રૂઢિ ' એ કેવુ સ્વરૂપ લીધુ છે એ પણ જોવાઇ ગયુ ' રૂઢિ ' ની અસર ન કેવળ અમુક દેશ કે અમુક જાતિમા જ પ્રવેશ કરી ગઇ છે, બલ્કે-દુનિયાનો કોઇપણ દેશ એવો નહિ હોય કે જ્યા એક અથવા બીજા આકારમા ' રૂઢીઓ ' ન ચાલતી હોય, એ બધીએ રૂઢીઓ બધા દેશોને માટે માન્ય હોય એમ નથી હોતુ, દાખલા તરીકે—

પૂર્વ દેશમા (ખાસ કરીને બનારસમા) ધોબીને અસ્પૃશ્ય તરીકે માનવામા આવે છે ધોયેલાં કપડા ઉપર પણ છાંટ નાખીને ધોબી પાસેથી લેવામા આવે છે ગુજરાત કાઠિયાવાડમા ધોબીને અડવામા કઇપણ આભડછેટ સમજાતી નથી બનારસમા ગધેડાને ન અડકી શકાય, જ્યારે ગુજરાત કાઠિયાવાડમા તેમ નથી આને કોઇ ધર્મ કહેશે કે ? એ તો રૂઢિ જ એક દેશમા કઇ રિવાજ, બીજા દેશમા કઇ

આ ઉપરાન્ત રૂઢિની અસર ખાનપાનના વ્યવહારમા પણ કેવી વિચિત્ર થએલી છે, એ પણ જાણવુ જોઇએ

મારવાડ મેવાડ અને પૂર્વ-મવે બે પ્રકારની રસોઇ થાય છે, એક કાચી અને એક પાકી. કાચીનો મતલબ કાઇએ ' ગળ્યા વિનાની ' । સમજવી કાચી રસોઇ એટલે દાળ-ભાત-શાક-રોટલી-કઢી વિગેરે. પાકી એટલે પરોઠાં (ટીકડા) દેખ । પૂરી અને શાક

વિગેરે. પાકી રસોઇમાં ભાતદાળની ગણતરી નહિ મતલબ કે તળેલી
અથવા ચૂલા ઉપર તવામાં ઘીથી પકવેલી રોટલી–ટીકડા, એ પાકી
રસોઇ છે કહેવાની કંઇ જરૂર નથી કે–પાકી રસોઇ પણ બને છે
તો લોટ અને પાણીથી જ, પરંતુ જેઓ પાકી અને કાચીનો ભેદ
સમજે છે તેઓની માન્યતા એ છે કે પાકી રસોઇ નોકર–ચાકરના
હાથની બનાવેલી હોય તો પણ ખાઇ શકાય અને ગમે તેની સાથે
બેસીને ખાઇ શકાય. જ્યારે કાચી અર્થાત્ દાળ–ભાત–રોટલી–શાક
વિગેરે ખાસ બ્રાહ્મણ કે પોતાની જ્ઞાતિના મનુષ્યે બનાવેલી હોય
તોજ ખપી શકે. પૂર્વ દેશના ઓસવાળોમાં પાકી રસોઇ (ટીકડા–
પૂરી–શાક–વિગેરે) ઘણે ભાગે માજે થાય છે અને તે રસોઇ કરનાર
કહાર–નોકર બનાવે છે કહાર એટલે ગુજરાતનો ભોઇ, ભોઇ એટલે
મચ્છીમાર. આ કહારની જ્ઞાતિમાં માંસાહાર અને દારૂનો રિવાજ
અવશ્ય છે ગુજરાતના લોકો આવા મ્હારોને હલકા સમજે છે, જ્યારે
પૂર્વ દેશના લોકો પોતાની માનેલી પાકી રસોઇ, આ કહારોના હાથથી
બનાવરાવીને ખાય છે ! આ દેશિક રૂઢિ નહિ તો બીજું શું છે ?
આવા રિવાજોમાં શું સમયે સમયે પરિવર્તન નથી થતું ? કોઇ
પૂર્વદેશીય મનુષ્ય કાચી–પાકીના ભેદને ન ગણી એવા કહારોના હાથે
રસોઇ ન બનાવરાવે, તો શું તે જ્ઞાતિબહાર થાય ?

એકલા ગુજરાતમાં પણ કયા આવી રૂઢિયોમાં ભેદભાવ નથી ?
કેટલાક ગામોમાં ભોજનાદિ પ્રસંગે કણબીને અલગ બેસાડવામાં આવે
છે, જ્યારે કેટલાક ગામોમાં કણબી ખાસ રસોયા તરીકે કામ કરે
છે, એટલું જ નહિ પરંતુ કણબીને અલગ બેસાડવાવાળા જ્યારે
તે ગામોમાં જાય છે, ત્યારે તે જ કણબીયોના હાથની રસોઇ ખાઇ
આવે છે કણબીની વાત તો દૂર રાખીએ ગુજરાતમાં વાર તહેવાર ।
નિમે હજામને ઘરથી ખાવાનું આપવાનો રિવાજ છે જ્યારે માર

વાડ (ગોલવાડ)મા કેટલેક સ્થળે જમણોમા ખાન કરીને લગ્નમો જ રમોઇ કરે છે

એક ઋતુવતી સ્ત્રીનો એક જરાક કોઇ સ્પર્શ કરે-તેનુ કપડુ પણ જરા અડી જાય, તો સ્નાન કરવામા આવે છે, જ્યારે કેટલાક પ્રાન્તોમા અને કદાચિત્ ગુજરાતના પણ કેટલાક ઘેરોમા ઋતુવતી સ્ત્રી અનાજ સાફ કરવુ, વાસણ માજવા, કપડા સીવવા વિગેરે કામકાજ કરે છે અને તેમ કરવામા જરા પણ બાધ મનાતો નથી પારસીઓમા ઋતુધર્મમા આવનારી સ્ત્રીઓ માટે બહુ સખ્ત નિયમો છે, જ્યારે કેટલાક સુધરેલા પારસી કુટુબો કહેવાય છે કે-યુરોપીયન લોકોની માફક ઋતુધર્મ માનતા જ નથી

આ બધી દૈશિક કે સામાજિક રૂઢિયોનુ કોઇ કારણ પૂછે તો શુ કોઇ બતાવી શકે ખરા ? નહિ નહિ એ તો જે સમયે જેમ ચાલી નીકળ્યુ, તેમ ચા યુ

આવી જ રીતે બીજા પણ કેટલાક રીવાજો જૂઓ—

જે દેશ કે જે નાતિમા સ્ત્રિયોને માટે પડદાનો રિવાજ છે, એ પડદાનુ જરા બારીકાઇથી અવલોકન કરીશુ, તો આપણને જરૂર અજાયબી ઉત્પન્ન થશે.

એક મ્હોટા ક સામાન્ય ઘરની સ્ત્રીને બહાર નીકળવુ હોય તો રસ્તામા કોઇ ઓસવાળ, શ્રીમાળ કે એવી ઉચ્ચ જ્ઞાતિનો મનુષ્ય નહિ હોવો જોઇએ, પરન્તુ એ બાઇને રાતે-અધારી રાતે એક મહોલ્લામાથી બીજા મહોલ્લામા અથવા મેળા જેવો કોઇ પ્રસગ જોવાને જવુ હોય તો તેની સાથે-તે એકલી સ્ત્રીની સાથે એક યુવાન મુસલમાન કે કહાર નોકર જરૂર જઇ શકે તે ગુલ નોકરની સાથે તે સ્ત્રીને રાતે પણ બહાર જવામા જરાયે બાધ નહિ, પરતુ

એક ઓસવાળ, શ્રીમાન કે ઉચ્ચ જ્ઞાતિનો મનુષ્ય રસ્તામાં સામો પણ અકસ્માત્ મળી જાય, તો ગજબ થઇ જાય. કોઇ શેઠના ઘરની સ્ત્રી અંધારામાં ચાર વાગે ઉઠીને એક નોકરની સાથે મંદિરમાં જઇ શકે મંદિરમાં એકના યુવાન પૂજારીની સાથે હસી હસીને વાતો કરી શકે, પરન્તુ દિવસના આઠ વાગે તે મંદિરમાં દર્શન કરવા ન જઇ શકે, એટલા માટે કે આઠ વાગે કોઇ શ્રાવક પૂજા કરતો હોય તો. કેવો વિચિત્ર પડદો ? કેવો વિચિત્ર રિવાજ ! તાજ્જુબી તો એ છે કે—આવા કઢંગા રિવાજને ફેરફાર કરવાનું કહેવામાં આવે, તો તે પણ એ રૂઢિ—પૂજકોને ગળે ન ઉતરે ! વાહ બાપદાદાથી અમારી જે મર્યાદા ચાલી આવે છે, એને કેમ છોડી શકાય ?

સાધુઓ સબંધી સ્પર્શાસ્પર્શના સબંધમાં પણ કેટલીક રૂઢિયો બહુ વિચારવા જેવી છે

એકજ લાંબા પત્થરમાં દૂર દૂર સાધુ અને સ્ત્રી બેઠાં હોય તો તેને માટે સંઘટ્ટો નથી ગણવામાં આવતો પરંતુ જો એજ પત્થરના સ્થાનમાં લાકડાનું પાટીયું હોય તો તેને સંઘટ્ટારૂપે ગણવામાં આવે છે શું કારણ ?

આવી જ રીતે યુરોપમાં પણ કેટલીયે જાતની રૂઢિયો છે એ રૂઢિયો આપણા દેશની રૂઢિયો સાથે સરખાવીએ તો આકાશ—પાતાળનું જ અંતર જણાય.

ગયા અંકના અંતમાં કહેવા પ્રમાણે આ પ્રસંગે કેટલીક યુરોપીય રૂઢિયોનો પણ ઉલ્લેખ કરીશ.

યુરોપના લોકો કોઇને ત્યાં જાય, તો ટોપી ઉતારે પણ બૂટ ન ઉતારે એવો રિવાજ છે જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં પાઘડી ટોપી મસ્તક પર જરૂર રાખે અને બૂટ ન પહેરાય. યુરોપમાં પતિ—પત્ની એક

બીજાનુ નામ લેવામા સંકોચ નથી કરતા, જ્યારે હિંદુસ્થાનના જૂના રિવાજ પ્રમાણે ચાલનારાં પતિ-પત્નીઓ એક બીજાનુ નામ નથી લેતા. આપણે જોઇએ છીએ કે શહેરોના લોકોમાં આ રિવાજ શિથિલ થતો જાય છે મારવાડી અને એવા કેટલાક લોકોમા તો વહુ પોતાની સાસુનુ નામ પણ લઇ શકતી નથી બલ્કે સાસુ પાસે હોય તો ઘુમટો કાઢે જ, અને સુ માત્ર પણ ન કરી શકે આટલી સખ્તાઇ ગુજરાતમા નથી.

યુરોપમા ગર્ભ સબધી, ઋતુવર્મ સબધી, ત્યા સુધી કે ટટ્ટી અને પેશાબ સબધી કોઇ સ્ત્રી કોઇને પણ કઇ ન કહી શકે જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં તો સ્ત્રીઓ સાથે બેસીને જગલ પણ જઇ શકે

યુરોપમા પસીનો, લોહી, પાચ, એવા પદાર્થોનુ નામ લેવુ પણ અવિવેક ગણાય છે ત્યા સુધી કે સ્ત્રીયો પોતાના શરીરની અદર જે કપડુ પહેરે છે, એનુ નામ લેવુ પણ અવિવેક ગણાય છે, જ્યારે હિંદુસ્થાનમા એ સબધી લગાર માત્ર પણ સકોચ નથી હોતો.

યુરોપમા કોઇ મરી જાય તો આખમા આસુ લાવીને રોવુ, એ અસભ્યતા ગણાય છે, જ્યારે હિંદુસ્થાનમા સ્ત્રી જાતિ ભરબજારમા કે ચોકમા ઉભી રહી-છાતી પીટીને રોવામા-કૂદી કૂદીને રોવામા પણ સકોચ નથી કરતી પહેલાના કરતા આ રિવાજમા ઘણો ફેરફાર થયેલો જોવાય છે

યુરોપની સ્ત્રિઓ કોઇપણ પુરૂષના દેખતા મોજા પહેરવા કે કાઢવામા પણ અવિવેક સમજે છે, જ્યારે તે જ સ્ત્રિયો માત્ર એક જ કપડુ પહેરીને પુરૂષોની સાથે હોજમાં સ્નાન કરવુ અને રમ્મત-ગમ્મત કરવી, એમા અવિવેક નથી માનતી.

આવીજ રીતે પુરૂષની સ્હામે ડકાર ખાવો, છીંક ખાવી, બગાસુ ખાવુ, એ બધુ અવિવેક મનાય છે

કોઈની ઉમર પૂછવી કે લગ્ન સબધી પૂછવુ, એ પણ હળાહળ અસભ્યતા !

રૂઢિઓનુ તે કઈ ઠેકાણુ છે ? ભોજન કરતા કાંટો ડાબા હાથમા અને ચાકુ તથા ચમચો જમણા હાથમા રખાય છે, આ વિધિમા જો જરાયે વ્યત્યય થઈ ગયો તો જાણો કે ભયકર અવિવેક થયો.

કહેવાય છે કે જમનીમાં પુરુષ અને સ્ત્રી સ્હામે મળે તો પુરુષે પહેલાં સલામ કરવી જોઈએ, જ્યારે ઇગ્લાંડમા સ્ત્રી પહેલા સલામ કરે છે !

યૂરોપમા એક સાકડા રસ્તામા સ્ત્રી-પુરુષ આવી જાય તો સ્ત્રી આગળ જાય પરતુ નીસરણી ચડતી વખતે પુરુષ ઉપર પહેલા જાય, અને સ્ત્રી પાછળ જાય જ્યારે ઉતરતા સ્ત્રી પહેલાં ઉતરે, અને પુરુષ પછી ઉતરે

યૂરોપમા કોઈ સ્ત્રીની પાસે કોઈ પુરુષ બેઠો હોય, અને સ્ત્રીના હાથથી કઈ વસ્તુ પડી જાય, તો તે પુરુષે તે ચીજ ઉપાડીને સ્ત્રીને આપવી જોઈએ પુરુષ વૃદ્ધ હોય તો પણ અને પુરુષના હાથથી કઈ પડી જાય તો સ્ત્રી ઉપાડીને ન જ આપી શકે

યુરોપમા કોઈને ત્યા કોઈ મેમાન આવે તો, એક મોટી પ્લેટમા ઘણા ફ્રૂટ (નારગી વિગેરે જે હોય તે) આખા ને આખાં ધરવામા આવે છે બધાયે મેમાનો આગળ તે પ્રમાણે ફરાય છે તેમાંથી દરેક મેમાન પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે એક એક લઈ લે છે અને પછી બનાવીને-ફોલીને-ખાય છે, જ્યારે હિદુસ્થાનમા ફ્રૂટ ઘણુ હોય કે થોડુ-ફોલીને બનાવીને એક એક રકેબીમા જરા જરા મૂકીને સૌની આગળ મૂકવામા આવી છે

કેટલી રૂઢિઓ લખવી ? કેટલા રિવાજો આલેખવા ? મનુષ્ય-

જાતિ રૂઢિયોથી વેતયેની છે, કોઇ પણ દેશ, કોઇ પણ જાતિ, કોઇ પણ સમાજના બંધારણો ઉપર દૃષ્ટિપાત કરો, જુદી જુદી જાતની રૂઢિયો દૃષ્ટિગોચર થશે ગામ ગામની રૂઢિયોમા ફેરફાર, એકજ ગામની જુદી જુદી કોમોની રૂઢિયોમા ફેરફાર એકજ કુટુંબના જુદાં જુદાં ઘરોના રિવાજોમાં ફરફાર ! અરે ! એકજ વરના મ પાચ માણસોમા પણ પ્રકૃતિ-ભિન્નતા પ્રમાણે જુદા જુદા રિવાજો

આ રિવાજો-આ રૂઢિયોનુ ઐક્ય મનુષ્યજાતિ તો દૂર રહી, ઈશ્વર પણ કરી શકે તેમ છે? કદાપિ નહિ જ્યા મનુષ્ય પ્રકૃતિમાં ભિન્નતા છે, ત્યા રિવાજોનુ-રૂઢિયોનુ ઐકય સભવીજ કેમ શકે? આવી રૂઢિયો તે રૂઢિયો જ છે મનુષ્ય સમાજ પોત પોતાની આવશ્યકતા અને અભિરુચિ પ્રમાણે રિવાજો પાડી લે છે પાડી શુ લે છે, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે એવા રિવાજો પડી જ જાય છે વળી પાછા સમયે તેજ રિવાજો દૂર થાય છે, અને તેની એક નવીજ સૃષ્ટિ સરજાય છે આમ અનાદિ કાળથી થતુ જ આવ્યુ છે એટલે એમ કહેવાને કોઇ પણ માણસ દાવો કરી શકે તેમ નથી કે-રૂઢિમા ફેરફાર ન જ થઇ શકે આપણી આખો આગળ હજારો રૂઢિયો દેખાય છે, પણ તેમા સમયે સમયે જુદા જુદા રૂપો-પરિવર્તનો થતાજ રહે છે બલ્કે ઘણી તો સર્વથા અદશ્ય થઇ જાય છે કુદરતનો આ કાયદો ન કેવળ સામાજિક, દૈશિક, કૌટુમ્બિક રૂઢિયો ઉપર જ લાગુ પડે છે, પરંતુ ધાર્મિક રૂઢિયો પણ હમેશા કુદરતના એ નિયમને આધીન જ રહે છે કારણ એટલુ જ છે કે-રૂઢિ એ ધર્મ નથી રૂઢિ એ તો સમાજ, દેશ, કુટુંબ કે ગમે તેણે પણ બાધેલો એક નિયમ છે બાધેલો જ નહિ, માનેલો કે ચાલુ થયેલો પણ તે નિયમ હોય છે

હા, પહેલા અનેકવાર કહેવાયુ છે તેમ 'ધર્મ' એમાં લગારે

કોઇથી ફેરફાર થઇ શકતો નથી 'ધર્મ' એ તો અવિચલ, અટલ, અબાધ્ય એક જુદીજ વસ્તુ છે એટલે એમાં ફેરફાર નથી જ થતો.

'ધર્મ' અને 'રૂઢિ' ના આ નિયમને સમજનાર કોઇ પણ વ્યક્તિ એમ કહેવાને સમર્થ ન થઇ શકે કે 'રૂઢિ' મા–જૂની ચાલી આવતી 'રૂઢિ' મા ફેરફાર ન થઇ શકે રૂઢિ તો જૂની હોય કે નવી હોય, ઘરની હોય કે બહારની હોય મંદિરની હોય કે ઉપાશ્રયની હોય, સંઘની હોય કે સમાજની હોય, ગમે તેની હોય–તે રૂઢિ જ છે, અને તે સમાનુકૂળ–આવશ્યકતાનુસાર અવશ્ય ફરતી રહી છે અને ફરતી રહેવાની જ

અતએવ દરેક સમજુ વ્યકિતએ સમાજનુ હિત સમજનાર નેતાઓએ, સંઘનુ કલ્યાણ ઇચ્છનાર આગેવાનોએ અને શાસનનુ ભલુ ચાહનાર આચાર્યાદિ મુનિવરોએ રૂઢિના પૂજારી ન રહેતાં, આવશ્યકતાના પૂજારી લાભાલાભના વિચારક થવુ જોઇએ છે, અને તેમ થઇને જેનાથી વધારે લાભ થતો સમજાય, એવી રૂઢિયો રાખવા તરફ અને એવી રીતે ફેરફારો કરવા તરફ ધ્યાન આપવુ જોઇએ છે બસ, એટલુ જ કહી આ લેખને સમાપ્ત કરૂં છુ

(૩૪)

વિવેક વિનાની ક્રિયાઓ.

ખરી રીતે જોવા જઇએ તો વિવેક એ કોઇ પણ ક્રિયામા ગુપ્ત રહેલો આત્મા છે આત્મા વિનાનુ-ચૈતન્ય વિનાનુ પુદ્ગલ પુદ્ગલમાત્ર છે—નકામુ છે, તેવીજ રીતે ધાર્મિક કે સામાજિક કોઇ પણ ક્રિયા જો વિવેક પુરસ્સર નથી કરાતી, વિચારયુક્ત નથી કરાતી તો તે ક્રિયા નિરર્થક પ્રાય દેખાય છે બાહ્ય દેખાવમા જરૂર આપણને એમ લાગે છે કે-' મે આ ક્રિયા કરી, ' પરન્તુ વસ્તુત એ ક્રિયાના આનન્દનો જે સ્પર્શ આપણા હૃદય માવે જોઇએ, તે થતો નથી અને તેથી તે ક્રિયા શુષ્ક સરખી દેખાતા દેખાતા લાંબા કાળે તે ક્રિયા ઉપર અરૂચિ પણ કદાચ ઉત્પન્ન થાય છે અને આપણી એ અરૂચિ તેથી વધારે લાંબો કાળ જતા એક પ્રકારની નાસ્તિકતાનુ

સ્વરૂપ પકડે છે બીજા શબ્દોમા કહિએ તો આપણી વિવેક વિનાની ક્રિયાનુ ખોખુ ખોખુ માનજ આપણે નિહાળીએ છીએ ત્યારે આપણને એ ખોખા ઉપર પ્રેમ નથી રહેતો

આ સ્થિતિ ન કેવળ ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે છે સામાજિક, વ્યાવહારિક ક્રિયાઓમા પણ એ જ દશા છે એવી ક્રિયાઓમા એક મ્હોટો ફરકો એ પણ લાગે છે કે સામાજિક વ્યાવહારિક તે ક્રિયા કરવા છતા વિવેકની ખામીને લીધે જગતમા આપણે બેવકૂફ કહેવાઇએ છીએ.

ઉન્હાળાની ઋતુમા ગામડાનો એક ગૃહસ્થ કોઇ શહેરમા મ્હોટા ગૃહસ્થને ત્યા મેમાન થઇને જાય. એ શહેરી ગૃહસ્થ ખૂબ ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરાવે, અને શીખંડ પુરીનુ ભોજન કરાવે ખસની ટટીઓ બાંધે પાણીના છટકાવ કરે, અને વીજળીના પંખા ચલાવી તેની ભક્તિ કરે. એ જ ગામડાના ગૃહસ્થને ત્યા પેલા શહેરના શેઠ મેમાન થઇને જાય શિયાળાની ઋતુ હોય, તે વખતે આ ગામડીઓ શેઠ શહરવાળાએ કરેલી ભક્તિનુ સ્મરણ કરી શીખંડ પૂરી બનાવે, ઠંડા પાણીએ સ્નાન કરાવે અને પછી જમવાના સ્થાને પાણીનો છટકાવ કરી જમવા બેસાડી ઉપરથી શેઠના શરીર ઉપર પાણીથી ભીંજવીને એક મ્હોટો ટૂવાલ ઓઢાડે અને પછી છોકરાના હાથમા એક પંખો કદાચ પંખો ન મળે તો સૂપડુ આપી છોકરાને કહે કે શેઠ સાહેબ શહરના રહેવાવાળા છે વીજળીના પંખાથી પવન ખાવાવાળા છે તુ શેઠ જમે ત્યા સુધી જરા હવા નાખ છોકરો હવા નાખે અને એ ગામડીઓ શેઠ, પોતાને ત્યાના સાધનોના અભાવનો પશ્ચાત્તાપ કરતો કહે કે-' શેઠ સાહેબ, હુ તો ગામડાનો રહેનારો છુ અમારે ત્યા શહેરના કઇ પણ સાધન નથી, હુ આપની શી ભક્તિ કરૂ ?' તે વખતે પેલો શહેરવાળો

શેઠ ભોજન કરતો અને ગરમથી દાંત કળકળાવતો શુ જવાબ આપે ? એ કલ્પવુ કઠિન છે કે ? મને લાગે છે કે એમ જ જવાબ આપે કે-" શેઠજી, તમારી ભક્તિ તો ઘણીયે છે, પરન્તુ મારો જીવ કઠોર છે કે આ શરીરમાથી હજુ સુધી નીકળતો નથી "

સામાજિક, વ્યાવહારિક કે ધાર્મિક કોઇ પણ ક્રિયા જો વિવેક વિના-સમયને ઓળખ્યા વિના કરવામા આવે તો તેનુ પરિણામ આ સિવાય બીજુ શુ હોય શકે ? વિવેક વિનાની ભક્તિ કરનારો ગામડીયો વાણીયો ભલે પોતાના મનમા ફૂલાય, હર્ષ ઘેલો થાય, પરન્તુ તેની ભક્તિનુ પરિણામ શુ ? જેની ભક્તિ તે કરી રહ્યો છે, તેને તો એ ભક્તિથી શુ દુખ થઇ રહ્યું છે, એનુ તો એ બિચારાને ભાને ય નથી આવી જ રીતે એક પતિભક્તા બે પત્નિઓ પતિની ભક્તિ સારી રીતે કરવા માટે પતિનો એક એક પગ વ્હેચી લે, અને વખતે એકનો પગ બીજીના માગી લીધેલ પગ ઉપર મૂકાઇ જાય તો તે એક દંડો લઇ તે પગની પૂજા (!) કરે, ત્યારે શુ આ ભક્તિ વ્યાજબી ગણાય કે ? કોઇ કહી શકશે કે આ ભક્તિમા વિનય છે ! આત્મા છે ?

આવીજ સ્થિતિ આપણી તીર્થભક્તિમા નથી શુ ? શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર-બન્ને ભાઇઓ તીર્થકરની ભક્તિના બહાને આપસમા લડે છે તીર્થકરોની કેટલી કેટલી આશાતનાઓ-અપમાન કરી રહ્યા છે, એ કોઇથી અજાણ્યુ છે કે ? ત્યારે શુ આ ભક્તિ છે ? આત્માવાળી ભક્તિ છે કે ?

આવી જ રીતે આપણી પ્રત્યેક ધાર્મિક ક્રિયાઓનુ બારીકાઇથી અવલોકન કરવામા આવે તો આપણને જણાશે કે આપણી તે તે ધાર્મિક ક્રિયાઓમા આપણે કેટલો વિવેક ખોઇ બેઠીએ છીએ

દાખલા તરીકે-ભગવાનની પૂજા આરતી વિગેરે ક્રિયાઓ

પૂજા આરતી એ આત્મશુદ્ધિને માટે છે પૂજા-આરતી વખતે ઉચ્ચકોટીની ભાવનાઓથી આપણા હૃદયને શુદ્ધ કરવાનુ છે જ્યારે તે જ પૂજા કે આરતી વખતે પહેલી પૂજા કે પહેલી આરતી માટે ક્સાતુસી થાય, અને આપસમા લડાઇઓ થાય મંદિરોમાંજ દંડા ઉડે એના જેવો અવિવેક બીજો કયો હોઇ શકે ? આ હુસાતુસીઓને-તકરારોને-મૂર્ખતાઓને અટકાવવા માટેજ તે તે પ્રસંગોએ બોલી બોલાવવાનો રસ્તો નથી કાઢવામા આવ્યો શુ ? અને આવી રીતે જે ક્રિયા પ્રેમયુક્ત થવી જોઇએ તે ક્રિયા કલેશયુક્ત થાય-કષાયયુક્ત થાય, તો પછી કેમ કહી શકીએ કે તે ક્રિયામા આત્મા છે

કહેવાની કંઇ જ આવશ્યકતા નથી કે પ્રભુ પૂજા-પ્રભુ દર્શન -પ્રભુનુ સ્મરણ, એ તો અહોભાગ્યની નિશાની હોવી જોઇએ બાર બાર વર્ષનો વિરહી પુત્ર પિતાને દેખે, અને પછી પિતાના ચરણમા ભેટે તે વખતે તે પુત્રને અને પિતાને જે આનંદ થાય, જે હર્ષના આસુ પડે, એટલો આનંદ-એટલો હર્ષ-પ્રભુનુ મુખકમળ દેખનારને અને પ્રભુના ચરણને ભેટનારને થવો જોઇએ જ્યારે આજે વર્ષોના વર્ષો સુધી પ્રભુના દરબારમા જવા છતા-પૂજા કરવા છતા હૃદયમા એની એ શુષ્કતા એની એ નિરસતા લોકોને રહે છે, એનુ કારણ શુ છે ? એનુ કારણ એ જ છે કે-જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે હેતુ સમજીને-ગેનપુર્વક-વિવેકપૂર્વક કરવામા નથી આવતી.

આવી રીતે મંદિર સબધી જેટલી જેટલી ક્રિયાઓ આપણે કરીએ તે બધીમા વિવેકને પ્રથમ સ્થાન આપવાની જરૂર છે અગ -રચના કરવામા આવે કે રોશની કરવામા આવે, પૂજા ભણાવવામા આવે કે ભાવના કરવામા આવે, દરેકમા વિવેક જોઇએ.

એક મંદિરમા ૧૦ ૨૦ માણુસો પૂજા કરી રહ્યા હોય અને ૧૦, ૫ માણુસો એમ તમા બેસી ધ્યાન કરી રહ્યા હોય-નોકારવાળી

ફેરવી રહ્યા હોય, તે વખતે એક બે માણુમો ચૈત્યવદન કરતાં બગડા પાડી પાડીને સ્તવન ગાય, એ શુ વ્યાજબી કહેવાય ? શુ આમ સ્તવન ગાવામા તે વિવેકને ભૂલી જાય છે, એમ કોઇ પણ માણુસ સ્વીકાર્યા વિના રહેશે વારૂ ? વિના તાલ, વિના મધુરતા અને વિના રાગના એ બગડા પેલા ધ્યાનિયોને અને પૂજા કરનારાઓને કેટલા વિઘ્નભૂત થતા હશે !

આવી જ રીતે ગુરૂભક્તિ. ગુરૂભક્તિમા પણુ શ્રાવકો ઘણી વખત વિવેકને વિસરી જતા જોવાય છે દાખલા તરીકે, માઠુ ખરા તડકામા અગિયાર બાર વાગે આવ્યા હોય, મસ્ત ગરમીનો પરિષહ થઇ રહ્યો હોય, તે વખતે ઉપાશ્રયથી લગભગ માઇલ જેટલે દૂર રહેનાર ગૃહસ્થ ગોચરીને માટે વિનતિ, અને વિનતિના સ્થાનમા આગ્રહ અને આગ્રહથી વધીને હઠ પકડે, તો તે ભક્તિમા વિવેકની માત્રાની ખામી છે, એમ શુ ન કહી શકાય ?

ઘણી વખત શ્રાવકોને ચોક્કસ સ્થાનનો પણ મોહ એવો હોય છે કે જે મોહના કારણે ભક્તિમા વિવેકને ભૂલી જાય છે

એક ઉપાશ્રય ગમે તેટલો પ્રતિકૂળ હોય, ગદો હોય, અનુપયોગી હોય, અશાન્તિના સ્થાનયુક્ત હોય, છતા શ્રાવકો એવા મોહથી સાધુને ત્યાંજ ઉતારશે એમ કહેવાને-અમારા ઉપાશ્રયમા ઉતાર્યા એ ઉપાશ્રયમા ગમે તેટલી અગવડો ઉઠાવવી પડે બલ્કે ચારિત્રની આરાધનામા પણ વિઘ્ન ઉપસ્થિત થતુ હોય એની દરકાર એ મહાનુભાવો ન જ કરે એમને તો માત્ર એ-જ વાત, અને તે એ કે-'વાહ, ઉપાશ્રયને છોડીને બીજા મુકામમા કેમ ઉતારી શકાય "
આ પણ અજ્ઞાનતા-અવિવેક નહિ તો બીજુ શુ ?

ઘણા ગામોમા એવો રિવાજ હોય છે કે-ગૃહસ્થો રાતના ૯ - ૧૦ વાગે દુકાનો ઉપરથી નવરા થઇને સાધુ પાસે આવે અને બાર

બાર એક એક વાગ્યા સુધી ગપ્પા–સપ્પા સાધુઓ સાથે મારે. આનું પરિણામ એ આવે કે સાધુ સ્હવારમાં, દિવસ ઉગ્યા સુધી ઉંઘ્યા કરે. કેવળ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર–અર્થાત પોતાને બપોરે સમય ન મળે, એટલાજ ખાતર સાધુઓને પોરસી ભણાવી આગમ લેવાના સમયે ગપ્પા સપ્પામાં જોડવા, ગામગપાટા ઉડાવવા અને ઉજાગરા કરાવવા, એ પણ અવિવેક નહિ તો બીજું શું છે? સમયને નહિ જોવાનું પરિણામ નહિ તો બીજું શું છે?

ઘણા શ્રાવકો ઉજમણા કરે છે જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રના ઉપકરણો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેમાં મૂકે છે આ ઉપકરણો એટલા માટે મૂકવામાં આવે છે કે–તે ઉપયોગી સ્થાનોમાં મોકલવામાં આવે અને કામમાં લાગે. પરંતુ ઉજમણા કરાવનારા એવા ઓછાજ ભાગ્યશાળી પુરૂષો જોવાય છે કે–જેઓ વિવેક પૂર્વક તે તે વસ્તુઓ સમુચિત સ્થાનોમાં–જ્યાં આવશ્યક્તા હોય ત્યાં પહોંચાડે છે. કેટલાક તો પોતાના ઘરમાજ પગારામાં ભરી રાખે છે જ્યારે કેટલાક પોતાના રાગી–જેની અધ્યક્ષતામાં એ ઉત્સવ થયો હોય છે, તેને સ્વાધીન કરે છે જ્યારે કેટલાક બહાર મોકલે પણ છે, તે એવે સ્થળે કે જ્યાં ખૂબ સામાન હોય છે જે જે મંદિરોમાં કે ઉપાશ્રયોમાં આવશ્યકતા હોય છે, અને જે જે ગામોના લોકો સામાન વસાવવાને અશક્ત હોય છે, એવા સ્થાનોમાં તપાસ કરીને બહુ ઓછાજ મોકલે છે, જ્યારે ચોક્કસ વસ્તુઓ ધર્મકાર્ય માટે કાઢી છે, અર્પણ કરી છે, તો પછી તેના ઉપર મમત્વ રાખવો, અથવા એને ક્યાંય આપવામાં છાતીએ પત્થરો લાવવો, એ અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજું શું છે?

આ પ્રસંગે એ કહેવું પણ ભૂલવું જોઈતું નથી કે–કેટલીક વખત ભક્તિનો આવેશ પણ વિવેકને ભૂલાવી નાખે છે

ગુરૂ મહારાજના વાળ વધ્યા હોય. લોચનો સમય આવ્યો હોય

તે વખતે અધભકત ગૃહસ્થ ગુરૂને પ્રાર્થના કરે કે—" માહેબ, આપને બહુ પરિશ્રમ કરવો પડે છે આપનુ માથુ કમજોર થઇ જશે. આપ લોચ આ વખતે ન કરો હુ હજામને લઇ આવુ છુ જરા ઉપયોગ થઇ જશે " ગુરૂ જરા બતાવવાની ખાતર 'હા' 'ના' કાની કરે, તો શ્રાવક કહેશે કે—" માહેબ ! આપ જાણોજ છો કે સૂત્રમા ત્રણુ આજ્ઞા છે બમ, ગુરૂદેવનુ મન ઢીલુ થયુ, શ્રાવકે अनिषिद्धमनुमतम् ના ન્યાયનુ અવલબન કર્યુ'જ છે હજામ આવ્યો જ છે ગુરૂજીનુ માથુ મુડાયુ જ છે અને શ્રાવકોને બતાવવા ઉપરથી કપડુ બધાયુ છે કહો, શ્રાવકની ભક્તિમા વિવેકની ખામી ખરી કે નહિ ? શુ આનુ નામ ભક્તિ છે ? આનીજ રીતે ઘણાક લોકો ભક્તિના આવેશમા વિના કારણે માધુઓને મોજા અને ગળેકરાક સુદ્ધા પણ લેવાની પ્રાર્થના કરે છે પરતુ તેઓ ભક્તિના આવેશમા એ વિચાર નથી કરતા કે—આનુ પરિણામ ગુરૂજીને માટે શુ આવશે ? વિના કારણે અપવાદોને સેવન કરાવવા, એ શુ વિવેક છે ? એ શુ ભક્તિ છે ?

આપણે ત્યાની વ્યાવહારિક પદ્ધતિ પણ એવી ઘડાઇ ગઇ છે કે—જેમાથી વિવેકનુ તત્ત્વ ઓછુ થવા પામ્યુ છે ગૃહસ્થને ત્યા કોઇ મેમાન આવે, એટલે આખો દિવસ એનો જીવ ખાવાનો. મેમાન પણ એવો નવરોજ આવે કે આખો દિવસ ગપાસપા મારવા સિવાય બીજુ કઇ કામ ને કાજ ! કદાચ કોઇ વિદ્વાન્ કે નવીનના યુક્ત મેમાન આવ્યો હોય, તેની પાછળ આખો દિવસ ટાલેટોળા મળેલા રહેશે અને એ આગતુકને જરા પણ આરામ લેવા નહિ દે

કહેવાય છે કે યુરોપમા આથી ઉલટુ છે વિલાયતમા કોઇને ત્યા કોઇ મેમાન જાય તો તેને એક શાન્ત ઓરડો આપવામા

આવે તે ત્યા ઉતરે એક નોકર આપે, તે તેનુ કામકાજ કરે. પછી તેને મળવા અને વાતચીત માટે ચોક્કસ સમય નક્કી કરવામાં આવે તે સમયે તેની સાથે વાતોચીતો થાય બાકી બધો સમય તે મેમાન પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વતત્રતાથી કાર્ય કરી શકે

ટુકમા કહીએ તો સામાજિક, ધાર્મિક કે વ્યાવહારિક દરેક ક્રિયાઓમા વિવેકની જરૂર છે વિવેક વિનાની ક્રિયા એ આત્મા વિનાના શરીર જેવી છે આપણી બધી ક્રિયાઓમાંથી લગભગ આ વિવેકનુ તત્ત્વ ઓછુ થતુ રહ્યુ છે અને તેનુ જ એ પરિણામ છે કે આપણી ઉત્તમોત્તમ ક્રિયાઓનુ કઇ પણ વાસ્તવિક ફળ દેખાતુ નથી લાખો કે કરોડોની સખાવતો થવા છતા પરિણામ શુ આવે છે ? જો એજ સખાવતો વિવેકપૂર્વક થતી હોય, આવશ્યકતાનો વિચાર કરીને થતી હોય, તો કેટલુ સુદર પરિણામ આવી શકે ? સમાજનો કેટલો ઉદ્ધાર થઇ શકે ? કેળવણીનો કેટલો પ્રચાર થઇ શકે ? શુ જૈન આગેવાનો, જૈનધર્મ નાયકો, જૈન દાનવીરો, જૈન ભાઇઓ પોત પોતાના માર્ગોમા આ વિવેકનુ તત્ત્વ અધિક પ્રમાણમા દાખલ કરશે કે ? શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો, અને બધી ક્રિયાઓ વિવેકપૂર્વક કરાવો એ જ અતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમુ છુ

(૩૫)

वर्द्धतां जैनशासनम् ।

ચઢતી અને પડતી સૌની થયા કરે છે સંસારની એવી એક પણ વસ્તુ નથી, જેમાં પરિવર્તન ન થતું હોય. જૈનશાસન પણ એ અટલ નિયમને ભોગ થાય, તો તેમાં નવાઈ જેવું શું છે ? પરંતુ જોવાનું માત્ર એટલું જ છે કે-જે જે વસ્તુનો જ્યારે હ્રાસ થાય છે, ત્યારે ત્યારે તેના ઉત્થાનના-વૃદ્ધિના કારણો આવી લાગે છે, અને જો સમુચિત કારણો મળી આવ્યા હોય છે, તો પાછો તેજ વસ્તુનો ઉદય થાય છે જૈનશાસન પણ ચઢતી-પડતીના આ ખરાબામાં અનેકવાર અથડાયું એનો ભોગ થયું, અને પાછા તેના ઉદ્ધારકોએ પાર કર્યું વધાર્યું આ સંબંધી જૂના ઇતિહાસમાં ઉતરીએ તો આવા અનેક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે સેંકડો ગ્રંથોનું નિર્માણ

કરીને હેમચંદ્રાચાર્યે જૈનશાસનને વધાર્યું સાધુઓની શિથિલતાથી લોકોની શ્રદ્ધામા ઘટાડો અને જોઇ ઉગ્ર તપસ્યા અને શુદ્ધ ક્રિયાકાંડ દ્વારા આનંદવિમલસૂરિએ જૈનશાસનને વધાર્યું કરોડો રૂપિયાનો વ્યય કરી જિનમંદિરોના નિર્માણદ્વારા વસ્તુપાલ તેજપાલે જૈનશાસનને વધાર્યું કૃત્રિમ સાધુઓ વિકટ પ્રદેશોમા મોકલી મોકલીને પણ સંપ્રતિએ જૈનશાસનને વધાર્યું

એમ સમયે સમયે જુદા જુદા કારણો દ્વારા શાસનપ્રેમીઓએ જૈનશાસનને વધાર્યું છે જુદા જુદા સમયનો ઇતિહાસ તપાસો, જે જે સમયે જે જે વસ્તુની આવશ્યકતા જણાઇ-જે જે સાધનો સમુચિત જણાયા, તે સાધનો દ્વારા જૈનશાસન વધારાયુ છે એટલે કે—એક સમયને માટે એક સાધન ઉપયોગી હતુ, તે બીજા સમયને માટે તે સાધન તેટનુ ઉપયોગી નહિ લેખાયુ આપણા પૂર્વજ મહાપુરૂષોએ આ વાતને લક્ષમા ન લીધી હોત, તો સંભવ છે કે જૈનશાસનની જે વસ્તી અત્યારે આપણે નિહાળી છીએ, તેટલી પણ જોવા કદાચ ભાગ્યશાળી ન થયા હોત

પરન્તુ છેલ્લા ત્રણસો સાડાત્રણસો વર્ષોનો જૈનસમાજનો ઇતિહાસ આપણને સ્પષ્ટ સૂચવે છે કે, દિવસે દિવસે જૈનશાસનનો વધારો નહિ પરંતુ ઘટાડો જ થઇ રહ્યો છે અર્થાત જૈનધર્મને માનવાવાળાઓની સંખ્યા દિવસે દિવસે ઘટતી જ રહી છે તેમ છતા પણ આજ અમારો સાધુવર્ગ એ અભિમાનમાં ચૂર થઇ રહ્યો છે કે " અમે જૈનશાસનની રક્ષા કરી રહ્યા છીએ અમે જૈનધર્મને-જૈનશાસનને વધારી રહ્યા છીએ. અમારા લીધે જ જૈનશાસન શોભી રહ્યું છે અમે ઉજમણા અને ઉપધાન નહિ કરાવીએ તો જૈનશાસનની શોભા કેમ વધશે ? અમે સંઘો નહિ કાઢીએ તો જૈનશાસનની કીર્તિલતા કેમ ફેલાશે ? અમે પદવીઓ

નહિ લઇએ-દઇએ તો પછી શાસનની રક્ષા કોણ કરશે ? અમે નમાડી ભગાડીને કે ગમે તેવા ઉપદ્રવો મચાવીને દીક્ષાઓ નહિ આપીએ, તો અમારી પાછળ જૈનશાસનને વધારશે કોણ ? " વિગેરે વિગેરે.

પરંતુ અમારા મુનિરાજોનુ આ અભિમાન કયા સુધી વ્યાજબી છે, એનો વિચાર તત્ત્વદૃષ્ટિએ કોઇ વખત કરવામા આવ્યો છે કે ?

હુ ઉપરના કાર્યોનો વિરોધી નથી સમય ઉપર તે કાર્યો પણ જરૂરના છે, પરન્તુ જે વખતે સમાજ નિર્ધનતાપથી સતપ્ત થઇ રહ્યો છે, જે વખત વીજળીના વેગે ઇતર સમાજો આગળ વધી રહી છે, તે વખતે ઉપરના કાર્યોમા આનદ મનાવવો, અને ઘરના ભૂખ્યાને ઘરના ગોખરિયા પાસે પોતાની વાહવાહ ગવરાવવી, એ કોઇ પણ રીતે સમયાનુકૂલ કહી શકાય નહિ. જરા ધ્યાન આપવામા આવે કે-આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ, દેવસમાજ આદિ આજકાલની નવીન સમાજો ક્યાં ઉજમણાનિ ઉપધાનોથી, કે કયા સઘો ને ઉત્સવોદ્વારા આગળ વધી રહી છે, અને જેઓ ઉત્સવોને ઉજમણા સઘોને પલ્લીયોમા માનનારા છે, એઓ બતાવશે ખરા કે-એમની દ્વારા જૈનશાસન કેટલુ વધ્યુ છે ? હા, થોડા વખતને માટે એમની વાહ-વાહો વધી હશે ! ભક્તભક્તાણીયો વધી હશે, કપડા-કામળીયો અને પાતરા આદિ ઉપકરણોના પટારા વધ્યા હશે, કદાચ ખાનગી ગૃહસ્થો પાસે પુસ્તકાદિના નિમિત્તે રખાએલી મૂડી વધી હશે પરન્તુ જૈન-શાસન કેટલુ વધ્યુ, એ કોઇ બતાવી શકે તેમ છે ? આપણે પૂછી શકીએ કે-ઉપરના કાર્યો થવાથી ગુજરાતમા કેટલા નવા જૈન થયા ? સઘો કે ઉજમણાં અને ઉપધાનો કે પલ્લીયો થવાથી કેટલા જૈન યુવકો શિક્ષામા આગળ વધ્યા ? કેટના ગરીબ જૈન કુટુબો ધધાધારી

થઇ સુખી થયા ? કેટલી વિધવાઓ બ્રહ્મચરિત્રતાપૂર્વક સુખમય જીવન વ્યતીત કરનારી થઇ ? જો એમાનું કંઇ નથી થયુ તો પછી અમારી પદવીઓ–અમારા સંઘો–અમારા ઉજમણાં–અમારા ઉપધાનો–અમારી દીક્ષાઓ માટેની ધમાલો જૈનશાસનને વધારનારી છે, એ શા ઉપરથી કહી શકાય ?

હા, વધ્યુ જરૂર છે નહિં ક્લેશો હતા ત્યા ક્લેશો, નહિં શિથિલતાઓ હતી ત્યા શિથિલતાઓ નહિં વિચાર પરતંત્રતાઓ હતી ત્યાં વિચાર પરતંત્રતાઓ, નહિં ગુલામી હતી ત્યા ગુલામીઓ, નહિં કોર્ટોમા કેશો હતા ત્યા કેશો, નહિં સાધુને માર હતા ત્યા માર, નહિં અત્યાચારો હતા. ત્યા અત્યાચાર, નહિં પદવીનો નિશો હતો ત્યાં નિશો નહિં ગોટાળા હતા ત્યા ગોટાળા–એ બધુ જરૂર વધ્યુ છે, અને એ વધવા છતા પણ પોતાને "શાસનના રક્ષકો" અને બીજાને "શાસનના ભક્ષકો" ગણવામા આવે છે, એ એક વિશેષતા છે

જનસમાજની કમનસીબીનુ જ એ કારણ છે કે–અત્યારે ધર્મને અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ મમજવામા આવી રહ્યો છે. ટૂંકમા કહીએ તો અત્યારે બધી રીતે ઉલટુ ચક્ર ચાલી રહ્યુ છે જે યુવકો પોતાને સુધારકો તરીકે ઓળખાવે છે અને સમયને ઓળખીને કાર્યો કરવાની હિમાયત કરે છે, તેજ યુવકો સમય આવે દૃષ્ટિરાગમા પડી પોતાના ઉદ્દેશ ઉપર છીણી મૂકતા વાર લગાડતા નથી. જે ડાહ્યાઓ પોતાને ડહાપણના ખાં સમજે છે, તેઓ સમય આવે પોતાના ડહાપણ ઉપર પાણી ફેરવ્યા વિના રહેતા નથી. જે મહાત્માઓ પોતાને સ્વતંત્ર વિચારક નિડર અને બાહ્ય ઉપાધિઓથી નિરાળા રહેવામાં જ પોતાનુ ગૌરવ સમજનાર છે, તેઓ સમય આવે વાણિયાઓની ખુશામતથી લેભાઇ ઉપાધિઓને વ્હોરી લઇ મેળાવા

ભાગવાની ભૂલ કર્યા વિના રહેતા નથી આવી જ રીતે જ્યાં લોભ-
વૃત્તિઓ છે, જ્યાં ચાવવાના અને બતાવવાના જુદા જુદા છે, ખુશામદ
પ્રિયતા છે, જ્યાં દૃષ્ટિરાગ છે, ત્યાં સાચી શાસનસેવા કેમ થઇ શકે ?
ખરી વાત તો એ છે કે જે જે રૂઢીઓ આ સમયને માટે અનુકૂળ
નથી, જે જે રીતરિવાજોથી આજે સમાજના-શાસનના જુદા જુદા
અંગો મળી રહ્યા છે, એ રૂઢિયોને-એ રીતરિવાજોને ખરા દિલથી
નાબૂદ કરનારી અને કરાવનારી એક સાચી શાસન શુભેચ્છક ટોળીએ
બહાર આવવાની જરૂર છે પદવીઓ કે પોતાની વાહવાહની લાલચોમાં
ન ફસાતા, દાક્ષિણ્ય કે ભય ન રાખતા, જ્ઞાતિ કે સમાજની પરવા
ન કરતા, શાસ્ત્ર અને સમય બન્નેના નિરીક્ષણથી જે કંઇ સત્ય તત્ત્વ
લાગે તે અનુસાર કાર્ય કરનાર અને ઉપદેશ કરનાર ઉપદેશકોએ
બહાર આવવાની જરૂર છે **वर्द्धतां जैनशासनम्** એ વાક્ય ત્યારેજ
સફળ થશે કે-જ્યારે શાસનમાં ઉપર કહ્યા તેવા સુભટો બહાર આવશે

જ્યાં કંઇ અંધાધુંધી હોય, જ્યાં ક્યાંય પોલ હોય જ્યાં
ક્યાંય દાંભિકતા હોય, જ્યાં ક્યાંય બેતાલીયત હોય, એ બધું પ્રકટમાં
લાવી જગતની સમક્ષ સાચો આદર્શ ખડો કરવાની જરૂર છે આજે
વેષ કે નામની પાછળ હજારો ભોળાઓ પોતાના જીવનોને પાયમાલ
કરી રહ્યા છે, આજે હજારો ગૃહસ્થો, માત્ર વાચાળતાને ભોગ થઇ
ધર્મના નામે ધમાલો કરી રહ્યા છે છે કોઇ સાવધાન કરનાર ! છે
કોઇ જગાડનાર ! છે કોઇ સત્ય તત્ત્વનું ભાન કરાવનાર !

નીકળશે, જરૂર નીકળશે, સમય પોતાની મેળે શીખવશે ! પચીસ
વર્ષ પહેલાની અંધશ્રદ્ધા આજ નથી રહી. હજુ વ્હાણું વાયું છે પ્રભાતનો
સમય છે જરા સત્યસૂર્યના કિરણો બહાર ફૂટવા દ્યો, વખત સૌને જણાવશે
કે અમારૂં કર્તવ્ય શું છે ! જે હજારો રૂપિયા અમે માત્ર વાહવાહના
કાર્યમાં ખરચીએ છીએ, તેજ હજારોના વ્યયથી તો સેંકડો કુટુંબો

બચી શકે તેમ છે જે દુશાલા અને ચાદરોના બાહુલ્યથી અમે અમારા ગુરુઓને પરિગ્રહધારી બનાવીએ છીએ, એજ દુશાલા અને ઉત્તમ વસ્ત્રોની ઉપયોગિતાથી જે વધારા રહે તેથી અમારા ગરીબ ભાઈઓના અંગ ઢાંકી શકાય છે જે સ્વામિવાત્સલ્યોમાં–એક દિવસના જમણથી હજારો તિલકધારીઓ જમીને ધર્મધ્યાનનું નામયે લીધા વિના અનેક પ્રકારના અનર્થો સેવે છે, તેજ સ્વામિવાત્સલ્યનું ખરૂં પુણ્ય તો આ શ સંસ્થાઓમાં રહેનાર બાલ બ્રહ્મચારિયોને ઘણા દિવસો સુધી પોષવામાંજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

સમય પોતાની મેળે ઉપરની વસ્તુસ્થિતિનું ભાન કરાવશે અને તેની સાથે એ પણ સમજાવશે કે–જૈનશાસનની વૃદ્ધિ ઉત્સવો માત્રથી નહિ પણ ઉપદેશોથી થાય છે જૈનશાસનની વૃદ્ધિ સંઘો કાઢવા માત્રથી નહિ, પરન્તુ સાહિત્યના પ્રચારથી થાય છે, જૈનશાસનની વૃદ્ધિ જાતિ જાતિયોની અંદર વિખવાદ ઉભા કરી એક બીજાથી અલગ થવામાં નહિ, પરન્તુ કોઈ પણ દેશ, કોઈ પણ જાતિ કે કોઈ પણ સમાજનો માણસજ કેમ ન હોય, પરંતુ તેને અપનાવવામાં–તેની શુદ્ધિ કરી સાથે લેવામાં–તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર શરૂ કરવામાં રહેલી છે જૈનશાસનની વૃદ્ધિ માત્ર પદવીયો લઈને પત્રોની અંદર લખી બતાવવામાં નહિ પરન્તુ વગર પદવીએ પણ સારા સારાં કાર્યો કરવામાં રહેલી છે પોતાની જવાબદારીને સમજવામાં રહેલી છે જૈનશાસનની વૃદ્ધિ કૂપમંડુકની માફક ચોક્કસ વિચારોની હદમાં પડી રહેવામાં નહિ, પરન્તુ જગતના તમામ ધર્મોનો અભ્યાસ કરી–દુનિયામાં વિદ્વાનોની સાથે વિચારોની આપ લે કરી ઉદારતાની સપાટી ઉપર આવવામાં રહેલી છે જૈનશાસનની વૃદ્ધિ પોતાનાં ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાં રહીને માની લીધેલા ભક્ત-ભક્તાણીઓને રાજી કરવામાં નહિ, પરન્તુ તમામ દેશોને પોતાનું ક્ષેત્ર

માની જેટલા બને તેટલા વધારે દેશોના લોકોને પરમાત્માની વાણી કર્ણગોચર કરાવવામાં રહેલી છે જૈનશાસનની વૃદ્ધિ આદર્શ ગુરૂકુળો સ્થાપવાના રહેલી છે, જૈનશાસનની વૃદ્ધિ ધર્મશાળાઓની માફક ઠેકાણે ઠેકાણે નિરાધાર બાળકો !! આધારભૂત આશ્રમો, આંધળાઓ માટેની અંધશાળાઓ, રક્તપીતીયાઓ માટેની ઇસ્પીતાલો, વિધવાઓ માટેના આદર્શ વિધવાશ્રમો સ્થાપવામાં રહેલી છે આવી સંસ્થાઓના અભાવે કેટલા જૈન ક્રિશ્ચીયન, મુસલમાન અને બીજા ધર્મોમાં પ્રતિ દિન ભળી જાય છે, એની કોઇને ખબર છે કે ? જરા અન્ય ધર્માઓના એવા આશ્રમોનું નિરીક્ષણ તો કરો જણાશે કે કેટલા જૈનો કેવળ પાપી પેટને માટે ત્યાં પોષાય રહ્યા છે પણ એ બધું જોવાની અમને કયાં દરકાર છે ? અમને તો અમારી પડી છે અમારી વાહવાહની પડી છે અમારી વાહવાહ માટે ગમે તેવો પતિત માણસ જ કેમ ન હોય, અમે તેને ઉંચા શિખરે ચડાવવાને તૈયાર છીએ અમારી વાહવાહ માટે સમાજમાં ગમે તેવી અંધાધુંધી ચલાવવા અમે તૈયાર છીએ. અમારી વાહવાહ આગળ જૈનશાસનની વાહવાહની અમને પરવા નથી જ્યાં આવી સ્થિતિ છે, ત્યાં જૈનશાસનની વૃદ્ધિ કેમ થાય ? પરંતુ ફિકર નહિ, સમય સમયનું કામ કર્યાજ કરશે જેમ જેમ ઠોકરે વાગતી જશે, તેમ તેમ સૌની આંખો ઉઘડશે તત્ત્વ દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો છેલ્લા પચીસ વર્ષમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને જોયા સિવાય કાર્યો કરવામાં જૈનસમાજે લાખના બાર હજાર કરવા સિવાય બીજો કોઇ પણ ફાયદો ઉઠાવ્યો હોય, એ જોવાતું નથી લાખો સ્વધર્મીઓને વિધર્મી બનાવ્યા, આપસના વૈમનસ્યના કારણે અનેક તીર્થો ઉપર આફતો વહોરી, મુનિરાજોએ ? મુનિરાજોએ પણ ખોયું નથી તો શું કર્યું છે ? સો ટચનું સોનું આજે પોણોસો ટચમાએ ખપતું નથી ગૃહસ્થોની મુનિરાજો ઉપર

ઉપર જે શ્રદ્ધાઓ હતી એ અત્યારે રહી છે કે? જે ગૃહસ્થો ગુરુ ભક્તિ માટે પોતાના પ્રાણ પાથરવા તૈયાર થતા, તેજ ગૃહસ્થો આજે મુનિયોની સ્હામે થવામા, અરે, કોર્ટોમા ઘસડવામા પણ સંકોચ કરતા નથી એનો અર્થ શો છે?

આ બધુ જોતા સૌ કોઇ કબૂલ કરશે કે—જૈનશાસનની વૃદ્ધિ થતી નથી, પરન્તુ ઘટાડો થઇ રહ્યો છે અને તેટલા માટે જમાનાની આ શિક્ષાને કે—

जमाना नाम है मेरा
  सभीको मैं दिखा दूगा,
न माने बात जो मेरी
  उसीको मैं चखा दूगा ॥

ધ્યાનમા લઇને સમાજના નેતાઓ, અને મુનિરાજો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઇને કાર્યો કરાવે, અને જૈનવૃદ્ધિના ઉચિત ઉપાયો હાથ ધરે એજ ઇચ્છી વિરમુ છુ

(૮૬)

જૂના અને નવા.

'મતભિન્નતા' એ અનાદિકાળનો પ્રાકૃતિક નિયમ છે, અને એટલા માટે જ 'મુણ્ડે મુણ્ડે મતિર્ભિન્ના' એ લોકોક્તિ પ્રચલિત છે. ખરી વાત તપાસીએ તો આવી મતભિન્નતાના પરિણામેજ જુદા જુદા સંપ્રદાયો અને છેવટે એકજ સંપ્રદાયમાં જુદા જુદા ગચ્છો વિગેરેનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલો છે. ખેર, જ્યાં સુધી એ 'મતભિન્નતાઓ' મતભિન્નતાના રૂપમાં જ ત્યાં સુધી તો વિશેષ હાનિ જેવું ન બની શકે પરન્તુ એ સાધારણ મતભિન્નતાઓ જ્યારે વિરૂદ્ધતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, ત્યારેજ એક બીજા ગચ્છો અને સંપ્રદાયોમાં વૈમનસ્ય અને કેવાં તોફાનો જાગે છે? પિતા-પુત્રમાં કે ગુરુ શિષ્યમાં પણ મતભિન્નતા હોય, તેજ ભિન્નતા

વિરૂદ્ધતાના રૂપમાં પરિણમે છે, કે તેમાંથી ત્યાં પણ કલેશ જાગે છે અસ્તુ

આવી જ એક ભિન્નતા આ વીસમી સદીમાં 'જૂના' અને 'નવા'માં પણ જોવાય છે ખરી વાત તો એ છે કે-આ 'જૂના અને નવા'ની ભિન્નતા આખા દેશમાં છે અને તેવી જ રીતે જૈન સમાજમાં પણ છે પણ દિગમ્બર સંપ્રદાયમાં 'જૂના અને નવા'ની બે પાર્ટીઓ પડી છે તે પંડિત પાર્ટી અને 'બાબૂપાર્ટી' ના નામે ઓળખાય છે પંડિત પાર્ટી જૂની આંખે નવું જૂએ છે, જ્યારે બાબૂપાર્ટી નવી આંખે જૂનું નિહાળે છે આ બંને પાર્ટીઓમાં પહેલાં ભિન્નતા હતી પરંતુ મેં ઉપર કહ્યું તેમ હવે તે 'ભિન્નતા' એ 'વિરૂદ્ધતા'નું રૂપ ધારણ કર્યું છે, અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે જ્યાં આ બંને પાર્ટીઓ ભેગા બેસીને વિચાર કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, ત્યાં જૂતાં નાચ પણ રમાય છે

આવી જ બે પાર્ટી શ્વેતામ્બર સમાજમાં પણ છે આ બે પાર્ટીઓ જો કે હજુ ખાસ નામોથી નથી ઓળખાતી તો પણ જૂના અને નવા વિચારો ધરાવતી બે પ્રબળ પાર્ટીઓ અવશ્ય હયાતિ ધરાવે છે, એ ચોક્કસ વાત છે આ બંને પાર્ટીયોમાં એક પાર્ટી 'શ્રી પૂજક' અથવા 'આગમીઆ' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે તો બીજી પાર્ટી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈને કાર્ય કરવાની હિમાયત કરે છે અને તે 'સમયધર્મી' ના નામે ઓળખાય છે. એક પાર્ટી 'પીછે ચલી આતી હૈ'નું અનુકરણ કરવામાં ધર્મોન્નતિ સમજે છે, તો બીજી પાર્ટી જમાનાની તાસીર સમજીને ચાલવાની ભલામણ કરે છે એક પાર્ટી જૂના રિવાજો પ્રમાણે ઉપધાન-ઉજમણાં ઉત્સવો સંઘો અને ધૂમધામોમાં માનનારી છે, તો બીજી પાર્ટી ગરીબોદ્ધાર, કેળવણી, વિધવાશ્રમો બાળાશ્રમો ગુરૂ-

કુળો અને અનાથાશ્રમો આદિ ખોલવામા સમાજોન્નતિ જોઇ રહી છે એમ પાર્ટી કેશર, રેશમ વિગેરે ગમે તેવા અપવિત્ર જ કેમ ન હોય, પરંતુ તે ઘણા વર્ષોથી વપરાતા આવ્યા છે, માટે તેને વાપરવાજ જોઇએ, એમ માને છે જ્યારે બીજી પાર્ટી, ચાહે ગમે તે વસ્તુ ગમે તેટના સમયથી વપરાતી હોય, પરન્તુ જો તે અપવિત્ર છે, તો તેને દૂર કરવાની ભલામણ કરે છે એક પાર્ટી, સાત ક્ષેત્રો પૈકી ચોક્કસ ક્ષેત્રોનેજ પુષ્ટ કરવામા—અને તેમા ગમે તેટલો કિન્ચિત થઇને તેમા દુરૂપયોગ થતા હોય, તો પણ તેમા જ ભરવામા વધારે પુણ્ય સમજે છે જ્યારે બીજી પાર્ટી સાત ક્ષેત્રો પૈકી જે ક્ષેત્રોમા આવશ્યકતા જણાય, એ ક્ષેત્રો પોષવામા પુણ્ય સમજે છે.

આમ જુદી જુદી દીશામા જ નહિ પરન્તુ વિરૂદ્ધ દિશામા બન્ને પાર્ટીઓ કામ કરી રહી છે આવી બન્ને પાર્ટીઓ શાન્ત વૃત્તિથી પોત પોતાના અભિરુચી પ્રમાણે કામ કરતી હોય તો તે સમાજને નુકશાનકર્તા નજ થાય, પરન્તુ દુ ખનો વિષય તો એ છે કે આ બન્ને પાર્ટીઓ એક બીજાની વિરૂદ્ધમા ધમાલ મચાવે છે, અને તેના લીધે એવી તો અથડામણ ઉભી થાય છે કે જેના પરિણામે આખી સમાજને તેનુ ભયંકર પ્રાયશ્ચિત્ત ભોગવવુ પડે છે, પરંતુ એક બીજાના વિચાર ઉપર મક્કમ રહીને એક બીજાની સામે પત્થરો ફેંકતી વખતે એ ધ્યાન ઓછુંજ કરવામા આવે છે કે આનુ પરિણામ સમાજને કેટલુ ભોગવવુ પડશે ? અસ્તુ

ખરી વાત તો એ છે કે સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ કોઇ પણ પક્ષ જાહેર કરતા કરતા સામાજિક લાભાલાભનો વિચાર પહેલો કરવો ઘટે છે એટલે આપણે માનીએ છીએ કે જૂનાઓ તરફથી જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, અથવા જે જે ક્રિયાઓમા તેઓ માનનારા છે, તે તે ક્રિયાઓ ઘણા વર્ષોના થતી આવી છે, પરંતુ સમજવું

જોઇએ છે કે જે ક્રિયાઓ એક સમયને માટે આવશ્યક હોય છે, તેજ ક્રિયાઓ બીજા સમયને માટે અનાવશ્યક હોય છે, તેજ ક્રિયા બીજા સમયને માટે અનાવશ્યક હોય છે, બ કે નુકશાનકર્તા પણ કદાચ થાય છે ઉપધાન કે ઉજમણા, સંઘ કે જમણવારો–આ બધા કાર્યોમા જે દ્રવ્ય ખરચાય છે, ને દ્રવ્યનો ઉપયોગ શિક્ષાનો પ્રચાર ગરીબ સ્વામિ ભાઇઓને ધંધે વળગાવવા અને એવાજ બીજા કાર્યોમા થતો હાય તો કેટલો લાભ થઇ શકે ? કેટલા જૈનો વિધર્મી થતા બચી શકે ! કેટના નવા જૈનો થાય ! પરન્તુ જ્યા પોતાની જ વાહવાહ ગવરાવવી હોય, ત્યા એવા વાસ્તવિક કાર્યો કેમ સૂઝે ? બસ જૂનાઓમા જો કંઇ વસ્તુની ખામી છે તો તે આજ છે દાનમા કે ક્રિયામા આવશ્યકતાને જોવી–વિવેક પૂર્વક કામ કરવુ, આટલુ જ જો તેઓ સમજતા થાય, તો તેમનુ વાવેલુ જરૂર ઉગી નીકળે. તેમની દાનવીરતાથી અતુલિત લાભ થાય જૈનશાસનની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થાય અને એ તો હરકોઇ કબૂલ કરી શકે તેમ છે કે આજે જૈનસમાજથી જો બીજાઓ ડરતા હોય, જૈનસમાજનો બીજાઓ ઉપર પ્રભાવ હોય અને ન્હાની પણ જૈનસમાજનુ મુખ આજે ઉજ્જવલ દેખાતુ હાય, તો જેને અમે જૂનાઓ કહીએ છીએ, તેમના લીધેજ છે પ્રત્યેક કાર્યમા પૈસાની જરૂર પડે છે અને એ પૈસા અમારા જૂનાઓ જૂના વિચારનાઓ પાસેથીજ નીકળે છે સમય આવે તેઓજ પોતાના કોથળીઓના મ્હો ખુલ્લા મૂકે છે માત્ર ખામી છે તો તેજ કે તેઓ પોતાની ઉદારતાનો પ્રવાહ કઇ તરફ વ્હેતો મૂકવો જોઇએ એ બધુ ઓછાજ મહાનુભાવો જૂએ છે પોતાના રાગી મુનિરાજે જ્યા ફરમાવ્યુ કે ‘ સંઘ કાઢો, ’ તો તૈયાર. ‘ ઉપધાન કરાવો ’ તૈયાર ! ઉજમણુ કરાવો, તો તૈયાર ! પરન્તુ તેઓ સ્વત. વિચાર નથી કરી શકતા કે–મહારાજ કહે છે તે તો સાચુ છે, પરંતુ જરા વિચારવુ

તો જોઇએ કે આની આવશ્યકતા, આ ક્ષેત્રમા આ સમયમા આવી પરિસ્થિતિમા છે ખરી કે ? મતલબ કે આવા જૂનાઓ મ્હોટે ભાગે બીજાની આખે જૂએ છે, બીજાની બુદ્ધિપર નાચે છે એક માણસ કોઇ સાધુના ઉપદેશથી પાચસો રૂપિયા કોઇ સારા કાર્યમા વાપરવાની કબૂલત આપે પરતુ પછીથી બીજો કોઇ સાધુ તે માણસને જઇને કહે કે-" વાહ, તેમા અપાય કે ? તે તો બિનકુલ નકામુ કાર્ય છે આમ છે તેમ છે વિગેરે " એટલે ઝટ ચકકર ફર્યુ રૂપિયા લેવા જાઓ, એટલે ઝટ નાજ પાડી દે. આનુ નામ બીજાની આખે જોનાર નહિ તો બીજુ શુ ? જો પોતાને આખ હોય, અથવા પોતામા બુદ્ધિ હોય તો ખાતરી કરી જૂએ કે વસ્તુ સ્થિતિ કેવી છે ? ખરૂ શુ છે ? પરન્તુ જ્યા બીજાની આખે જોવાતુ હોય કે બીજાની બુદ્ધિથી કામ લેવાતુ હોય, ત્યા પછી કહેવુજ શુ ? બસ, જૂનાઓમા ઘણુધા જે કઇ ખામી જોવાતી હોય તે આજ છે જો આ ખામી દૂર થાય, અને જેને લોકો જૂના વિચારના કહે છે તેઓ સમયને ઓળખીને કામ કરે, તો ખરેખર જૈન ધર્મ અને સમાજ હમણાજ દીપી નીકળે, અને તેનો એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી આશાતીત પ્રચાર થાય.

હવે 'નવા' વિચારનાઓમા મ્હોટે ભાગે **ઇર શાસ્ત્રીયોનો** સમાવેશ થાય છે જેવાકે—કલેકટર, બેરીસ્ટર માસ્ટર સોલીસીટર ડાક્ટર, એડીટર અને છેવટે મિસ્ટર તો બધાજ

, આ 'નવા' ઓની રગેરગમા નવીનતાઓ વ્યાપ્ત થયેલી જોવાય છે એમના ભાષણો સાભળો કે લેખો વાચો, શાસનના ઉદ્ધારની, સમાજ ઉન્નતિની અને મહાવીરની વીરતાની વાતો સિવાય બીજુ કઇજ નહિ જોવાય

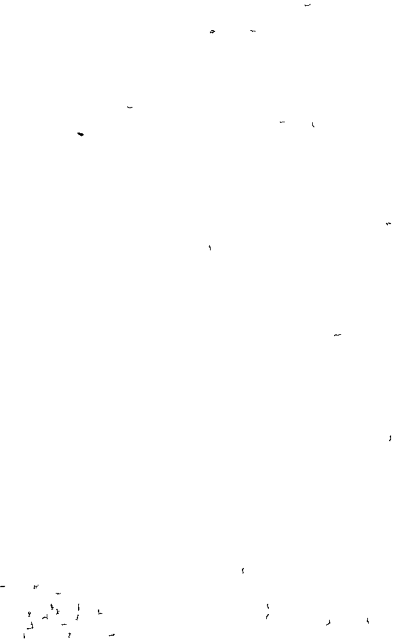
'સમયને ઓળખીને કામ કરવુ જોઇએ. " " દ્રવ્યક્ષેત્રકાળ

ભાવને ઓળખવો જોઇએ ' આપણા જૂનાઓ અ'ગક દ્રવ્ય ખરચે છે, પર તુ નિરર્થક જાય છે પરિણામમાં શૂ.ય આવે છે ' સાધુઓમા કેળવાયનો વગ છે નહિ ' " આપણા સાધુઓ કઇ કામ કરતા નથી " મુનિરાજો લફીરના ફકીર થઇને કરે છે " ' ગૃહસ્થોની દાક્ષિણ્યતામા રહે છે ' " આપણી સસ્થાઓમા કાર્ય કરનારા કોઇ છે નહિ ' " ફલાણી સસ્થા આટલા વર્ષોથી ચાલે છે, પરન્તુ શુ કરી મળ્યુ ' શેઠીયાઓ વ્યાખ્યાનોમા આવે છે તે બીજાઓને ગુદી ગુદીને આગળ આવીને બેસે છે, એ કેટલો અન્યાય કરે છે ' શુ ઉપાશ્રયમા જઇએ, કોઇ આજકાલની ગશનીતિ-વીસમી સદીને સમજનારા સાધુઓ તો આવતા નથી. " ' હવે તો જૈનધર્મને સકુચિતતામાથી બહાર કાઢવો જોઇએ " ' કોઇપણ શકે સમાજનો માણસ જૈનધર્મ પાળી શકે અને જેઓ જૈનધર્મ પાળતા હોય તેને સમાજે અપનાવવાની જરૂર છે તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર છૂટો કરવા જોઇએ.

વિગેરે વિગેરે વિચારો અમારા નવાઓના સસ્કારી-સુધરેલા ભેજામાથી નીકળે છે હુ આ વિચારોની સાથે બિલકુલ સહમત છુ, આવાજ વિચારોની આ સમયમા આવશ્યકતા સમજુ છુ પર તુ તેની સાથેજ સાથે એ નવાઓમા પણ જે કઇ ખામી છે તે તેમણે ધ્યાનમા લેવી ઘટે છે

ધ્યાનમાં રાખવુ જોઇએ કે વિચારો માત્રથી કઇ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. સુધરેલા વિચારો ધારણ કરવા, જૂનાઓને ઉતારી પાડવા, સાધુઓ ઉપર આક્ષેપો કરવા, એટલા માત્રથી સમાજ ઉન્નતિ કે શાસનની પ્રભાવના થાય, એ માનવુ ભૂલ ભરેલુ છે હુ પૂછુ છુ કે સમય ઓળખીને કામ કરવાની ઉદ્ઘોષણા કરનારા નવાઓએ ચોક્કસ આપવાદિક વ્યક્તિ સિવાય કેટલાઓએ કાર્ય કરી બતાવ્યુ, એ કોઇ

મતાવશે કે ? જૂનાઓનુ ખરચાતુ અઢળક દ્રવ્ય નિરર્થક જાય છે, પરંતુ નવાઓમા કેટલાઓએ, અમુક વ્યક્તિઓને છોડી, સમયાનુસાર મ્હોટી મખાવતો કરી, એ કાર્ય બતાવશે કે ? સાધુઓ કેળવાયલા નથી, પરંતુ એ કહેવાતા કેળવાયલાઓ શાસન સેવા માટે ધર્મની લાગણી હોય તો-કોઇએ સાધુ થવાનો વિચાર કર્યો કે ? સાધુઓ કામ નથી કરતા, તેઓ લકીરના ફકીર થઈ રહે છે, ગૃહસ્થોની દાક્ષિણ્યતામા રહે છે, એ બધી વાત કદાચ ખરી હોય, પરંતુ આ વીસમી સદીમા પણ " આવુ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળી શકાય છે " એવુ બતાવનારા આદર્શ સાધુ થઇને કાઇ બહાર પડયા કે ? ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની વાત તો દૂર રહી કેટલાક તો ગૃહસ્થ ધર્મની ક્રિયાઓ જેવી કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, પૂજા, વિગેરેથી પણ હાથ ધોઇને બેઠા હોય છે કેટલાક નવાઓ સુધારક સાધુઓની બહુ ચાહના કરે છે પરન્તુ તેઓએ કેટલા સાધુઓની પાસે જઇને સુધારકતાની કે અસુધારકતાની પરીક્ષા કરી એ કાઇ કહેશે કે ? આવીજ રીતે જૂનાઓ ઉપર થતા આક્ષેપો અથવા જૈનધર્મની ઉન્નતતા સબધી થતા વિચારો એ બધીયે બાબતોમા પોતે અમલમા કેટલુ મૂકે છે, એને જો અમારા સુધારકો-નવાઓ-વિચાર કરતા હોય તો તેઓને સહજ જણાઇ આવશે કે-અમારા મન્તવ્યોની સાર્થકતા નથી થતી, એનુ એકજ કારણ છે કે અમે બોલીએ છીએ-લખીએ છીએ ઘણુ, પરંતુ વર્તનમા છટાકે મૂકતા નથી, ખરી વાત એ છે કે જમાનો બોલવા કે લખવાનો નથી, પરન્તુ કાર્ય કરી બતાવવાનો છે સવાખાડી બોલવા કરતા છટાક પણ કાર્ય કરી બતાવવુ, એ વધારે સારુ છે પોતપોતાના ધધાઓમા એકત્રિત કરેલી લક્ષ્મી એશઆરામોમા ખરચી શકાય, નાટક સીનેમાઓમા ખરચી શકાય, પરન્તુ જ્યારે સામાજિક કે ધાર્મિક કાર્ય આવી પડે ત્યારે તેજ 'જૂનાઓ'

પાસે જોડી જવાય કે જેઓને હમેશા ઉતારી પાડવામા આવતા હ્
જેઓના નનની નિંદા કરાતી હોય, જેઓને જૂના ટગ્રા કહેવ
હોય એ પણ એક સમયનીજ બલિહારીજ કહવાયને ! જેવી
વ્યાપારી લોકો વ્યાપાર રોજગારોમા દ્રવ્ય પેદા કરે છે, તેવી
આપણા ટરશાસ્ત્રીયો પણ પોતપોતાના ધધાઓમા દ્રવ્ય મેળવે
પરન્તુ આપણે જોઇએ છીએ કે જેટલા વ્યાપારી ગૃહસ્થો—જેઓ
સુધારકો જૂના કહે છે, તેઓ તરફથી સામાજિક કે ધાર્મિક કાર્યો
મખાવતો થાય છે, તેવી એ ટગ્શાસ્ત્રીઓ તરફથી થતી જોવામા આ
છે કે ? મને લાગે છે કે આનુ કારણ નવા જમાનાની નવી ખૂબી
કે ત્યાગની વાતો કરવી પણ ત્યાગ છટિયે કરવો નહિ દાન
ફિલોસોફી સમજાવવી પણ દાનથી ગમેકોશ દુર રહેવુ, ચારિત્
ઉત્કૃષ્ટતાઓ સ્નાવવી અને ચારિત્ર લેવાની ભાવના સરખીયે કર
નહિ. દેશોદ્ધારની વાતો કરવી, પણ દેશોદ્ધારમા શક્તિ અનુસાર ફાળ
ન આપવો, આ બધી આ જમાનાની ખૂબીઓ છે ? નહિ, મન
લાગે છે કે જૈનસમાજના કહેવાતા નવાઓની આ નવાઇઓ છે

ટૂકમા કહુ તો—જૂનાઓ જૂની દૃષ્ટિએ પણ કઇક કર છે,
જ્યારે નવાઓ નવી દૃષ્ટિએ વાતો કરે છે, ભાષણો કરે છે લખે
લખે છે

પરન્તુ એટલુ માન કર્યાથી કઇ કાર્યસિદ્ધિ થાય ખરી ?
ભાઇઓ, જરા જૂઓ તો ખરા કે આર્ય સમાજમા કેટલા આત્મ
ભોગી નીકળ્યા ? પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપી તે પોતાના સમા-
જને માટે કેટલાઓએ ફકીરી લીધી છે ? જો એવા આત્મભોગી
પુરુષો નીકળ્યા ન હત અને આપણી માફક માત્ર વાતો કરવામાં
અને બીજાઓ ઉપર આક્ષેપો કરવામા આનદ માની રહ્યા હત
અથવા પોતાની સ્વાર્થપરાયણતામાજ મશગુલ રહ્યા હત તો ગ

અત્યારે સ્થાપન થએલી સમાજ આજે લાખોની સખ્યામા હય ભોગવત ખરી કે ? જો આપણી માફક એ સમાજના કેળવાય ઓએ સ્વાર્થત્યાગ કરીને પોતાની સસ્થાઓની લગામ હાથમ લીધી હત તો આજે અસખ્યાબધ ગુરૂકુળો કેટલીયે કોલેજો ક સ્કુલો અને બીજી સ્કુલો જોવા પામત ખરા કે ? યાદ રાખ સ્વાર્થ ત્યાગ કર્યા વિના સિદ્ધિ થતી નથી પગ પર વહોડા વિના બીજાઓ ઉપર અસર થતી નથી સ્વય આચરણુ કર્યા વિ આપણી શીખામણ કોઇ માનતુ નથી માટે નીકળો બહાર અ સમાજને કેળવાયલાઓની ઘણી જરૂર છે સાધુ-સમુદાયમા વાયલાઓની જરૂર છે સસ્થાઓમા કેળવાયલાઓની જરૂર તીર્થોની સ્થાઓમા કેળવાયલાઓની જરૂર છે સમાજના સુધારાએ કળવાયલાઓ જોઇએ, પેઢીઓમા જોઇએ, સભાઓમા જો અને ઓફીસોમા જોઇએ નીકળો, બહા આવો, સ્વાર ત્યાગ કરી શાસનની સાચી દાઝ હોય તો ભય કે લજ્જા, દાક્ષિ કે શરમ રાખ્યા સિવાય બહાર આવો અને તમારી કેળવણી સાચી કેળવણીનો-સાચી સુધારકતાનો લાભ આપો.

આવીજ રીતે જેઓને જૂના વિચારના કહેવામા આવે તેમણે પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખવાની જરૂર છે જો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખતા થાય, અને નવાઓ માન એ કે લખવા પૂરતાજ ન રહેતા સ્વાર્થ-ત્યાગી થઈ બહાર આવે, નવા-જૂનાનો સહકાર, જરૂર જૈનસમાજને માટે એક સુંદર સ્ રૂપેલ-આશીર્વાદ આપી શકે શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો, લુજ પ્રાર્થી વિરમુ છુ

પામે કેદી જ્વાય કે જેઓને હમેશા ઉતારી પાડવામાં આવતા હોય જેઓના નનની નિંદા કરાતી હોય, જેઓને જૂના ફરરા કહેવાતા હોય એ પણ એક સમજનીજ બલિહારીજ કહેવાયને ! જેવી રીત વ્યાપારી લોકો વ્યાપાર રોજગારોમા દ્રવ્ય પેદા કરે છે, તેવી રીતે આપણા ટરશાસ્ત્રીયો પણ પોતપોતાના ધધાઓમા દ્રવ્ય મેળવે છે પરન્તુ આપણે જોઇએ છાએ કે જેટલા વ્યાપારી ગૃહસ્થો—જેઓને સુધારકો જૂના કહે છે, તેઓ તરફથી સામાજિક કે ધાર્મિક કાર્યોમા ખર્ચાવતો થાય છ, તેવી એ ટરશાસ્ત્રીઓ તરફથી થતી જોવામા આવે છે કે ? મને લાગે છે કે આનુ કારણ નવા જમાનાની નવી ખૂબીજ છે ત્યાગની વાતો કરવી પણ ત્યાગ છટિયે કરવો નહિ, દાનની ફિલોસોફી સમજાવવી પણ દાનથી એકોશ દૂર રહેવુ, ચારિત્રના ઉત્કૃષ્ટતાઓ બતાવવી અને ચારિત્ર લેવાની ભાવના સરખીયે કરવી નહિ. દેશોદ્ધારની વાતો કરવી, પણ દેશોદ્ધારમાં શક્તિ અનુસાર ફાળો ન આપવો, આ બધી આ જમાનાની ખૂબીઓ છે ? નહિ, મન તા લાગે છે કે જૈનસમાજના કહેવાતા નવાઓની આ નવાઇઓ છે

ટૂકમા કહુ તો—જૂનાઓ જૂની દૃષ્ટિએ પણ કઇક કર છે, જ્યારે નવાઓ નવી દૃષ્ટિએ વાતો કરે છે, ભાષણો કરે છે લેખો લખે છે

પરંતુ એટલુ માત્ર કર્યાથી કઇ કાર્યસિદ્ધિ થાય ખરી કે ? ભાઇઓ, જરા જૂઓ તો ખરા કે આર્ય સમાજમા કેટલા આત્મ ભોગી નીકળ્યા ? પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપી તે પોતાના સમાજને માટે કેટલાઓએ ફકીરી લીધી છે ? જો એવા આત્મભોગી પુરુષો નીકળ્યા ન હત, અને આપણી માફક માત્ર વાતો કરવામા અને બીજાઓ ઉપર આક્ષેપો કરવામા આનદ માની રહ્યા હત અથવા પોતાની સ્વાર્થપરાયણતામાજ મશગુલ રહ્યા હત તો આજ

અત્યારે સ્થાપન થએલી સમાજ આજે લાખોની સખ્યામા હયાતિ ભોગવત ખરી કે ? જો આપણી માફક એ સમાજના કેળવાયલા ઓએ સ્વાર્થત્યાગ કરીને પોતાની સસ્થાઓની લગામ હાથમા ન લીધી હત તો આજે સખ્યાબધ ગુરુકુળો, કેટલીયે કૉલેજો, હાઇસ્કુલો અને બીજી સ્કુલો જોવા પામત ખરા કે ? યાદ રાખજો સ્વાર્થ ત્યાગ કર્યા વિના સિદ્ધિ થતી નથી પગ પર કુહાડો લીધા વિના બીજાઓ ઉપર અસર થતી નથી સ્વય આચરણ કર્યા વિના આપણી શીખામણ કોઇ માનતુ નથી માટે નીકળો, બહાર આવો, સમાજને કેળવાયલાઓની ઘણી જરૂર છે સાધુ-સમુદાયમા કેળવાયલાઓની જરૂર છે સસ્થાઓમા કેળવાયલાઓની જરૂર છે તીર્થોની રક્ષાઓમા કેળવાયલાઓની જરૂર છે સમાજના સુધારાઓમા કેળવાયલાઓ જોઇએ, પેઢીઓમા જોઇએ, સભાઓમા જોઇએ અને સોસાઇટીયોમા જોઇએ નીકળો, બહાર આવો, સ્વાર્થનો ત્યાગ કરો શાસનની સાચી દાઝ હોય તો ભય કે લજ્જા, દાક્ષિણ્ય કે શરમ રાખ્યા સિવાય બહાર આવો અને તમારી કેળવણીનો-સાચી કેળવણીનો-સાચી સુધારકતાનો લાભ આપો

આવીજ રીતે જેઓને જૂના વિચારના કહેવામા આવે છે, તેમણે પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખવાની જરૂર છે જો તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખતા થાય, અને નવાઓ માત્ર બોલવા કે લખવા પૂરતાજ ન રહેતા સ્વાર્થ-ત્યાગી થઈ બહાર આવે, તો નવા-જૂનાનો સહકાર, જરૂર જૈનસમાજને માટે એક સુંદર સહકારરૂપ-આમ્રફળ આપી શકે શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે, એટલુંજ ઇચ્છી વિરમુ છુ

